

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

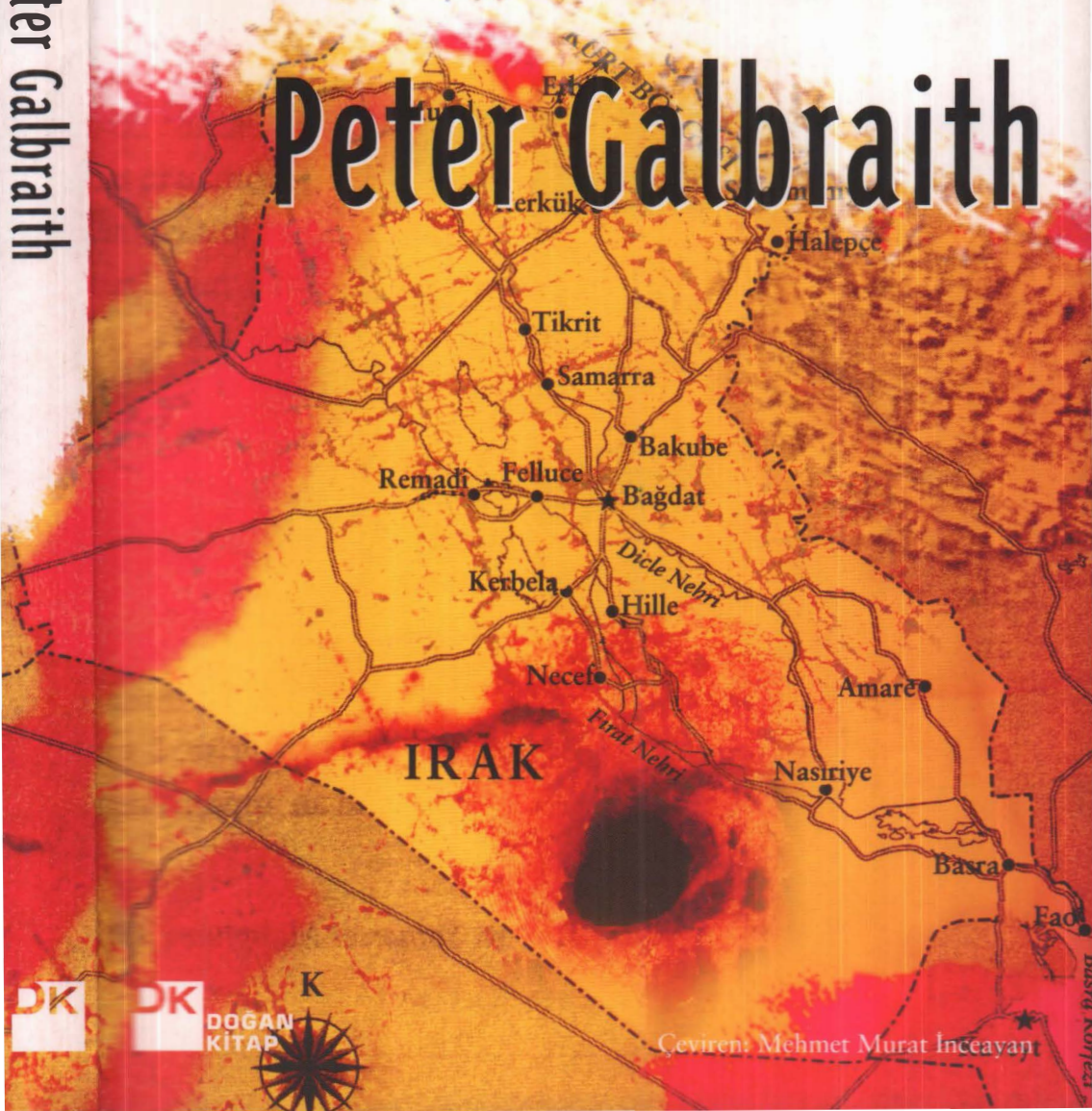
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

IRAK'IN SONU

Ulus devletlerin çöküşü mü?

Peter Galbraith

IRAK'IN SONU

Ulus Devletlerin Çöküşü mü?

Orijinal adı: *The End of Iraq*

© Peter W. Galbraith, 2006

Yazan: Peter W. Galbraith

İngilizce aslından çeviren: Mehmet Murat İnceayan

Türkçe yayın hakları: © Doğan Kitapçılık AŞ

I. baskı / ocak 2007 / ISBN 978-975-293-538-9

Kapak tasarımı: Yavuz Korkut

Baskı: Mega Basım, Çobançeşme Mah.

Kalender Sok. No: 9 Yenibosna - İSTANBUL

Doğan Kitapçılık AŞ 19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 1 Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL

Tel. (212) 246 52 07 / 542 Faks (212) 246 44 44

www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Irak'ın Sonu

Ulus Devletlerin Çöküşü mü?

Peter W. Galbraith

Çeviren: Mehmet Murat İnceayan

Anneme ve babama

İçindekiler

Teşekkür	11
Ölüm konuşuyor	15
1. bölüm: Samarra'daki randevu	17
2. bölüm: Bastırma	27
3. bölüm: Kendi halkına karşı zehirli gaz kullandı	35
4. bölüm: Ayaklanma	45
5. bölüm: Kibir ve cehalet	73
6. bölüm: Kötü sonuçlar	97
7. bölüm: Hiçbir koşul koyamazsın	115
8. bölüm: Kürt Özerk Bölgesi	141
9. bölüm: İç savaş	161
10. bölüm: Çözüm olarak üç ayrı devlet	175
11. bölüm: Irak'tan nasıl çıkılır?	189

Ekler

Ek 1. Irak Kürt Bölgesi'ne ilişkin özel hükümler	203
Ek 2. Irak'taki siyasi partiler ve 2005 seçimleri	207
Kişilerin dökümü	211
Kaynaklar hakkında not	219
Dipnotlar	225
Dizin	235

Teşekkür

31 mart 2004'te, Cambridge Halk Kütüphanesi ve Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi tarafından düzenlenen Birinci John Kenneth Galbraith Konferansı'nı verdim. 1967 yılında, Babam *How to Get Out of Vietnam* (Vietnam'dan Nasıl Çıkılır) adlı kitabını yazmıştı, Birleşik Devletler'in Vietnam'a karşı olan ilgisiyle uyum içindeki Vietnam politikasını savunan ve ülkenin gerçeklerini anlatan küçük bir kitaptı. Babamdan övgüler aldım çünkü iki ülkede de Birleşik Devletler politikalarının benzer yanlısamlara kapıldığını görmüştüm, ben de konferansımın başlığını "Irak'tan Nasıl Çıkılır?" olarak koydum. *New York Times*'ın eski köşe yazarı, Anthony Lewis dinleyiciler arasındaydı. *New York Review of Books*'tan Robert Silver'la konuşup, konferansı yayımlatmak istediğini söyledi ve aynı akşam beni telefonla arayarak Silvers'in konuyla ilgilendiğini söyledi. Konferans aynı başlıkla birkaç hafta sonra yayımlandı. On beş ay sonra, *NYRB*'de Irak'la ilgili üç ek daha yayımladım. Dostum ve şu an temsilcim olan Andrew Wylie benimle temas kurarak bu konuda bir kitap yazmamı önerdi ve izleyen günlerde Simon& Schuster'le bir toplantı ayarladı.

Alice Mayhe'in editörüm olması benim için büyük bir şanstı. Bu kitapta tartışılan konunun çok önemli olduğuna, hemen en geniş okuyucu kitlesine ulaştırılması gerektiğine inanıyordu ve öyle de oldu. Bu kitap onun rehberliği ve önerileriyle desteklendi. Roger Labrie kitabın teslim tarihinde yetişmesi için çok çabaladı ve gözlerini çok yordu. Tom Pitoniak ve Gypsy da Silva metni dikkatli bir şekilde düzelttiler. Irene Kheradi, Jim Thiel, Paul Dippolito, Serena Jones, Victoria Meyer ve Rebecca Davis'e çok teşekkür ederim. Simon&Schuster'in yazarı olmanın avatajlarından biri de herkesin çok nazik olması.

Keith Bettinger ve Andrew Galbraith araştırma sırasında bana destek oldular. Önemli etkenleri ve diğer şeyleri saatler boyunca kontrol eden Keith'e özellikle minnettarım. Mona Iman, Irak'taki siyasi partiler ve 2005 seçimleriyle ilgili olan Ek 2'yi hazırladı. James Galbraith ve Nathan Morrow el yazılarını yeniden incelediler, içerikle, orla ve metinle ilgili önerilerde bulundular. Elimizdeki de

dığımızda, birbirimizden ayrı olarak, Irak'la ilgili benzer stratejiler ürettik, Les Gelb ve ben birlikte iki makale yazdık. Bu kitap işbirliğiyle zenginleştirildi. Jonathan Randal, Felah Bekir, Halid Salih, Juan Cole, Harvey Rishikof, Brendan O'Leary, Joost Hiltermann ve Chris Bassford sorularına cömertçe yanıt verdiler ve daha önce dikkatimi çekmemiş malzemelere dikkatimi çektiler. Ulusal Savunma Üniversitesi Kütüphanesi Özel Koleksiyonlar Bölümü'nden Susan Lemke ve Scott Gower'da özellikle teşekkür ederim ve Sylvia Baldwin ile Katherine de Freycki-net'e de.

Bu kitap, yirmi beş yıldan uzun bir süredir kişisel olarak deneyim kazandığım Irak halkıyla ilgilidir. Mesut Barzani, Celal Talabani, Neçirvan Barzani, Berham Salih, Rovş Şaways, Latif Raşid, Kosrat Resul ve Hoşyar Zebari fevkalade cömert bir şekilde zamanlarını, misafirperverliklerini sundular; ayrıca Kürt Bölgesi'nde, Bağdat, Musul ve Güney Irak'ta güvenliğini sağladılar. Kürt Bölgesel Hükümeti Bakanı Felah Bekir eğitmen, lojistikçi ve çevirmen olarak yardımlarını benden esirgemedi. Necmaldin Kerim ve Kendal Nezan beni Birleşik Devletler'de ve Avrupa'da yaşayan Kürtlerle tanıştırdı. Ahmed Çelebi, Hamid Bayati, Mahmut Otman, Muhammed İhsan, Nebil Musavi, Fuad Hüseyin, Kenan Makiya, Rend Rahim, Asad Gozeh, Bahtiyar Amin ve Lait Kubba evrakların ortaya çıkartılmasını ve Irak'ta soykırım ve insanlık suçlarını işleyenlerin yargılanmalarını sağladılar. Borçlu olduğum daha birçok insan var –peşmerge, şöfor, beni Suriye'ye geçiren sandalcı– hayatım için kendi hayatlarını tehlikeye attılar.

Yıllar sonra, ABC News, Irak'ı kapsayan haberlerine beni hâlâ dahil ediyor. Ted Koppel, Peter Jennings, Brian Ross, Rhonda Schwartz, Chris Isham, Mark Litke ve Jill Rackmills'e çok teşekkür ederim. Ortadoğu uzmanı Judith Kipper ABC ile temas kurmamı sağladı ve beni Ortadoğu konusunda eğitti. Son yirmi beş yıldır Birleşik Devletler'in Irak'la ilgili politikalarını eleştirirken, eksiklerin tam olarak farkında olan erkek ve kadınlara hayranlık duyuyorum. Birçok Amerikalı diplomata, hükümetin diğer çalışanlarına ve yıllarca bana Irak'ta yardımcı olan Birleşik Devletler ordusuna, özellikle Haywood Rankin'e, David Newton'a, Robert Finn'e ve Hamza Uluçay'a çok teşekkür ederim.

Saddam'ın Kürtlere karşı yaptığı soykırımı önlemek için uğraşan Claiborne Pell bu kitabın ana karakteridir. Sonuca odaklanan ve asla bundan kimin kazançlı çıkacağını düşünmeyen müthiş bir kamu görevlisiydi. Aynı zamanda Irak'ta yaptığım işleri açık sözlülükle savunan ve bu kitapla kişisel tarihimi anlatmamı mümkün kılan nazik ve cömert bir amirdi. Senato Dış İlişkiler Komitesi'nin diğer üyelerinden aldığım desteğe minnettarım, özellikle Senatör Patrick Moynihan'a, mesai arkadaşlarım Mary Beth Markey, Chris Van Hollen, George Pickart, Jerry Christianson, Tom Hughes, Sandy Mason, John Ritch, Frank Sieverts,

Ursula McManus ve Kathy Taylor'a da çok teşekkür ederim. Bu kitapta açıklanan tartışmaları sebatkâr dostluklarıyla dinleyen Liz Moynihan'a ve Nuala Pell'e de yürekten minnettarım.

Irak'ın son savaşında on binlerce insan öldü, bunlardan üçü benim sevgili arkadaşlarımdı: Sami Abdül Rahman, Sergio Vieira de Mello ve Elizabeth Neuffer. Onları da minnetle anıyorum ve çok özlüyorum.

Bu kitap ailesel bir işbirliğinin sonucudur. Liv ve Erik beni cesaretlendirdiler, hatta Irak uzun süre evde olmamak, tatillerin iptal edilmesi ve doğum günlerinin atlanması anlamına geldiğinde bile. Tone bu yoklukları kapattı, önerilerde bulundu, bilgisayarları tamir etti ve beni cesaretlendirdi. Andrew, daha önce de söylediğim gibi, araştırmaya yardım etti ve Kürt Bölgesi'nde bana eşlik etti. Alan ve Kattie işin mutfağında hataları ayıklarken Jamie'de el yazılarını yeniden gözden geçirdi. İkisi de yazar olan, annem ve babam bir kitap yazmam için uzun süre ısrar ettiler ve bu kitabın yazım sürecini yakından takip ettiler. Hepsi-ne minnettarım ve hepsini çok seviyorum.

Bu kitap bittiğinde ama son baskısından hemen önce babam hayatını kaybetti. Duygusal açıdan, özel krallıkta olacağına inanıyordu. Burada onunla ilgili olarak söyleyebileceğim tek şey, örnekleriyle ve kelimeleriyle bana ilham verdiğidir, ömrü boyunca savaşın yarattığı sonuçları hafifletmek için çalıştı. Her zaman son sözü söylerdi, ama bunu iddialı olduğu için değil, haklı olduğu için yapardı. Bu yüzden, son paragrafı onun son kitabı olan, *The Economics of Innocent Fraud*'dan (Masum Sahtekârlığın Ekonomisi) yapacağım bir alıntıyla bitiriyorum. Bir bölüm başlığı olan "Son Söz"de John Kenneth Galbraith şöyle yazmıştı:

Savaşın gerçekleri kaçınılmazdır -ölüm ve rastgele zalimlik, insani değerlerin ertelenmesi, karmaşık kötü sonuçlar. Bu yüzden insani koşullar ve olasılıklar artık en üst seviyede ortadadır. Burada ekonomik ve sosyal sorunlar açıklanmıştır, aynı zamanda kitlesel yoksulluk ve açlık da düşünce ve eylemle açıklanabilir, yönlendirilebilir. Üstelik böyle yapılıyor. Savaş şüphesiz insanlığın başarısızlığı olarak orta yerde durmaya devam ediyor.

Peter W. Galbraith
Townshend, Vermont

Ölüm Konuşuyor

Bağdat'ta bir tüccar uşağını pazara erzak almaya yollar, kısa süre sonra uşak geri döner, yüzü bembeyazdır ve titriyordur ve *"Efendim"* der, *"pazaryerine girdiğim anda kalabalığın içinde bir kadın beni itip kaktı ve bu da kim diye başımı çevirdiğim anda beni itip kakanın Ölüm olduğunu gördüm. Ölüm bana baktı ve tehditkâr bir hareket yaptı; şimdi siz atınızı bana ödünç verin ve ben de kaderimden kurtulmak için atımı sürüp kaçayım. Samarra'ya gideceğim. Ölüm beni orada bulamaz."* Tüccar atını adama verdi, uşak atın üzerine çıktı, mahmuzlarıyla atın böğrünü tekmeleyip atı dörtnala koşturdu. Sonra tüccar pazaryerine gitti ve kalabalığın arasında beni gördü, yanına geldi ve bana, *"Uşağıma bu sabah neden tehditkâr hareketler yaptın?"* diye sordu. Bunun tehditkâr bir hareket ya da davranış olmadığını, sadece şaşkınlığın başlangıcı olduğunu söyledim. Onu Bağdat'ta görünce şaşırdım, çünkü bu akşam için Samarra'da randevumuz vardı.

W. Somerset Maugham tarafından aktarılmıştır, 1933

Bunu onlar istiyor.

George W. Bush, 2003

1. bölüm

Samarra'daki randevu

Irak'ın en tehlikeli teröristlerinin saldırısında hiç kimse hayatını kaybetmedi.

2006 yılının 22 şubat günü sabah erken saatlerde, bir grup silahlı adam Bağdat'ın altmış mil kuzeyinde bulunan Samarra kentindeki Askeriye Türbesi'ne saldırdı. Dört muhafızı kelepçelediler ve yan odalardan birine hapsedtiler. Birkaç saat çalışan adamlar, türbenin altından kubbesine kadar stratejik noktalara yüzlerce kilo patlayıcı yerleştirdiler. Sabah saat 06.55'te patlayıcıları büyük olasılıkla bir cep telefonu aracılığıyla patlattılar. Kubbe çöktü ve türbe üzerinde bulunduğu IX. yüzyıldan kalma harabelere karıştı.

Yüzyıllardır Şiiler Askeriye Türbesi'nde eyerlenmiş ve yola çıkmaya hazır bir at bulundurmaktadır. Bu at, 878 yılında türbenin altındaki bir mağaraya saklanan On İkinci ve son İmam Muhammed el Mehdi'nin beklenen geri dönüşü için her an hazır tutulmaktadır. Son görüldüğünde hâlâ bir çocuk olan İmam, yetmiş yıl boyunca, bir aracı yardımıyla taraftarlarıyla iletişim kurmuş ve sonra da iletişim kesilmiştir. Şiiler İmam'ın hâlâ yaşadığına inanmaktadırlar. İmam'ın geri dönüşünü takip eden zaman dilimi adalet dönemi olacak, bunu da Kıyamet Günü izleyecektir. İslam'ın Sünni mezhebinin ruhani lideri olan güçlü Bağdat halifesinin emriyle, Mehdi'nin dedesi ve Onuncu İmam Ali el Hadi, Samarra'da bir tür ev hapsiyle cezalandırılmıştır. Şiiler Hadi'nin 868 yılında zehirlendiğine ve altı yıl sonra da oğlu, On Birinci İmam Hasan el Askeri'nin yine Halife'nin emriyle öldürüldüğüne inanmaktadırlar. On İkinci İmam da aynı kaderi paylaşmamak için gizlenmiştir.

Irak'taki Şiilerin çoğu Askeriye Türbesi'ni yok eden adamları Halife'nin tetikçilerinin halefleri olarak görüyorlar ve bunun için de çok makul nedenleri var. Türbeyi, New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ni yerle bir eden örgütün Irak kolu, Mezopotamya'daki El Kaide'nin yok ettiği neredeyse kesin. El Kaide Sünni Halife'yi eski görevine getirmenin yollarını araştırmakta ve İslam'ın Şii mezhebinin taraftarlarını din değiştirmiş olarak kabul edip, ölümü hak ettiklerine inanıyor.

Türbenin yıkılmasını izleyen saatlerde, On İkinci İmam'ın ismini al-

muş ve siyahlara bürünmüş Şii milislerden oluşan Mehdi Ordusu, Bağdat çevresindeki kilit noktaların kontrolünü eline aldı. Şiiler hemen sonra Bağdat çevresindeki Sünni camilere roketlerle saldırmaya başladı. Mehdi Ordusu'ndan gözü korkan Irak ve Amerikan Ordusu hiçbir müdahalede bulunmadı. Milyarlarca dolarlık Amerikan eğitim programlarından yararlanmış olan bazı Irak polisleri, diğerlerinin gözleri önünde saldırganlara katıldı. Aynı gün Bağdat'ta üç Sünni İmam öldürüldü. Basra'da, Şiilerden oluşan kalabalık bir hapishaneyi bastı, terör zanlısı olarak hapishanede tutulan Iraklı olmayan on Arap'ı yakaladı ve öldürdü. Ertesi gün, Sünni ve Şiilerin birlikte yaşadıkları Bakube kenti yakınlarında Sünni Araplar otobüsleri durdurdular ve kırk Şii'yi idam ettiler. Saldırıdan iki gün sonra cuma namazında verilen vaazlarda olayların daha da alevleneceği tahmin ediliyordu ama insanlar bundan kaçındılar, hükümette bulunan Şii çoğunluk, Bağdat'ta yirmi dört saat sokağa çıkma yasağı ilan ettirdi. Buna rağmen, şehrin çevresinde yirmi dokuz ceset bulundu. Kurbanların elleri arkalarından kelepçelenmiş ve kafalarından vurulmuşlardı, bunların Sünni ve polis tarafından gözaltına alınmış kişiler olduğu şüphesi doğdu -ya da Şii milisler polis üniforması giymişler, bu insanları gözaltına almışlar ve sonra da öldürmüşlerdi.

Samarra'daki bombalamadan sonraki hafta, 184 Sünni camii yıkılmış ya da zarar görmüştü. Bağnaz şiddet Sünni ve Şii toplam binden fazla kişinin ölümüne neden olmuştu. Sünnilerin çoğunlukta bulunduğu semtlerde koruma görevlileri Şii aileleri evlerini terk etmeleri için uyarırken, Şiilerin çoğunlukta bulunduğu semtlerde de Sünni aileler tahliye edildi. Bu uyarıları asılsız bulup evlerinden ayrılmayanlar katledildiler. Bağdat'ta Sünnilerin ve Şiilerin birlikte yaşadıkları yerleşimler silahlı kamplara dönüştü.

Atvar Behçet, Dubai'den yayın yapan Arap televizyonu El Arabiya'nın otuz yaşındaki kadın muhabiriydi, Samarra'nın yerlisiydi ve Bağdatlıydı, bombalamayla ilgili haberleri ilk o vermişti. Türbe bombalandıktan on dakika sonra, olay yerinden canlı olarak yayını yapıyordu, silahlı adamlar onunla birlikte kameraman Halid Mahmud el Falahi ve ses teknisyeni Adnan Hayrullah'ı kaçırdılar ve öldürdüler. Atvar Behçet, Şii bir baba ile Sünni bir anneden doğmuştu. Onun öldürülmesi sanki yeni Irak'ta Sünnilerin ve Şiilerin bir arada yaşayacakları hiçbir yer kalmadığının altını çiziyor gibiydi. Silahlı Sünniler cenaze törenine saldırdılar, cenazeye katılanlardan birini öldürdüler, birçoğunu da yaraladılar.

İç savaş huz kazanırken Irak'ın hâlâ geçici bir hükümeti vardı. Aralık 2005'te, önceki yılın 15 ekiminden beri ülkenin kalıcı meclisini seçmek için oy kullanılıyordu ve Irak'ta bir yıl içinde üç tane genel seçim yapılmıştı. Yeni demokratik Irak'a bir yılda geçiş yapılması amaçlanıyordu, ama seçimler Irak'ın etnik ve dini ayrımlarını daha da körüklemeye ya-

nyordu. Şiiler Şii dini partilere, Kürtler Kürt ulusalcı partilere, Sünniler Sünni dini partilere ya da Sünni Arap ulusalcı partilere oy veriyorlardı. On Iraklı'dan yalnızca biri etnik ya da dini çizgisi olmayan partilere oy vermişti. Irak anayasası, hükümetin üçte iki çoğunluğun sağlanmasıyla kurulması ve uzlaşma sağlaması eğilimindedir. Ama Irak'ın üç ana toplumu –Şiiler, Sünni Araplar ve Kürtler– birbirlerine benzer değerleri, ortak programları, ittifakları ve hatta Irak'ın tek bir devlet olarak sürdürülmesinden yana bir tavırları bile yoktur. Seçimlerden sonra bir başkan, başkan yardımcısı, meclis başkanı ve meclis başkan vekili seçmek için yeterli ortak zemini bulmak için dört aydan fazla bir zaman geçmiştir ve başbakan ancak bundan sonra atanabilmiştir -genel bir uzlaşma olmasına rağmen üç ana grubun temsil edilmesi için ulusal birlik hükümeti kurulması gerekmiştir.

Birleşik Devletler, Irak'taki iç savaşın ortasında kalmıştır. Sünni Araplar Birleşik Devletler'in Irak'ı Şiilere ve İran'a bırakacağına inanmaktadırlar. Şubat 2006'daki katliamlarda Amerikan Ordusu'nu, Şiiler Sünni camilerini yok ederken onların yanında yer almakla suçlamışlardır. Şiiler de Birleşik Devletleri Samarra'daki saldırıların olduğu dönemde Sünnilerin yanında olmakla suçlamışlardır. Irak'taki Amerikan Büyükelçisi Zalmay Halilzad, Irak'taki Şii güvenlik güçlerini insan haklarını ihlal ettikleri gerekçesiyle eleştirdiği zaman, Irak'taki en etkili Şii partisinin lideri olan Abdülaziz el Hakim büyükelçiyi teröristlere “yeşil ışık” yakmakla suçlamıştı. Halilzad'a gönderme yapan Şiiler, Afganistan asıllı Sünni bir Müslüman olan ve sonradan Amerikan vatandaşlığına geçen büyükelçiyi, Şii bakış açısına göre, VII. yüzyılda halife olan “Ebu Ömer” olarak isimlendirmiş ve ikinci Sünni Halife olarak nitelendirmişlerdir. Mehdi Ordusu'nu yöneten ve radikal Şii bir din adamı olan Mukteda es Sadr, Amerikalıların Saddam'dan bile daha kötü olduklarını söyleyerek, Askeriye Türbesi'nin yıkımından Birleşik Devletler'i sorumlu tutmuştur. Es Sadr'a göre, Mehdi'nin geri dönüşünün çok yakın olduğunu bilen Amerikalılar, onu öldürmek için Irak'a saldırmışlardı.

Samarra ve Bağdat'ta korkunç olaylar patlak verirken, ben Kürt Bölgesi Başkanı Mesut Barzani'nin Bağdat'taki karargâhundaydım ve bu kitabın son düzeltmelerini yapıyordum. Bağdat'ın Yeşil Hattı'nı güçlendirmek için karargâh kentin merkezindeydi, bu bağnaz çatışmayı ve hükümetin kurulmasında karşılaşılan sorunları görüşmek için Iraklı liderler bu karargâhta bir araya geliyorlardı. Ülkenin yüz yüze geldiği bu krizi tartışırken, bunun bir iç savaş olduğunu görüyorlardı ve birçoğu benimle yaptıkları konuşmalarda bu ifadeyi kullanıyordu. Sanki bu noktanın altını çizmek istemiş gibi, ben bir önceki paragrafı yazarken üç metrelik Katyuşa roketleri Barzani'nin evinin yakınına düşmeye başladı. Neyse ki en yakına düşen roket –bulduğum yerden yirmi metre uzağa düşmüştü– patlamamıştı. Patlamamış olan savaş başlığı

park alanındaki asfaltın üzerinde üç metrelik bir oyuk açmış, başka da bir hasara neden olmamıştı.

Irak'ta olan bitenlerin tersine, Bush yönetimi görünüşe bakılırsa olan bitenin farkında değildi. Askeriye Türbesi'nin yok edilmesinden yalnızca birkaç saat sonra Birleşik Devletler Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice Mısır televizyonuna çıktı. Görüşmeyi yapan Mervat Muhsin, Sünni bir bakış açısıyla Irak'taki değişimleri özetledi.

"Irak'ta iktidar Şiilere veriliyor, onlar da her şeye aşırı derecede karışıyorlar. Irak'ın komşusu İran da Şii. Sünniler uzlaşmacı. Amerikan'ın en güvendiği Arap müttefiklerinin tamamı Sünni. Irak'ta bir iç savaş patlamak üzere. *Ne yapmayı düşünüyorsunuz?*"

Rice Irak'ın siyasal gelişiminin planlandığı gibi ilerlediğinde ısrar etti. "Evet, Irak'ta bir iç savaş patlayacağını düşünmüyorum. Irak'ın, komşularına karşı savaş açan ve bölgede her türden istikrarsızlığın yaratıcısı olan korkunç bir diktatörün boyunduruğundan kurtulmuş bir ülke olduğunu düşünüyorum. Artık bu diktatör yoktur, farklı mezheplerden, farklı etnik gruplardan gelen Irak halkı vardır, uzlaşma ve politikalarda siyasal gelişmeyi kullanmaya çalışmaktadırlar, baskının yerini bu anlayış almıştır."

Irak konusunda, Başkan Bush ve önde gelen danışmanları sürekli ve hevesli bir şekilde analizler üzerine düşünmekte ve strateji geliştirmeye çalışmaktadırlar. 2004 temmuzunda CIA Irak'taki durumu değerlendiren bir Ulusal İstihbarat Değerlendirme Raporu hazırladı. Amerika'nın Irak konusundaki en deneyimli uzmanları, Birleşik Devletler hükümetinin en iyi istihbarat örgütünün raporunu değerlendirdiler, rapor iç savaş tehlikesine karşı bir uyarı niteliğindeydi. 2004 yılının eylülünde Başkan Bush'a Değerlendirme Raporu sorulduğunda omuzlarını silkmiş: "CIA yaşamın berbat olduğunu, idare edilebilir düzeyde olduğunu, çok iyi olduğunu söyleyebilir. Irak halkı onların karamsar düşüncelerini paylaşmıyor" demişti.

4 temmuz 2004'te, Kuzey Irak'taki Erbil kentinde yeni seçilmiş olan Kürt Bölgesi Meclisi'nin ilk oturumuna ben de katıldım. Katılımcılar arasında Irak Devlet Başkanı Celal Talabani de vardı. Talabani bir Kürt'tü, Irak'ta sadece demokratik seçimle işbaşına gelmiş ilk devlet başkanı değil, aynı zamanda geçmişi Cennet Bahçesi'ne kadar giden bir ülkenin tarihinde, bir arkadaşının ileri sürdüğü gibi "bu topraklarda Âdem'den bu yana özgür seçimle işbaşına gelen ilk insandı". Kürtler onun başarısından aşırı derecede gurur duyarlarken, Irak bayrağı altında Talabani'nin yönettiği ülke, açılış töreninde ortalıkta yoktu; hatta Irak Kürt Bölgesi'nin başkenti olan, bir milyon nüfuslu Erbil kentinin herhangi bir yerinde Irak devleti mevcut değildi.

Kerkük'teki Amerikan Büyükelçiliği bürosunun yöneticisi olan Anne Bodine açılış töreninde bir konuşma yaptı ve Birleşik Devletler'in

Irak'ın sorumluluğunu üstüne aldığını onayladı, konuşmasında, "demokratik, federal, çoğulcu ve birleşik" ifadelerini kullandı. Ama bu kelimelerin Erbil'de uygulandığına dair bir kanıt yoktu. Törende parlamenterler, Irak Kürt Bölgesi'nin birlik ve bütünlüğüne sadık kalacaklarına dair yemin ettiler. Birçoğu "Irak"la ilgili anlamlı bir şekilde sessiz kalmıştı.

En kısa konuşmayı, Kürtler tarafından Aga Panayi olarak bilinen Erbil'deki İran istihbarat servisinin başkanı yaptı. Doğrudan Bayan Bodine'in yüzüne bakarak, "Bugün büyük bir gün. Irak'ın tamamında bizim desteklediğimiz insanlar iktidarda" dedi. "Teşekkürler, George Bush" demedi. Saygısızlığı anlaşılabilirdi.

Amerikan işgaline sonsuz teşekkürler, Kürt Bölgesi'nin bunun sayesinde neredeyse bağımsız bir devlet konumu var ve tarihsel bir yanlış böylece düzeltiliyor. Winston Churchill, 1921 yılında Lloyd George koalisyon hükümetinde Ortadoğu'dan sorumlu bakanken, Kürtleri Arap Irak'a dahil ettirdi. Bu karara Kürtler XX. yüzyıl boyunca isyan ettiler. Seneler boyunca gittikçe şiddetlenen Kürt muhalefetine Irak ordusunun yanıtı 1980'li yılların sonlarına doğru Saddam Hüseyin'in Enfal soykırım seferberliğiyle son noktaya ulaştı ve bu seferberlik Kürt köylülere karşı zehirli gaz kullanımıyla genişledi. Churchill'in en önemli hatalarından biri, Kürtleri Irak'la zorla birleştirmektir ve belki de bu hata Oval Ofis'te Churchill'in büstünü bulunduran bir Amerikan başkanı tarafından çözüme ulaştırılıp düzeltilmiştir.

Aga Panayi'nin konuşmasında da belirttiği gibi, İran, Amerika'nın Irak Savaşı'ndan en kazançlı çıkan ülkedir. Osmanlılar ile İranlılar 1639 yılında Kasr-ı Şirin Antlaşması'nı yaptıklarından beri, iki imparatorluk arasında sınır çizgisi belirlenmiş ve değişmemiştir; İran-Irak sınırıyla İranlılar ile Araplar ve Şii kurallara göre yönetilen topraklar ile Sünni kurallarına göre yönetilen topraklar birbirinden ayrılmıştır. Ama 2003 yılından beri, İran'ın desteklediği Şii partiler Irak'ın güneydeki dokuz yerleşim bölgesini yönetmektedirler, bunlar valilik olarak bilinmektedir ve bu yerleşimlere Bağdat da dahildir. Irak merkezi hükümeti de Şii partilerin egemenliği altındadır ve İçişleri Bakanlığı'nı kontrol etmektedirler, bu yüzden polis gücünü İran'ın eğittiği milisler oluşturmaktadır. İran'ın Birleşik Devletler'in oluşturduğu Irak ordusu üzerinde de ciddi bir etkisi vardır ve gelişmekte olan ekonomik bağlar kısa süre sonra stratejik ve can alıcı petrol tesisleri sayesinde iki ülkeyi birbirine bağlayacaktır.

Bu gelişmelerde kaderin en küçük bir cilvesi bile yoktur. 2002 ocak ayında Devletin Birliği konuşmasında Amerikan halkını Irak'taki savaşa hazırlarken, Bush İran ve Irak arasında bir Şer Ekseni olduğu suçlamasını yapmıştı (buna Kuzey Kore de dahildi). O zaman İran'daki ayetullahlardan ve Irak'taki Saddam Hüseyin'den daha kötü düşman yok-

tu. Teşekkürler, George W. Bush, artık İran'ın Irak'taki ayetullahlardan daha yakın bir müttefiki yok. Bu yeni Tahran-Bağdat eksenini Ortadoğu için oldukça devrimci bir sonuç yaratacaktır. Arap dünyasının Şii kurallara göre yönetilen ilk ülkesi artık Irak'tır ve Irak'taki Şii zaferi Irak'ın güneyinden Suudi Arabistan'ın Doğu Eyaletlerine, Kuveyt ve Bahreyn'e dek bir hilal gibi uzanan Şii nüfusun yakın olduğu bölgeyle çok yakından bağlantılıdır. Bu Şii hilali dünyanın en önemli petrol rezervlerinin tam üzerinde oturmaktadır.

Birleşik Devletler'in Irak işgali dördüncü yılına girerken, 130 000 Amerikan askeri Sünni bir Arap isyanıyla mücadele etmektedir. Bu isyan, Irak nüfusunun yüzde 20'sinden daha fazla olmayan bir topluluğa dayanıyor, Sünni Arap isyancılar askeri açıdan üstün gelecek durumda değiller. Ama bozguna da uğratılamamaktalar. Birleşik Devletler isyancıları Sünni kentlerden temizleyebilmektedir ama bölgeyi elinde tutacak yeterli sayıda askeri yoktur. Bir bölgeden temizlenen isyancılar başka bir bölgeye gitmektedirler ve Amerikalılar ayrıldıktan sonra geri dönmektedirler.

İsyan, iç savaş, İran'ın stratejik zaferidir, Irak'ın parçalanması, bağımsız bir Kürdistan, askeri bir bataklık. Bütün bunlar Amerikan işgalinin sonuçlarıdır ve Bush yönetimi bunu öngörmekte başarısız olmuştur. Bütün bunlar, tıpkı Sünni Arap isyanında da olduğu gibi Başkan ve önde gelen danışmanları bunun bir sürpriz olduğunu kabul etmişlerdir. Diğer konuları ise inkâr etmektedirler. 2006 yılındaki Devletin Birliği konuşmasında Başkan Bush, "Sonradan anılanın akıllılık olmadığını ve sezginin bir strateji olmadığını" söylemiştir. Tabii ki başkanın dönüp geriye bakmamayı tercih etmesi anlaşılabilir bir şeydir. Sadece savaşın yaratacağı beklenmedik sonuçlarını değerlendirmekte başarısız olmuş, aynı zamanda savaşın yaratacağı *tüm sonuçlar* gözden kaçırılmıştır. Bir strateji tasarlanırken en iyi sonuç beklenir ama en kötü sonuca karşı da hazırlıklı olunur. Bush yönetimi Amerikan kuvvetlerinin kurtarıcı olarak karşılanacaklarını beklemiş ve Iraklıların demokrasiyi benimseyeceklerini düşünmüş, ama bunun işe yaramaması olasılığına karşı da başka hiçbir plan yapmamıştır.

Irak'ta ortaya çıkan bazı sonuçlar, işgalin kaçınılmaz sonuçlarıdır. Irak Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda üç farklı Osmanlı vilayetinin İngilizler tarafından bir araya getirilmesiyle kurulmuştur: temel olarak kuzeyde Kürt çoğunluğu olan Musul, merkezde Sünni olan Bağdat ve güneyde Şii Basra. Ülkenin Arap bölgelerinde paylaşılan bir kimlik vardı ama Kürtler bu yeni devletin bir parçası olmak istemiyorlardı. İngilizler yabancı bir Arap prensini, Hicazlı Faysal'ı 1921 yılında Irak Kralı olarak atadılar. Faysal ve halefleri bürokraside ve orduda Sünni Arap egemen kadrolarla ülkeyi yönettiler. 1958 yılında Irak ordusu monarşiyi yıktı, (Faysal'ın torunu olan, genç yaşta II. Kral Faysal'ı askeri dar-

beyle devirdiler) ama ülke yönetiminde Sünni Arap egemenliği devam etti. Iraklıların yüzde 55'inden fazlası Şii ve yüzde 20'si Kürt olmasına rağmen Irak'ın Sünni Arap yöneticileri iktidarda kalmak için değişken derecelerde güç kullandılar.

2003 yılında, Birleşik Devletler Sünni Arap diktatörlerin en acımasızını sonunda yerinden etti. Irak ordusunu ezdi ve sonra yasal olarak Irak ordusunu, istihbarat teşkilatlarını ve Baas Partisi'ni feshetti. Ordu ve gizli polis teşkilatlarında çalışanlar seksen yıldır Irak'ı yöneten azınlıktaki Sünni Arap nüfustan elitlerdi. Bu acımasız kurumların ortadan kaldırılmasıyla Irak'ın Şii çoğunluğu 2005 yılındaki demokratik seçimlerle iktidara geldi ve kilit konumda bulunan kurumların kontrolünü bağınazca savundu, buna polis de dahildi. Ağustos 2005'teki anayasa görüşmelerinde Kürtler her zamanki bağımsızlık isteklerini pekiştirdiler. Tarihsel hegemonyalarını kaybeden Sünni Araplar kızgındı ve Şiilerin egemen olduğu yeni düzene şiddetle karşı çıkıp direndiler. Her zaman bir iç savaş olasılığı vardı, öyle değilse bile bu bir sonuçtu. Dikkate değer tek şey, iç savaşın Bush yönetimi için sürpriz olmasıydı.

Bush yönetimi Saddam Hüseyin'in Sünni Arap diktatörlüğünden istikrarlı yeni bir Irak yönetimine geçişin çok kolay olacağını varsaydı - gerçekten çok kolay olacaktı, bunun için gerçek bir plan yapmaya ihtiyaç bile duyulmamıştı. Birleşik Devletler'in bugün Irak'ta karşılaştığı sorunların birçoğu, Birleşik Devletler ordusunun Bağdat'a girdiğinin ertesi günü için uygulamaya koyduğu bu planın başarısızlığa uğramasının doğrudan sonuçları yüzündendir. Pentagon'un sivil kadroları Irak'ın güvenliğini sağlamak için daha fazla sayıda asker gönderilmesinden yanayken, askeri yetkililer bu konuda çok daha fazla isteklidir. Irak'taki asker sayısına rağmen, Birleşik Devletler Irak'taki bakanlıklara ve en önemli ulusal kurumlara dokunmadılar, bunlara arkeoloji müzesi de dahildi, bununla ilgili bir plan bile vardı. Saddam'ın iktidardan düşürülmesinden sonra hayati önemi olan sekiz hafta boyunca Irak'taki Birleşik Devletler yetkilileri başkentteki kamu kuruluşlarını tahrip eden yağmacıların önünden çekildiler ve bu Birleşik Devletler'in düzeni sağlayamadığı ya da sağlamak istemediği görüntüsü verdi.

On dört aylık işgalin başından sonuna kadar kötü yönetilmesi bir felakete neden oldu. Başkan iktidarı Irak geçici hükümetine verip vermemesi konusunda kararsız kaldı ve Birleşik Devletler savaş sonrası Almanya ve Japonya'da yaptığı gibi bir davranış tarzı benimsemedi. Bağdat'ın düşüşünden bir ay sonra yönetim hâlâ kendiliğindenci politikalarla çalışıyordu. Savunma Bakanı Donald Rumsfeld Irak için bir yönetici seçmesi gerektiğinde, ülke hakkında hiçbir deneyimi olmayan emekli bir diplomatı tercih etti ve atanma hazırlıkları için diplomata iki hafta süre tanıdı. Yönetici L. Paul Bremer III, Irak'ta üç gün geçirdikten sonra Iraklıların ülkeyi yönetemeyeceklerine karar verdi. Kötü yö-

neticilik ulusal yapılanmada beceriksiz çabalar olarak sonuçlandı. Sürekli olarak değişkenlik gösteren siyasi hat, temel hizmetlerin (bunlara elektrik şebekesi de dahil) yeniden yapılandırılmasında yetersiz kalınmasına, ekonomik çöküşe, Irak'taki milyonlarca doların ve Birleşik Devletler bütçesinin yanlış kullanılmasına, rüşvete, Irak'ta yeni bir ordu ve polis gücü kurulması için gösterilen çabaların başarısızlığa uğramasına neden oldu.

Bush yönetiminin Irak'taki en büyük tutkuları kibir, cehalet ve siyasi korkaklık yüzünden mahvoldu. Kamu düzeninin çöküşüne hazırlıklı olmayan yönetim, Iraklıların ve uzmanların uyarılarını duymazlıktan geldi ve görünüşe bakılırsa Saddam'ın düşürülmesinin ertesi günü bürokratların ve Irak polisinin görevine devam edeceğini varsayan raporlar verdiler. Bu siyasi açıdan zor bir karar olan yetersiz sayıda askerle mevzi tutmak konusundaki isteksizlikle aynı zamana denk düştü ve kamu düzeninin sağlanmasındaki sorumluluk başkalarına bırakılmış oldu. Ulusal yapılanmada nefes kesici çabalar sürdürülürken yönetim ülke hakkında gerçekten bir şeyler bilen insanlar yerine deneyimsiz ve yetersiz kadroların kararlarına güvendi. Irak'a yaptığım son seyahatlerde Birleşik Devletler'in yanlış yolda olduğunu düşünen seçilmiş siyasi liderlerle görüşmeler yaptım. Hepsi de aynı yanıt verdi: Birleşik Devletler kurtarıcı yerine işgalci rolünü benimsediğinde, yani kısacası Bush yönetimi Irak'ın geleceğine karar verme konusunda Irak halkından çok daha yetenekli olduğuna karar verdiğinde, bütün bunlar çözüme ulaşacaktır.

Başkan Bush Irak'la ilgili konuşurken, ülkenin Ortadoğu'da özgürlük için büyük bir mücadele veren bütünün bir parçası olduğunu söylüyor. Bu savaştan kaçmak yerine, Başkan Yardımcısı Richard Cheney ve Pentagon'da görevli siviller –Rumsfeld, Devlet Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, Müsteşar Yardımcısı Douglas Feith– bu savaşa sahip çıkıyorlar, çünkü onların radikal hırslarının merkezinde, Batı yanlısı bir Ortadoğu yapılanması var, pazar yönelimli demokrasilerin birbirleriyle ve İsrail'le iyi ilişkiler yürüteceğini öngörüyorlar. Irak "domino etkisini" tetiklemiştir, sırada İran ve Suriye vardır. Bunu yürürlüğe koymak için, Bush yönetimi Irak'ın Şii çoğunluğunun iktidarı aldıktan sonra nasıl bir davranış tarzı benimseyeceğini kendi hayal güçlerine dayanarak öngörmüşlerdi. Wolfowitz'e göre, Irak Şiileri dini esaslara dayanan bir devlete karşı çıkacaklar, Batı yanlısı bir devlet şekli geliştirecekler ve bu şekilde İran'daki ayetullahların beklentilerini de tamamen boşa çıkaracaklardı. Bu senaryo bazı elverişsiz etkenler yüzünden hiç de gerçekçi değildi: İran on yıllardır Irak'taki Şiileri destekliyordu, Şiilerin siyasi partilerine para yardımı yapıyor, milislerini silahlandırıyor ve eğitim veriyordu. Irak'ın en büyük Şii partisi, Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi, 1982 yılında Tahran'da İranlıların himayesi altında kurulmuştu. Sadece ismi bile partinin siyasi gündemi hakkında yeterince ipucu veriyordu. Bir parçası

da İran İslam Cumhuriyeti'ni yok etmek için girişilen bir savaş, Tahran'a son dört yüzyılın en büyük stratejik zaferini kazandırdı.

Savaşın haklılığını karutlamak için Başkan Bush "dünyanın en yıkıcı silahlarıyla bizi tehdit eden dünyanın en tehlikeli rejimlerine Amerika Birleşik Devletleri'nin asla izin vermeyeceğini" ilan etti. Irak kitle imha silahlarına sahip değildi. Ama Birleşik Devletler bütün dikkatini ve kaynaklarını Irak'a aktı, hem Kuzey Kore hem de İran nükleer silah programlarını geliştirmek için özgür kaldı. Birleşik Devletler 2002'de ve 2003'te Irak Savaşı için hazırlık yaparken Kuzey Kore Birleşmiş Milletler'in nükleer silahsızlanma müfettişlerini ülkesinden kovdu, Nükleer Silahları Sınırlama Antlaşması'ndan çekildi ve nükleer silahlar için önceden korumaya aldığı plütonyum malzemelerini tekrar işlemeye başladı. Başkan yüksek sesle Birleşik Devletler'in nükleer silahlara sahip Kuzey Kore'ye hoşgörüyle bakmayacağını ilan etti, ama bu konuda hiçbir şey yapmadı.

2006 yılının başında, İran nükleer silahlar için kullanılabilecek uranyum zenginleştirme çalışmalarına başladığını ilan etti. Birleşik Devletler kuvvetlerinin Irak'ta eli kolu bağlıydı ve İranlılar Amerika'nın kendilerine herhangi bir yanıt vermeyeceğinden çok emindiler. Mukteda es Sadr uyararak, "Komşumuz olan İslami ülkeler, buna İran da dahildir, herhangi bir saldırının hedefi olurlarsa, onları sonuna kadar destekleyeceğiz. Mehdi Ordusu, Irak ordusundan çok daha ileri durumdadır. Mehdi Ordusu İslam'ı savunmak için kurulmuştur" dedi. Bu hiç de boş bir tehdit değildi. 2004 yılında Birleşik Devletler işgaline karşı yapılan ayaklanmalar boyunca, Mehdi Ordusu Irak'taki Amerikan destek hatlarını yoğun bir şekilde engelledi ki, Bremer Bağdat'taki işgal hükümetinde çalışan binlerce Amerikalı'nın yiyecek ihtiyacını karneye bağlıyordu. Mehdi Ordusu 2006 yılında, 2004 yılında olduğundan en az iki kat daha fazla güçlenmişti ve İran'ın Şii milislere olan desteği devam ediyordu.

Amerikan işgalinde şükürler olsun ki, Iraklıların çoğu iyi durumdaydı. Irak'ın Şii çoğunluğu seksen yıl süren baskı döneminden kurtulmuştu. Politik tercihleri Bush yönetiminin hayalini kurduğu şekilde olmasa bile, geleceklerini demokratik bir şekilde belirleyebilme yetenekleri vardı. Irak Kürtleri kendi devletlerini kurma aşamasında zirve noktasına gelmişlerdi ve tarih sahnesinin mazlum halklarından birinin en sonunda doruğa çıkmasını izlemekten memnundular. Irak'taki Sünni Araplar en kötü durumda kendilerinin olduğunu düşünüyorlardı, ama onlar ülkenin sadece yüzde 20'sini oluştuyorlardı.

Bu arada Birleşik Devletler'in de daha iyi durumda olup olmadığı tartışılabilir bir konudur. Birleşik Devletler korumak için, elinde kitle imha silahları bulunan hilekâr bir devlete karşı bir operasyona başlamış bile olsa Irak Savaşı Birleşik Devletler'i İran ve Kuzey Kore'nin potansiyel nükleer silahlarına karşı daha hassas bir hale getirmiştir. Bush

yönetiminin planları iflas edince, Irak'ın feshedilmiş nükleer ve biyolojik silah programlarından arta kalan tehlikeli malzemeler yağmacıların eline geçti. Bu tehlikeli malzemelerin bazılarının işlemleri İran'da tamamlanmış ya da teröristlerin ellerine geçmiş olabilir, bugün savaş öncesiyle kıyaslandığında, Irak'taki kitle imha silahlarıyla ilgili malzemeler yüzünden Birleşik Devletler çok daha fazla tehdit altındadır.

Dini kuralları esas alan İran, Şii Arap dünyasındaki tarihsel hırslarında başarılı olmuştur, bu savaşla Birleşik Devletler Ortadoğu'da stratejik olarak yenilmiştir. Irak Savaşı'ndaki tek "demokratik kazanım" Filistin ve İran'daki radikal unsurların seçimlerde başarılı sonuçlar almaları olmuştur. Yapılan anketlerde Amerika'nın Arap dünyasındaki saygınlığı hiç olmadığı kadar düşmüştür ve bazı Arap ülkelerinde Usame bin Ladin, George Bush'tan çok daha fazla sevilmektedir. Savaş, Birleşik Devletler'in Avrupa'daki en yakın müttefikleriyle olan ilişkilerine zarar vermiştir. Hiçbir Amerikan başkanı, George W. Bush'un gözden düştüğü kadar Avrupa'da itibar kaybetmemiştir.

Irak Savaşı Birleşik Devletler'in dış politikadaki tarafsızlık ilkesine gölge düşürmüştür. Savaş Birleşik Devletler'in güvenliğini daha fazla artırmamış, terörle mücadelesinde aşama sağlamamış, Irak'ı istikrarlı bir devlet haline getirmemiş, Ortadoğu'da demokrasinin yaygınlaşmasını sağlamamış ve Birleşik Devletler'in petrol kaynaklarını da çoğaltmamıştır. Bu savaşın maliyeti çok pahalıdır. Bu kitap yazıldığı sırada, 2 500 Amerikan askeri öldürülmüş ve 40 000'den fazlası yaralanmıştı; 300 milyon dolar harcanmıştı. Bazı iktisatçıların yaptıkları hesaplara göre savaşın toplam maliyeti, doğrudan ve dolaylı olarak, 2 trilyon doları bulacaktır.¹ Bugün sürdürülen faaliyetin tümü Birleşik Devletler'i başarıya yaklaştırmamaktadır ayrıca maliyeti de oldukça yüksektir.

Bu kitap "Birleşik Devletler Irak'ı 2003 yılında işgal etmeli miydi?" tartışmasını tekrarlamak için yazılmamıştır. Bu çok önemli bir sorudur, ama özellikle bugün için neler yapılması gerektiğiyle ilgili bir soru değildir. 9 nisan 2003'te Saddam'ın düşürülmesinden beri uygulanan kavramsal olarak hatalı politikalarla ve uygulamalarla ne elde ettiğimizi tartışacağım. Irak'taki temel hata karşılaştıklarımız değil, orada bulmayı umduklarımızla ilgili. Silah zoruyla bir arada tutulan ve birliğini kendi halkının hiçbir zaman gönüllü olarak yaratmaya çalışmadığı bir devletin, gerçekçi olmayan ve beyhude bir kararla bütünlüğü korunmaya çalışıldı. Bu konuda savaş yandaşları ve muhaliflerinin ya da Amerikan yönetiminin bugün yapmaya çalıştıklarının değerlendirmesini yapmayacağım. Benim amacım, kendisini Irak'taki karmaşadan ve patlayan iç savaştan kurtarması için, Birleşik Devletler'i harekete geçmeye zorlamak. Bu strateji Birleşik Devletler'in çıkarlarına sonuna kadar uygundur ve gerçekleri yansıtmaktadır; Irak'ta Birleşik Devletler'in ismi ve şöhreti lekelenmektedir.

2. bölüm

Bastırma

22 eylül 1980 günü şafak sökerken, Irak jetleri İran havaalanlarını ve askeri tesislerini bombaladı. Aynı saatlerde Irak piyadeleri kuzeyde İran Kürt Bölgesi'nden ve güneyde Arap Huzistan Bölgesi'nden sınırı geçerek ilerlemeye başladılar, XX. yüzyılın başından itibaren İran'ın petrol sanayi ve zengin petrol havzalarının bulunduğu bölge daha sonra stratejik ödülleri olacaktı. Kasım ayının ortasında, Irak, bir liman kenti olan Hürremşehr'i ele geçirdi ve Abadan'daki petrol tesislerini kuşattı. Bir yıl önce Irak devlet başkanı olan Saddam Hüseyin, İran'da devrimin yarattığı kargaşa üzerine kumar oynayarak kendisinden daha büyük ve kuvvetli olan komşusuna karşı hızlı bir zafer kazanmayı umuyordu.

İran-Irak Savaşı sekiz yıl sürdü. Bir milyon insanın yaşamına, iki milyon insanın yaralanmasına ve sakat kalmasına neden oldu, savaşın ekonomik maliyeti 1 trilyon dolardan daha fazlaydı. Sabit cepheleriyle, siper savaşı ve karşılıklı olarak yapılan acımasız bombardımanlarıyla İran-Irak Savaşı Birinci Dünya Savaşı'nı andırıyordu. Bu çatışma kısa sürede tarafları yerlerinden kıpırdayamaz hale getirdi, kazanan bir taraf olmadığı gibi taraflar ateşkes yapmaya da yanaşmadılar. Başka bir benzerlik daha vardı: Irak 1983 yılının başında İran'ın sayısal üstünlüğünü dengelemek için gelişmiş kimyasal silahlar kullanmaya başladı. Cenevre Protokolleri'yle yasaklanmış olan bu silahlar 1925 yılından beri ilk kez kullanılıyorlardı, bu anlaşma Birinci Dünya Savaşı'nda kullanılan korkunç zehirli gazların kullanımını engellemek için imzalanmıştı.

Savaş görünüşte bir nehrin çizdiği sınır bölgesinde yapıyordu. Irak'ın iki büyük nehri, Fırat ve Dicle güneyde Şattülrap'ta birleşiyordu ve Irak buradan denize açılıyordu. Basra'nın güneyinde, Irak'ın en önemli limanı vardı, Şattülrap İran ve Irak arasındaki sınırı oluşturuyordu. Iraklılar, arkalarına İngilizleri de alarak uzun süredir gerçek sınırın İran kıyısından başlaması gerektiğinde ısrar ederlerken İranlılar da kanalın tartışılabilir olduğunu ve nehrin en derin kanalının tam ortasının sınır olduğunu söylüyorlardı. 1975'te, Cezayir'de yapılan OPEC toplantısında İran Şahı ve Irak Devlet Başkan Yardımcısı Saddam Hü-

seyin kanalın sınır olması konusunda anlaşılabilir. Karşılık olarak, Şah da Irak'taki Kürt isyanına verdiği desteği kesecekti, böylelikle Irak'tan imtiyaz kopartılmaya başlanmış oluyordu.

1979 ocak ayında, Şah devrildi ve Ayetullah Ruhullah Humeyni İran'da iktidara geldi. Humeyni Irak'ın Baasçı rejimini aşağıladı. Baasçı rejim yalnızca bağnaz ve milliyetçi yapısı yüzünden İslam Devrimi'nin değerlerine karşı değildi, aynı zamanda nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları bir ülkede Irak Şiileri baskı altında tutuluyorlardı ve Şii İslam'ın en önemli yerleri bu topraklardaydı. Humeyni on dört yıl boyunca, ilk İmam ve Şii mezhebinin kurucusu (Şii tam olarak, "Hz. Ali taraftarı" demektir) Hz. Ali'nin direndiği Irak'ın güneyindeki Necef kentinde sürgün olarak yaşamıştı. Humeyni Baasçıların saldırganlıklarına bizzat şahit olmuştu. Ayrıca Baasçılara yönelik kişisel bir nefreti de vardı. 1978 yılında, Şah'ın emriyle, Saddam, Humeyni'yi Irak'tan sürdü, bu Şah'ın mahvolmasına sebep olan ve neredeyse Saddam'ın da sonunu getirecek bir karardı. Humeyni sürgün yaşadığı Paris'in kenar mahallelerinde oturduğu yerden, Irak gibi bir polis devletinde kalmış olsa asla yapamayacağı bir şeyi, Şah karşıtı ayaklanmayı yönetti.

İran'da iktidarı eline geçirdiğinde, Humeyni Irak Şiilerine yozlaşmış bağnaz bir rejimin yerine yeni bir devlet –bu İslami bir devletti– yaratmaları çağrısında bulundu. Saddam bunun bereketli bir alan olduğunu biliyordu ve yanıtı çok sert oldu. Radikal bir Şii'nin Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz'e düzenlediği başarısız bir suikastı bahane eden Saddam, 1 nisan 1980'de Irak'ın en önemli Şii din adamı olan Büyük Ayetullah Muhammed Bekir es Sadr'ı ve din adamının kız kardeşi Bint el Huda'yı tutuklattı. Ayetullah'ın gözleri önünde kız kardeşine tecavüz edildi ve öldürüldü. İşkenceciler Es Sadr'ın kafasına çiviler çakarak öldürmeden önce sakalını ateşe verdiler. Öfkeden deliye dönen Humeyni Saddam'ın devrilmesi için Şii Irak halkına çağrıda bulundu. 17 ekim 1980'de Saddam Cezayir Antlaşması'nı feshetti ve küstahça Şattülarap suyunun Irak egemenliği altında olduğunu iddia etti. Bundan beş gün sonra da savaş başladı.

Humeyni ve Saddam arasındaki kişisel kan davası ve bölgesel çatışmanın ötesinde İran-Irak Savaşı'nın temel nedeni ideolojiler ve uygarlıklar çatışmasıydı. Saddam kendisini Acemlere karşı savaşan Arap milliyetçiliğinin ifadesi olarak görüyordu. Hatta Saddam VII. yüzyılda Acemleri yenip Irak'a İslamiyet'i getiren Kadisiye Savaşı'na atıfta bulunuyor, İran-Irak Savaşı'nı Kadisiye Savaşı'na benzetiyordu. Humeyni ise bu savaşı sadece henüz olgunlaşmamış İran İslam Cumhuriyeti'nin savunulması olarak görüyordu, ama aynı zamanda bu savaşın Irak'taki Şii müttefiklerine İslam Devrimi'ni yaymak için iyi bir fırsat olduğunu da düşünüyordu.

Irak'ın yıldırım harekâtı, henüz toparlanamamış komşusu üzerinde

geçici olarak bir hâkimiyet kurmasını sağlasa da İran durumu kısa sürede dengeledi. İran'ın nüfusu Irak'ın üç katıydı, ama aynı zamanda İran stratejik konumunun avantajını da kullandı. Petrol tesisleri Abadan ve Hürremşehr'in yanı başındaydı, İran'ın önemli kentleri ve hayati önemi olan altyapısı Irak sınırından çok uzaktaydı. Ama bunun tersine, Irak nüfusunun çoğunluğu ülkenin doğu bölgesinde yaşıyordu ve bu bölge İran hava kuvvetleri için ulaşılması çok kolay bir mesafedeydi. Irak'ın ikinci önemli kenti Basra, Şattülarap'taydı. Basra savaş boyunca İran tarafından ağır şekilde bombalandı. Savaşın ilk günlerinde, İran Basra Körfezi'ni kapatarak Irak'ın petrol ihracatı yapmasını engelledi, Fao'da bulunan kıyıda uzakdaki yükleme tesislerine ağır hasar verdi.¹ İran aynı zamanda Basra Körfezi ve Hint Okyanusu'nda bulunan uzun sahillerinin üstünlüğünü de kullandı. En önemli limanı ve petrol ihraç tesislerinin bulunduğu Bender Abbas, Irak'a beş yüz mil uzaklıktaydı ve savaşın son aşamasına kadar bombalanmadı.²

Humeyni Irak'ın, Saddam da İran'ın hoşnutsuz nüfusuna başvurdu. İki halk da hayal kırıklığı içindeydi. Saddam Huzistan Bölgesi'ndeki Arap nüfusun Iraklı askerleri kurtarıcıları olarak karşılayacaklarını ümit ediyordu. Ama öyle olmadı, çünkü bu insanlar Şii'ydi ve Acem yönetimini Sünni bir diktatöre tercih ederlerdi. Irak'taki Kürtler İran'ın vereceği desteği kabul etmeye hazırıldılar ve bu savaşı Irak ordusuna karşı yürüttükleri faaliyetleri genişletmek için sonuna kadar kullandılar. Humeyni de umudunu, Irak ordusunda sayıca oldukça fazla olan Irak Şiilerine bağlamıştı, bu askerlerin İran tarafına geçeceklerini ümit ediyordu. Çok az sayıda Irak askeri böyle yaptı ama çoğunluğu kararlı bir şekilde Irak ordusunda savaşmaya devam etti, onlar bu kadar hevesli olmasalardı Irak sekiz yıl boyunca savaşı sürdüremezdi. 2003 yılında, Birleşik Devletler analistleri İran-Irak Savaşı'ndaki Şiilerin sadakatini değerlendirdiklerinde, bunun Saddam sonrası Irak üzerinde İran'ın aşırı bir etkisi olmadığını kanıtı olduğunu söylüyorlar. Bu tamamen yanlış bir değerlendirmedir. Saddam için savaşan Şii askerler Irak'ı ya da rejimi çok sevdikleri için savaşmamışlardır, askere alınanların başka bir seçenekleri yoktu. Bizim de göreceğimiz gibi, analistler Irak'ın Şii liderlerinin eylemlerini ve sözlerini bu şekilde yorumlamış olabilirler.

1982 yılında, İran'ın karşı saldırıları sonucu Iraklılar Huzistan'dan kovuldular ve Irak sınırına geri çekildiler. Humeyni dini arzularını kıskırttığı İranlıları askere almış, Iraklı kâfirlere karşı savaşırken ölenlerin şehit olacaklarını söylemiş ve en kısa yoldan cennette gideceklerinin garantisini vermişti. On iki yaşından küçük çocuklar gönüllü olarak canlı mayın tarayıcısı olmuşlar, cennetin kapılarını açacağına inandıkları plastik anahtarları boyunlarında ve zincirlerle birbirlerine bağlanarak sınırdan geçmişlerdir.³ Irak ordusu ise alt sınıflardan küskün

Şiiler ve isyancı Kürtlerden oluşuyordu, onlardan da kendilerini kurban etmelerini beklemek saçma olurdu.

İran karşı saldırısından sonra Saddam Hüseyin ateşkes ilan etti ve savaş öncesi sınırlarına geri döndü. Humeyni ateşkesi reddetti ve Saddam gidene kadar İran'ın savaşa son vermeyeceğini söyledi. Doğrudan Irak Şiileri'ne hitap ederek, "Bizler ırk, gelenek ve din olarak birbirimize bağlıyız... Bizden başka dünya üzerinde başka hiçbir hükümetin ya da ulusun Irak'ın geleceği üzerinde söz söylemeye hakkı yoktur" dedi. Aynı sırada Tahran'da, SCIRI olarak biçimlendirilen, Muhammed Bekr el Hakim tarafından yönetilen sürgünde bir Irak hükümeti kuruldu; bu hükümet, İran tarzı İslami bir cumhuriyet kuracağını söyleyerek kendini ifade ediyordu.⁴

1983 yılında Irak'ın askeri durumu gittikçe kötüye giderken, Saddam zehirli gaz kullanmaya başladı. 1983 kasımından 1988 ağustosuna kadar Irak kullandığı kimyasal silahların miktarını ve karmaşıklığını yükseltti. İlk saldırılarda hardal gazı ve ilk kez 1917 yılında, Flandre'da⁵ Almanlar tarafından kullanılan deride su toplamaya neden olan bir zehirli gaz kullanıldı. İran-Irak Savaşı sona ererken, Irak çok geliştirilmiş sinir gazı ve deneysel olarak üzerinde çalıştığı sinir gazı ile siyanür ve hardal gazının karıştırılmasıyla elde edilen "kokteyller" kullanıyordu.

Birleşik Devletler'in İran-Irak Savaşı'na başlangıçta verdiği yanıt zamanla azaldı. Saddam ilk saldırısını başlattığında, Başkan Jimmy Carter'ın görev süresi son ayına girmişti. Carter'ın İran'a hoşgörüsüyle bakması için herhangi bir nedeni yoktu çünkü İran elli iki Amerikalı diplomatı rehine olarak tutuyordu. Birleşik Devletler'in de desteğiyle, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde 28 eylül 1980 tarihinde 479 Numaralı Karar kabul edildi. Bu bir ateşkes kararıydı, ama Irak'tan, ele geçirdiği toprakları bırakması talep edilmiyordu. İranlılar taraflı davrandığını söyleyerek Birleşmiş Milletler'e çok öfkelenmeler de, İran'ın tecrit edilmesine neden olan rehine krizi yüzünden suçlanmaya devam ediliyorlardı. Patlak veren savaş yüzünden İranlıların dikkati rehine krizini sona erdirmeyi amaçlayan görüşmelerden uzaklaştı ve Carter'ın seçimleri tekrar kazanmak için zaten çok az olan şansını da tamamen yok etti.

1981 yılında, Reagan yönetimi halefinin bu savaşa olan yaklaşımını devam ettirdi. Ama 1982 yılında askeri durum İran'ın lehine döndükten sonra yönetim İran'ın kazanacağı bir zaferin olası kötü sonuçlarıyla ilgilenmeye başladı. Birleşik Devletler'le yakın ilişkiler geliştirme fırsatını değerlendirilerek, Irak'ı müttefiki Sovyetler Birliği'nden koparılabilme fırsatı olduğunu gördüler. Yönetimin en iyimser strateji uzmanları Şah'ın düşürülmesiyle yakın bir müttefikini kaybetmiş olan Birleşik Devletler'in, Basra Körfezi'ndeki Amerikan çıkarlarını koruyacak bir ilişki kurabileceğini düşündüler.

Irak zehirli gaz kullanmaya başladıktan hemen sonra, Reagan yöne-

timi Saddam Hüseyin'le flörte başladı. Yönetimi için personel alımında Ronald Reagan, Başkan Gerald Ford'un genelkurmay başkanı ve savunma sekreterliğini yapmış olan Donald Rumsfeld'i görmezden gelmişti. 1983 yılında, teselli ödülü olarak 1967 Arap-İsrail Altı Gün Savaşında İsrail'i destekleyen Birleşik Devletler'e misilleme olarak diplomatik ilişkilerini koparan Saddam Hüseyin'le ilişkileri tekrar onarmak için Reagan, Rumsfeld'e özel elçilik önerdi. Yıllar sonra, 2002 yılında Birleşik Devletler'i savaşın kucağına iten Rumsfeld, Irak'ın kimyasal silah kullanmasına karşı çıktığını iddia etti, ama Saddam Hüseyin'le yaptığı iki özel görüşmenin hangi konuyla ilgili olduğunu açıklamadı. 1983 aralık ayında Rumsfeld, Amerika ve Irak'ın, İran ve Suriye'ye karşı duydukları ortak nefreti Saddam'la tartıştı; Birleşik Devletler İran'a silah satışını engellemeye çalışacak ve Irak'tan bir Ürdün limanı olan Akabe'ye dönecek bir petrol boru hattı için Birleşik Devletler mali yardım sağlayacaktı. 1984 martunda yapılan ikinci görüşmeye rağmen, Dışişleri Bakanlığı Irak'ın kimyasal silah kullandığını halka ilan etti, Rumsfeld diktatörle hangi konuda görüştüğü konusunda sessizliğini korudu. Rumsfeld, Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz'e kimyasal silahlar kullandığı konusunda uluslararası toplumun Irak'a şüpheyile baktığını söyledi, ama bu konuyu Aziz'le görüşmüştü, Saddam'la değil; Irak'ın kimyasal silahlar kullanması Reagan yönetimi için ikincil öneme sahip bir konuydu, Rumsfeld'in de bunun işaretini verdiği açıktı.

1984 martunda, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Irak'ın kimyasal silah kullandığıyla ilgili olarak Güvenlik Konseyi'ne bir uzman raporu sundu. Birleşmiş Milletler'deki Hollanda ve İngiltere temsilcileri kimyasal silah kullanımı yüzünden mahkûm etme kararını imzaya açtılar (kararda özel olarak Irak suçlanmıyordu) ama Birleşik Devletler müttefiklerini desteklemek için kayda değer bir girişimde bulunmadı. Dışişleri Bakanlığı, Birleşik Devletler'deki Irak Büyükelçisi Nizar Hamdun'la görüştü, Güvenlik Konseyi'nin konuyu nasıl ele alacağını, bunun Bağdat için çok küçük bir sorun çıkaracağını söylemiş olabilir. Iraklılar Güvenlik Konseyi'nin konuyla ilgili bir kararı kabul etmesini istemiyorlardı (yasal açıdan bu dolaylı bir kayıp olarak görülebilirdi) ve bunun yerine konsey başkanı tarafından yayınlanacak bir bildiriyle Güvenlik Konseyi'nin herhangi bir eyleme geçmesini engellemek için Birleşik Devletler'in destek olmasını istediler. Reagan yönetimi kendini mecbur hissetti ve Iraklılar arzu ettikleri sonuca ulaştılar. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nda Reagan yönetimi bir adım daha ileri gitti ve Irak'ın kimyasal silah kullanımıyla ilgili olarak mahkûm edilme kararına *karşı çıkarak*, faal olarak bu kararın çıkartılmasına engel oldu.

1982 yılında, Ronald Reagan Irak'ı, Dışişleri Bakanlığı'nın terörizmi destekleyen ülkeler listesinden çıkardı, ama o yıllarda temel olarak radikal Filistinli gruplar terörist olarak kabul ediliyorlardı ve Irak bu

grupları sonuna kadar destekliyordu. 1983 yılında Birleşik Devletler tarım ürünlerini Irak'ın satın alması için yönetim, hükümetin kontrolündeki Emtia Kredi Korporasyonu'ndan garanti vermeye başladı ve bu durum 1984 yılında Export-Import Bank'tan Irak'a kredi verilmesiyle genişletildi. Bu krediler Birleşik Devletler'den tarım ve sanayi mallarının satın alınabilmesi için verilirken, askeri amaçlar için kullanılabilen diğer fonların da serbest bırakılmasıyla Irak'ın savaş çabaları desteklendi. 1988 yılına gelindiğinde, Birleşik Devletler'in Irak'a yaptığı nakdi yardımın miktarı 1 milyar dolara ulaşmıştı.

1983 yılında, Reagan yönetimi muhabere istihbaratını Irak'la paylaşması için CIA'e emir verdi. İrtibat subayları Irak'a İran birimlerinin yerlerinin bilgisini sağladılar, bu bilgi Irak'ın beklenen İran saldırılarına karşı önlem almasını mümkün kıldı. Amerikan istihbaratının desteğiyle, Irak, İran birliklerinin toplanma bölgelerine kimyasal silahlarla saldırılabildi. ABD yönetimi kesinlikle sağlanan bu istihbaratın nasıl kullanılacağını biliyordu. Bu yüzden, Dışişleri Bakanlığı halkın önünde kimyasal silahlar kullandığı için Irak'ı eleştirirken, Reagan yönetimi bu silahların daha etkili olması için gizlice yardım ediyordu.⁶

Ronald Reagan'ın İran-Irak Savaşı'nı Irak'ın kaybettiğini görmek istememesi için yeterince nedeni vardı. İran zafer kazansaydı, benzer düşünce yapısına sahip Irak Şiileri de kendi düzenlerini kuracaklardı –Bekr el Hakim gibi adamlar– iki ülkenin elinde bulunan geniş petrol kaynakları fiilen İran'ın kontrolü altına girmiş olacaktı. Reagan'ın strateji uzmanları Basra Körfezi'nde İran'ın egemen güç olarak ortaya çıkmasından ve devrimci İslami mesajların Körfez'deki Şii bölgesine, yani Bahreyn, Suudi Arabistan'ın petrol bakımından zengin Doğu Eyaleti'ne ve Kuveyt'e kadar yayılmasından korkuyorlardı.

Bununla birlikte Reagan'ın Saddam'la olan flörtü sadece İran'ın savaşı kazanmasını engellemek için değildi. Başkan ve ekibi Ortadoğu'da Saddam Hüseyin'i hem siyasi hem de ekonomik açıdan iş ortağı olarak görüyorlardı. Saddam'a bakan Reagan, onda görmek istediklerine gördü ve sonra büyük çaplı insan hakları ihlallerini, zehirli gaz kullanımını ve bunun sonucu olarak gerçekleşen soykırımın savunucusu durumuna düştü.

1984 yazında, Senato Dış İlişkiler Komitesi için uzman personel olarak çalışıyordum, Basra Körfezi'nde Birleşik Devletler'in çıkarlarını araştırmak için oluşturulan heyette benimle birlikte çalışan beş kişi daha vardı. Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'da bir hafta süren toplantılardan sonra ben, meslektaşlarım Casimir Yost ve Graeme Bannerman Bağdat'a gittik. Saddam Hüseyin Uluslararası Havalimanı yepyeniydi –1982 yılında Bağdat'ta yapılacak Bağlantısızlar Zirvesi'ne gelecek dünya liderlerine hizmet sunması amacıyla inşa edilmişti⁷– ama bu hali-

ni alışılmadık bir şekilde savaşa borçluydu.

Iraklılar bizi olağanüstü bir şekilde karşıladılar, Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz ve Başkan Yardımcısı Taha Yasin Ramazan'la uzun süren toplantılar yaptık; Ramazan ilk kez bir Amerikan heyetiyle görüşmeyi kabul etmişti. Meslektaşlarım, yeni bir Mısır⁸ olmasını ümit ettikleri bir ülkeyle yakalanan yeni ilişkilerin heyecanına kapılmışlardı, diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması ve Ortadoğu'daki barış için Irak'ın olası rolüyle ilgili sorularla Iraklıları etkileri altına almışlardı.

Ben şüpheyle yaklaştım. Aziz'e İran'daki zehirli gaz kullanımlarını sordum, o da bunu reddetti. Ramazan haki renkli askeri bir üniforma giyinmişti ve belinde bir tabanca vardı; sanki Birleşik Devletler bu despot rejimin ihtiyaçlarını karşılamaya çok hevesliymiş gibi, tam diplomatik ilişkileri yeniden başlatmak için Birleşik Devletler'in yeterli çabayı henüz göstermediğini açıkladı.

İlk bakışta Bağdat gelişmekte olan bir başkentti. Dicle Nehri'nin kıyısındaki yepyeni Sheraton Oteli'nde kaldık. Her gece lobide gösterişli düğünler yapıyordu ve zengin Iraklılar camdan asansörlerle çatıdaki restorana çıkıyorlardı. Kaldığım odanın tam altında bulunan havuzda birkaç genç kadın üstsüz yüzüyordu, bu benim Arap Ortadoğu'da hiç ummadığım bir görüntüydü.

Ama Bağdat'ta normal olmayan çok fazla şey de vardı. Her yerde Saddam Hüseyin'in resimleri asılıydı –göz kamaştırıcı mareşal üniformasıyla, koyu renkli takım elbisesi ve elindeki büyük purosuyla, Kürt poşusuyla ya da bir Şii camiinde dizleri üzerinde dua ederken görülüyordu. Bu durum bana genç bir delikanlıyken ziyaret ettiğim Sovyetler Birliği'nde halka açık her yerde karşılaştığım Lenin, Marx ve Engels'in resimlerini hatırlattı. Ayrıca her yeri kaplayan bir korku da söz konusuydu. Sadece Dicle Nehri'ne değil, aynı zamanda Saddam'ın Cumhuriyet Sarayı'na da bakan otel odamın penceresinden fotoğraf çekmem için uyarıldım. Bu yasağa uymayan ziyaretçilerin tutuklanmış olduklarını size söyleyebilirim ve kaç sivil polisin günlerini otelin pencerelerini izleyerek geçirdiğini de merak etmiştim. Irak'ın önde gelen liderlerine tedirgin bir dalkavuklukla davranılması da dikkatimi çekmişti. Patronlarından korkuyorlardı, bize yanlış bir şey söylemekten çekiniyorlardı ve yukarıdakilere yağ çekmek için yakaladıkları her fırsatın üzerine atlıyorlardı. Her şeyin bembeyaz olduğu bürosunda (beyaz deri koltuklar, mermer masalar vs) Ramazan bir puro çıkarttığı anda dört yardımcısı birden çakmakları çıkartıp aceleyle koşturtmuşlardı. (Çakmakların hiçbirini yanmamıştı.)

Başkanlık kompleksinin çok uzağında bulunmayan geniş meydana-ki Meçhul Asker Mezarı'nı ziyaret ettiğimizde kaygılarım daha da arttı. Hâlâ tüm şiddetiyle devam eden İran-Irak Savaşı'nda ölenlerin anısına yeni inşa edilmişti, mezar bir kılıca benzetilmişti (Irak bayrağının renk-

leriyle boyanmıştı), geniş bir kalkanla birlikte kılıcın ucu gökyüzüne saplanmış gibiydi. Mimari bir değeri olduğu söylenemez. 2005 yılında, anıtın yanından geçerken Irak Başbakan Yardımcısı Ahmed Çelebi bana bunun bir klozet kapağıyla tuvalet fırçasına benzediğini söyledi. 1984 yılında hiç kimse böyle bir tanımlama yapmaya cüret edemezdi. Anıtın üzerinde bulunan kalkanın altında meçhul askerin metalden tabutu, tabutun üzerinde de Kuzey Kore diktatörü Kim İl Sung'un gönderdiği pembe plastik çiçeklerden yapılmış bir çelenk vardı. Tabutun altında bir müze vardı, tam 144 poster büyüklüğünde resim saydım, hepsi de Saddam Hüseyin'indi.

Bir savaş anıtına 144 adet resmini astıran bir adamın nasıl bir lider olduğunu merak etmiştim. Raporumuzun ilk taslağını yazarken, Saddam Hüseyin'in Irak'ndaki Stalinci özelliklerden bahsettim. Meslektaşlarım bunu yumuşatmam ya da çıkartmam için ısrar ettiler. Irak'ın kimyasal silahlar kullanmadığını söyleyen Aziz'in durumunu açıklayan tanımlamalarım konusunda sert bir şekilde tartıştık. Onun yalan söylediğini belirttim. Irak'ın kimyasal silah kullanıyor olmasını tartışmadılar, ama Irak'la kurulacak stratejik ortaklığın hayali yüzünden raporun diline bunun dahil edilmesine itiraz ettiler. Sonuç olarak, Aziz'in kimyasal silah kullanımını yalanladığını rapora yazdık. Raporu paylaştığımız Reagan yönetiminden bazı itirazlar geldi.

Raporumuz, "Körfez'de Savaş", 1984 ağustos ayında basıldı. Reagan'ın seçimleri tekrar kazandığı kasım ayından hemen sonra, Birleşik Devletler ve Irak arasında tam diplomatik ilişki yeniden kuruldu.

3. bölüm

Kendi halkına karşı zehirli gaz kullandı

1985 yılında, Reagan yönetimi garip bir şekilde stratejisini değiştirdi ve İran'ı silahlandırmak için gizli bir program başlattı. Ulusal Güvenlik Danışmanı Robert McFarlane sahte bir İrlanda pasaportuyla Tahran'a gitti, yanında Ronald Reagan tarafından Humeyni'ye ithaf edilmiş bir Kuranukerim ve anahtar biçiminde bir kek¹ vardı. Amerikan yapımı silahlar gizli uçaklarla İran'a taşındı. Silahların miktarı fazla olmasa da askeri açıdan önemliydi, çünkü İran'ın cephanelikleri Amerikan malzemeleriyle doluydu –1970'li yıllarda petrol gelirlerinin neredeyse tamamı Şah tarafından bu silah ve askeri malzemelere yatırılmıştı– fakat İran 1979 yılındaki rehine krizinden beri yedek parça temin edememişti.

26 kasım 1986'da, İran'a olan bu meyil çözülmeye başladı. Lübnan gazetesi *El Şiraa*, Lübnan'da İran yanlısı militanlar tarafından alıkonan Amerikalı rehinelere Birleşik Devletler'in İran'a silah sağlaması karşılığında serbest bırakılacağını ileri süren bir makale yayımladı. Bir ay sonra, bu hikâye Amerikan basınına düştü. İran'a satılan silahların Nikaragua'daki Sandinist hükümete karşı savaşan sağcı paramiliter güçlere, yani Kontralara ayrılan fondan karşılandığı ortaya çıkınca ulusal bir skandal patlak verdi. Böyle bir destek Birleşik Devletler yasalarına aykırıydı.

Kongre yasadışı uygulamayı araştırmak için özel bir komite oluşturdu, ama konuyla ilgili ilk ifadeler, 1987 yılının ilk aylarında Senato Dış İlişkiler Komitesi tarafından alındı. 1986 seçimlerinde Demokratların Senato'da çoğunluğu tekrar kazanmasından sonra Rhode Island'lı bir Demokrat olan Claiborne Pell başkan oldu; Pell, Humeyni gibi amansız bir düşmanı silahlandırma kararı alan Reagan'ın dış politikasını mahkûm etme fırsatını kaçırmak istemiyordu. Yakındoğu'dan sorumlu Komite personeli olarak benim görevim Komite'nin aldığı ifadeleri düzenlemektir. Bizim de tanıklığımızla, şaşırtıcı olmayacak bir şekilde herkes –buna Dışişleri Bakanı George Shultz da dahildi– İran'ın silahlandırılmasının hassas ulusal güvenlik stratejimiz açısından hiç de mantıklı bir karar olmadığını kabul etti.

İfadeler, skandalın yeni ayrıntılarını eşelemekle uğraşan medya tarafından pek de ilgi çekici bulunmadı, ayrıca kimse stratejik sonuçlarla ilgilenmiyordu. Bununla birlikte Irak büyükelçisi gelişmeleri yakından takip ediyordu. Irak Büyükelçisi Nizar Hamdun en iyi sonucu alacak şekilde İran karşıtı ifadeleri düzenlediğinden beri, benim Irak yanlısı biri olduğuma karar vermişti. Bana, bir gün Irak'ı ziyaret edersem, istediğim her yere gidebilmem için gerekli izinleri benim için alabileceğini söyledi.

1987 yılının başlarında, İran-Irak Savaşı'nı İran dengelemiş gibi görünüyordu, Amerikan yardımı için minnettardı. İran Devrim Muhafızları (Pasdaran) Fao Yarımadası'nı işgal etmişti, Irak savaştan önce petrolünün büyük bir kısmını buradan ihraç ediyordu. Kuzeyde, İran'ın desteklediği, *peşmerge* olarak bilinen Kürt isyancılar bu bölgenin büyük bir kısmını kontrol ediyorlardı, bu bölgeye Mezopotamya Ovası'ndaki Erbil kentinin yanı başında bulunan dağlar da dahildi. Peşmergelere verdiği desteğin yanı sıra İran'ın Kerkük'teki petrol kuyularını vuracak mesafeye topçu birliklerini kaydırma tehlikesi de vardı.

Reagan yönetimi İran macerasının yarattığı siyasi ve stratejik hasarları gizlemek için, Irak'a hiç olmadığı kadar yakınlaştı. Fao Yarımadası'ndaki İran askerleri tarafından denizden önü kesilen Irak, yardım için Kuveyt limanlarına güveniyordu. Kuveyt kendi petrolünü satmak için Irak'ı mali açıdan destekliyordu. Irak'ın destek hatlarını kesmek amacıyla İran, Kuveyt gemilerini hedef almaya başladı. Kuveytliiler Sovyetler Birliği'nden ve Birleşik Devletler'den yardım talep etti, Sovyet etkisini etkisiz kılmak için Reagan yönetimi 1987 yılında, Kuveyt'e, petrol tankerlerine Amerikan bayrağı çekmesi için izin verdi ve tankerlere Birleşik Devletler, Donanması'yla eşlik etmeye başladı. 17 Mayıs 1987'de, bir Irak savaş uçağı, Fransız yapımı iki Exocet füzesiyle, Basra Körfezi'nde devriye görevi yapan USS Stark'ı vurdu. Amerikalı otuz yedi denizci öldü ama Reagan yönetimi bunun bir kaza olduğunu söyleyen Irak açıklamasını hemen kabul etti. Başkan İran'ı suçladı, "sorun yaratan parçanın" İran olduğunda ısrarlıydı. Birleşik Devletler şimdi de, büyük bir olasılıkla Amerikan savaş gemisine kasıtlı olarak saldırmış olan bir diktatörü yatıştırmak için herkese söz veriyordu.

Senator Pell, Birleşik Devletler İran'la bir savaşın içine çekilmeden önce, o yıl Reagan'ın yaptığı siyasi hatalara karşı kendisinin gösterdiği şiddetli tepkilerle ilgiliydi. Kuveyt gemilerine Amerikan bayrağı çekilmesini fesheden yasayı sundu ve Basra Körfezi'ne başka bir heyet göndermeye karar verdi. Heyetin bir kısmı Arap Yarımadası'ndaki Körfez devletlerine gitti, ben de Irak'a gittim. Tabii ki, Nizar Hamdun'un bana teklif etmiş olduğu, istediğim yere gidebilme imkânlarını kabul ettim. Ona Kürt Özerk Bölgesi'ne gitmek istediğimi söyledim.

1987 eylülünde, Bağdat'taki Birleşik Devletler Büyükelçiliği Danışmanı Haywood Rankin ve ben, Irak Kürt Bölgesi'nin doğusundaki Sü-

leymaniye kentine girmesine izin verilen çok az sayıdaki Batılı'nın arasında yer aldık. Gerekli izinleri aldığımızda ben şüphe içindeydim, Hamdun bizim neler bulabileceğimizin farkında bile değildi.

Bir toz fırtınası başkenti mide bulandırıcı sarı bir renkle kaplarken Haywood ve ben Bağdat'tan ayrıldık, 2006 yılında Irak'taki iç savaşın ön cephesi olacak olan Sünnilerin ve Şiilerin birlikte yaşadıkları Baku-be kentine doğru yola çıktık, Bakube'den sonra Kürt Bölgesi'ne girmeden önceki son Arap kasabası olan Celula'ya ulaştık. Celula'nın dışındaki bir kontrol noktasında birkaç saat bize eşlik edecek olan ve iki askeri kamyonundan oluşan konvoyu bekledik; birinci kamyonunda çelik miğferli altı asker, ikinci kamyonunda da bir uçaksavar bataryası ve onu kullanan birkaç asker vardı.

Kontrol noktasından bir mil kadar uzaklaştıktan sonra büyük bir Kürt kasabasına ulaştık. Kasabanın batı yönünde bulunan küçük bir bölge dışında kalan kısmın tesviyesi yapılmamıştı, her yanda moloz yığınları vardı. Celula ile Süleymaniye arasında tahrip edilmiş yirmi dokuz kasaba ve köy saydık, ama bu bölgede çok daha fazlası olduğu açıktı. Çeşitli nedenlerle buldozerler hâlâ çalışıyordu ya da yarı yarıya yıkılmış binaların yanına park edilmiş halde bekliyordu. Yıkımın çok daha ileri boyutlara vardığı yerlerde Irak ordusu meyve bahçelerini ve tarlaları da yakmış, camileri havaya uçurmuş, mezar taşlarını devirmiş ve su kuyularının etrafına dikenli teller çekmişti. Süleymaniye yakınlarından geçerken manzara meyve ağaçlarıyla doluydu ama ortalıkta hiç insan görünmüyordu hatta çobanlar bile yoktu.

Vadilerde güvenlik birimlerine bağlı olarak geniş caddeleri parmaklıklarla çevrelenmiş (tankların kolaylıkla geçişini sağlamak için) biçimsiz yeni kasabaların devam eden inşaat çalışmalarını görebiliyorduk. Bu yeni yerleşimlerin içinde ve yakınında, yerli halkı kontrol edebilmek için ordu ve güvenlik birimlerine ait çok iyi korunan garnizon binaları vardı. Durumu perdelemek için bunlara Zafer Şehirleri adı verilmişti, bu yeni kasabalara en hafif ifadeyle Kürt yerleşimcilerin kolaylıkla terk edemeyecekleri toplama kampları denebilirdi. Zafer Şehirleri'nde neredeyse çalışan kimse bulunmuyordu, devlete bağlı olan aileler burada hayatta kalabilmek için devletin verdiği istihkaklara mahkûmdu. Erkeklerin alaycı bir ifadeyle *caş* (sıpa ya da eşek) olarak bilinen devlet yanlısı Kürt militanlara katılmaktan başka bir seçenekleri yoktu.

O sırada biz bilmiyor olsak da, ben ve Rankin Irak Kürt Bölgesi'ndeki kırsal yaşantıyı tamamen yok etmek için yürütülen askeri harekât, *Enfal*² hakkında tam bir yanılga içindeydik. 1987 martında, Saddam Kürt sorunu çözmesi için emir vererek, kuzeni Ali Hasan el Meced'i kuzeye vali olarak atadı. El Meced Kürt Bölgesi'nde oldukça geniş bir alanda geçerli olmak üzere bir vur emri çıkarttı, "silahlı kuvvetler bu bölgelerde insan ya da hayvan her türlü canlıyı görüldüğü yerde öldürecekli."³

2 ağustos 1990'da, Irak hükümeti bölgede yaklaşık olarak 4 000 ile 4 500 köyü yok etmişti. Doğu Irak Kürt Bölgesi'nde, ordu Kala Diza, Halepçe ve Seyid Sadık şehirlerini yok etti. Irak Kürdistan Cephesi'ne göre, El Mecid aldığı resmi emirle Kürt Bölgesi'nde 45 000 kilometrekarelik bir alanda insan yaşamına sınır koymuştu, 75 000 Kürt yaşamakta oldukları yasaklanmış bölgelerden Güney Irak'a sürgün edilmiş ya da idam edilmişti. 2003 yılında Saddam devrildikten sonra Kürt Bölgesi hükümeti İnsan Hakları Bakanı Muhammed İhsan'ın adli mahkemelerden oluşturduğu birimler, Güney Irak'taki Semave ve Salaheddin Eyaleti'ndeki eski Harta şehrinin batısındaki kalıntılarda binlerce Kürt'ün cesetlerinin bulunduğu toplu mezarları ortaya çıkarttı. 1987 ile 1990 yılları arasında yürütülen Enfal Harekâtı'nda Kürt Bölgesi hükümeti resmi olarak 182 000 kişinin öldürüldüğünü iddia etmektedir.

Reagan yönetiminin, Saddam'ın Kürt Bölgesi'ni yok etme çabalarından haberi vardı. Rankin tanık olduklarımızı yirmi yedi sayfalık bir rapor haline getirmişti ve bu rapor Dışişleri Bakanlığı'nda dağıtımına sokulmuştu, ayrıca bu rapor diğer devlet birimleriyle de paylaşılmıştı. Kürt köy ve kasabalarının yok edilmesiyle ilgili olarak benim yazdığım rapor da, *Basra Körfezi'nde Savaş: Birleşik Devletler'in Tuttuğu Taraf* adıyla seyahatimizden sonra Dış İlişkiler Komitesi tarafından basılı hale getirilmişti. Nisan 1988'de, Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) Genel Sekreteri isyancı Kürt lider Celal Talabani Washington'u ziyaret etmiş, o güne kadar yok edilmiş olan üç binden fazla Kürt köyünün listesinin yer aldığı beyaz ve kalın bir kitabı da yanında getirmişti. İnsan haklarından sorumlu Devlet Bakanı Yardımcısı Richard Schifter ve Dışişleri Bakanlığı Yakındoğu Bürosu Kuzey Basra İlişkileri Yöneticisi Larry Pope, bu kitabın bir kopyasını da bana vermişti. Bundan sonra dikkatler Enfal'in çok daha çarpıcı bir manzarasına çevrildi: Kürtlere karşı kimyasal silah kullanılması.

Hem Başkan George H. W. Bush hem de oğlu Başkan W. Bush kendi savaşları için destek toplarlarken Saddam Hüseyin'in "kendi halkına karşı zehirli gaz kullanan" acımasız bir diktatör olduğuna vurgu yaptılar. Saddam gaz kullandığı sıralarda, Reagan yönetimi Irak'ın bu silahları Kürt sivilere karşı kullanmasına, İranlı askerlere karşı kullandığında yaptığı gibi kayıtsız kalmıştı, bunu bir tavır olarak benimsemişti. Kürt köylerine karşı zehirli gaz saldırıları mart 1987 yılında başlamış olsa da –ve bu büyük bir olasılıkla en azından Birleşik Devletler istihbarat teşkilatları tarafından biliniyordu– ne Birleşik Devletler yetkilileri ne de uluslararası toplumdan birileri kamuoyuna konuyla ilgili tek kelime bile etmediler.

16 mart 1988'i sabahı, Irak savaş uçakları Doğu Kürt Bölgesi'nde stratejik önemi olan Derbendihan Barajı'nın doğusundaki bir ovada

kurulu bulunan Halepçe isimli küçük bir kasabanın üzerinden uçtular. Bir gün önce, İranlı Pasdaranlar (Devrim Muhafızları) ve Kürt Peşmergeler şehri ele geçirmişlerdi ama Irak karşı saldırısından şüphelendikleri için büyük olasılıkla iki kuvvet de geri çekilmişti. Üç yıl sonra Halepçe'ye gittim ve daha sonra olanları hayatta kalanlardan dinledim. Irak bayrağı taşıyan uçaklar hafif patlamalara neden olan bombalar bırakmışlar. Bunu, bademağacının yandığında çıkarttığı kokuya benzer bir koku izlemiş. Yapraklar kararmış ve insanlar sapır sapır düşerek ölmüşler. Cesetler simsiyah olmuş. Bana bir evin bodrumu gösterildi- buraya erkek, kadın ve çocuk tam kırk sekiz kişi korunmak için sığınmış ve ölmüş. Zemin parçalanmış giysilerle karmakarışık. Mezarlıkta bir adam eliyle toprak yığını karıştırdı ve iki kafatası çıkarttı. Kafatasları küçüktü, bunlar çocukların kafataslarıydı.

Halepçe'deki gaz yüzünden beş binden fazla insan öldü. İranlılar bunun aracılığıyla bir propaganda faaliyeti yürütebileceklerini gördüler. İranlı ve Batılı gazetecileri ölü şehre götürdüler. Üzerinde Kürt şalvarı ve başında poşu olan bir adam kollarında kundağa sarılı bir çocuk cesidiyle birlikte ölmüş, bir kapı eşiğinde yatıyordu. Bunu gösteren fotoğraf tüm dünyaya iletilti.

Dünya kamuoyu dehşet içinde Halepçe'ye tepki gösterdi. Birleşik Devletler Kongresi'nde, Maine kentinden bir Demokrat olan Senatör George Mitchell, saldırılar için Irak'ı suçlayan ama bağlayıcılığı olmayan bir sonuç çıkarttı. Reagan'ın Irak'a olan eğilimi, İran'ın savaşı kazanabileceği bir zamanda sorunla karşılaşmıştı. Kurtulmayı başaranlar uçakların Irak bayrağı taşıdıklarını söyleseler de, Reagan yönetimi bu olaydan hem İran'ın hem de Irak'ın sorumlu olduğunu söyledi. Bu mantığa aykırı bir yalandı -neden İran kendi müttefiklerine bir saldırı düzenlemiş olsundu ki- Amerikan medyası ve dış politika uzmanları çok başarılı bir şekilde bu konuyu kararttılar.

Birkaç ay sonra, savaşın akışı Irak'ın lehine döndü. 17 nisan 1988'de, Irak, sinir gazının yoğun bir şekilde kullanıldığı otuz beş saatlik bir amfibi operasyonla, Fao Yarımadası'nı geri aldı. Daha sonra, kendilerine panzehir olarak verilen ve hiçbir işe yaramayan atropini vücutlarına şırınga etmeye çalışırken ölen İranlı askerlerin cesetlerinin kameraya çekildiği video görüntüleri yayınlandı. 1988 yazında, Irak ordusu 1982 yılından beri İran'ın ele geçirdiği neredeyse tüm bölgeleri geri almıştı. İran altı yıldır savaşıyordu çünkü Humeyni Saddam'ın kellesini istiyordu. Sonunda Humeyni bunun olmayacağını anlamıştı. İran, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 598 Sayılı Kararı'nı kabul etti; bu karara göre savaşa son veriyor ve sınırlar daha önceki konumuna geri dönüyordu. Bu, Humeyni'nin zehir içmesi demekti.

Duruma çok uygun bir benzetmeydi bu. Zehirli gaz Saddam'ı kesinlikle kurtardı ve hedefleri Irak'a sağlayan Amerikan yardımının değeri

paha biçilmezdi. Halepçe saldırısıyla ilgili savaş istihbaratının Reagan yönetimi tarafından Irak'a sağladıklarıyla ilgili olarak ben herhangi bir kanıt bulamasam da, bunun sağlandığı inkâr edilemez bir gerçektir. Halepçe'den sonra bile, Reagan yönetimi Irak'ın kimyasal silahlarını daha fazla kullanacağı hedefler için istihbarat sağlamaya devam etti.

İran'ın Halepçe'yle ilgili propaganda faaliyeti geri tepti. İran televizyonunda gösterilen görüntüler korkunçtu ve silahlı kuvvetler için toplanan askerlerin sayısı hızla düştü. Irak büyük uluslararası borçları sebebiyle, kimyasal silah kullanmasına karşı çıkan uluslararası baskıya dayanamadı. İran'ın bu mezalimde herhangi bir sorumluluğu yoktu, Reagan yönetimi İran'a böyle bir baskı yapılmasına gerek olmadığını biliyordu.

20 ağustos 1988'de iki ülke arasında ateşkes imzalandı.

28 ağustos 1988'de, Vermont'taki evimde İşçi Bayramı tatilindeydim. *New York Times* gazetesini elime aldığımda, sabah erken saatlerde yaptığım koşudan yeni gelmiştim. 15. sayfada, Allan Cowell, Dehuk valisinin köylerine kimyasal silahlarla saldırdığını söyleyen Kürt mültecilerin Türkiye sınırından geçtiklerini haber veriyordu.

Bundan kimin sorumlu olduğuyla ilgili herhangi bir şüpheye yer yoktu. Bu saldırılar İran-Irak Savaşı bittikten sonra yapılmıştı ve İran'a oldukça uzak, ülkenin Suriye ve Türkiye sınırlarına yakın bir bölgesinde gerçekleştirilmişti. İçgüdüsel olarak bunun bir soykırım olduğunu hissettim. "Zafer sarhoşluğu içindeki Saddam, şimdi de Irak'ta Araplarla birlikte yaşayan Kürtleri ortadan kaldırarak Kürt sorununu çözmeye karar verdi" diye düşündüm. Böyle bir değerlendirme yapmam için ortada birçok neden vardı –bir yıl önce görmüş olduğum yerle bir edilmiş köyler; Saddam'ın zalim kişiliği; toplu katliamlar ve Irak'ın bir Arap devleti olduğunu söyleyen ve bu yüzden Kürtleri ikinci sınıf insan statüsüne sürgün eden Baas Partisi'nin ırkçı yapısı. Ama aynı zamanda soykırımın aşamalı bir suç olduğuna da inanıyordum. Nazi Almanyası'nda bile, Hitler işe doğrudan ölüm kamplarıyla başlamadı, uluslararası toplumun büyük oranda karşı koymadığı bir dizi eylemle Yahudi soykırımını inşa etti. Saddam şayet durdurulamazsa, uyguladığı soykırımın durdurulamayan bir katliam olduğunu düşünmek istemiyorum.

Eylül ayının başlarında Washington'da, Senator Pell'e endişelerimi açıkladım. Senatör Pell önerimi kabul ederek Irak'a yaptırım uygulanmasını kabul eden bir yasa teklifinde bulundu ve Senato takvimi için neredeyse geriye hiç zaman kalmadığından en kısa sürede bir şeyler yazmam için beni zorladı. Bir saatten daha kısa bir süre içinde, Irak'a uygulanacak yaptırımlar için yapılabileceğini düşündüğüm her şeyi dört sayfa uzunluğunda bir yasa tasarısı olarak hazırladım. Yasa tasarısı Irak'ın Birleşik Devletler'e petrol ihraç etmesini yasaklıyor, Birleşik Devletler'in Irak'a verdiği kredi garantisini sona erdiriyor, Birleşik Dev-

letler'in Irak'a tüm hassas teknolojileri ihraç etmesini yasaklıyor ve Birleşik Devletler Irak'ın uluslararası borç almasını engellemek için ihtiyaç duyulan her şeyi yapacağını kabul ediyordu. Başkan, Kongre "Irak, ülkesinin Kürt nüfusuna karşı soykırım suçu işlememiştir... Ve Irak 1925 yılında Cenevre Konvansiyonu tarafından yasaklanmış olan kimyasal silahları kullanmamıştır ve bu tarz silahları kullanmayacağına dair güvence vermektedir" diye yazarsa bu yaptırımlardan vazgeçilebileceğini söyleyerek ancak bu şekilde bu yasayı onaylayacağını söyledi. Yasa tasarısına bir başlık verdim: "1988 Soykırımının Engellenmesi". Irak'ın savaşı kazanması için bir miktar yardım edildi ama niyetleri de biliniyordu.

Gizli Parlamento oturumlarının nasıl halledildiği bana iktidar partisinin lideri Robert C. Byrd'ın alt düzey bir çalışanı tarafından açıklandı, Senator Pell acil bir oylamayla yasa tasarısını Parlamento takvimi içine aldırmişti. Yasa tasarısının kabul edilmesinden yana olanlar arasında Byrd, muhafazakâr Cumhuriyetçi Jesse Helms ve Tennessee'li Demokrat Al Gore vardı. 1988 Soykırımının Engellenmesi Yasa Tasarısı, yazılıp sunulduktan bir gün sonra Senato'da oybirliğiyle kabul edildi. Senato'nun bu kadar önemli bir konuyu bu kadar kısa sürede çözümü bağladığını şimdiye kadar hiç görmemiştim.

Senatör Pell Beyaz Saray'da yasa tasarısının beklentilerini güçlendirebilmek amacıyla kanıt toplamam için Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'ne gidip gidemeyeceğimi sordu. Bunun büyük bir önemi vardı çünkü Başkan Reagan'ı yasayı veto etmemesi için ikna etmeye yardımı dokunacaktı. Avrupa konularında çalışan Dış İlişkiler Komitesi'nin kıdemli memuru Chirs Van Hollen'den (şu an Demokrat Parti'den Maryland parlamento üyesidir) benimle birlikte gelmesini istedim. Ankara'daki Amerikan Büyükelçiliği'nde siyasi memur olan Robert Finn ve Adana'daki Birleşik Devletler Konsolosluğu'nda çalışan Kürt asıllı Hamza Uluçay'ın da katılımıyla ekibimiz tamamlandı.⁴

Bir hafta süresince, birbirlerine bağlanan Türkiye, İran ve Suriye sınırı boyunca uzanan Irak sınırında gezdik. Kırac dağlardan, yeşil yapraklı ağaçlardan, tarlalardan ve taştan yapılmış evleriyle köylerden oluşan bir manzara vardı. Bu uzak araziye eşekleri ve atlarıyla birlikte kendilerinin ve hayvanlarının taşıyabildiği eşyalarıyla 65 000 Kürt köylüsü gelmişti.

Pentagon tarafından sağlanan topografik haritaları kullanarak, hayatta kalanlara köylerinin tam yerini göstermelerini ve bize neler olduğunu anlatmalarını istedik. 25 ağustos ile 27 ağustos tarihleri arasında Dehuk Vilayeti'ndeki kırk sekiz köyün Irak helikopterleri ve uçakları tarafından zehirli gazla bombalandığını saptadık. Kurtulanların bazıları saldırılardan sonra farklı yönlerde dağılmışlardı, Irak'ta aynı köye yapılan saldırıdan sonra Türkiye'deki farklı noktalara ulaşan mültecilerin sayısını karşılaştırabiliştik. (O dönem cep telefonu ve internet yoktu,

bu yüzden mültecilerin aynı hikâyeleri anlatmak için işbirliği yapmaları mümkün değildi.)

Gaz saldırıları köyden köye aynı belirtileri göstermiyordu, Irak'ın farklı kimyasal elementlerden "kokteyller" hazırladığı sonucuna vardık, belki de Iraklılar farklı kokteyllerin ne kadar ölümcül olduğunu sınıyorlardı. Saldırlardan sonra bazı köylerde mülteciler Irak askerlerinin koruyucu giysiler giydiklerini rapor ettiler. Bazı durumlarda askerler hayatta kalanları vurmuşlardı. Baze Gorge'da Irak ordusu 28 ve 29 ağustosta en az binden fazla erkek, kadın ve çocuğu makineli tüfeklerle vurarak öldürmüştü.

Mültecilerin neredeyse tamamı zehirli gaz saldırılarına gözleriyle tanık olmuştu ve birçoğu gördükleri cesetleri anlatıyordu. Bütün bunların Irak'ın gerçekten kimyasal silahlar kullandığının karşı konulamaz delilleri olduğunu düşündük.

Bergine köyünden İskender Ahmed 25 ağustos sabahı saat 06.20'de altı uçak on sekiz bomba attığı zaman uyanmıştı. Bize şunları anlattı: "Yirmi dört kişinin öldüğünü gözlerimle gördüm. Biraz kendime geldiğimde bir eşarp aldım, burnumu ve yüzümü örttüm. Ailemden sekiz kişi öldü. Köyden açık alanda bulunan seksen kişi öldü. Bir uçağınız olsaydı size cesetleri gösterebilirdim."

İskender'in oğlu da şunları anlattı: "Hayvanlar ve çocuklar öldü. Ağzlarından kan geldi, ağzlarından ve burunlarından sarı renkli bir sıvı akıyordu. Bombaların sesi alışık olduğumuz bombaların gürültüsüne benzemiyordu. Sadece yere düştüler ve çok zayıf bir ses çıkartılar, sonra da bir bulut havaya yükseldi. Sürekli havaya doğru yükseliyordu, sarı bir buluttu." Behçet Naif de Berkule yakınlarında buna benzer şeyler gördüğünü anlattı: "25 ağustos sabahı saat 06.00'da sekiz uçak köyümüzün üzerinden geçti... Otuz iki tane kimyasal bomba attılar. Bombaları biz daha sonra saydık. Bombaları attıklarında büyük bir patlama ya da gürültü çıkmadı, sadece sarımsı bir renk ve sarmısak kokusuna benzer bir koku vardı. Elliye yakın kadın öldü. Bazıları ailelerine yardım etmeye koşanlardı. Erkek kardeşim öldü. Çocuklarıma bir şey olmadı. Sadam Hüseyin orada durdukça bir daha asla geri dönmeyeceğim."

Ekibimiz kurtulmayı başaran yüzlerce kişiyle konuştu. Chris ve ben iki şey bulduk: Birincisi, bu korkunç olaylar müthiş bir boyun eğmeyle anlatılıyordu ve ikincisi ise, anlatan insanlarda fiziksel bir travma yoktu. Çok az sayıdaki mülteciye yanık izi vardı, ama hiç kimse fiziksel olarak yaralanmamış gibi görünüyordu. Fiziksel yaralanmaların yokluğunun, kimyasal silah kullanılmış olduğunun "olumsuz kanıtları" olduğunu daha sonra fark ettik. Irak saldırısı geleneksel bir saldırı olsaydı, Peşmergeler ile ordu arasında çatışma olacaktı. Kurtulanlarda mermi ve şarapnel yaraları göreceğimizi tahmin ediyorduk. Chris'in ileri sürdüğü gibi, tıpkı Sherlock Holmes'un köpeği gibi havlamamışlardı.

Chris ve ben Washington'a geri dönerken uçakta raporumuzu yazdık ve Senatör Pell iki gün sonra raporu yayımladı. Raporun sonuç kısmında şunlar yazıyordu: "Tanıkların anlattıkları göz önüne alınmasa bile, beş farklı yerde mahsur kalmış olan 65 000 Kürt mültecinin Irak'ı karalamak için bir komplo kurduğuna inanmak güç. Ayrıca bu mülteciler bu komplonun sırlarını kendilerine saklıyorlar."

Bu açıklama yapıldıktan sonra ne Reagan yönetiminden ne de Temsilciler Meclisi'nden hiç kimse bulduğumuz şeylere karşı çıkmadı. Ama Irak aleyhine harekete geçilmesine karşı da muazzam bir direnç vardı.

Soykırımı Önleme Yasası Senato'da kabul edildiği gün, Dışişleri Bakanı George Shultz, Irak Başbakan Yardımcısı Sadun Hammadi'yi kabul etti ve Irak'ın kullandığı kimyasal silahların "gayri meşru ve iğrenç" olduğu halka açıklandı. Bundan bir gün sonra, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Charles Redman zehirli gaz kullanılmış olduğunu Amerikan halkına beyan etti, ama Irak avcı uçaklarını kullanan pilotların kimyasal bomba atıklarını tartışmalı olduğunu açıkladı. Redman, "Yaptığımız durum değerlendirmesinin sonucu olarak, Birleşik Devletler hükümeti Irak'ın Kürt isyancılara karşı yürüttüğü askeri hareket sırasında kimyasal silahlar kullanmış olduğuna inanmaktadır" dedi.⁵

Sonraki çarşamba günü, 14 eylül 1988'de, Redman, Soykırımı Önleme Yasası'nı "zamansız" olarak tanımladı. Bu Saddam'a karşı ne zaman harekete geçmenin uygun olacağı ya da ne zaman "vadesi geleceği" sorusunu akla getirdi. Saddam bütün Kürtleri öldürene kadar bekleyedik, çok geç kalmış olacaktık.

Bütün bunlar George Shultz'un kişisel nefreti, ekonomik nedenler ve *maddiyatçı politikanın* korunması yüzündendi. Irak-Türkiye sınırında bir hafta geçirdikten sonra Washington'a döndüğüm zaman, masamın üzerinde sarı yapışkan kâğıtlar üzerine yazılmış yüzlerce not buldum, notların neredeyse tamamı Irak'a uygulanacak yaptırımlara muhalifti. Irak, Birleşik Devletler pirincinin (Arkansas ve Louisiana'da yetiştiriliyor) en büyük müşterisiydi ve en önemli tahl ithalatçısıydı. Amerikan tarım kesimi yasa tasarısına tamamen karşıydı. Louisiana Demokrat Senatörü John Breaux için tarım konularıyla ilgili olarak çalışan bir alt düzey yetkilinin ağzından bana şunlar söylenmişti; ben soykırma karşı çıkarak onun eyaletinin pirinç üreticilerine karşı suç işliyormuşum. Amerikan iş âleminde, İran-Irak Savaşı sona erdiğinde Irak'ın yeniden yapılanma için milyarlarca dolar harcayacağına dair yaygın bir inanç vardı. Irak Kürtleri ne yazık ki çok kötü durumdaydılar, ama bu Birleşik Devletler'in kârlı işlerini kaybetmesi için bir neden değildi. Hiç kimse Irak'ın toplam borcunun 100 milyon dolardan daha fazla olduğunu farkında değildi ya da hiç kimse Birleşik Devletler'in Irak'la yaptığı ticaretin, hükümet tarafından kredi garantisi altına alınarak sübvansede edildiğini bilmiyordu. (Irak 1990 yılında Kuveyt'i işgal ettiğinde, Reagan yöne-

timi ve daha sonra da Birinci Bush Hükümeti'nin Saddam Hüseyin için sonuna kadar genişlettikleri milyonlarca dolarlık garantinin faturasını, Birleşik Devletler vergi mükellefleri ödediler.)

İş lobilerinin ve Reagan yönetiminin muhalefeti sayesinde, Temsilciler Meclisi'nin Demokrat kanadı Senato'dan geçen Soykırımı Engelleme Yasası'nın kabul edilmesini reddetti. Bunun yerine, Meclis Irak'a karşı yaptırım uygulanmasıyla ilgili sulandırılmış bir yasa tasarısını kabul etti. Sonra da Kongre oturumunun son günü, Meclis Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Dante Fascell ve Meclis Mali Tedbirler Komitesi Başkanı Dan Rostenkowski daha önce Meclis ve Senato görüşmelerinde tasarıya dahil edilmesi konusunda görüş birliğine varılan, Irak'a karşı uygulanacak olan yaptırımlardaki, vergilendirme yasasını gizlice yasanın dışında bıraktılar. Yönetimin muhalefeti, özel çıkarlar ve erteleme-deki acelecilik Soykırımı Engelleme Yasası'nı mahvetti.

Reagan yönetimi Saddam Hüseyin'in Kürtlere zehirli gazla saldırmasına göz yummak istiyordu, çünkü diktatörün davranışlarının yumuşayabileceğine inanmaya devam ediyorlardı ve Irak'ın stratejik yararı hâlâ olabiliirdi. Irak'ın ne olabileceği konusunda, hayallerinin peşinde koşan yönetimin strateji uzmanları, kendilerine halkına karşı zehirli gaz kullanan bir rejimin Birleşik Devletler için ne kadar güvenilebilir bir ortak olduğunu hiç sormadılar, bölgesel istikrar ve barışın sağlanmasından ise hiç söz etmiyorum. Saddam'ın kişiliğiyle ilgili kanıtların hepsi gözler önündeydi –her yerde hazır ve nazır resimleri, heykelleri ve kendini beğenmişliğinin diğer sembolleri. Politik sohbetlerden Iraklıların ne kadar korktuğu aşikârdı; halkın önünde idam törenleri yapıyordu; Kürt köyleri yok ediliyordu; zehirli gaz kullanılıyordu- ama Reagan yönetimi bu stratejik ortaklık hayalinin peşine takılmıştı ve bütün bunları görmezden gelmeyi tercih ediyordu.

15 eylül 2003'te, Birleşik Devletler Dışişleri Bakanı Colin Powell Halepçe'yi ziyaret etti. Müzede durdu, kurbanların fotoğraflarına baktı ve Kürtlere, "Burada 1988'de olanlar, bir daha asla olmayacak" diye söz verdi. Bir muhabir Halepçe'yle ilgili olarak Reagan yönetiminin neden zayıf bir yanıt verdiğini sorduğunda, Powell bu politikanın ulusal güvenlik danışmanlarının eşgüdümüyle tanımlanabilecek istisnai bir durum olduğunu söyledi. "O zaman, yönetim Halepçe yüzünden eleştirildi. Ve bu yüzden hem Beyaz Saray hem de Dışişleri Bakanlığı eleştirildi. Şiddetle kınandı. Ve Reagan yönetiminin bir bölümü o zaman bu olayı ne görmezden gelmek ne de dikkate almak için çaba sarf etmedi."

4. bölüm

Ayaklanma

1990 yılının ilkbaharında, Birleşik Devletler'in Irak'a karşı yaptırımlarının sürdürülmesi yönünde Kongre'nin çabaları devam ediyordu, Saddam Hüseyin'in İsrail'e karşı kimyasal silah kullanma tehdidinde bulunduğu konuşmasından sonra bu çabalar daha da şiddetlendi. Senatör Pell'le birlikte, New York Senatörü Daniel Patrick Moynihan ve Alfonse D'Amato yeni bir yasa teklifinde bulundular; Irak'ın Uluslararası Kanunlara Uyuma Yasası, Birleşik Devletler sübvansiyonlarına eklenen yasaya göre, Irak'tan Soykırım Konvansiyonu'na, zehirli gaz kullanmayı yasaklayan 1925 Cenevre Protokolü'ne ve Nükleer Sınırlama Sözleşmesi'ne uyarak, yükümlülük altına girmesi isteniyordu.

George H. W. Bush bu yasaya ve Irak'a karşı yapılacak herhangi bir eyleme şiddetle karşı çıkıyordu. 1989 yılında tekrar göreve geldikten sonra, Irak'a verilen gıda yardımını iki kat artırdı, bu da Irak'ı Birleşik Devletler'den yardım alan en büyük ülkelerden biri haline getirdi. 15 haziran 1990'da, Moynihan, Dışişleri Bakanlığı Yakınoğlu Müsteşarı John Kelly'yi sorguladı, çünkü Dış İlişkiler Komitesi'nin kulağına Irak'ın antlaşmalardaki yükümlülüklerini birçok kez ihlal ettiği bilgisi gelmişti. Kelly'nin buna verdiği yanıt, kendisinin avukat olmadığı şeklindeydi. Kürtlere yapılan soykırım, yani Saddam'ın kendi halkına karşı zehirli gaz kullanması, Birleşik Devletler hükümetinin bölgeden sorumlu en yetkili politika uzmanının konu hakkında bilgi vermekten kaçınması, Irak'ın en basit nükleer silahlara sahip olması Amerika'nın öncelikleri arasında bir yer tutmuyordu.

Hükümetin itirazına rağmen, Senato, 25 haziranda Irak'ın Uluslararası Kanunlara Uyuma Yasası'nı kabul etti. Yasanın kabul edilmesi Kansas Cumhuriyetçi Senatörü Nancy Landon Kassebaum'un ateşli bir şekilde yasayı savunması sayesinde gerçekleşti. Senatör, Kansalı çiftçilerin ürünlerini satmasını herkesten çok kendisinin istediğini söyledi ve sözlerine devam ederek, "Ben hiçbir (Amerikalı) çiftçinin çocuklara zehirli gazla saldıran ve işkence yapan bir ülkeye ürünlerini göndermek istediklerine inanmıyorum" dedi. Sadece on iki senatör başkanın görüşünü destekledi.

Hem Bush yönetimi hem de yönetimin dışındaki Irak meraklıların çoğu, Saddam Hüseyin'in artık İran-Irak Savaşı'nın ezici yükünden kurtulduğunu, Irak halkının daha iyi bir yaşam için uzun süredir erteledikleri isteklerini karşılamaya kendisini adayacağını umuyorlardı. Irak'ın ekonomik gelişiminin peşine düşen Saddam'ın Amerikan mallarını satın alacağını ümit ediyorlardı. Yaptırımlar tartışmalıydı, Irak cezalandırılmayacak, ancak ticaret yapmaya mecbur edilecekti. Irak meraklılarının gözden kaçırdıkları küçük bir ayrıntı vardı: Irak beş parasız kalmıştı.

İran-Irak Savaşı, Irak'ı bir borç batağına sürüklemişti. Sovyetler Birliği'ne ve Batılılara 65 milyar dolar borçluydu, buna milyarlarca dolarlık Sovyet askeri donanımı da dahildi. Bunlara ek olarak, Arap devletleri, yani Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirliği ve Kuveyt savaş boyunca Irak'a 80 milyar dolar borç vermişti; Kuveyt verdiği borcu geri almak için baskı yapıyordu. Saddam kendi akılsızlığının savaşın sonucunu belirlediğini kabul etmiyordu ve parasını almak isteyen Arap alacaklılarını nankörlükle suçlayarak, Irak'ın Arap dünyasını savunmak için borcunu kanıyla ödediğini iddia ediyordu.

Saddam kendisini tehlikeli bir mali sıkışıklığın içinde bulmuştu. Irak'ın devasa borçlarını karşılamak için daha fazla petrol gelirine ihtiyacı vardı ama Irak üretimini artırdıkça, diğerleri –bunlara nankör Kuveytliler de dahil– kendi üretimlerini düşürmeyi reddediyorlardı. Fiyatlar düştü, üretimi artırma amacı da bozguna uğradı. Haziran ve temmuz 1990'da Saddam, Kuveyt'le ilgili konuşmalarında daha kavgacı bir üslup benimsedi.

25 temmuz 1990'da Saddam, Irak'taki Amerikan Büyükelçisi April Glaspie'yi bir toplantı yapmak için makamına çağırttı. Saddam, Glaspie'ye düşük petrol fiyatları ve Irak'ın savaş borçları hakkında tekrar tekrar şikâyetinde bulundu: "Yardım... Bazı Arap devletleri bunu hâlâ borç olarak kabul ediyorlar." Saddam'a göre düşmanlık, Birleşik Devletler hükümetinde "hizipleşmeler yaratması kaçınılmaz"dı ve "Kuveyt'in saldırıganlığı da söz konusu"ydü. Glaspie yurtdışında görev yapmıştı ve Araplar konusunda bir uzmandı ama Kuveyt'i hedef alan bu tehdidi anlamamıştı. Başkan Bush'un iyi ilişkiler yürütmek arzusunda olduğuna vurgu yaptı ve yönetimin ticari yaptırımlara karşı olduğunu söyledi. Amerika'nın Sesi Radyosu'nda yayınlanan bir yorum yüzünden, Birleşik Devletler hükümetinin kendisinden özür dilediğini tekrarladı; yorumda Saddam'ın Irak'ı, son zamanlarda Doğu Avrupa'da devrilen komünist rejimlere benzetilmiş, ABC News'tan Diane Sawyer'ın Saddam'la yaptığı bir röportaj kullanılmış ve Saddam'a "ucuz ve zalim" denmişti. (Aslında, Sawyer, Saddam Hüseyin rejiminin acımasızlığını tam olarak gözler önüne sermişti, buna zehirli gazlarla öldürülen Kürtler de dahildi.)

Kuveyt konusunda, Glaspie Saddam'a, "Arapların birbirleriyle olan anlaşmazlıkları hakkında bir fikrimiz yok, sizin Kuveyt'le olan sınır an-

laşmazlığınız hakkında da bir fikrimiz yok” demişti. Bayan Glaspie ne Saddam’ı Kuveyt’e saldırmaması için uyardı ne de Irak’ın kimyasal silahları hakkında Amerika’nın endişelerini dile getirdi; Irak’ın nükleer silahlarını geliştirme programı vardı, Kürtler çok kötü durumdaydılar ve ağır insan hakları ihlalleri vardı, ama bunların hiçbirinden söz etmedi. Telgrafla Washington’a gönderdiği raporu “Saddam’dan Başkan Bush’a Dostluk Mesajı” başlığını taşıyordu, bu da Saddam’ın niyetini ne kadar yanlış okuduğunu gözler önüne seriyordu.

Glaspie yalnız da değildi. Temmuzun son haftasında kriz tırmanırken, Bush yönetimi Saddam Hüseyin’e üç mesaj gönderdi. Birinci mesaj, Irak’ın Birleşik Devletler’deki büyükelçisine Dışişleri bakan yardımcısı tarafından verildi, Kuveyt’le olan sınır anlaşmazlığında güç kullanılmaması için Irak uyarılıyordu, ama Başkan Bush’un Saddam Hüseyin’e gönderdiği sonraki mesajda sadece dostlukla ilgili ifadeler vardı. Doğal olarak, Saddam, Bush’la iletişim içinde olmanın rahatlığını yaşıyordu, özellikle de bu mesajı aldıktan sonra tam istediği olmuştu. Yakında patlayacak fırtınayı sezmeyen Glaspie, yaz tatilini geçirmek için 1 ağustosta Bağdat’tan ayrıldı.

Aynı gün Savunma Bakanı Richard Cheney, memleketi olan Wyoming’e gitmek için son hazırlıklarını yapıyor ve Washington’daki son gününü geçiriyordu. Dışişleri Bakanı James A. Baker III, resmi ziyaretlerde bulunmak ve büyük tutkusu olan avlanmak için Moğolistan yolundaydı, bu sefer az bulunur Moğol koyunu avlayacaktı. Sonra, 2 ağustosta saat geceyarısını biraz geçe, Irak ordusu Kuveyt sınırını geçti ve Birleşik Devletler silahlarıyla donatılmış Kuveyt askerlerinin çok zayıf bir direnişiyse karşılaşarak, yirmi dört saat içinde ülkenin tamamının kontrolünü ele geçirdi.

Irak Kuveyt’i işgal ettikten sonra, Irak hükümeti Saddam’ın Glaspie’yle yaptığı görüşmenin tutanaklarını yayımladı. Birinci Bush Hükümeti’ni eleştiren liberaller bu tutanakları ele geçirdiler ve Birleşik Devletler bürokrasisinin işgalden sorumlu olduğunu can sıkıcı bir şekilde ileri sürdüler, Saddam’ı Kuveyt’ten zorla çıkartmak için askeri bir harekât başlatmaya karar veren Başkan Bush üstü örtülü bir şekilde sorgulandı. Arap medyası daha da ileri gitti, en güçlü Arap devletini yok etmek için, Başkan Bush’un Kuveyt’in işgalinde bilerek Saddam’ı cesaretlendirdiğini iddia ettiler.

Kendi açısından, Glaspie’yle yaptığı toplantıyı ve sonraki mesajları Saddam zayıflık olarak değerlendirdi, ama Kuveyt’in işgaline yeşil ışık yakıldığını düşünmesi için ortada mantıklı bir neden de yoktu. Ama Saddam sadece bu mesajları değerlendirmede. 1980 yılından beri Amerikan diplomasisinin Irak’a olan yaklaşımının genel durumu çerçevesinde değerlendirdi. İran’a saldırdığında, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Başkan Carter’ın da lütfuyla, Irak’ın İran topraklarında işgal

ettiği yerlerden çekilmesini talep etmeyen bir karar çıkarttı. Başkan Reagan Irak'ın savaş çabalarını istihbarat paylaşımı ve diğer somut yardımlarla sonuna kadar destekledi. Irak 1983 yılında İran askerlerine karşı hardal gazı kullanmaya başladı ve kısa süre sonra da Reagan yönetimi Saddam rejimine milyarlarca dolarlık yardım yapmaya başladı. 1987 yılında Irak USS Stark gemisine saldırdığında, Başkan Reagan İran'ı suçladı. 1988 yılında Irak Kürtlere karşı zehirli gaz kullandığında, Reagan yönetimi yaptırımların Kongre'den geçirilmesine şiddetle karşı çıktı. Bir yıl sonra, Bush yönetimi Irak'a yapılan yardımları artırdı. Kuveyt'in işgalinden hemen önce bile, Bush yönetimi Irak'a karşı uygulananak yaptırımların Kongre'de kabul edilmesine karşı direniyordu.

Bütün bunların Saddam'ın gözüne nasıl görüldüğünü düşünmek hiç de zor değil. Amerikan politikası Saddam'ın kendini önemsemesini iyice kuvvetlendirdi. Birleşik Devletler yapılan ihlallere razı oldu, bunlara uluslararası yasaların ağır şekilde çiğnenmesi de dahildi. Saddam büyük olasılıkla, Kuveyt'in işgalini Birleşik Devletler'in sadece kınayacağını varsayıyordu, eninde sonunda bu yeni durumu Amerika da kabullenecekti. Her şeye rağmen, Birleşik Devletler'in Irak'ın petrolüne hâlâ ihtiyacı vardı ve tabii ki Kuveyt'in petrolüne de. Irak önder bir Arap devletiydi (en azından Saddam'ın zihninde) ve devrimci İran'ın önündeki en önemli karşı kuvvetti. Washington Irak'ı kesinlikle hâlâ stratejik ve ticari ortağı olarak görmek istiyordu. Amerikan politikasında değişen bir şey yoktu –ya da 1990 temmuzunun son günlerinde Washington'dan gelen mesajlarda bir değişiklik yoktu–, bu onun farklı bir şekilde düşünmesine neden oldu. Saddam'ın tankları Kuveyt'e girdikten üç gün sonra Celal Talabani Şam'dan beni aradı. Birleşik Devletler'i ziyaret etmesi için uygun bir zaman olup olmadığını sordu. Yanıtın gayet açık olduğunu düşündüm. Bir gece içinde, Irak Washington için en öncelikli konu olmuştu. Kürtlerle ilgili bir gelişme olacaksa, bunun tam zamanıydı. Bu sadece Talabani, Saddam rejiminin iç yüzünü kavradığı için değil, aynı zamanda bir savaş söz konusu olduğunda Kürtler potansiyel müttefikler olduğu içindi. “Mutlaka gelmelisiniz” dedim.

Talabani 10 ağustosta Washington'a geldi ve Senato'nun iki sokak uzağındaki bir Fransız lokantasında, La Brasserie'de öğle yemeği için buluştuk. Güzel bir yaz günüydü ve dışarıdaki bir dut ağacının gölgesi altında bulunan bir masada oturduk. Talabani iyi yemeklerin kıymetini bilen ve iştahlı bir adamdı, beni kucaklayarak selamladı. Talabani'ye, Birleşik Devletler'de mülteci olarak yeniden tıp öğrenimi yapmadan önce Kürt Bölgesi dağlarında Kürt lider Molla Mustafa Barzani'nin özel doktorluğunu yapmış ve bugün Washington'un tanınmış cerrahlarından olan Dr. Necmaldin Kerim¹ ile Talabani'nin kayınbiraderi ve aynı zamanda Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin Londra temsilcisi Latif Ra-

şid eşlik ediyordu. Talabani'nin kimi görmesi ve hangi mesajları iletmesi konusunda enine boyuna görüştük. Kürtler için tek kişilik lobi faaliyeti sürdüren (ki bu faaliyet çok etkiliydi) Kerim bazı önerilerde bulundu. Kürtlerin öyküsünün hiç bilinmediğinin altını çizdim ve Talabani görevinin bilgilendirme ağırlıklı olması gerektiğine karar verdi. Kerim ve ben Kongre'nin kilit üyeleriyle toplantılar ayarladık, bunlara Senatör Edward Kennedy ve Senatör John Kerry de dahildi -tekrar seçilmek için Rhode Island'da seçim kampanyasını yürüten Pell'e katılarak Senato için kendi seçim kampanyasını başlatan Kerry, Talabani'ye zaman ayırdı. Talabani önde gelen Amerikan gazetelerinin yazı kurullarıyla da bir araya geldi ve Washington'un danışma komitelerinden davetler alarak, buralarda konuşmalar yaptı.

Bush yönetiminden hiç kimse Talabani'yle görüşmedi. 1988 nisanında Birleşik Devletler'e yaptığı ilk ziyareti sırasında, Dışişleri Bakanlığı'nda çalışan arkadaşlarıma sürekli, Talabani'yle görüşüp görüşemeyeceklerini sordum. Sonradan Dışişleri Bakanlığı'nda yönetici olan Larry Pope, İran ve Irak konusuyla ilgileniyordu, Talabani'yle görüşmeyi kabul etmişti. Ama ne yazık ki, Pope'un Talabani'yle yaptığı görüşme, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in resmi bir ziyaret için Washington'a gelmesinden birkaç gün önce gerçekleşmişti. Evren, 1980 yılında askeri bir darbeye Türkiye'nin demokratik hükümetini devirmiş bir generaldi, Kürt sorunu konusunda uzlaşmazdı, 1984 yılında kendi yönetimi sırasında, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Türkiye'nin güneydoğusunda çok sert tedbirler almıştı.

Talabani'nin Türkiye'deki Kürt teröristlerle (PKK) hiçbir ilişkisi olmasına ve terörist eylemlerini reddetmesine rağmen Evren sadece Talabani'nin Kürt kökenli olmasına odaklandı. Evren Dışişleri Bakanı Shultz'la görüştüğünde, iğneleyici bir şekilde Dışişleri Bakanlığı'nın neden Kürt teröristlerle görüştüğünü sordu. Talabani'yle yapılan görüşmeden haberi olmayan Shultz (genel olarak bakana, bakanlık yöneticilerinin yaptığı her görüşme hakkında bilgi verilmezdi) oldukça zor durumda kaldı. Bakan Türkiye'nin mutlak hâkimine, yapılacak görüşmelere Birleşik Devletler hükümetinin karar verdiğini söyledi ve Türkiye, Birleşik Devletler'in Iraklılardan duyduklarını dinlememeyi tercih ettiğini söyledi. Larry Pope, Shultz'un yakalandığı öfke nöbetinden nasibini aldı. Iraklılar şikâyet etmek istediklerinde, Dışişleri Bakanlığı Iraklı muhaliflerle görüşmeyi yasakladı, buna Kürtler de dahildi.

Bu sırada, 1990 ağustosunda, Evren makamı seçilmiş bir başkana, Turgut Özal'a bıraktı, Özal büyükannesinin Kürt olmasıyla övünüyordu. Kuveyt'in işgalinden sonra, Birleşik Devletler görevlileri artık büyük bir olasılıkla Saddam Hüseyin'i artık savunamayacaklarını anlamışlardı. Her şeye rağmen, Iraklı muhaliflerle görüşmeme kararı değişmedi, temas kurmama politikası devam ettirildi. Birleşik Devletler çok

önemli bir istihbarat kaynağını kaybetmişti. Bu politika Iraklı Kürtler ve Şiiler için tam bir felaketle sonuçlandı.

Saddam'ın Kuveyt'i işgali sonunda Bush dış politika takımı Irak'la ilgili harekete geçmek üzere canlandırdı. Savunma Bakanı Dick Cheney, Birleşik Devletler askerlerinin topraklarında konuşlanabilmesi için Suudi Arabistan yöneticilerini ikna etti. Birleşmiş Milletler Temsilcisi Thomas Pickering Irak'ın üzerindeki baskıyı artırmak Güvenlik Konseyi'nden hayati önemi olan beş önerenin kabul edilmesi için uğraştı. 29 kasım 1990'da, Güvenlik Konseyi, Irak 15 ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'ten geri çekilmezse güç kullanımına izin veren 678 Sayılı Karar'ı onayladı. Dışişleri Bakanı Baker, Bush'un seçim kampanyasının yöneticisi ve yakın arkadaşıydı, fonların artırılması için cesaretle hareket etmeye devam etti. Baker 1990 sonbaharında "konserve" diplomasiyle diğer ülkelere verilen yardımları artırdı, bu da Birleşik Devletler'e Körfez Savaşı'ndan gerçekten kâr elde edeceğini gösteriyordu. Dünya liderleriyle kişisel ilişkiler kurarak, Başkan Bush'u otuz beş ülkeden oluşan askeri bir koalisyon kurması için yönlendirdi.

Akılcıca davranan Bush bu savaşa başlamak için Kongre'nin yetkilendirmesine ihtiyacı olduğunu düşündü. Irak'a karşı alınacak partizanca kararların cazibesine direnerek, Kongre'ye gitmeden önce 1990 yılındaki Kongre seçimlerine kadar beklemeyi tercih etti. Meclis ve Senato'nun ilgili komisyonları 1990 kasım ve aralık aylarında Basra Körfezi'ndeki krizle ilgili geniş katılımlı oturumlar yaptılar. 3 ocak 1991 yılında, yeni Kongre göreve başladıktan sonra, iki mecliste de tam katılımlı tartışmalar yapıldı. Senato'da beş oy farkla² başkana savaş açması için yetki veren kanun kabul edilirken, Meclis'te 183'e karşı 250 aleyhte oy çıktı. Önemli sayıdaki bir azınlık sonuca karşı çıkıyor olsa da, Kongre'nin hiçbir üyesi yanlış bir yönlendirme olduğuna itiraz etmedi. Çok az bir oy farkı olmasına rağmen, konu Birleşik Devletler'in ulusal bütünlüğü olarak ele alındı ve Birleşik Devletler ordusu Vietnam'dan beri ülkenin en kapsamlı askeri harekâtına kalkıştı.

17 ocak 1991'de, Başkan Bush müttefik savaş uçaklarına Irak'a karşı askeri harekâta başlama emrini verdiğinde, uluslararası hukuka uygun davranmış ve Birleşmiş Milletler'i arkasına almıştı. Birleşik Devletler askeri güçlerin çoğunu desteklerken, otuz beş ülkeden oluşan bir koalisyon vardı ve bu sözde bir koalisyon değildi. Bunlar önemli sayıda asker katkısı veren ülkelerdi, Fransa, İngiltere, Kanada, Mısır, Kuveyt, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Bangladeş ve Suriye bu koalisyona dahildi. Fransa, İngiltere, Suudi Arabistan ve İspanya hava kuvvetleri Irak hedeflerine karşı saldırı uçuşları yaptılar. Gerçek bir koalisyon oluşturmanın sonucu, Başkan Bush, Irak Savaşı'nda oldukça geliştirilmiş küresel bir şöret olarak ortaya çıktı ve bu ona

Arap-İsrail barış görüşmelerinde önemli bir arabulucu olmasını ve 1991 yılının sonlarında Sovyetler Birliği'nin barışçıl bir şekilde sona ermesini de kontrol etmesini sağladı. Ve eklemek gerekirse, bu savaşın tamamı Birleşik Devletler'e hiçbir mali yük oluşturmadı. İki yönetimde de görev alanlar aynı isimlerdi, fakat Başkan George H. W. Bush 1991 yılında Irak'la savaşa girdiğinde, 2003 yılında Irak'la savaşa giren George W. Bush'un karşılaştığı koşullara kıyasla, durum çok farklıydı.

Birinci Körfez Savaşı altı hafta sürdü. Savaşın ilk günlerinde müttefik hava kuvvetleri Irak hava savunmasını yok etti. Bombardıman uçakları ve cruise füzeleri Irak'ın bilinen kitle imha silahı üretim tesislerini birkaç gün içinde yerle bir etti (ama uranyumun kimyasal olarak ayrıştırılmasını temel alan gizli nükleer programı vuramadılar), elektrik hatlarını kestiler ve iletişimi engellediler. Taktik bombardıman Irak tanklarını yok etti ve piyadelerini vurdu -Kuveyt siperlerindeki bu piyadeler çoğunlukla Şiilerden ve Kürt kökenlilerden oluşuyordu. Buna yanıt olarak Irak, Suudi Arabistan'a ani baskınlar düzenledi, Suudi Arabistan'da konuşlanmış olan müttefik kuvvetlerine ve İsrail şehirlerine Scud füzeleriyle saldırdı.

Amerikan askeri teknolojisini Irak'ı ezdi ve tüm dünyada destek kazandı. Saat başı haberlerinde, CNN televizyonu lazer güdümlü mühimmatın Irak hedeflerini nasıl havaya uçurduğunu ve gece Bağdat'ı sarsan patlamaları gösteren görüntüleri yayınladı. Patriot savunma füzeleri savaşın kahramanları olarak ortaya çıktı. Gelmekte olan Scud füzelerini haber veren sirenler çalarken, televizyonlar İsrail ve Suudi Arabistan'ın savunma için fırlattığı Patriot füzelerinin gökyüzünde bir yay çizmelerini ve sonra Irak füzelerinin yolunu keserek kıvılcımlar içinde Scud'ları yok edişlerini canlı olarak yayınladılar. (Ya da böyle gösterildi. Savaştan sonra Patriot'ların tek bir Irak savaş başlığını bile durduramadığı ortaya çıktı.)

15 şubatta, Başkan Bush Massachusetts, Andover'daki füzelerin imal edildiği Raytheon Tesisleri'ni ziyaret ederken, Patriot'lardan övgüyle söz etti. Fabrikada Bush işçilere teşekkür etti, müttefiklerin çözümüne vurgu yaptı ve sözlerine şöyle devam etti:

Kan dökülmesini durdurmanın başka bir yolu daha vardı, bu da Irak ordusunun ve Irak halkının kaderini ellerine alması ve Saddam Hüseyin'i zorlayarak, diktatörün çekilmesini sağlamaktı, sonra Birleşmiş Milletler kararlarına uyulacak ve barışsever uluslar ailesine katılacaklardı.

Washington'da, Beyaz Saray, Başkan'ın konuşmasını yayınladı, mümkün olan en geniş dinleyici kitlesine ulaşmasından emin olmak istiyorlardı. Önde gelen televizyon kanallarına taşındı, CNN ve BBC aracılığıyla tüm dünyaya ve Arap medyasına ulaştırıldı.

Ulusal Güvenlik Daruşmanı Brent Scowcroft'la birlikte yazdığı anlarında Başkan H. W. Bush bu sözlerinin “düşüncesizce edilmiş” sözler olduğunu açıkladı, çünkü Irak halkına Saddam Hüseyin'i devirmeleri için bir çağrıda bulunmuştu. Bir sonraki paragrafta Scowcroft³ şunları yazmaktaydı:

Bu bir doğaçlamaydı ve bana göre doğaçlamayı düşüncesizlik olarak değerlendirmek insafsızca olacaktır, Başkan Bush, Saddam'a karşı Irak halkına ayaklanma çağrısında bulunmakla suçlanmaktadır ve sonrasında ayaklandıklarında onlara yardım edilmemiştir. Saddam'ın devrilmesini umut ettiğimiz doğrudur. Ama bunun ordu dışındaki bir güç tarafından yapılabileceğini asla düşünmedik ve asla halkı kıskırtmaya çalışmadık. Washington'da alışlagelmiş bir konuşmanın yarattığı gerginliği düşünün, Irak'taki huzursuz kitleler bunu aldılar, bu konuşma Şiilerin ve Kürtlerin daha sonra harekete geçmelerini teşvik etti.

Raytheon konuşması alışlagelmiş bir konuşma olabilirdi, ama George Bush alışlagelmiş bir Washington politikacısı değildi. Birleşik Devletler başkanıydı, Uluslararası Koalisyon'un liderliğini yapmış ve sonra da Irak'la savaşa girmişti. Hükümetin yönettiği Amerika'nın Sesi Radyosu, Saddam'ın alaşağı edilmesi için yapılan Birleşik Devletler yönetiminin konuşmasını tüm dünyaya duyurmuş ve CIA'in yönetimindeki yeraltı radyoları Irak'ta da bu konuşmayı yayınlamıştı. Iraklı Kürtler ve Şiiler başkanın ne söylemek istediğini anladılar. Daha sonra olacaklar dile getirilmişti, Bush ve Scowcroft'un sorumluluklarını en aza indirmeye çalışmaları anlaşılabilir bir şeydi. 24 şubatta, Koalisyon'un kara harekâtı başladı. Iraklılar Kuveyt City'ye denizden bir saldırı bekliyorlardı. Ama bunun yerine, Birleşik Devletler güçleri Suudi Arabistan'dan Irak'ın güneyine girdiler ve Kuveyt'in batısına kadar geniş bir kuşatma hattı oluşturdular. Irak güçleri Basra'ya giden otoyolu kullanarak Kuveyt'in kuzeyine doğru geri çekilmeye başladılar. Yola çıktıklarından çok kısa bir süre sonra, Birleşik Devletler helikopterleri ve tankları, yağmaladıkları eşyalarla evlerine tüymeye çalışan Irak askerlerinin önünü kesti ve konvoyu vurdu. Manzaraya şahit olan gazeteciler bunu bir katliam olarak tanımladılar ve hızla bu yolun ismi “ölüm yolu” olarak anıldı.

Bu gazabı yaşamış bir Amerikan pilotu vakitsiz bir şekilde bunu “keklik avı” olarak isimlendirdi. Başkan Bush yüz saat sonra kara savaşını durdurmaya karar verdi. Bunu tercih etmesinin nedeni halkla ilişkiler anlayışı yüzündendi. Bunun sonucu olarak, Saddam'ın yenilmez Cumhuriyet Muhafızları'nın büyük bir kısmına hiç dokunulamadı. Üç hafta sonra, söz konusu otoyolu ziyaret ettim. Konvoyun önündeki araçlar vurulmuştu ama araçların geri kalanına el bile sürülmemişti. Araçların çoğu

sivil arabalardı ve büyük bir olasılıkla yağma olarak Kuveyt'ten alınmışlardı. Bir katliam görüntüsüyle karşılaşmadım ve görünüşe bakılırsa konvoyu oluşturan araçların büyük bir kısmı çöle kaçarak kurtulmuştu.

27 şubatta, Senatör Pell ve ben Senato Dış İlişkiler Komitesi'nin dinleyici odasında, Kürtlerle ilgili Parlamento İçî Danuşma Kurulu'na katıldık. Konuşmacılar arasında Talabani; KYB Dış İlişkiler Sözcüsü Hoşyar Zebari; Kürdistan Demokratik Halk Partisi Başkanı, aristokrat görünümü ve ılımlı konuşan Sami Abdül Rahman; Paris'teki Kürt Enstitüsü'nün Başkanı Kendal Nezan; Fransa cumhurbaşkanının eşi ve Kürt sorununun en önemli uluslararası savunucusu Danielle Mitterrand vardı. Dış İlişkiler Komitesi senatörlerinin verdiği özel öğle yemeğinde, Kürt liderler Kürt Bölgesi'yle ilgili Amerikan yanlısı düşüncelere vurgu yaptılar ve bir ayaklanma olasılığından söz ettiler. Aynı akşam, Washington Court Otel'de katılımcılarla birlikte akşam yemeği yendi, Başkan Bush'un savaşın sona erdiğini duyurduğu konuşmayı izlemek için televizyonu kürsünün yanına yerleştirdik. Celal Talabani bana ayaklanmanın başlayacağını ve Kürt Bölgesi'ne geri dönmeye karar verdiğini söyledi.

Bu önemli bir haberdı ve Bush yönetiminin bunu duyması gerektiğini düşündüm. Ulusal Güvenlik Konseyi'nde Ortadoğu Masası yöneticisi olan Richard Haass'ı aradım, Haass aynı zamanda Oxford'dan sınıf arkadaşımdı. Haass'a ulaşamadım, ama 1 martta yardımcısı Sandy Charles'la konuştum. Bayan Charles sinirli bir şekilde, beni hassas bir zamanda işleri karıştırmakla suçladı. Şaşkınlık içinde sordum: "Ama bu rejimden kurtulmak istemiyor muyuz?" Sandy alaycı bir şekilde, "Politikamız rejiminden değil, Saddam Hüseyin'den kurtulma üzerine" diye beni cevapladı.

Talabani'yi Dışişleri Bölümü Yakındoğu Bürosu'yla görüştürmeyi de başaramadım. İnsan Hakları Komisyonu Başkan Yardımcısı Richard Schifter, 1988 yılında Irak'a karşı yaptırımlar uygulanması konusunda benim arkamda yer almıştı. Schifter beni zorlayarak, Senatör Pell'in insan haklarını sistematik ve ağır bir şekilde ihlal eden ülkelere Birleşik Devletler'in yardım etmesini yasaklayan insan hakları kanununa başvurabileceğini söyledi. Bakanlığının verdiği olanaklar, bölgesel büroya kıyasla insan hakları kurbanlarına daha fazla özgürlük sağlıyordu, Schifter Talabani'yle görüşmeyi kabul etti. Yine de, Kürtler Dışişleri Bakanlığı'na geldiklerinde, teşrifatçılar eşliğinde binadan çıkartılıp, caddenin karşısındaki bir kafeye götürüldüler. Schifter'le görüşmek yerine, alt kademedeki personel tarafından kendilerine kahve ikram edildi. Birkaç ay sonra, Schifter Bush yönetiminden istifa etti. 1992 seçimlerinde, Bill Clinton'ın seçim kampanyasına katıldı.

Türkiye Cumhurbaşkanı Özal, Talabani'yi Ankara'ya davet etmişti ve Türkiye'nin hassasiyetleri Washington'da soğuk duş etkisi yaratmıştı; 1 mart akşamı, Washington'da kalmasının daha faydalı olacağını düşün-

meme rağmen Ankara'ya gitmesi gerektiğini söyledim. Ayrılmadan önce, Kürt Bölgesi'ne birlikte gitmemiz için beni davet etti.

2 martta, Basra'daki Saad Meydanı'nda, Iraklı bir tank sürücüsü, tankın topunu bir binanın iki katı yüksekliğindeki Saddam resmine çevirdi ve ateşledi. Bu top mermisi Basra'dan Fırat'a ve Dicle Nehri'nin vadilerine kadar yayılan bir isyan ateşini tutuşturdu ve isyan Bağdat'ın güney eteklerine kadar ulaştı.

Nasıriye'de, kalabalık tam anlamıyla Baas Partisi'nin görevlilerini linç etti. Devlet binaları, Baas Partisi Genel Merkezi ve askeri tesisler yağmalandı ve yakıldı. Şiilerin yoğun duygularını birkaç hafta sonra tanık olduğum kaza tam olarak özetliyordu.

Birleşik Devletler ordusu sıhhiye birliğine ait bir Humvee cip hızla geldiğinde, Irak-Kuveyt sınırındaki bir mülteci kampındaydım. Söylediklerine göre, dört çocuk sınırın Irak tarafında domates toplarlarken patlamamış bir Amerikan mühimmatına basmışlardı. Mühimmat patlamıştı. "Doktor var mı?" diye sordum. İşe yarayabilecek tek tıbbi personel, Kuveytli bir tıp öğrencisiydi, Irak'a gitmek için onu da yanımıza aldık. Çocukların üçü Amerikan sahra hastanesine kaldırıldı. Tıp öğrencisi, on iki yaşındaki çocuğun gözlerine fenerini tuttu. Yanıt yoktu.

Ben olan biteni izlerken, oğlanın annesi yanımıza geldi, olanlardan habersizdi. Sonra ölmüş olan oğlunu gördü, oğlanın dizlerinden kopmuş bacaklarının üzerindeki örtü açılmıştı. Kadın saçlarını ve üzerindeki elbiseleri yırtarken, dudaklarından dökülen ilk kelimeler, "Bunu Saddam yaptı" olmuştu.

Ayaklanma başladıktan on gün sonra, Saddam, Cumhuriyet Muhafızları'ndan bir kısmını güneye göndererek konumunu yeterince sağlama aldı. Düzenli ordunun tersine, Cumhuriyet Muhafızları'nın tamamı Sünni Araplardan ve subayları da Saddam'ın kabilesi Tikriti aşiretindendi. Cumhuriyet Muhafızları rejimin son savunma hattıydı ve Saddam bile-rek onları Kuveyt'teki savaştan uzak tutmuştu. Düzenleri hiç bozulmamış ve askeri yenilgi morallerini bozmamıştı.

Mart ayının ortalarında, Amerikan askerleri Güney Irak'ı hâlâ işgal altında tutuyorlardı, şehirlerin ve Fırat Vadisi'ndeki kasabaların yakınındaydılar. Birleşik Devletler Generali Norman Schwarzkopf'un emriyle ateşkes ilan edildi ve Irak 3 martta ateşkesi kabul etti; Irak Körfez Savaşı'nın sona ermesiyle ilan edilen ateşkes koşullarında isyancı Şii-le-re şiddet uygulamaya başlamıştı; Birleşik Devletler kuvvetleri Cumhuriyet Muhafızları'nı durdurabilir ve on binlerce insanın hayatını kurtarabilirdi. Ama müdahale etmemek için çok katı emirler almışlardı.

Saddam'ın intikamı çok hızlı ve korkunç oldu, Cumhuriyet Muhafızları'na ait tanklar eski şehir merkezlerini yerle bir etti. Şii türbeleri önce savaş meydanı sonra da isyancıların, din adamlarının ve şansız sivil-

lerin katledildiği mezbahalara döndü. Cumhuriyet Muhafızları tanklarının top namlularına darağacı kementleri asmıştı, Şiileri idam ediyorlardı –hem de bir seferde birkaç kişi birden– insanları boyunlarından kementlere asıyorlar, sonra da topun namlusunu havaya kaldırıyorlardı. Bütün bunlar olup biterken Amerikan askerleri onları izliyordu, birçoğu öfkeden kuduruyordu çünkü katliamları durdurmak için onlara izin verilmiyordu. Patrick Lowe bu canavarlığa şahit olan askerlerden biriydi. Yıllar sonra, beni bir radyo programında dinlemiş ve gördüklerini anlatan bir e-posta göndermişti:

1. Zırhlı Tümen’de izciydim. Mezar kayıtlarından ve DST (düşman savaş tutsakları) Bölüğü’nden sorumluydum. Kara savaşından sonra, Bağdat’ı Basra’ya bağlayan Basra Otoyolu üzerinde bir bölgeye atandım, Basra’nın yaklaşık olarak üç mil uzağındaydık. Silahlı Irak helikopterlerinin şehre doğru uçuşlarını ve yolları üzerinde karşılarına çıkan her şeye ateş açtıklarını gördüm. Oraya gönderilen askerleri de izledim ve size ilk ağızdan Basra’da neler olup bittiğini anlatabilirim.

Şehirden kaçan sivil mültecilerle ilgili işlemlerden sorumlu olan kişilerden biri de bendim. Bir şeyler yapmanız için bana yalvardılar, bu topyekûn kitle katliamını durdurmak için herhangi bir şey. Evlerinin içinde kadın ve çocukların diri diri yakıldıklarıyla ilgili hikâyeler dinledim. Kadınlara ölene kadar tecavüz edilmiş, erkekler diri diri doğranmıştı. Siviller hedef talimi yapmak için kullanılmış, darağaçlarında toplu idamlar yapılmıştı. O günün akşamı çığlıkları ve feryatları duydum. Özellikle bir günü çok iyi hatırlıyorum. Olan bitene dur dememe izin vermesi için, komutanıma üç gün boyunca yalvardım. Takım komutanı görev yerimi değiştirdi ve karşı karşıya geldik. Emir almadan hiçbir şey yapmamam konusunda bana kesin emir verdi. 12 yıllık ordu hizmetim boyunca ilk kez doğrudan verilmiş emirlere uymama noktasına geldim. Ölüm tarlalarına yakın olmak için devriye noktamın dışına bile çıktım, böylelikle Irak askerlerini görürsem ateş açabilecektim ve bana çatışmaya girmek için bir neden vermiş olacaktı, masum sivilleri koruyabilecektim. Ateş açtım ama benimle çatışmaya girmediler, biz de yerimizde oturmaya devam ettik ve seyrettik. Ülkemin hareket tarzından hiç bu kadar utanmamıştım.

O gün, Bağdat-Basra Otoyolu’nda geçirdiğim zaman hiç aklımdan çıkmıyor. Orada öylece oturup seyirci olmamam gerekiyordu. Onlarla savaşmalıydım. Bir şeyler yapmalıydım, bu kan banyosunu durduracak herhangi bir şey. Korumaya ant içmiştik ve hâlâ yerimizde oturuyorduk, ben de oturdum ve yüz binlerce insanın akla gelecek en korkunç şekillerde katledilmesini seyrettim.

Mart ve eylül 1991 tarihleri arasında, Irak ordusu ve istihbarat teşkilatları 300 000’den fazla Şii’yi katletti. Sadece Hille şehri yakınlarında

bulunan bir toplu mezarda 30 000 ceset bulundu.

George H. W. Bush bu ayaklanmaya dikkatsiz bir doğaçlama ismini verse de, Irak Şiileri bunu aynı şekilde göremezler. Bush'un ayaklanmayı teşvik ettiğine ve Saddam'ın katliam yapmasına izin verdiğine, çünkü Bush'un da Şiilerin ölmesini istediğine inanıyorlar.

Kürt ayaklanması da Şii ayaklanmasıyla aynı tarzda başladı ama çok farklı bir şekilde sona erdi. 6 mart 1991'de, kalabalık bir grup, Doğu Kürt Bölgesi dağlarının eteklerindeki Raniye şehrindeki Baas Partisi Genel Merkezi'ne saldırdı. 14 martta, isyancılar Kürt Bölgesi'nin tamamında kontrolü ele geçirmişlerdi ve 21 martta, Kürtler bazılarının dediği gibi Kürt Bölgesi'nin Kudüsü olan Kerkük'ü ele geçirdi.

Güneydeki Şiiler gibi Kürtler de rejime duydukları öfkeyi serbest bırakmışlardı. İsyancılar Süleymaniye'deki emniyet müdürlüğünü ele geçirdiklerinde, güvenlik görevlilerini tutukluları idam ederken suçüstü yakaladılar. Tutuklular yerine güvenlik görevlileri vurularak öldürüldü. Yaşlı bir kadın kendini yerdeki cesetlerden birinin üzerine fırlattı, cesedi ısırdı ve tekmeledi. Kalabalık kadını uzaklaştırmaya çalışırken, kadın, "Bu benim üç oğlumu öldürdü. Bunu ona yapmaya hakkım yok mu?" diyordu.

30 martta, Talabani'nin bir ay önce bana yaptığı daveti sonunda kabul edebildim. Tıp öğrencisi bir Kürt Şam'dan Kamışlı'ya kadar bana refakat etti, Kamışlı Suriye sınırları içinde, Irak-Türkiye sınırının kesiştiği noktaya yakın, tozlu bir kasabaydı. Kamışlı'da bir peşmerge komutanı, Kemal Kerküki, Suriye yetkililerinden Kürtlerin kontrolü altında bulunan Irak sınırları içinde kalan bölgeye geçmem için izin aldı. Kemal Kerküki bana muhafız ve şoför olarak Abdül Kerim'i görevlendirdi, Kerim bir mühendisti. Kerim neler olacağını anladı ve gerçekçi olan tek seçeneği tercih ederek, soğukkanlı davrandı.

Dicle'nin Suriye tarafından görebiliyor ve fotoğraf çekebiliyordum, Irak ordusunun havan topları nehrin Irak tarafında konuşlanmış Kürt peşmergelerinin yakınında pathiyordu. Bu yüzden artık başımı bir metre yukarıya kaldıramıyordum, ama ölüm tehlikesiyle ilgili bir endişem de yoktu. Böyle de olsa, havan topları yüzünden birkaç gün sonraya programladığım toplantılarım için zamanında Suriye'ye geri dönmem mümkün olmayabilirdi. Yokluğum ve Irak'ta bulunmam yüzünden işimden olabiliirdim. Hem Şam'daki Birleşik Devletler Büyükelçiliği'ne hem de Dış İlişkiler Komitesi'ndeki patronlarıma Kuzey Irak'a yapacağım yolculuk konusunda bilerek üstü kapalı bilgiler vermiştim. Suriye'deki Birleşik Devletler Büyükelçisi Edward Djerejian, Kamışlı'nın doğusuyla ilgilendiğimi anlamış, ama burada benim korunmamla ilgili yapacağı hiçbir şey olmadığını da söylemişti. Kerim endişelenecek hiçbir şey olmadığı konusunda beni ikna etti, çünkü peşmergeler Irak ordusunun ateş açtığı bölgeyi ele geçirmek için bir gece operasyonu hazırlığındaydılar.

Dicle'yi, arkasına küçük bir seyyar motor takılmış ufak bir botla geçtik ve bizi Irak tarafında bekleyen Irak ordusundan ele geçirilmiş Toyota Land Cruiser bir cipe atladık. Şoför mahallinin bulunduğu taraftaki ön camın üzerinde iki kurşun deliği vardı ama bunu onlara sormamaya karar verdim. Asfalt yolda giderken bir noktaya gelince durduk; bu bölgede yol kazılmıştı. Kerim ve diğer peşmerge hangi yoldan gideceğimiz konusunda neşeli bir tartışmaya giriştiler, sonra da dikkatli bir şekilde asfaltın tekrar başladığı birkaç yüz metreyi daha önce geçmiş olan bir aracın tekerlek izini takip ettiler. Asfalt yola tekrar çıktıktan hemen sonra, Irak'ın mayınladığı bir araziden geçmiş olduğumuzu fark ettim. İlk durağımız Habur Nehri üzerinde ve 100 000 kişinin yaşadığı Zaho şehriydi. Şehrin merkezinde politikacılar coşkulu bir kalabalığa konuşmalar yapıyordu ve her yerde pankartlar vardı. İngilizce yazılmış bir pankartın altında fotoğraf çektim, pankartta "Kürdistan'ı Saldırganlardan Kurtardık" yazıyordu. Sonra güneyde, elli mil uzaklıkta ve 300 000 kişinin yaşadığı Dehuk'a doğru yola devam ettik.

Sadece bizim aracımız güneye doğru gidiyordu. Yoldaki diğer araçların tümü kuzeye doğru hareket halindeydi. Arabalar ve kamyonlar sadece insanlarla dolu değildi, ama aynı zamanda araçların tavanlarına valizler ve mobilyalar da istif edilmişti. Bu iyiye işaret değildi.

Hava kararırken Dehuk'a yaklaştık. İzli mermilerin gökyüzüne kıvılcımlar saçtığı Irak topçusunun açtığı ateşi dinledim. Şehrin hemen dışında bir kayalığın yanından geçtik ve aniden gece beyazlaştı ve dumandar yükselmeye başladı. Birkaç saniye önce fosforlu bir top mermisi yolun üzerinde patlamıştı. Kerim ani bir dönüşle aracımızı ateş ve dumandan uzaklaştırdı.

Şehrin merkezindeki yönetim binasında Celal Talabani'yi şehrin ileri gelenlerinden yaklaşık yetmiş kişiyle hukuk ve azınlık hakları üzerine tartışırken buldum. Bir öğretmen, Saddam rejimiyle işbirliği yapanların ne olacağını sormuştu, kesin bir adalet için yaptığı tercihi netleştirmek istiyordu. Talabani adil duruşmaların yapılmasının zorunlu olduğu konusunda ısrar ediyordu. Bir Süryani, dini haklar konusunu sordu. Talabani, azınlık dinlerinin korunmasının Irak Kürdistan Cephesi'nin programının önemli bir parçası olduğunu söyleyerek yanıt verdi. Irak hakkında burada öğrendiklerim bana Vermont şehrinde yaptığımız toplantıyı hatırlattı; buradaki dinleyiciler çok daha meşgullerdi –hayatlarında ilk kez bir lideri sorguladıkları kesindi. "Irak topçusunun gürültüsünü duyan tek kişi ben miyim?" diye merak ettim.

Talabani konuşma yapmam için beni davet etti. Belki de bu biraz gösteriş içindi. Woodrow Wilson'ın Kürtlere kendi devletlerini kurmaları için verdiği sözü hatırlattım ve Kürtlerin kendileri tarafından yönetilen topraklarda bulunan ilk Amerikan görevlisi olduğum için ne kadar mutlu olduğumu söyledim. Ben konuştuğum sırada, korkunç bir durumla karşı

karşıya olan bu insanlara somut olarak önerebileceğim hiçbir şey olmadığının farkındaydım, ama onlar da benimle aynı görüşleri paylaşıyorlardı.

Toplantıdan sonra, akşam yemeğini yemek için, ayaklanmayı desteklemek için taraf değiştiren bir *caş*⁴ komutanı olan Lizgin Hamzani'nin evine gittik. Yıllar sonra Dehuk'a dönmüş olan Sami Abdül Rahman, Süryani lider Yakub Yusuf, yakınlardaki Barmani şehriden olan Kürt siyasi lider Ahmed Barmani de bize katıldı. Celal'in eşi Hero Talabani aramızdaki tek kadındı. Genç oğullarını Londra'daki ailesinin yanına bırakmış ve zorluklar içinde peşmerge toplamak için Kürt Özerk Bölgesi'nin uzak vadilerinde yıllarını harcarken –yüzü gazete ve fotoğraflarda yer alıyordu– Kürtlere karşı Irak'ın işlediği suçların kayıtlarını tutmuştu. Iraklıların canavarlıklarını en ince ayrıntısına kadar anlatmasından çok etkilendim ve aynı zamanda da dehşete kapıldım. Bunların raporlarını Irak ordusunda görevli yakın akrabalarından elde etmişlerdi, ayaklanma başladığından beri yeni bilgileri de bir araya getiriyordu ve bunlar acildi.

Akşam yemeğinde tam bir kuzuyu, tavuğu ve kocaman bir balığı yerken, topçu ateşi arttı. Beni rahatlatmak için Ahmed Barmani bunun Kürt karşı ateşi olduğunu söyledi, ama aslına bakarsanız Kürtlerin topu yoktu. Bu aşamada, Hero ve ben topçu ateşinin fotoğraflarını çekmenin ne kadar zor olduğunu tartışıyorduk. Yakub Yusuf, beni rejim tarafından kapatılan ve ayaklanma sırasında tekrar açılan, eski bir Süryani kilisesindeki Paskalya ayinine götürmek istediğini söyledi. Topçu bombardımanı giderek kuvvetlenirken, ayine gitmeyi erteledik ve hiçbir zaman da gidemedik.

Celal Talabani, beni Saddam'ı anlaşılmaya davet etmenin nasıl yapılacağı konusunu tartışmamız için evin üst katındaki çocuk odasına götürdü. "Dış yardım alacaksak, asla anlaşılmaya yanaşmayacağız. Bu konuda hiç umudumuz yoksa anlaşmayı reddedemeyiz" dedi. Kürtlerin Saddam'la açık bir diyaloga girmeleri, onların Birleşik Devletler'deki ünlerine zarar verecekti, ama yaptığı değerlendirmeye katılmamak mümkün değildi. Bu şekilde yardım edemeyeceğim ortadaydı.

Geceyarısından sonra, Hamzani'nin evinden ayrılarak geceyi geçirmek için Dehuk'un başka bir bölgesine geçtik. Saat 06.15'te Ahmed Barmani beni uyandırarak yumuşak bir şekilde yola çıkmaya hazır olup olmadığını sordu. Bir dakika sonra dışarıda sabah pusunun içindeydim. Ayaklanma yıkımla sonuçlanmıştı ve Irak askerleri şehrin içine girmişlerdi. Land Cruiser ciplerimizle hızla kuzeye doğru yola çıktık, kepenkleri kapalı dükkânların önünden ve boş caddelerden geçtik. Dağlara giden yola çıktığımızda Kürtlerin başına gelen felaketin ana hatları da ortaya çıkmaya başlamıştı.

Yolların kenarlarında, mülteciler tek başlarına –ya da küçük aile grupları olarak– yürüyorlardı. Yürüyüşçüler yanlarına bir ya da en fazla iki gün yetecek kadar yiyecek almışlardı. Bir arabası ve aracına ben-

zin koyacak kadar şanslı olanlar yanlarına mümkün olduğu kadar çok akrabasını almıştı. Bazı insanlar açık valizlerin içlerine oturmuşlardı. Dağların üstünde, erken gelen Kürt baharında kır çiçeklerinin arasında oyunlar oynayan çocuklar için bu uzun ve zorlu yolculuk hâlâ bir maceraydı. Bir hafta sonra, aynı çocuklar Türkiye sınırındaki dağlarda ishalden ve açık alanda yatmaktan öleceklerdi.

Talabani ve arkadaşlarının hissettiklerini anlayabiliyordum. Ayaklanma kendiliğinden başladığında, Kürt Bölgesi siyasi partileri hızlı hareket ederek kontrolü ele almışlardı. Bush yönetimi küçümsemesine devam ederek Kürt liderleri tetikte tutarken bu insanlar Washington'a hangi gözle bakacaklardı, Birleşik Devletler ve liderlerinin iyiliğine kör bir inançla iman etmeye devam ettiler. Başkan Bush Irak halkına Saddam Hüseyin'i devirmeleri çağrısı yaptığı zaman ona inandılar. Artık herkes hayallerden sıyrılmıştı. Kürt liderler Kürt devriminin yıkımıyla yüz yüze kaldılar; Irak'taki Kürt varlığının yok olması da mümkündü. O Paskalya pazarı, kimse dağlara kaçan mültecilerin bir daha asla geri dönebileceklerine inanmıyordu.

Bir dağın zirvesine kurulmuş olağanüstü bir Hristiyan kasabası olan İmadiye'de Talabani'yle vedalaştık. İran sınırına doğru yola çıktı, benimse Suriye'ye geri dönmekten başka seçeneğim yoktu. Genç bir peşmerge olan Muhid orta karar İngilizce konuşabiliyordu, beni Kamışlı'ya götürmekle görevlendirildi. Zaho'nun doğusunda, Saddam'ın "Zafer Şehirleri"nden birinin yanından geçtik, Kürt köylüleri bu yarı toplanma kamplarına zorla toplanmışlardı. "Durabilir miyiz?" diye sordum. Kamp dört yıl önce Doğu Kürt Bölgesi'nde Haywood Rankin'le inşa edilirken gördüğümüz kadar çirkindi. Yerleşimciler artık özgürdü, ama hiçbir şeyleri yoktu. Çamurlu sokaklarda dolaşırken elli kiloluk bir buğday çuvalı taşıyan bir grup adamla karşılaştım. Taşıdıkları çuvalın içinde fare zehri karıştırılmış buğday olduğunu söylediler. Adamlar buğdayları yıkayarak yenilebilir hale getirmeyi planlıyorlardı.

Gece boyunca Zaho'da kalacak ve sonra da gece karanlığından faydalanarak Dicle'nin karşı kıyısına geçecektik. Ama Iraklılar Dehuk'u ele geçirmişlerdi, bu kadar güneyde ve sabahın bu kadar erken saatlerinde korku Zaho'nun her yerine yayılmıştı. Irak ordusunun ne kadar sürede buraya ulaşacağını tam olarak bilmiyorlardı, Muhid hiç beklemeye karar verdi. Ama bu koşullar altında bile, Kürt misafirperverliği diğer kararların üstesinden gelmişti. Nehri geçmeden önce, Muhid yerleşimcilerden birinin evinde plastik tabaklarla yerde bağdaş kurarak yediğimiz bir öğle yemeği ayarladı. (Ev sahibimiz sanki dünya üzerinde zamanı hiç tükenmeyecek biriymiş gibi davranıyordu, ama büyük bir olasılıkla biz ayrıldıktan hemen sonra o da dağlara doğru yola çıkacaktı. İki peşmerge ile bir Amerikalı'nın karnunu doyurduğu öğrenilirse özellikle cezalandırılacaktı.)

Dicle'ye vardığımızda topçu bombardımanının iki gün öncekinden çok daha yoğun olduğunu gördük. Nehrin kayalık kısmını kendimize siper alarak tabana kuvvet kamışlara doğru koştuk. Ben kendimi yere atarken peşmerge arkadaşlarım bana muhafızlık yapmak için ayakta kaldılar. Havan topu saldırısını duyduklarında benim üzerime kapaklandılar. Sonra hepimiz ayağa kaldık, gösterişli Sony video kameramla çekim yaptım. Peşmerge, nehrin Suriye tarafına beni almaları için defalarca bağırdı, ama çağırdıkları kişi oldukça gönülsüzdü ve bunun için geçerli bir nedeni vardı. Irak topçusu mesafeyi ayarlamayı başardı ve birkaç havan topu nehre düşmeye başladı, bottan çok uzak değillerdi. Benim bindiğim bot karşıya geçen son bot oldu. Sonraki denemesinde botu kullanan adamı bir keskin nişancı başından vurarak öldürdü.

1 nisanda Şam'da, Suriyeli bir Hristiyan ve ABC Şam Bürosu için çalışan Tony Touma'yı görmeye gittim, Tony'nin uzmanlığı ve bağlantıları efsane haline gelmişti. Ayaklanmanın bastırılmasını kameramla çektiğimi anlattığımda, bir ABC teknisyeni bunu görmek istediğini söyledi. Dublaj makinelerine bağladıkları makinemin uyum göstermediğini söyleyerek kameramı eleştirdiklerine kulak misafiri oldum, sonra filmi New York'a gönderip gönderemeyeceklerini sordum. (Hayatımda video kamerayı ikinci kez kullanmıştım.) Aynı akşam Irak'ta çektiğim görüntüler *ABC Evening News*'ta (akşam haberleri) yayınlandı. Peter Jennings, New York'tan canlı bağlanarak Kürtlerin başına gelen felaketi anlattı. Şam saatiyle sabaha karşı 04.00'te, ABC New York, Şam Sheraton Otelinde beni uyandırarak "Nightline" programında filmimi anlatıp anlatamayacağımı sordu. Aynı akşam, Ted Koppel benim filmimden beş dakikalık bir bölümü yayınlamak için kendi televizyon kanalıyla anlaşmaya vardı.

Senato Dış İlişkiler Komitesi'nin en temel kuralını çiğniyordum: personel asla basına bilgi aktarmında bulunamazdı. Ama 1 nisanda Kürt Özerk Bölgesi'nden çıkmayı başaran tek Batılı bendim. Yüz binlerce insanın hayatı tehlikedeydi. Yaşamlarını hiçe sayarak beni Irak'tan canlı olarak çıkarmayı başaran bu insanlara, bu kadarını yapmayı bir borç biliyordum. Bütün bunlar olup biterken, Komite Başkanı Claiborne Pell Arnavutluk'taydı ve büyük bir olasılıkla Arnavutluk, isyanın olduğu Kürt Bölgesi'ne kıyasla dünyadan çok daha kopuk bir yerdi. Nasıl bir koroyla karşılaşacağımı gayet iyi biliyordum.⁵

Medyadan gelen her talebe yanıt verdim. Kudüs'ten döndükten birkaç gün sonra başka bir "Nightline" programına misafir oldum, bu sefer muhafazakâr bir spiker olan George Will ve Cumhuriyetçi Parti Senatörü Alfonse D'Amato vardı. İçimdeki nefreti daha fazla saklayamadım. Süslü sözlerle, Saddam Hüseyin'i Adolf Hitler'le kıyaslayan George Bush'un nasıl olduğunu sordum, Amerikan askerleri Irak topraklarındayken yeni bir soykırıma izin verildiğini söyledim. George Will,

Bush yönetimini savunan bir konumdaydı ve bunun rahatsızlığını yaşıyordu, kullandığım dil yüzünden hayrete düştüğünü söyledi, ama D'Amato beni teşvik etti. Daha sonra, yapımcı bana hâlâ Birleşik Devletler hükümeti için çalışıp çalışmadığımı sordu. Programı izleyen ve benim öfkemi paylaşan Birleşik Devletler'in her köşesindeki izleyicilerden mektuplar aldım.⁶

Sonraki hafta, 500 000 Kürt dağlardan yürüyerek Türkiye sınırını geçti, Türk tarafındaki sarp dağların üzerinde kamp kurdu. Dondurucu yağmurun altında sığınak ve yiyeceği olmayan insanlar yüzer yüzer ölmeye başladılar. Cumhurbaşkanı Özal bu insanların daha fazla ilerlemesine izin vermedi, ama Ortadoğu'yu yeniden şekillendirmeye karar verdi. Bu acıyı görüntülemeleri için televizyon kanallarına izin verdi. CNN etkisi doğdu.

Çocuklarının küçük bedenlerini toprağa veren Kürtlerin görüntüleri Florida'da balık avına çıkmış olan Başkan'ın görüntüleriyle tezat oluşturuyordu. Bu çok ağır gelmişti -önce Özal'a, sonra da İngiltere Başbakanı John Major'a (İngiltere Amerika'nın en önemli koalisyon ortağıydı) ve en sonunda da Başkan Bush'a. Çözüm için her şey zedelendikten sonra, Bush Birleşik Devletler askerlerine Kuzey Irak'ta Kürtler için güvenli bir bölge oluşturmaları emrini verdi. Korkutulmuş Irak ordusu Birleşik Devletler'in emrine itaat etti ve Zaho, Dehuk ve İmadiye bölgesinde üçgen oluşturacak bir bölgeden geri çekildi. Bundan kısa bir süre sonra, Birleşik Devletler 36. paralelde "uçuş yasağı" ilan etti ve Irak uçaklarına kuzeyde uçuş yasağı getirildi.⁷ Amerikan ve İngiliz hava kuvvetleri on iki yıl boyunca, 2003 yılında Irak işgal edilinceye kadar bu bölgede devriye uçuşu yaptılar.

O günlerde mülteciler sel gibi evlerine aktılar, birçoğu Birleşik Devletler ordusunun Zaho'nun doğusundaki çimenlerle kaplı bir ovada kurduğu kabul ve yardım merkezlerine kestirme yollardan geldiler. Birleşik Devletler ve müttefikleri 1988 yılının ağustos ayında Saddam'ın son zehirli gaz saldırısının hedefi bu bölgeyi, yani Dehuk Vilayeti'ni korudular.

Kürt Bölgesi'nin doğusundaki Irak kuvvetleri, 28 martta Kerkük'ü, 30 martta Erbil'i ve 3 nisanda Süleymaniye'yi ele geçirdiler. Ama Erbil'in kuzeyine ilerleyen bir tank birliği, Kore köyündeki dar bir geçitte peşmergeler tarafından saldırıya uğradı. Kürtler birliğin öncülüğünü yapan üç tankı tahrip ettiler ve tank birliği geri çekildi. Süleymaniye'nin doğusunda peşmergeler şehre bakan Aznar Dağı'nda Irak ordusunu durdurdular. Böylece doğuda geniş bir bölge Kürtlerin elinde kaldı. Amerika'nın koruduğu güvenli alana bu bölge tehlikeli dağ yollarıyla bağlanıyordu, doğudaki vadiler ve Dehuk Vilayeti kendi kendini yöneten Kürt Özerk Bölgesi'nin çekirdeğini oluşturdu. 1991 eylülünde, Saddam Hüseyin aniden Kürt şehirleri Erbil ve Süleymaniye'den Irak

ordusunu ve sivil yönetimleri geri çekti ve bölge ülke içi bir ablukaya maruz kaldı. Bağdat'tan para gelmezse, Saddam Hüseyin Kürt Özerk Bölgesi yönetiminin çökeceğini öngörüyordu, merkezi hükümetin iktidarı bu yolla tekrar kurulabilecekti. Ama Kürtler açısından, tekrar Bağdat'ın kontrolü altına girmektense yoksulluk tercih edilebilir bir durumdu.

Marttaki ayaklanma başladığında, Irak'taki Amerikan gücü ve saygınlığı artmamıştı. O haftalarda, ileri teknoloji ürünü Birleşik Devletler silahları şaşırtıcı bir şekilde düzenlenmiş –bunlar şimdiye kadar hiçbir çatışmada görülmemiş silahlardı– Ortadoğu'nun en büyük ordusunu ezmışti. Birçok Iraklı, Birleşik Devletler kendilerinden ne isterse kayıtsız şartsız yerine getirmek istiyordu. Amerikan Başkanı onlardan Saddam Hüseyin'i devirmelerini istemişti ve birçok Iraklı bunun ne anlamı geldiğini biliyordu. Ayaklanma başladığında, Birleşik Devletler'in destek verdiğini görmek için bir işaret beklediler.

Ama destek yoktu. Tam tersine, Washington ayaklanmanın başarısız olmasını istiyor gibi görünüyordu. Irak Cumhuriyet Muhafızları, Dicle Nehri vadilerindeki Amerikan askerlerinin gözleri önünde Şii ayaklanmasını tırpanlamışlardı. Güney Irak'taki Amerikalı komutanlar Şii isyancıların ve masum sivillerin çaresiz yardım yalvarışlarına yanıt vermediler. Washington'da, Avrupa'da ve Şam'da Birleşik Devletler yetkilileri Iraklı muhaliflerle görüşmeyi reddettiler. Muvaffak er Rubayi ve Ali Allavi Londra'dan Frankfurt'a uçarken havalimanında benimle buluştular; o sırada Ortadoğu'ya gitmek için aktarma yapıyordum. Şii liderler, Birleşik Devletler'e girmek için vize alamamışlardı.⁸

Helikopter uçuşları tereddüt içerisinde bekleyen Iraklılar için açık bir işaret oldu, ayaklanmaya katılmayacaklarını anladılar. 27 şubatta düşmanlığın sona ermesinin koşulları yaratılırken, Birleşik Devletler Irak uçakları ve helikopterleri için uçuş yasağı getirdi. Zafer sarhoşluğu içindeki General Schwarzkopf CNN'den Iraklılara, "Uçun, ölün" dedi. Ama sonra aynı Schwarzkopf, Iraklılar Kürt ve Şii isyancılara karşı helikopterleriyle ölüm saçtığına harekete geçmedi.

Schwarzkopf daha sonra bu uçuşlara izin vermesi için Iraklıların kendisini zor durumda bıraktığını açıkladı. 3 martta Güney Irak'ta Birleşik Devletler'in elinde tuttuğu Safvan'da yapılan resmi ateşkes görüşmelerinde, Iraklı General Sultan Haşim Ahmed helikopterlerin uçuş yasağının dışında tutulmasını talep etti. Schwarzkopf'un raporlarına göre Ahmed, "Yol ve köprülerin çalışmaz durumda bulunduğu bölgelere görevlilerimizi helikopterlerle taşıyoruz" demişti. Schwarzkopf bunu onayladı, anılarında yazdıklarına göre, Iraklılar elindeydi, istedikleri her şeyi almışlardı ve bu onlardan gelen tek talepti. (Görünüşe bakılırsa, yenilgiye uğramış düşmanın bir talepte bulunmaya hakkı olmadığı-

nı pek de anlamamıştı.) Schwarzkopf sadece Ahmed'in talebini garantiye almakla kalmadı, aynı zamanda helikopterlerin silah taşımalarını da onayladı.

Iraklılar helikopterleri, hükümet görevlilerini taşımaktan tamamen farklı amaçlar için kullanmaya başladıklarında, Birleşik Devletler yeniden uçuş yasağı getirebilirdi, ama bunu yapmamayı tercih etti. Schwarzkopf bunun Beyaz Saray'ın kararı olduğunu söylüyor. Washington'daki kıdemli görevliler de savaş komutanının ayağını kaydırmak istemediklerinde ısrar ediyorlar. Ama işin aslı, Başkan'ın çağrısıyla başlayan ayaklanmayı hoş karşılamadılar. Ortak anılarında, Scowcroft, Başkan Bush'un düşüncelerinin iç yüzüne ışık tutuyor:

Ara sıra, Bush Saddam'ın devrilmesinin hoş bir şey olacağını belirtti, ama çok pratik nedenler yüzünden asla bir ayaklanmaya destek olmak için söz verilemezdi. Bir halk ayaklanması ya da askeri bir darbeyle Saddam'ın devrilmesini umut ediyorduk, ama ne Birleşik Devletler ne de bölge ülkeleri Irak devletinin parçalanmasından yanaydı. Basra'da uzun soluklu bir güç dengesinin kurulmasından yanaydık. Irak'ın parçalanması istikrarsızlık yaratacaktı. Özal, Saddam'a öncelik verirken ve Kürtlere Türk liderlerin şimdiye kadar hiç göstermedikleri bir hoşgörüyle yaklaşırken, Türkiye –ve İran– bağımsız bir Kürt devleti önerisine karşı çıkıyordu. Yine de Kürtlerin ve Şiilerin kendi kaderini tayin hakkı ilkesel olarak çok iyi bir şeydi, bu özel durumun pratik görünümü politikayı belirledi. Sadece bu nedenler yüzünden bile, ayaklanma bizi sıkıntıya soktu...

Kısacası, jeopolitik, bir ayaklanmanın başarısızlığa uğramasının yarattığı insani sonuçlardan çok daha önemliydi. Iraklı Kürtlerin ve Şiilerin –Irak halkının yüzde 80'ini oluşturmaktadırlar– başarılı bir ayaklanması “Basra'da uzun soluklu bir güç dengesinin kurulmasında” sıkıntı yaratacaktı. Alternatif olarak, Bush Saddam Hüseyin'in iktidarını devam ettirmesini tercih etti.

Ayaklanma başarısızlığa uğradıktan sonra Bush'un ekibi Saddam'dan kurtulmak için yakalanmış bir fırsatı kaybettiği ve yüz binlerce insanın hayatına mal olan bir isyanı dikkatsizce cesaretlendirdiği için öfkeli bir eleştiri yağmuruna tutuldu. Anılarında ve diğer açıklamalarında ilkesiz eylemlerinin anlamsızlığını gözler önüne serdiler. Bush, Scowcroft, Powell ve Cheney ayaklanmanın asla başarılı olamayacağına ısrar ettiler. Ama ayaklanma neredeyse Saddam'ı deviriyordu ve ordunun bir kısmı ya da Bağdat'taki Şiiler isyan etselerdi Saddam kesinlikle devrilirdi.

Irak ordusunun bazı unsurları isyancıların tarafına geçmeyi tasarlıyordu. Bazılarının Kürtlerle ve diğer direniş güçleriyle doğrudan bağlantıları vardı. Ama Irak ordusunun herhangi bir subayı için Saddam

Hüseyin'e karşı başlatılan bir isyana katılmaya karar vermesi bir ölüm kalım meselesiydi, bu sadece subayın kendisi için değil, ailesinin hayatı için de geçerliydi. Açıktan bir eyleme kalkışmadan önce, başarı şansının ne kadar olduğunu bilmek isterlerdi. Birleşik Devletler'in tavrı belirleyiciydi. Yardım edecekler miydi? Martın ortasında bütün işaretler destek vermeyeceklerini gösteriyordu. Başarı şansı ortaya çıkmış olsaydı, Saddam şehrindeki (bugün Şii çoğunluk bu şehri Sadr olarak adlandırıyor) Şiiler gibi onlar da ayaklanacaklardı.

Schwarzkopf doğal olarak helikopterlerle ilgili olarak verdiği kararını önemsemek istiyordu. Bu karar için Beyaz Saray'ı suçladıktan sonra, anılarında helikopterlerin ayaklanmanın sonuçlarını çok az etkileyeceğini tartışmaktadır. Aslında helikopterler ayaklanmada her şeyi belirlemiştir, özellikle de Kürt Bölgesi'nde. Helikopterler, peşmerge birimlerinin hem havadan hem de karadan vurulmasına imkân sağlamıştır. Ama helikopterlerin en temel etkisi psikolojik olmuştur. 1987-1988 yıllarındaki Enfal Harekâtı boyunca, Iraklılar kimyasal bombaları helikopterlerden atmışlardı. Mart 1991'de, Kürtler helikopterleri görünce –ya da seslerini duyunca– korkuya kapılmışlardı. Peşmerge dağlarda tutunabilirdi (gerçekten de Süleymaniye ve Erbil'in doğusundaki dağlarda başarılı oldular) ama korkuya kapılmış yüz binlerce şehir sakiniyi yönetip, kontrol etme yetenekleri yoktu. Korku, Kürt ayaklanmasının birdenbire çökmesini hızlandırdı ve helikopterler de bu korkuyu tetikledi.

Son tahlilde, Bush yönetiminin önde gelenleri ayaklanmayı destekleyerek Birleşik Devletler'in savaşı Bağdat'a taşımadaki başarısızlıklarını örtmek için konuyu değiştirmeye çalışmaktadırlar. Bunun Kuveyt'i özgürleştirmek için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararı Bağdat'a kadar genişletmek olduğunu tartıştılar, ama bu pek de akıllıca bir şey değildir. Cheney, 1993 yılında görevini bıraktıktan sonra verdiği bir röportajda, "Siz şimdi Bağdat'a girmemiz ve Saddam'ı alaşağı etmemiz gerektiğini söyleyebilirsiniz, ama ben böyle düşünmüyorum. Eğer böyle bir şey yapmış olsaydık çıkamayacağımız bir bataklığa gümülecektik ve uzun dönemde asla başarılı olamayacaktık" dedi.

Körfez Savaşı 27 şubat 1991'de sona erdi, Birleşik Devletler askerlerinin Bağdat'a girip girmeyecekleri konusunda karar verilmemişti. Ayaklanma 2 martta başladı ve isyancılar martın ortalarına doğru hem kuzeyi hem de güneyi kontrol altına aldılar. Birleşik Devletler'in isyancılara yardım etsinler diye askerlerini göndermesine ihtiyaç yoktu. İhtiyaç duyulan tek şey, uçuş yasağını zorlamak ve Irak zırhlı birliklerinin yerlerinde kalmasını sağlamaktı. En çok da bu durum Birleşik Devletler hava kuvvetlerinin tekrar çatışmaya girmesini gerektirecekti, bu işi yapmak için bu bile tek başına kesin bir uyarıydı. Ayaklanmayı bastıramayan Saddam, kesinlikle devrilecekti ve onunla birlikte İkinci Irak Savaşı'nın temelleri de yok olacaktı.

İronik bir şekilde, Bush'un ayaklanmaya yardım etmemesi yüzünden Irak parçalandı. Başkan Kürtler için güvenli bir bölge yarattığı zaman onlar da fiili olarak bağımsız bir devlet kurdular. Amerika'nın Iraklı Şi-ilerin katledilmesine seyirci kalması, onları İran'ın kucasına itti. Son ironi ise, George H. W. Bush'un oğlu, tam da Cheney'nin öngördüğü gibi, Amerikan askerlerini, başarısız olan ayaklanmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan iç savaşı çözmek adına bataklığa gömmüştür.

Birleşik Devletler'in güvenli bir bölge yaratmasıyla birlikte, göreceli bir rahatlık sağlanmış oldu, böylece bir Senato çalışanı olarak Kürt Özerk Bölgesi'ni ziyarete gittim. Birleşik Devletler ordusuna ait Blackhawk helikopterleri Türkiye'nin güneydoğusundan Kuzey Irak'a düzenli olarak uçuyorlardı. Dış İlişkiler Komitesi'nin ricası üzerine, ordu 4 eylül 1991'de benim için de bir uçuş yaptı. Saddam'ın yüzlerce dönümlük bahçesinin etrafını yüksek duvarlarla çevirdiği bir sarayının bulunduğu ve Türkiye'den çok uzakta olmayan Sarsank isimli bir köyde Celal Talabani'yle buluştuk. Kuzey Irak'taki askeri görevlilerle öğle yemeği yedikten sonra, Blackhawk'lar beni ve Talabani'yi platolar, derin geçitler ve geniş vadilerin üzerinde uçurdu. Beş ay önce, bu bölgeye giren bir Kürt idam edilirdi, bu alan Enfal'in mimarı Ali Hasan el Mecid tarafından yasak bölge ilan edilmişti. Artık Kürtler yavaş yavaş bu topraklara geri dönüyorlardı. İlk dönenler çobanlardı ve alçaktan uçan helikopterler sürülerini dağıttığı zaman coşkuyla bize el sallıyorlardı. Talabani'nin Şaklava köyü yakınlarındaki geçici evine bizi götürmek için bekleyen Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin Land Cruiser ciplerinin bulunduğu Doğu Kürt Bölgesi'nin yüksek sıradağlarının üzeri-ne indik.

Aynı akşam, Talabani bana Kürtlerin ele geçirdiği belgelerden söz etti. 30 martta, Dehuk'ta Lizgin Hamzani'nin evindeyken, Hero Talabani, Enfal ve diğer katliamlar hakkında artık Kürtlerin elinde çok daha fazla bilgi olduğunu anlatmıştı. Onun neden söz ettiğini o zaman tam olarak anlayamamıştım ve sonra korku içinde dağlara kaçarken bu kanıtların da kaybolduğunu varsayıyordum.

Celal Talabani bana öykünün tamamını anlattı. Ayaklanma boyunca, Kürt siyasi partileri Irak Emniyet Müdürlüğü, Genel Askeri İstihbarat Müdürlüğü ve Baas Partisi'nin bölgesel bürolarını işgal etmişti. Binaların içinde tonlarca dosya vardı. Bazıları, öfkeli kalabalık binaları ateşe verdiği için yok olmuştu ama büyük çoğunluğu kurtarılmıştı. Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin peşmergeleri odalar dolusu evrakı İran sınırındaki dağlara kaçırmıştı ve evraklar hâlâ burada tutuluyordu.

Evraklar Irak'ta kalsaydı, ele geçirilme tehlikesi vardı. Talabani'ye Kürtlere karşı soykırımın tek kaydının bu evraklar olduğunu ve bunların güvenli bir yere götürülmesini söyledim. Evrakların güvenli bir şe-

kilde korunması için bunları Birleşik Devletler hükümetine teslim etmesini teklif ettim. “Kesinlikle olmaz” dedi, “Başkan Bush’a güvenmiyorum. Sevgili Peter, evrakları sana vereceğim.”

Bu evrakları ne yapacağımı bilmesem de, teklifini kabul ettim. Talabani’ye evrakların Kürt halkının malı olarak kalması gerektiğini söyledim. Evrakların hem tarihçiler hem de Irak’a karşı açılacak soykırım davasında kanıt olarak kullanılabileceğini söyledim. Talabani Irak ajanlarının evrakları görmesini istemiyordu, Amerika’nın Arap yanlısı ve Kürt karşıtı Ortadoğu uzmanlarının bunları kullanmalarını da istemiyordu. Uygun araştırmacıları bulacağımı söyledim. Bu işi bana bırakacağını söyledi, ama evraklar üzerinde benim tam bir denetimim olmasında ısrar etti. Washington’a döndüğümde, evrakların nakliyesi ve depolanmasının önemli lojistik bir görev olduğunun farkındaydım ama Kürt Özerk Bölgesi’nde serbestçe dolaşma fırsatının avantajlarını ilk kez kullanmak istiyordum.

Bir günlüğüne kuzeydeki Revanduz’a gittim, bu köy İran-Türkiye sınırından fazla uzakta olmayan dağların üzerine kurulmuştu. Burada askeri karargâha dönüştürdüğü bir otelde, Kürdistan Demokratik Partisi Başkanı Mesut Barzani’yle ilk kez bir araya geldim. Topluluğuyla bir arada yaşayan Talabani’yle kıyaslayınca Barzani daha korunaklı bir haldeydi; Kürt sorununun çözümü için Barzani’nin çok kararlı olduğunu gördüm. Marttaki ayaklanma çökerken, Barzani’nin peşmergelerinden birkaç düzinesi hayatta kalmayı başarabilmişti. Barzani İran’a kaçmayı reddetmiş, bunun yerine kuzeydeki Erbil Dağları’nda sürdürülen savaşa katılmayı tercih etmişti. Bana tekrar mülteci olmaktansa, Irak’ta ölmeyi seçtiğini söyledi. Kürtlerin Saddam’la anlaşmayı denemeleri ya da Birleşik Devletler’e güvenmenin ne kadar belirsiz olduğu üzerine uzun ve sonuçsuz bir konuşma yaptık. Şaklava’ya geri dönerken, bir düğüne rastladık ve halaya katılmaya davet edildik.

Irak ordusu hâlâ Kürt Bölgesi’nin iki büyük kenti Erbil ve Süleymaniye’yi kuşatma altında tutuyordu. Şehirlerde Saddam’ın Iraklı yetkilileri ve Kürt siyasi partileri zorlukla bir arada bulunmaya devam ediyorlardı. Cesaretiyle ün salmış Kosrat Resul isimli, Kürdistan Yurtseverler Birliği’nden bir peşmerge komutanı giyinmem için bana bir şalvar ve geniş bir kuşak verdi. Böylece kılık değiştirmiştım, Erbil’i ziyaret edebilmek için Irak ordusunun kontrol noktalarından rahatça geçtik. Sokakların bir tarafında peşmergeler diğer tarafında da Irak askerleri vardı, Erbil’de her şey tamamen gerçeküstü ve acayipti. Kosrat’a Irak askerleriyle konuşup konuşamayacağımı sordum, peşmergelerinin hapis tuttuğu birkaç Iraklı askeri benimle konuşmaya zorlayabileceğini söyledi. Konuştuğum askerler Kuveyt’te savaşmışlar, ama Amerikan saldırısını beklemektense asker kaçağı olmayı tercih etmişlerdi. Görünüşe bakılırsa birçok asker aynı şeyi yapmıştı. Bunu temel almak kuş-

kusuz çok doğru değildi, yüz saat süren bir kara savaşının bunu yapmayı kolaylaştırdığı izlenimi edindim. Müttefiklerin düşündüğü gibi buradaki askerler Kuveyt'i savunmak için kalanlardan daha azdı. Bu izlenimi konuştuğum Kürt ve Şii dostlarım da onayladılar: Saddam Hüseyin rejiminden geriye kalan kurumlar gittikçe daha da zayıflıyordu.

Kürt Bölgesi'nin her yerinde Saddam Hüseyin'in mirasıyla karşılaştım. Celal Talabani ve ben çamurlu yollardan geçerek bereketli Belisan Vadisi'ne gittik. Burası 1987 yılında Kürtlere karşı zehirli gaz kullanılan ilk yerd. Beş yıl önce, burası köylerle ve çiftliklerle doluydu. 1991 yılında, burada yaşayan bir insan olduğunu bile söylemek güçtü. Doğu Kürt Bölgesi'nde bir zamanlar 100 000 nüfusa sahip Kala Diza şehrinin kalıntıları gezdim, 1989 yılında Saddam Hüseyin bu şehrin yok edilmesini emretmişti. Her bina dinamitlenmiş ya da tanklarla yerle bir edilmişti. Eskiden bu şehirde yaşayan bazı insanlar geri dönmüşlerdi ve geçici konutlarda yaşıyorlardı. Tamamen çökmüş eski bir okulun ikinci katında yaşayan en az yirmi kişiden oluşan bir aileyi ziyaret ettim. Beton zemin çarpılarak yere yapışmış ve çatı yerden beş metre yükseklikte kalmıştı, evleri daha çok bir mağaraya benziyordu. Bunun 1945 yılında, Berlin'in şehir merkezinde yaşamak gibi bir şey olduğunu düşündüm. Halepçe'de 1988 yılındaki kimyasal saldırılardan kurtulanlarla görüştim ve mezarlığı ziyaret ettim. Halepçe de büyük oranda kalıntılardan oluşuyordu, binalar yerle bir olmuş ve karmakarışık olmuş inşaat demirleri her tarafa saçılmıştı. 1988 martında, şehre zehirli gazla saldırıldıktan sonra, Irak ordusu şehri yok etmişti.

Süleymaniye'ye girince tekrar Irak hatlarından geçtim, bu sefer kılık değiştirmeye gerek bile duymadım. İlk durağımız emniyet müdürlüğüydü. Yangın isiyile kararmış bir odada, bir peşmerge çırlıçiplak tutukluların tavandaki kancalara nasıl asılarak bekletildiklerini gösterdi. Bina'nın arka tarafında, yerlerde kız giysilerinin sürüldüğü bir yere götürüldüm. Burası tecavüz odasıydı.

Evrak ve belgelere ek olarak, Kürtler binada çok sayıda videokaset de bulmuştu ve bunların bazılarını ben de izledim. Bir videokasette gözleri bağlı ve kazıklara bağlanmış Kürt erkeklerinin idamı vardı, Baas Partisi yetkilisi toplanmış bir kalabalığa ölüm emrini okuyor, kalabalıktan bir alkış kopuyordu. Bunu da bir yayılım ateşi izliyordu. Sonra Baas Partisi'nin her yetkilisi tabancasındaki bütün kurşunları cesetlerin üzerine boşaltıyordu. Birçok ceset kurşunlar yüzünden parçalara ayrılıyordu ve ambulanslar geriye kalan parçaları toplayıp götürüyordu. Saddam Irakı'nda, aileler idam edilmiş yakınlarının cesetlerini gömmek istiyorlarsa, kurşunların parasını ödemek zorundaydılar.

İşkence görüntülerinin olduğu bir videokaset daha izledim; istihbarat teşkilatı doğruyu söyleten deneysel bir ilacı, orta yaşlı bir Kürt'ün üzerinde test ediyordu. Görünüşe bakılırsa ilaç işe yaramadı ve gizli

polis adama vurmaya başladı, ama zavallı adam bayıldı. Anlaşılan, suçlamaların hiçbirini kabul etmedi, bir saat kadar sonra tesadüfen aynı adamı Süleymaniye’de gördüm, bu benim için çok sinir bozucu bir deneyimdi (artık bilincini kaybetmiş, delirmişti). Kürtler tecavüz kasetleri bulduklarını da söylediler, kurbanları ve ailelerini utandırmamak için bunları yok etmişlerdi.

İnsanlardan da çok sayıda şey dinledim: işkence kurbanlarından, zehirli gaz saldırılarından kurtulmayı başaranlardan, evlerini kaybedenlerden ve aileleri idam edilenlerden. Talabani’nin Şaklava’daki evinde, Kürtlerin güneyde kontrol ettikleri Kifri bölgesinin yakınlarındaki Kulcevi köyünden, on beş yaşında bir çocukla tanıştım. On iki yaşındayken tanklar köyüne gelmiş. Daha sonra yaşadıklarını bana şöyle anlattı.

Irak ordusunun araçları bizi Dukan Barajı’nın yakınındaki Gzavha’ya getirdi. Erkekleri, kadınlardan ve çocuklardan ayırdılar. Ben kadınların yanında kaldım. Erkeklerle hiç yiyecek verilmiyordu, kadınlar da verilen ekmekleri bizi ayıran tel örgünün üzerinden erkeklerle fırlatıp atıyordu. Erkekleri dövdüklerini gördük ve sonra bir gün üzerlerinde sadece külotları kalacak şekilde soyuldular ve Zil kamyonlarına doldurulup götürüldüler. Onları bir daha görmedik. Bir ay sonra, kadınlar ve çocuklar otobüslere bindirilerek Suudi Arabistan sınırına doğru götürüldüler. Annem, üç kız kardeşim ve üç teyzemle birlikte bir otobüse bindirildim. Su ve yiyeceğimiz yoktu. Bizimle aynı otobüste bulunan bir kadın ve çocuk yolculuk sırasında öldü.

Bir yerde durduk, bize su verdiler ve sonra da gözlerimizi bağladılar. Otobüsle biraz daha gittik ve sonra bizi indirdiler. Gözbağımı çıkarttım ve çukurları gördüm. Bir çukurun içine atladım ve askerler ateş etmeye başladılar. Koltukaltımdan vuruldum. Bir askere doğru koştum. Subay askere kızdı ve bağırarak, “Onu çukurun içine at” dedi. Yeniden ateş etmeye başladılar ve sırtımdan vuruldum. Çukurun içinde bir kız vardı, Havara Berza köyünden Sergol, hâlâ yaşıyor. Kaçmamız gerektiğini söyledim, ama kız bana çok korktuğunu söyledi. Yaylım ateşi durup, askerler kendi aralarında konuşmaya başladıklarında çukurdan kaçtık. Ama kız devam edemedi ve onu alıp götürdüler. Bayıldım ve ayıldığımda askerler çukurları doldurmuşlardı. Yürüyerek bir köye ulaştım, orada Arap bir aile bana yardım etti. Semave’de hastabakıcı olan bir akrabaları vardı. Adam bana ilaç ve sargı bezleri getirdi. Ailenin oğlu Süleymaniye’de askerdi, benim öykümü bir arkadaşına anlatmış, arkadaşı da amcamı bulmuş. İşte bu şekilde kuzeye geri döndüm.

Duyduklarımdan ve gördüklerimden sonra, Saddam Hüseyin’i güç kullanarak devirmenin savunulabilir olduğuna inandım. Ve aynı zaman-

da Kürtlerin gönüllü olarak tekrar Irak'ın bir parçası olmayı kabul etmeyeceklerini de anladım.

Eylül ayının sonlarında, belgelerin Irak'tan nasıl çıkartılacağı ve ne-reye konacağıyla ilgili sorunlarla yüz yüze geldim. Senatör Pell ve Gore Savunma Bakanı Cheney'ye ordunun evrakları Birleşik Devletler'e getirip getiremeyeceğini sordular. Cheney bunu hemen kabul etti, ama harekete geçmesi aylar sürdü -ve Pentagon'a birkaç ziyaret daha yapmak gerekti. Gore mezun olduğu Harvard'da yöneticiydi, üniversitenin evrakları almayı kabul edeceğini düşünüyordu. Daha sonra üniversitenin hukuk danışmanından mahcup bir telefon aldım, Widener Kütüphanesi'nin teröristlerin hedefi olmasından korktukları için bu anlaşmayı iptal etmek istediklerini söyledi.

Soğuk Savaş sırasında Ulusal Arşivler tam bir gizlilik içinde korunmuştu, 1939 yılından önceki Polonya Cumhuriyeti'nin arşivleri ve Washington'daki çar yanlısı Rus elçiliğinin kayıtları yetmiş yıl boyunca bu arşivlerde saklanmıştı. Bütün bu arşivler bir emsal oluştuyordu. Arşiv personeli, Kongre komitelerinin dosyalarının kanunla korunduğunu ve dokunulmaz olduğunu anlattılar. Benim de bütün yapmam gereken, Kürt evraklarının Dış İlişkiler Komitesi'nin dokunulmaz dosyaları olduğunu bildirmemdi.

1992 nisanında, evrakların Zaho'ya nakledilmesini düzenlemek için iki haftamı Kürt Bölgesi'nde geçirdim, Birleşik Devletler ordusu evrakları Zaho'dan alacaktı. ABC "Nightline" dört kişilik bir ekip gönderdi, muhabirleri Mark Litke yapılan işlemleri kaydetti ve Saddam'ın zulümlerini anlattı.

Evraklar hâlâ Kürtlerin onları buldukları Şaklava'da gizli polis karargâhındaki bürolarda duruyordu. Bana çiçekli kâğıtla kaplanmış bir defter gösterdiler. Okul çağındaki bir kız çocuğunun defterine benziyordu, ama deftere Enfal Harekâtı boyunca ablukaya alınan köylerde idam edilenlerin isimleri, doğum tarihleri ve doğum yerleri titiz bir el yazısıyla kaydedilmişti. Öldürülenlerin içinde çok sayıda çocuk vardı. "Nightline" ekibi çalışmaları filme alırken, Kürtler de evrakları sandıklara doldurdular. İran sınırı üzerindeki yüksek dağlarda bulunan Mu'vad'da, tahıl çuvallarına ve cephane sandıklarına doldurulan evraklar duvarları çatlak bir okul binasına kondu. Iraklıların yakınında tehdit altında bulunan evrakları, uzak bir yere taşıdığımız için memnundum. Nisan ayının sonunda, ilk evrak kutularını Zaho'daki Birleşik Devletler Ordu Karargâhu'na kendi ellerimle getirdim. İki hafta sonra, hava kuvvetlerine ait bir C-5 kargo uçağı on dört ton ağırlığındaki 847 kutuyu Washington'un dışındaki Andrews Hava Üssü'ne getirdiğinde ben de oradaydım. Evrakların Dış İlişkiler Komitesi'nin dokunulmazlığı altında olduğunu bildirdim ve Ulusal Arşiv Maryland Suitland'daki tesislerinde bu belgeler için özel olarak inşa ettirdiği bir odaya taşıdı.

Evrakların öyküsü, Savunma Tahsisat Alt Komisyon Başkanı Hawaii

Demokrat Senatörü Daniel K. Inouye için çalışan Randy Fishbein'in dikkatini çekti. Fishbein'in önerisiyle, Inouye evrakların analizi ve katalog çalışması için 1 milyon dolar tahsis etti. Yedekleriyle yirmi beş kişilik bir ekip ve sivil görevliler evrakların kısa bir özeti, önem derecelerine göre sınıflandırılmaları ve bilgisayar için taranmaları için bir yıldan fazla bir süre çalıştılar. Sonunda Kürdistan Yurtseverler Birliği'ne, bir kutu içinde bütün evrakların taranmış sürümlerini içeren birkaç yüz CD ulaştırıldı.

Middle East Watch (MEW) Kürtlerin kaderiyle ilgilenen az sayıdaki insan hakları örgütünden biriydi ve daha önce Irak'taki insan haklarıyla ilgili mükemmel bir rapor hazırlamıştı. Talabani'nin uygun araştırmacı talebini karşılayabilir gibi görünüyordardı ve ben de MEW'in kardeş örgütü olan Human Rights Watch'ın Washington Temsilcisi Holly Burkhalter'e tamamen güvendim. 1992 mayısında, MEW'e evrakları araştırmaları için bir mektup yazdım ve sonraki iki yıl boyunca MEW röportajlarla evrakları ve toplu mezarların açılmasıyla ortaya çıkan hukuki raporları birleştirerek Enfal'le ilgili tam bir rapor hazırladı. Middle East Watch, Irak'ı Kürtlere karşı soykırım yapmakla suçladı. Ama ne yazık ki, hiçbir hükümet Irak'ı soykırımla suçlayarak Uluslararası Adalet Mahkemesi'ne başvurup soykırım davası açmadı.

1991 yılının ortalarında, dünyanın dikkati Irak'tan uzaklaştı. Haziran ayının sonunda, Slovenya ve Hırvatistan Yugoslavya'dan ayrıldıklarını ve bağımsızlıklarını ilan ettiklerini açıkladılar. Savaş, Slovenya ve daha şiddetli çatışmaların olduğu Hırvatistan'da kısa süreliğine kesildi. Aralık ayında, Senatör Pell benden eski Yugoslavya'daki savaşla ilgili bir rapor hazırlamamı istedi. Kısa süreliğine Belgrad'dayken, CNN'nin Minsk'ten verdiği bir haberi izledim, Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna'nın liderleri Minsk'teydi ve Sovyetler Birliği'nin feshedilmesine karar verdiler. Rusya ve eski Yugoslavya'daki olaylar Başkan George H. W. Bush'un görevinin son yılında gerçekleşmişti. Bu olaylar Başkan Clinton'ın görev süresince de önceliklerini sürdürdüler, Balkanlar'daki gelişmeler yüzünden Amerikan öncülüğündeki NATO kuvvetleri 1995 yılında Bosna'ya konuşlandı ve 1999 yılında da Sırplarla Kosova'da savaşıldı.

1993 yılında, eski Yugoslavya'daki savaş benim içinde öncelikli bir konuydu. Başkan Bush, Hırvatistan'a ilk Birleşik Devletler büyükelçisi olarak beni tayin etti, yaklaşık olarak savaşında sürdüğü ve kırılğan bir barışın ilan edildiği beş yıl boyunca bu görevde kaldım. Kısa süreli bir görev için Washington'a geldim, 2000 yılında Doğu Timor'daki Birleşmiş Milletler Geçiş Yönetimi'nde çalıştım. Bölgenin bağımsızlığı için siyasi ve kurumsal unsurların düzenlenmesinden sorumluydum, Birleşmiş Milletler yöneticisi Sergio Vieira de Mello'nun yardımcısı olarak görev yaptım.

Hırvatistan'a atanmadan önce, 1993 yılında Kürt arkadaşlarıma veda

etmek ve halefım Dış İlişkiler Komisyonu Ortadoğu Masası'ndan George Pickart'ı onlara tanıtmak için Kürt Özerk Bölgesi'ne son bir seyahat yaptım. Kürdistan Demokratik Partisi Başkanı Mesut Barzani'yle bir araya geldik, Barzani Kürdistan Demokratik Partisi'nin elindeki evrakların da Dış İlişkiler Komisyonu'na teslim edilmesini kabul etmişti. George'un titiz gözetimi altında birkaç ay önce bu evrakların nakliyesi gerçekleştirilmişti. 11 eylül 2001 yılına kadar kişisel olarak bir daha Irak konusuna dönmedim.

1990'lı yıllarda Irak ikincil önemde bir konuydu. Clinton yönetimi, Kitle İmha Silahı Üretim Programları'na tekrar başlayarak komşularını tehdit eden Irak'a karşı yumuşak bir politika takip etti. 1990'da Birleşmiş Milletler'in kabul ettiği yaptırımların yerine getirildiğini düşünerek, temelde "Saddam'ı kendi kutusu içinde sakladı". Düzenli olarak, Birleşik Devletler Irak'taki hedefleri bombaladı: Özellikle 1993 yılında Saddam, Kuveyt'i ziyaret eden eski Başkan Bush'a suikast düzenlemek için ajanlarını gönderdiğinde, 1996 yılında Saddam'ın kuvvetleri Kürt şehri Erbil'e girdiğinde ve 1998 yılında Saddam Birleşmiş Milletler silah müfettişlerini ülkeden kovduğu zaman. Başkan Bush Kürtler için oluşturulan kuzeydeki bölgede uçuş yasağını sürdürdü ve bunu güneydeki 33. paralele ve Bağdat'ın güneyine kadar genişletti. Güneydeki uçuş yasağı olan bölge, 1992 yılında Güney İzleme Operasyonu ismi altında Başkan Bush tarafından uygulamaya konmuştu, ama Güney'i kontrolü altında tutan Irak ordusu ve Cumhuriyet Muhafızları açısından bu sembolik bir karardı ve Şiileri baskı altında tutmak için uçmaya ihtiyaçları yoktu.

Başkan George H. W. Bush, Iraklı muhaliflere "örtülü yardım" sağlayan bir CIA programına 1991 yılının sonlarında yetki verdi. Program çok gizli değildi. Iraklı muhalifleri birleştirmek programın bir parçasıydı ve 1992 yılında Viyana'nın eteklerindeki bir otelde CIA'in finanse ederek Iraklı muhalif siyasetçileri bir araya getirdiği toplantıya ben de katıldım. Clinton yönetimi bu programı sürdürdü, Londra'da çok pahalı videolar üretildi ve Iraklı sürgün lider Ahmed Çelebi'nin önderliğindeki muhalif partiler, Londra'daki bir şemsiye örgütlenmenin altında bir araya geldiler. Clinton yönetimi Irak Ulusal Meclisi (TUM) ismi verilen bu örgütlenmeye para yardımı sağladı. Iraklı muhalifler CIA'in aynı zamanda Kuzey Irak'ta da bir operasyon yaptığına inandılar, ama bu doğru değildi, Clinton yönetimi, Musul ve Kerkük'ü elinde tutan Irak'a karşı, Kürt Bölgesi'nden düzenlenecek silahlı bir saldırıyı destekleyecekti. 1998 yılında, Kongre Irak'a Özgürlük Yasası'nı kabul etti, buna göre Birleşik Devletler'in resmi politikası rejimin değiştirilmesi ve Iraklı muhaliflerin parasal yönden desteklenmesiydi, buna Irak Ulusal Meclisi de dahildi.

Clinton yönetiminin Irak politikası, yürürlükteki yaptırımlara maruz kalan Iraklı çocuklara çok pahalıya mal olduğu için ağır şekilde eleştiri-

rilirken, diğlerleri de Irak'taki rejimi yıkmak için daha fazlasının yapılması gerektiğini söyleyerek yönetimi eleştirdiler. Ama geçmişe bakıldığında, Clinton yönetiminin Irak'ın güçlenmesini engelleme politikası Birleşik Devletler'e çok iyi hizmet etti. Saddam Hüseyin Birleşik Devletler'in çıkarlarını tehdit edemedi ve kitle katliamı yapabileceği silahları geliştiremedi. Birleşik Devletler Kürtleri korumaya devam etti ve temel insan haklarına odaklanarak 1980 ve 1990'larda olduğu gibi Irak'ın kitle katliamı yapacak seviyeye gelmesini engelledi.

Hayat yine de, Iraklıların çoğu için acımasızdı. Yaptırımlar Irak'taki orta sınıfı yok etti. Iraklılar dünyanın geri kalanından tecrit edildiler, seyahat edemediler ve zamanın teknolojik buluşlarından yararlanamadılar, bunlara cep telefonları ve internet de dahildi.⁹ Kabul etmemek ölüm anlamına geliyordu. Güneyde, Saddam bataklıkları kuruttu, bu da büyük bir ekolojik tahribata neden oldu ve Bataklık Araplarının bin yıllık yaşam biçimleri yok edildi. Kırk bin Bataklık Arap'ı yok oldu ve Saddam'ın ikinci soykırımında eşsiz kültürleri yok edildi.

Birleşik Devletler açısından, hem finansal hem de askeri kaynaklar açısından maliyeti çok düşük olan Irak'ın gelişmesini engelleme politikası oldukça başarılı oldu.

5. bölüm

Kibir ve cehalet

29 ocak 2002’de, Başkan George W. Bush, Kongre birleşik oturumuna hitap etti. 11 Eylül’ün kötü sonuçlarının etkisiyle başkan oylarını yükseltmiş, yurttaşlarının güvenini kazanmış ve her iki taraftan da uzun süreli alkış alarak başarılı olduğunu kanıtlamıştı. Kongre’ye ve Amerikan halkına hitap eden başkan, 11 Eylül sonrasındaki dünyada Amerikan ulusal stratejisinin nasıl olacağını altını çizmişti:

İkinci başarımız, Amerika’yı ya da dostlarını ve müttefiklerini kitle imha silahlarıyla tehdit eden teröre destek veren rejimleri engellemektir. 11 Eylül’den bu yana bu rejimlerden bazıları oldukça sessizleşmiştir. Ama biz onların gerçek doğalarını çok iyi biliyoruz. Kuzey Kore, yurttaşları aklıktan ötürken füzeler ve kitle imha silahlarıyla silahlanmasını sürdürmektedir.

İran halkının özgürlük umudu, seçilmemiş bir grup azınlık tarafında baskı altında tutulurken İran saldırgan bir şekilde bu silahların peşinde koşmaktadır ve terör ihraç etmektedir. Irak’taki rejim ise on yıldan fazla bir süredir şarbon, sinir gazı ve nükleer silahlar geliştirmeye çalışmaktadır. Bu binlerce vatandaşını –annelerin cesetlerini ölü çocuklarının vücutlarına sokulmuş yatar vaziyette bırakan– zehirli gazla öldürmüş bir rejimdir. Bu, uluslararası denetimi kabul edip –sonra da müfettişleri kovmuş– bir rejimdir. Bu, uygar dünyadan bir şeyler gizleyen bir rejimdir. Bunun gibi devletler ve onların terörist müttefikleri, dünya barışını tehdit eden bir şer eksenini kurmaktadır.

Sonra isim verilmeden bir uyarı yapıyor:

Tüm uluslar bilmelidirler ki; Amerika ulusal güvenliğimizi sağlamak için gerekli olan her şeyi yapacaktır... Zaman bizden yana olmasa da biz tedbirlerimizi alacağız. Tehlike yaklaşırken olayların gelişmesini beklemeyeceğim. Tehlike gittikçe yaklaşırken hazırda beklemeyeceğim. Amerika Birleşik Devletleri, dünyanın en yıkıcı silahlarıyla bizi tehdit eden, dünyanın en tehlikeli rejimlerine izin vermeyecektir.

“Şer Ekseni” deyimi, kamusal belleğe hitap ediyordu.¹ Bu zekice deyimi, Beyaz Saray’ın söylev bürosunda çalışan Kanadalı David Frum’un uydurduğu biliniyor. David Frum, Dışişleri Bakanı Colin Powell ya da Birleşik Devletler dış politikasından sorumlu olan başka herhangi bir yetkiliye danışmadan, bu deyimi Başkan’ın konuşmasının içine sokmuş gibi görünüyor. Bu geçici yaklaşım, Bush’un Beyaz Saray’ının ulusal güvenlik konusuna bakışının genel özelliğidir, disiplinli olmanın tuhaf bir şöreti.

Ulusal güvenlik stratejisi gerçek kazanımlar olduğunda, tehlikeler hesaplanarak öncelik verilen amaçlara ulaşıldığında, özel bir amaç için harekete geçerken ihtiyaç duyulan kaynaklar sağlandığında ve dikkatli bir planlama yapıldığında çoğunlukla başarılı olur. Bush’un konuşması, üretim aşamasında olan bir projeydi ve altını çizdiği eylemlerde tutarlılıktan yoksundu; bu da zaten Birleşik Devletler’in Irak’a müdahale etmesinin en temel özelliğidir.

Başkan Bush Şer Ekseni konuşmasından hatırı sayılır bir kazanım elde etmiştir, Birleşik Devletler adına kitle imha silahlarına ihtiyaç duyan en tehlikeli ülkeleri işaret etmiştir. Ama bu noktada bile, amaç tehlikeli bir şekilde belirsizdir. Bütün kitle imha silahları zararlı değildir. Kimyasal ve biyolojik silahların yarattığı korkuyla kıyaslandığında nükleer silahların yanında bunlar tamamen öldürücü ve yıkıcı olarak tanımlanamazlar. Birleşik Devletler’in başarısının en kusursuz hali, nükleer silahları kullanabilecek ya da teröristlere verecek ülkelerin ellerinden bu silahları almak olacaktır.

Bu üç “Şer Ekseni” devletten en zararsız olan Irak’ta bulunan Birleşik Devletler askeri ve diplomatik kaynakları Bush’un kararına katkı sunmaya odaklanmışlardı. Bush konuşmasını yaptığı zaman, Irak on bir yıldır Birleşmiş Milletler’in titiz yaptırımları altındaydı. 1998 yılında Saddam uluslararası denetçileri kovduğundan, 2002 ocak ayında, Birleşik Devletler’in elinde Irak’ın nükleer programı olmadığına dair gizli belgeler olmalıydı. 1980’li yıllarda, Irak gerçekten büyük miktarlarda kimyasal silah üretiyordu ve denetçilerle işbirliği yapmıyordu, Birleşik Devletler Irak’ın kimyasal silahlar üretebileceği malzemelere hâlâ sahip olduğu sonucunu çıkartabilirdi, ama Irak’ın yeni kimyasal silahları büyük miktarlarda üreteceğine dair Birleşik Devletler’in elinde istihbarat değeri olan hiçbir bilgi yoktu. Biyolojik silahlarla ilgili kanıtlar çok karanlıktır ve bu malzemelerin savaşta etkin bir şekilde kullanılması da oldukça güçtür. Bu yüzden, Birleşik Devletler ne biliyorsa ya da 2002 yılında ne varsayıyorsa bunlar temel alındı, Irak’tan gelebilecek en büyük tehdit daha önce de kimyasal silahlar ve oldukça küçük bir olasılık olarak da deneysel değeri olan biyolojik silahlar üretmesiydi.

Irak’ın aksine, hem İran hem de Kuzey Kore nükleer programlarını sürdürüyordu. Birleşik Devletler’in yalnızca Irak’a odaklanması, çok

daha tehlikeli olan bu iki ülkeye ders vermeyi amaçlayan stratejik bir çabaydı. Fakat aslında Birleşik Devletler'in Irak'la uğraşması caydırıcı değil, Kuzey Kore ve İran'ı teşvik edici olmuştur.

Kuzey Kore 2002 yılında, Nükleer Üretimi Durdurma Antlaşması'na onay vererek, elindeki plütonyum stoklarını Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (Birleşmiş Milletler'in nükleer alandaki bekçi köpeği) muhafızlarının denetimine açtı. 1994 yılında, Kuzey Kore, Birleşik Devletler, Güney Kore, Rusya, Çin ve Japonya'yla bir anlaşma yaparak nükleer faaliyetlerini dondurdu ve bunun karşılığında akaryakıt ve iki tane hafif nükleer enerji tesisi kurdu, bu tesislerin askeri tesislere dönüştürülme tehlikesi de oldukça düşüktü. 2002 yılında, Bush yönetimi Kuzey Kore'yi, uranyum zenginleştirme programı kurduğunu söyleyerek anlaşmaya uymamakla suçladı. Şayet Kuzey Kore uranyum zenginleştirme tesisi kurduysa, bu henüz kullanıma hazır değildir ve Kuzey Kore'nin uranyum zenginleştirme yolunda ihtiyaç duyduğu atomik parçalanmaya uygun malzemeleri elde etmesi için aradan yıllar geçmesi gerekmektedir. Kısacası, Kuzey Kore 1994'teki antlaşmaya uymadıysa, bu programı çok sessizce uygulamıştır. Başka bir planı olmayan Bush yönetimi, 1994 antlaşması gereğince sağladığı akaryakıt akışını keserek bir kriz çıkmasını tahrik etmiştir. Kuzey Kore de buna misilleme olarak, 31 aralık 2002'de, Nükleer Üretimi Durdurma Antlaşması'ndan çekilen ilk ülke olmuştur. Görünüşe bakılırsa, bu olaydan sonra daha önce Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun muhafızlarının denetimi altında olan plütonyumdan altı ile sekiz arasında nükleer silah üretilmiştir.

Kuzey Kore dengesiz bir lideri olan zalim bir diktatörlüktür ve en yüksek teklifi verene en tehlikeli teknolojileri satma konusunda uzun yılların deneyimine sahiptir. Irak'la meşgul olan Bush yönetimi, Kuzey Kore'ye yanıt vermek için ismini zikretmekten başka bir şey yapmamıştır. Bunun da yararsız olduğu açıktır ve daha çok ters tepmiştir. Kuzey Kore, Birleşik Devletler'in Irak'a yoğunlaşmasının doğrudan bir sonucu olarak, nükleer güç konusunda önemli bir avantaj sağlamıştır.

İran Bush'un beceriksizliğini bile çok iyi tanımlayarak, stratejik düşünmektedir. Irak'a müdahale etmeye karar verildiğinde, bir strateji uzmanının çıkıp "İran'ın durumu ne olacak?" diye sorması gerekirdi. İran'ın parasal açıdan destek verdiği (SCIRI'yi İran yaratmıştı) Irak'ın önde gelen Şii partileri ve Irak'ın güneyinin yarısının Şii olduğunu da göz önüne alındığında, İran'ın Saddam sonrası Irak'ta etkinliğini oldukça artıracığı öngörülebilir bir durumdu. İran gelecekteki hedef bile olsa, bir strateji uzmanının, İran'ın Irak'ta Amerika'ya karşı alacağı tavrı en aza indirmek istemesi gerekirdi, en azından İran'a karşı harekete geçmeye hazırlanırken, Irak'taki konumunu sağlamlaştırmaya çalışmasını beklemeliydi.

Saddam'ın devrilmesini istemek için, İran'ın George W. Bush'tan çok

daha fazla nedeni vardı. Saddam İran'a saldırmıştı ve İran-Irak Savaşı'nda 500 000'den fazla insanı kaybetmişti. Saddam İranlılara karşı kimyasal silahlar kullanmıştı ve İran –Birleşik Devletler değil– Irak'ın canlandırdığı Kitle İmha Silahı Üretim Programı'nın hedefi haline getirilmesinden memnun olurdu. İran'ın dostu Şiiler Irak'taki demokrasinin nimetlerinden sonuna kadar yararlanacaklardı ve İran, Birleşik Devletler'in hızlı askeri bir zafer kazanıp, yine hızlıca Irak'tan çıkması için Amerika'yla işbirliği yapmaya hazırdı. Gerçekten de, Şer Ekseni konuşmasından önce, İran Afganistan'da Birleşik Devletler'le işbirliği yapıyordu, El Kaide'yle ilgili elde ettiği istihbaratı paylaşıyor, kaçak El Kaide üyelerinin İran'a girmelerini engelliyor ve Afganistan'daki savaşta uçağı İran topraklarına düşürülen her Amerikalı pilot için yapılan arama-kurtarma operasyonunun Amerikan ordusunun yönetiminde yapılmasına izin veriyordu. El Kaide ve Taliban, İran ve Birleşik Devletler'in ortak düşmanıydı, hem El Kaide hem de Taliban, din sapkını olarak kabul ettikleri Şiilere karşı bir savaş sürdürmekteydiler.² Şer Ekseni konuşmasından sonra, İranlılar Afganistan'da Birleşik Devletler'le yaptıkları işbirliğine son verdiler, böylece Birleşik Devletler ordusu terörle çok daha iyi mücadele edebileceğı istihbarat ve yardımdan yoksun kalmış oldu.

Şer Ekseni konuşmasıyla, Bush sadece İranlıları incitmedi, aynı zamanda Irak'taki başarılı bir harekât sonrasında Amerika'nın yeni hedefinin İran olduğunun işaretini de verdi. Bu da İranlılara Birleşik Devletler'in Irak'ta başarılı olmamaları için yapılan her girişimi teşvik etmelerine neden oldu. Başkan İran'ın Irak'ta ne kadar etkisi olduğunu hiçbir zaman anlamadı ya da bunun önemli bir etkisi olmadığını düşündü. Bugün, İran'ın müttefikleri Amerikalıların finanse ettiğı Irak güvenlik güçlerinin kontrolünü elinde tutmaktadır ve bu da ülkenin iç savaşa sürüklenmesinin temel nedenidir.

İran on sekiz yıldan beri, nükleer silah üretmek için gizli bir program yürütmektedir; Birleşik Devletler'in müttefik olarak gördüğü Pakistan İran'a bu konuda yardım etmektedir. Uluslararası baskı yüzünden İran, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu müfettişlerinin ülkeye girmesine izin vermiştir ve bomba yapımı için ihtiyaç duyulan atomik parçalanmaya uygun malzemeleri sağlayacak olan uranyum zenginleştirme faaliyetlerini askya almıştır. 2006 yılının başında, İran'ın yeni radikal devlet başkanı, Mahmud Ahmedinecad, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu müfettişlerinin denetimlerine son vermiş ve İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerine devam edeceğini ilan etmiştir. İran lideri, Birleşik Devletler'in kendilerine karşı bir eyleme girmeyeceğinden son derece emindir ve bunun temel nedeni Irak'taki Amerikan varlığıdır. İranlı bir parlamenter, Ekber Alami, 2006 yılında *New York Times* gazetesine şunları söylemiştir: “Amerika şu anda tamamen savunmasız. Birleşik Devletler akıl dışı bir eyleme kalkarsa (İran'ın nükleer

programını cezalandırmak gibi) hem Birleşik Devletler hem de diğer ülkeler ortaya çıkacak kötü sonuçlardan kendilerine düşecek payı kesinlikle alacaklardır.”

Alami'nin açıklaması, İran'ın Irak'ın güneyinde ve Bağdat'ta Birleşik Devletler ordusuna karşı bir Şii ayaklanmasını ateşlemeye gücü olduğunu göstermektedir. İran şu an hâkim olan Şii siyasi partilerini desteklemekte, silahlandırmakta ve askeri kanatlarını finanse etmektedir. Buna SCIRI'nin, Bedr Örgütü olarak bilinen 12 000 kişilik militan kadrosu ve Mukteda es Sadr'ın Mehdi Ordusu³ da dahildir. Birleşik Devletler ile İran arasındaki nükleer kriz kızışırken, Es Sadr İranlılara verdiği desteğin altını çizmek için İran'a gitmiş ve “Komşumuz olan Müslüman ülkeler, bunlara İran da dahildir, saldırıların hedefi olurlarsa, onları destekleyeceğiz. Mehdi Ordusu Irak ordusundan çok daha güçlüdür. Mehdi Ordusu İslam'ı savunmak için kurulmuştur” demiştir.

Başkan Bush, Birleşik Devletler kuvvetlerini Irak'a göndererek, kuvvetlerimizi İran ve İran'ın müttefiklerine rehine olarak teslim etmiştir, en azından yaptığı işin etkisi böyle olmuştur. Bunun bir sonucu olarak, İran'ın nükleer silahları kullanmasını durdurmak için yönetimin iyi bir askeri seçeneği yoktur.

Dönüp geriye baktığımızda, Irak Savaşı'yla iki “hilekâr” ülkenin, Kuzey Kore ve İran'ın Birleşik Devletler'e karşı oluşturdukları nükleer tehdit artmıştır. Bush “kavrama yeteneği bir strateji değildir” diye açıklama yapmıştır. Sorun, sadece 2002 yılında olayları önceden görme eksikliği değildi, ama aynı zamanda dünyanın en tehlikeli iki aktörünün nükleer silahlarını artırmalarını durduracak bir stratejiden de yoksun olma. Bu stratejik başarısızlığın sonucu analizlere dayanmaktansa ideolojik varsayımlarla örgütsüz bir politika üretilmesiydi. Ayrıca bir konuşma yazarı, Dışişleri bakanından çok daha fazla etkili olmuştu.

Irak Şer Ekseni'nin en tehlikesiz üyesi olsa da, Irak'ın Kitle İmha Silahı Üretim Programı'yla ilgilenmek için gerçek nedenler vardı ve özellikle de rejimin hırsları göz ardı edilmemeliydi. Birinci Körfez Savaşı sona erdiğinde, ateşkes koşulları altında Irak, Kitle İmha Silahı Üretim ve Balistik Füze Programı'ndan vazgeçti ve bu acımasız rejim Birleşmiş Milletler müfettişlerine silah programlarının tüm detaylarını vermeyi kabul etti. Başlangıçta, Irak yükümlülüklerini yerine getirmemek için çok uğraştı. Şüpheli tesislere Birleşik Milletler müfettişlerinin girmesini engelledi ve programlarıyla ilgili olarak sadece kısmi önemi olan evraklarını gönülsüzce verdi. Irak'ın Kitle İmha Silahı Üretim Programı'ndan sorumlu olan Saddam Hüseyin'in damadı Hüseyin Kemal, 1995 yılında Ürdün'e kaçtıktan sonra, Irak'ın kitle imha silahlarıyla ilgili faaliyetleri hakkında daha detaylı bilgilere ulaşıldı. Sonra, 1998 yılında, Saddam Hüseyin Birleşmiş Milletler müfettişlerini ülkeden kovdu.

Denetimler, yaptırımlar ve uluslararası izleme olmadan bile Irak'ın

ithal ettikleriyle nükleer bir program başlatması ya da büyük miktarlarda kimyasal silah üretmesi çok zor olacaktı, ama Saddam Hüseyin'in böyle cüretkâr bir niyetinin olmasının anlaşılabilir nedenleri de vardı. Savaşın sonra ele geçirilen devlet toplantılarının ses kayıtlarında, Saddam Hüseyin bu programlardan söz etmekte, Irak'ın hâlâ bu konuda bilgi eksikliği olduğundan şikâyet etmekteydi.

2002 yılında, bu koşullar altında Bush yönetimi 1990'lı yıllara kıyasla Birleşmiş Milletler müfettişlerinin daha fazla yetkiyle denetimler yapması için Irak'ı zorladı. Başkan Bush, 12 eylül 2002'de Birleşmiş Milletler'de bir konuşma yaptı, bu belki de başkanlık dönemi boyunca yaptığı en iyi konuşmaydı, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin önceki kararlarının ışığı altında, Irak'ın yasal yükümlülüklerini ihlal ettiğini dile getirdi, bunu tartıştı ve çok iyi tepkiler aldı. Birleşik Devletler askerleri Basra Körfezi'ne konuşlandı ve medya savaş planlarını sızdırarak Saddam'a ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin diğer üyelerine bir mesaj gönderdi, mesaj açıktı; Birleşik Devletler Irak'ı silahsızlandırmak için askeri eyleme geçmek konusunda oldukça ciddiydi. Savaş için başkana yetki vermek için kongrede yapılan oylama da, Birleşik Devletler'in bu konuyu çözeceğini gösteriyordu.⁴

Kısmen Birleşik Devletler'in tek taraflı bir eylemden kaçınacağı umut ediliyordu, Güvenlik Konseyi oybirliğiyle bir karar alarak yükümlülüklerine uyması için Irak'ı uyardı, aksi takdirde Irak doğacak sonuçlara katlanacaktı. Birleşik Devletler'in bu kez ciddi olduğuna ikna olan Saddam, müfettişleri tekrar kabul etti ve her yere girebilmeleri için tam yetki verdi, buna Saddam'ın sarayları da dahildi.⁵

Bu aşamada, Irak'ın nükleer ve kimyasal ya da büyük miktarlarda biyolojik silah üretmesi engellenmiş oldu. Nükleer silah üretmek için, Irak'ın büyük sanayi tesislerine ve zorla denetlenen bir rejimin bu tefişlerden gizlice kaçırabilmesi mümkün olmayan özel araç gereçlere ihtiyacı vardı. Irak, ne kimyasal silah üretimi için ihtiyaç duyduğu tesisleri, ne de güvenli bir şekilde büyük miktarlarda üretebileceği biyolojik silahlar için ihtiyaç duyduğu güvenli laboratuvarları gizleyebilirdi. Irak ancak seyyar laboratuvarlar kullanarak, küçük miktarlarda biyolojik malzeme üretebilirdi. Durum böyle bile olsa, bunları araştırmak tehlikeliydi ve askeri bir zafer şansı da yoktu. Araştırmanın tehlikelerini en aza indirmek için Irak daha önce ürettiği kimyasal silahları saklayabilirdi.

Birleşmiş Milletler'in denetimi sürdüğü süreçte, Irak'tan gelecek en yüksek derecedeki olası kitle imha silahı tehdidi artık eskimiş kimyasal silahlardan ve küçük miktardaki biyolojik unsurdan kaynaklanabilirdi. Savunmasız köylülere karşı kullanıldığında kimyasal silahların etkisi korkunçtu, ama koruyucu giysilere sahip Birleşik Devletler ordusu için bunlar en düşük seviyedeki bir tehdit unsuruydu. Biyolojik malzemelerin silah haline getirilmesi zordu, elde tutulması tehlikeliydi ve özellikle

de küçük miktardaysa pek bir değeri yoktu. Kısacası, Irak zorla denetlendiği sürece, ciddi bir kitle imha silahu tehdidi oluşturmuyordu.

Ocak 2003'te, Bush yönetimi Irak'tan gelecek herhangi bir ciddi kitle imha silahu tehdidini ortadan kaldırmıştı. Nükleer silah karşıtı politika-ya Birleşmiş Milletler'in ve uluslararası toplumun güçlü bir desteği vardı ve Irak'a karşı yürütülen baskıcı diplomasi büyük bir başarı kazanmıştı. Bir strateji uzmanı uluslararası bu desteği, sonrasında da kullanabilir ve kanıtlanmış olan güvenilirliğinin yardımıyla, Nükleer Üretimi Durdurma Antlaşması'ndan çekildiğini ilan eden Kuzey Kore'ye karşı da güç kullanılabilirdi. Bush, kitle imha silahlarıyla ilgili olarak stratejik düşünmedi. Irak'la savaşmaya karar vermişti ve bu yüzden Kuzey Kore'nin nükleer silahlar üretimini sürdürmesine izin verdi.

Olayları kavrama yeteneği olmaksızın ve Irak'ın elinde kitle imha silahu bulunmadığını da bilerek, Irak'ın Kitle İmha Silahu Üretme Programı'na karşı çok büyük askeri ve mali kaynakları böyle bir savaşa aktarmanın stratejik açıdan hiçbir mantığı yoktu. Bir an için açık yüreklilikle konuşan Savunma Bakanı Paul Wolfowitz, 2003 mayısında *Vanity Fair*'e savaşın başka gerekçeleri olduğundan söz etmiştir.

Gerçek şudur ki, bu konuda Birleşik Devletler hükümet bürokrasisi çok fazla çaba sarf etmiştir, herkesin onaylayacağı gibi bu konu kitle imha silahlarının üzerine oturtulmuştur, bu konunun özüdür, ama... Üç temel neden daha vardır. Birincisi kitle imha silahlarıdır, ikincisi terörizmin desteklenmesidir, üçüncüsü de Irak halkına canice davranılmasıdır.⁶

Başkan Bush teröre karşı verilen savaşın ve özgürlüğün yayılması-nun Birleşik Devletler'in Irak'taki en önemli kazanımları olduğunu belirtmiştir, yine de Irak'ta kitle imha silahu bulunmadığının altını çizmektedir. 2003 martında savaşın arifesinde, dünyanın gözünün içine bakmış ve bu iki neden yüzünden savaşa girdiğimizi mi söylemiştir!

11 Eylül 2001'de, futbol maçı izleyen İranlılar tribünde ayağa kalkarak, o gün erken saatlerde New York ve Washington'daki saldırılarda ölenler için bir dakikalık saygı duruşunda bulundular. Bağdat'ta, Irak televizyonu saldırılardan büyük zevk almıştı, "Bugün Amerika'nın en kara günü, işlediği suçların acı yenilgisini tadıyor" açıklaması yapıldı.

Bağdat'ın saldırılardan duyduğu büyük zevke rağmen, Saddam Hüseyin'in olayın failleriyle hiçbir bağlantısı yoktu. İdeolojik açıdan Saddam Hüseyin ve El Kaide birbirlerinden ayrı yerlerdeydi. Saddam'ın Baas Partisi milliyetçi ve laikti, dinine bakmaksızın tüm Arap ulusunu birleştirmeyi amaçlıyordu. (Kurucusu Michel Eflak, Suriyeli bir Hristiyan'dı). Usame bin Ladin ise ulusal ve etnik sınırları aşan, evrensel bir İslami devlet arayışı içindedir. Sünni köktendinciler, El Kaide gibi, yoz-

laşmış olarak gördükleri Saddam Hüseyin'in rejimini lanetlemektedirler, Saddam ise köktendincileri bir tehdit olarak görmekte ve kendine yakışan bir zalimlikle onları tehdit etmektedir.

Saddam ile El Kaide arasında hiçbir ittifak yoktur, ikisinin arasındaki tek ortak nokta Birleşik Devletler'e duydukları derin nefrettir. Saddam El Kaide'yi destekleseydi, kaderini Usame bin Ladin'in ellerine bırakmış olurdu. El Kaide Amerikalılarla olan bağlantıları yüzünden Saddam'ı yok etmek istiyordu, doğal olarak Irak'ın önemi ikinci planda kalıyordu. Saddam otuz beş yıl süren iktidarında pek çok hesap hatası yaptı, ama kurduğu her şeyi yok etmeye kararlı olan böyle bir adama ve örgüte böyle bir güç vermeyecek kadar da zekiymi. Birleşik Devletler istihbarat işleyişi siyasallaşmış bile olsa, Irak ile El Kaide arasında bir bağlantı olduğunu ispat edecek kanıtları asla kendisi üretmez.

Mantık ve etkenler Bush yönetimini bir bağlantı aramaktan geri de bırakmadı. Başkan Yardımcısı Cheney, Remzi Yusuf kuramını destekledi: Yusuf 1993 yılında Dünya Ticaret Merkezi'nin bombalanmasında kilit rol oynamıştı, gerçek bir Irak hayaletiydi ve Cheney onun Iraklı olduğunu iddia ediyordu. Yönetim ham bir istihbarat raporunun orijinal halini dolaşıma soktu, görünüme bakılırsa alkolik ve güvenilmez bir ajan, 11 Eylül saldırılarının elebaşısı Muhammed Atta'nın 2000 yılında Prag'da Irak büyükelçisiyle görüşüğünü iddia ediyordu (ama ortada Atta'nın Prag'a gittiğine dair bir kanıt yoktu). CIA in ve kendisine bağlı Savunma İstihbarat Şubesi'nin istihbarat uzmanlarının çıkarttığı sonuçlardan memnun olmayan Bakan Rumsfeld, Özel Planlar Şubesi'ni kurdu. Personel ideolojik olarak dikkatle seçilip atandı ve raporlarını İçişleri Bakanı Douglas Feith'e verdi; şubenin görevi, Saddam ile El Kaide arasındaki bağlantıyı bulmaktı, istihbarat uzmanlarının bu bağlantıyı daha önce yakalayamadıkları varsayılmıştı.

Başkan Bush, Irak'ın bir terör unsuru olduğunu iddia ediyordu. Savaşın önce bu iddianın hiçbir temeli yoktu, ama erken yapılmış doğru bir tespitti. Amerikan işgalinin bir sonucu olarak, Sünni köktendinci teröristler Irak'a akın ettiler. Irak'ın Sünni Arap merkezi Taliban yönetimi sırasındaki Afganistan haline geldi -Iraklı olmayan ve El Kaide'yle bağlantılı çok sayıda terörist ulaşılmaz olan bölgede artık elini kolunu sallayarak dolaşıyordu. Saldırılarını artık göze çarpan bir aşamaya ulaştıran teröristler, El Kaide'ye yeni bir güç kattılar ve binlerce yeni katılımın olmasına yardım ettiler. Yabancı teröristler Irak'ta başarılı bir sonuç elde etme olasılığına ciddi bir zarar vermektedirler. 2003 yılında, Bağdat'taki Birleşmiş Milletler Karargâhı'nı havaya uçurdular, Birleşmiş Milletler'in Irak'taki temsilcisi Sergio Vieira de Mello'yu öldürdüler, Mello başarılı bir diplomattı ve kendisine Birleşmiş Milletler'in gelecekteki genel sekreteri gözüyle bakılıyordu.⁷ Bu saldırıyla Birleşmiş Milletler Irak'tan kovulmuş oldu. Bu deneyimsiz ve çoğu zaman da

amatörce davranan Amerikan işgal yetkililerini, konuyla ilgili uzmanlardan ve deneyimden yoksun bıraktı.

2003 yılında Şii din adamı Bekr el Hakim'in öldürülmesi ve 2006 yılında Askeriye Türbesi'nin yok edilmesiyle yabancı teröristler iç savaş ateşlediler. Bir korku atmosferi yaratarak, Birleşik Devletler'e milyonlarca dolara mal oldular, buna tekrar yapılandırılması için bütçeden pay ayrılan güvenlik maliyetleri de dahildir, ayrıca bu harcamaların yaratacağı olumlu etkiyi de azalttılar. Irak'ta istikrarsızlık hâlâ sürerken Amerikalılar geri çekilirlerse, El Kaide sadece bir zafer kazandığını iddia etmeyecek, aynı zamanda bu zaferi gerçekten kazanacaktır, Irak'ın Sünni stratejik merkezi güvenli bir bölge olmaktan çıkacak ve Afganistan'ın 2001 yılındaki halini alacaktır.

Dürüst olmak gerekirse, Bush yönetimi bunların hiçbirini savaştan önce öngörmedi. Kesin olan bir şey vardı, o da, Irak terörle yapılan savaşta bir unsur değildi. Bu öngörülebilirdi ve tahmin edildi, savaş Irak'taki kurumların çöküşüne neden oldu, ne yazık ki Birleşik Devletler de güvenliği sağlayamadı, bu da kargaşa yarattı. Kargaşa, yönetimin de çok iyi bildiği gibi, teröristlerin beslendikleri bataklığa gömülmek demektir. Ama yönetimin Saddam sonrası Irak'ta güvenliği sağlamakta ilgili hiçbir planı yoktu.

Demokrasinin getirilmesi savaşın üçüncü nedeniydi. Demokratik Irak arzu edilen bir şeydi, ama bu tek başına bir savaş nedeni sayılamazdı. Savaşın mimarları Irak'taki demokrasinin domino etkisi yaratacağını varsayıyorlardı, buna göre Suriye, İran, Suudi Arabistan ve Mısır'daki baskıcı rejimler birbiri ardına yıkılacaktı. Demokratik Irak, Ortadoğu'da demokratik devrimi tetiklemiş olsaydı, Irak Savaşı'nda verilen kurbanlara ve harcamalara değerd. Demokratik bir İran nükleer programından vazgeçmeye ikna edilebilirdi, ama ikna edilemese bile, nükleer güce sahip Batı yanlısı demokratik bir İran, ellerinde nükleer silahlar olan Amerikan karşıtı din adamlarına kıyasla çok daha az tehdit oluşturmazdı. Sonuç olarak, Batı yanlısı demokratik bir Ortadoğu'da –savaşın birçok mimarının hayal ettiği gibi– İsrail ve Arap ülkeleri arasında çok yönlü bir barış yapılabilirdi.

Irak Savaşı, Ortadoğu'daki demokrasi stratejisini krize sokmuştur, üç koşulun gerçekleşeceği varsayılmıştır: birincisi, Irak başarılı bir şekilde demokratikleştirilecekti; ikincisi, Irak'taki demokrasi Ortadoğu'daki ülkelerde demokratik değişimi tetikleyecekti; üçüncüsü, Ortadoğu'daki demokratik hükümetler zorba seleflerine kıyasla Birleşik Devletler'in çıkarlarına göre hareket edeceklerdi. Bush yönetimi bu üç basamağın her birinin ortaya çıkacağını varsaymıştır. Ne Irak'ta başarılı bir demokratik dönüşümün şansını artıracak bir plan yapmış ne de diğer Ortadoğu ülkelerini özendirecek birleşik demokratik bir devletin inşasını mümkün kılacak koşulları incelemiştir. Çünkü tüm ABD

yönetimi Irak'ta gerçekleştirebilecek en iyimser senaryoları temel alarak varsayımlar üretmiştir. Yönetim Irak'ta başarısız olunursa bunun yaratacağı etki üzerinde hiç düşünmemiştir. Bağınaz bir iç savaşla sonuçlanan, ülkenin bir kısmının bölündüğü ve geriye kalan kısmını fiilen İranlıların ele geçirdiği Irak'ta, diğer Arap ülkeleri Amerikan güdümlü bir demokrasiye ne gözle bakacaklardı?

Yönetimin arzu ettiği gibi, Irak Batı yanlısı demokratik bir ülke olsaydı bile, olumlu anlamdaki bir parçalanmanın deneysel bir temeli olduğuna hiçbir yerde inanılmayacaktı. Tabii ki, bu denenebilir bir önerme değildir. Irak Savaşı'ndan beri, Ortadoğu'da yapılan seçimlerin hiçbirinden Bush yönetiminin umut ettiği sonuçların çıkmadığı söylenebilir. İran'da oy kullananlar, 2005 yılında seçilen ılımlı reformist Muhammed Hatemi'nin yerine, alenen Nazilerin soykırım yaptığının şüpheli olduğunu söyleyen, İsrail'in yok edilmesini savunan ve saldırgan bir şekilde İran'ın nükleer programını yürürlüğe sokan aşırı muhafazakâr Mahmud Ahmedinecad'ı seçmişlerdir. Filistin'deki parlamento seçimlerinde, İsrail'in varlığını reddeden, İsrail'deki canlı bomba ve suikastlardan sorumlu olan, radikal İslami hareket Hamas her şeyi altüst eden bir zafer kazanmıştır.

Şer Ekseni konuşmasından bir yıl sonra, Başkan Bush üç Irak asıllı Amerikalı'yla bir toplantı yapmıştır: yazar Kenan Makiya, Doktor Hatem Muhlis ve savaştan sonra Birleşik Devletler'in Irak'taki ilk temsilcisi olan Rend Rahim. Saddam'ın devrilmesinden sonra Irak'ta ortaya çıkacak olası siyasi durumu tartışmışlar, Sünnilerden ve Şiilerden söz etmişlerdir. Ama başkanın bu terimlerin oldukça yabancı olduğunu fark etmişlerdir. Bu üç kişi toplantının önemli bir bölümünü, bunların İslam'ın iki temel mezhebi olduğunu Başkan'a açıklayarak geçirmişlerdir.⁸

Birleşik Devletler ordusuna ülkeye girmeleri için emir vermeden iki ay önce, Birleşik Devletler Başkanı'nun bu ülkenin tarihini ve siyasetini tanımlayan, Irak'ın kendi içindeki bölünmelerden haberi yoktur. Neden Arap olmayan İran'ın Saddam sonrası Irak'ta güvenilir bir yer kazandığını anlamasına da imkân yoktur. Birleşik Devletler ordusunun, daha önce varlıklarından haberi bile olmadığı, iki mezhep arasındaki iç savaşın ortasına düşeceğini tahmin etmesi de mümkün değildir.

Bunları Başkan'ın kibrini tanımlamak için anlatmıyorum, ama altını çizmek istediğim konu, savaştan önce Irak toplumunun yapısını ve Saddam Hüseyin devrildikten sonra Birleşik Devletler'in yüz yüze kalacağı sorunları, Amerikan iktidarı hiç düşünmemiştir. 2006 yılında bile, Irak'ta iç savaş çıktığı zaman Başkan ve önde gelen danışmanları, Iraklılarla, sanki Fransızlarla hatta Amerikalılarla konuşuyor gibi konuşuyorlardı.

Bu yüzden ben, hatayı Bush yönetiminden yayılan kibir kültüründe arıyorum. Başkandan başkan yardımcısına ve Pentagon'daki savaşın

yeni muhafazakâr mimarlarına kadar herkes Irak'ın boş bir yazı tahtası olduğuna ve Birleşik Devletler'in çoğulcu demokratik bir toplum bakış açısını kabul ettirebileceğine inanıyordu. Birleşik Devletler tarafından yapılacak planlama ve en az çabayla bunun başarılacağına duyulan inanç, kibri yarattı ve Irak'la ilgili bir şeyler bilmenin bir önemi olmadığı düşünüldü. Gerçekten de, Irak'taki savaş sonrası hükümetin kurmay subayları olarak, Irak için Birleşik Devletler'in istediği muhafazakâr (Amerikan tarzı) demokrasiyle ilgili ideolojik olarak doğru görüşleri olanları yönetim ödüllendirdi; ülkeyi ve Arap dünyasını bilen Dışişleri Bakanlığı'nın görevlileri dışlandı.

Irak'ı devraldıktan sonra işlerin kolay olacağına inanmasını sağlayan Bush yönetimini aldattığı için Ahmed Çelebi suçludur. Çelebi, iddia edildiği gibi, Cheney ve Pentagon'daki yeni muhafazakârları Amerikan askerlerinin çiçeklerle karşılanacağına ikna etti. İltica edenler bir araya getirilerek kurulan ve Dışişleri Bakanlığı'nun finanse ettiği Irak Ulusal Meclisi'nin sağladığı bilgilerle Irak'ın Kitle İmha Silahı Üretim Programı olduğu iddiası boş çıktı. Çelebi, Irak'ın acı dolu etnik ve dini ayrımlarını ve işgal sonrası ortaya çıkan diğer sorunlardan uygun bir şekilde hiç söz etmeyerek Amerikalı görevlileri kendine bağladı. Çelebi, ülkenin yeniden yapılandırılmasında Irak'ın petrol gelirlerinin yeterli olacağına ve demokratik bir Irak'ın hızlı bir şekilde İsrail'le diplomatik ilişkiler kuracağına, yeni muhafazakârların inanmalarını sağladı.

Ahmed Çelebi, Bağdat'ta varlıklı bir Şii ailesinin çocuğu olarak 1945 yılında dünyaya geldi. Kalın duvarları olan kolonyal tarzı bir evde ve ortasına olimpik bir yüzme havuzu yerleştirilmiş palmiye ağaçlarıyla çevreli birkaç dönümlük bir bahçede büyüdü. 1958 yılında, Irak ordusu monarşiyi devirdiğinde Çelebi ailesi Bağdat'ı terk etti ve Ahmed kırk beş yıl geri dönemedi. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde matematik öğrenimi gördükten sonra, Chicago Üniversitesi'nden mastır kazandı, Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi'nde ders verdi, sonra iş hayatına el attı ve bankacılık yaptı. Çok para kazandı. 1980'li yıllarda, Çelebi Ürdün'deki Petra Bankası'nın başına geçti, banka iflas ettiğinde Ürdünlü yetkililer tarafından dolandırıcılıkla suçlandı ve gıyabında yargılanarak çok uzun bir cezaya mahkûm edildi.

1986 yılında, Brooking Enstitüsü'nde akademisyen ve saygıdeğer bir Ortadoğu uzmanı olan Judith Kipper, beni Çelebi'yle tanıştırdı. Zekâsı, olağanüstü hafızası ve o zamanlar hiç de popüler bir konu olmayan Saddam Hüseyin'in devrilmesindeki kararlığı beni etkiledi. Petra Bankası'yla ilgili suçlamalar hakkında yeterli bir bilğim yoktu, ama Çelebi'nin Saddam Hüseyin'le ilgili açıklamalarını akla yatkın buldum; sonra Ürdün Kralı Hüseyin, Saddam'ın yakın müttefiki olmuştu ve Çelebi'nin arkasından kovuşturma açtırmıştı.

1980'li yıllarda, Çelebi Bağdat'a giden yolun Washington'dan geçtiği-

ni gördü. Amerikan dış siyaset camiasından arkadaş edinmeyi kendine görev edindi ve ben de kendimi bu arkadaşlardan biri saydım. Bazı insanlar da onunla arkadaş olmaya çalıştı –Paul Wolfowitz, Reagan yönetimi görevlilerinden Richard Perle, Kongre üyesi I. Lewis “Scooter” Libby, Dick Cheney– bu isimlerin hepsi İkinci Bush Hükümeti’nde önemli görevler alacaklardı. Çelebi daha sonra iktidara gelecek olan bu önemli isimlerin dostluğu kazanmak için hiç hata yapmadı. En önemli oyuncuların çoğunu kavramıştı –özellikle uzun dönemde– Kongre üyesi, görevinden azledilen bir dış siyaset uzmanı ve haber atlayan bir muhabir.

Çelebi, Iraklı muhalifleri birleştirmek için çalıştı. Bu muhaliflere İran’ı temel alan Şii partiler, birbirine rakip Kürt milliyetçi partiler, Suriye’yi temel alan Baasçı muhalifler, Sünni köktendinciler, tahtta hak iddia eden çok sayıda eski monarşi üyesi ve Irak Komünist Partisi dahildi. Bu çeşitliliğe ve farklı liderler arasında kişisel ve ailevi kan davaları olmasına rağmen, Çelebi muhaliflerin çoğunluğunu Saddam karşıtı bir program çerçevesinde bir araya getirmeyi başardı. Diğer Arapların tersine, Çelebi kendi bölgesine ve silahlı kuvvetlerine sahip olan Kürt muhalefetine önemini kabul etti. 1992 yılında, dağların zirvesindeki bir Kürt şehri olan Salaheddin’de muhalefet kongresi yapıldı, Çelebi burada Iraklı Arapların, Kürtlerin federalizm talebini desteklemeleri gerektiğini söyledi. “Salon devrimcisi”⁹ olarak eleştirilmesine rağmen, Saddam Hüseyin’e karşı bir ayaklanmayı kışkırtmaya çalışmak için 1990’lı yılların başında Irak Kürt Bölgesi’nde birkaç yılını geçirdi. Onu eleştiren Iraklılar bile cesaretinden övgüyle söz etmektedirler.

Çelebi, Saddam Hüseyin’i mümkün olan en kötü ışık altında sundu (bunu yapmak hiç de zor değildi) ve Irak’taki rejimi değiştirme senaryosu da umut vericiydi. İçini boşaltabildiklerinde birçok gazetecinin etkenlere pek de dikkat etmediklerini anladı. Kestirme yollara başvurabileceklerini hesapladı ve onları cazip parçalarla besledi, bunu nazıkça yaptı, tam olarak kanıtlanmayacak şeyleri tercih etti. Sallanan rejimi değişik bir şekilde sundu, Birleşik Devletler’in kuzeydeki güvenli bölgeyi genişletebileceğini tartışmaya açtı –ve güneyde güvenli bir bölge yarattı– bu Saddam’ın çöküşüne neden olacak bir domino etkisi yaratacağı. 2003 yılında savaş yaklaşırken, Çelebi Amerikalıların ve Amerikan askerlerinin kurtarıcı olarak karşılanacağını ileri sürdü.

Çelebi’ye haksızlık etmemek gerekir. Bazı Iraklılar, başkente girdikleri zaman Amerikan askerlerini alkışlarla karşıladı (Saddam devrildikten beş gün sonra ben de çiçeklerle karşılandım). Çelebi, Irak’ın Amerika tarafından işgal edilmesini hiçbir zaman savunmadı, çok haklı bir şekilde böyle bir girişimin direnişi artıracaklarını düşünüyordu. İktidarın hızlı bir şekilde geçici hükümete devredileceğini düşünüyordu, Pentagon tarafından başarısız bir şekilde eğitilen Iraklı sürgünlerden (ve

Kürtlerden) oluşan bir ordunun Amerikalıların yanında savaşacağını öngörmüştü. Geçici Irak Hükümeti'nde kilit bir rol oynamak istiyordu ama bu, onun fikirlerinin yanlış olduğu anlamına gelmez.

Amerika'yı Irak'ı işgale götüren olaylarda, Ahmed Çelebi'nin rolü bana kalırsa oldukça abartılmıştır. Çelebi olmasaydı, bugün Birleşik Devletler ordusu Irak'ta olmayacaktı. Eleştirenlerin ileri sürdükleri gibi bu, onu bir sahtekâr yapmaz. Amerika'nın dış siyaset seçkinleri arasında yirmi yıl geçirdikten sonra, Çelebi demokratik bir Irak ve Arap demokrasisi konusunda oldukça ikna edici olmuştur. Yanlış bilgi ve analizleri savaş için çok uygun koşullar varmış gibi bir hava yaratmıştır. Bazı konularda yalan söylemiş olabilir.

Ahmed Çelebi'nin Birleşik Devletler'e karşı bir sorumluluğu yoktur. Ülkesinin özgürlüğünü arayan bir *Iraklı*'dır. Bir ordusu yoktu ve kendisine bir ordu vermesi için Birleşik Devletler'i ikna etmeye ihtiyacı vardı. Savaştan bir yıl sonra *Sunday Telegraph*'a söylediği gibi: "Bizler hata yapmış kahramanlarız. Düşündüğümüzün tam tersine tamamen başarılı olduk. Zorba Saddam gitti ve Amerikalılar Bağdat'ta. Daha önce söylediğimiz gibi (savaş) önemli değil."

Binlerce sürgün Washington'a gelerek evlerine dönmeleri için Birleşik Devletler'den yardım talep etti. Nadiren bir fincan kahveden ve hoşgöründen fazlasını aldılar. Çelebi Birleşik Devletler ordusunu ve yeni bir Irak kurmak için Birleşik Devletler'den yüzlerce milyon dolarlık harcırah aldı. Çelebi'nin hiçbir hatası yok, hata onun söylediklerini eleştirmeden kabul eden Birleşik Devletler yöneticilerindeydi.

Başkan Yardımcısı Cheney bunlardan biri. Savaşın arifesinde NBC'den Tim Russert'e söylediği gibi: "Son birkaç ayda çok sayıda Iraklı'yla kendim görüştüm, onları Beyaz Saray'a getirdim... Irak halkının içinden çıkmış okumuş insanların kafalarında soru işareti yok, Saddam Hüseyin'in gitmesini istiyorlar ve bizi kurtarıncıları olarak karşılayacaklar." Cheney'nin yorumunda belirttiği gibi, Amerikalılara masal anlatan tek Iraklı politikacı Çelebi değil. Savaş yaklaşırken, Kürt parti başkanları ve Şii din adamları Bush yönetiminin duymak istediklerini söyleyerek, önlerine siyasi bir hat koydular. Beyaz Saray ve Dışişleri Bakanlığı'nda yapılan toplantılarda, Kürtler Iraklı Arap muhaliflere birleşik ve demokratik Irak için üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getireceklerinin altını çizdiler. Yazılı basında aynı noktaya çok fazla vurgu yaptılar, CNN ve BBC'de çok defa ekrana çıkarak aynı şeyleri söylediler. Ama gerçekten dinleseydiniz, onların gerçek duygularını fark etmeniz çok kolaydı. Bush yönetiminin en sevdiği Iraklı Ahmed Çelebi değil, Kürt Bölgesi'nin iki başbakanından¹⁰ biri olarak Süleymaniye'ye dönmeden önce, on yıl boyunca Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin Washington temsilcisi olarak hizmet vermiş ve İngiltere'de eğitim görmüş Kürt lider Berham Salih'ti. Savaşı yönlendirmek için Ber-

ham düzenli olarak boy gösterdiği Amerikan televizyonlarında Başkan Bush'u ölçüsüz bir şekilde övüyor ve bütün çabasının Irak halkına özgürlük getirmek olduğunu söylüyordu. BBC'de, Iraklı olmasını şu şekilde açıklıyordu: "Çok uzun süredir biz Kürtler, Irak'ta yaşamaya *mah-kûm* edildik, ülkemde birinci sınıf vatandaş olmak istiyorum." 2004 yılında, Bush yönetiminin Irak başbakan yardımcısı olarak seçtiği bu adamın zorlama yurtseverliğine inanmak hiç de kolay değildi.

Iraklı Şiilere göre de, savaşın mimarlarının gerçek olduğunu varsaydıkları, aslında onların gerçek olmasını diledikleri şeylerdi. Çünkü Şii İslam'ın iki kutsal kenti, Necef ve Kerbela Irak topraklarındaydı; özgülleşmiş Irak, Şii dünyasının merkezi olan İran'ın yerini alacaktı. Iraklı Şiiler Batı yanlısı ve demokratik olacaklardı, bu da İran'daki dini rejiminin altını oyacak olağanüstü stratejik önemi olan bir konuydu.

Savunma Bakanı Wolfowitz, Bağdat düştükten sonra bu görüşü kısaca şöyle açıklamıştı:

Çok net olarak anladığımız, Irak, özellikle de Irak'ın Şii nüfusu, İranlılar için hem bir kaynak hem de bir fırsattır. Bana sorarsanız fırsattan çok tehlikedir. Ama tehlikenin kendisi, müdahale etmeleri için teşvik edici olmaktadır çünkü görmek istedikleri son şey, bence böyle bir olasılık da söz konusudur, bu güçlü olasılık Şiilerin içinden bağımsız kaynaklardan beslenen, demokratik ve Batı yanlısı bir hükümetin ortaya çıkmasıdır... Irak Şiiliğinin ruhunda büyük bir çatışma yaratacaktır, buna hiç kuşku yok.

Bunun tersinin kanıtları çok daha güçlü. İran, önde gelen Irak Şii partilerinin tamamını yirmi yıldan daha uzun bir süredir desteklemektedir. Bu partilerin İslami bir devlet yaratmak için kabul edilmiş siyasi bir takvimleri vardır, bunların en büyüğün ismi de bunu yansıtmaktadır: Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi. 1991 yılında Birinci Bush Hükümeti binlerce insanın öldürülmesine dolaylı olarak suç ortaklığı yaparken İran, Şiileri desteklemiştir. Ve yüzyıllardır ağır bir baskı altında yaşanan Irak'ın 14 milyon Şii nüfusu buna giderek daha fazla karşı çıkmakta ve İran'daki 68 milyonluk Şii devletine güveni artmaktadır. Aralarındaki ilişkinin akıl hocalığı ve yol göstermek şeklinde olduğu açıktır, ama ABD yönetimi rahatsız edici etkenler karşısında canını sıkımayıp hiç arzu etmemektedir.

Bilginin yerine arzu ettikleri düşünceleri koymalarını, Savunma Bakanlığı Siyaset Bölümü'nden Douglas Feith'in, 15 Mayıs 2003 tarihinde Uluslararası İlişkiler Komitesi'ne söyledikleri de kanıtlamaktadır. Douglas Feith Komite'ye şunları söylemiştir: "İran'ın etkisi altındaki bazı gruplar teokrasi diyeceğimiz Tahran Modeli'ni örnek almaktadırlar. Ama görünüşe bakılırsa din adamlarının devleti yönettiği bu modele Şii halkın

desteği bile çok azdır. Şiiler geleneksel olarak din adamlarını tarafından yönetilmekten hoşlanmazlar -bu bakımdan Humeyni'nin İran'ı yenilikçi sayılır... Irak'a çekici gelen İran Modeli Acemler ile Araplar arasındaki bölünmeyi ortadan kaldırmaktan uzaktır.”

Ama Massachusetts Demokrat Kongre üyesi William Delahunt, “Tezlerinizi destekleyen bilgi var mı?” diye bastırıldığında, Feith kaçamak davrandı ve “Üstlerimin bu konuda bir anket çalışması yaptırdıklarını sanmıyorum” diye yanıt verdi. Feith'in önermelerini destekleyecek herhangi bir bilgi yoktu, çünkü söylediklerinin hiçbirisi doğru değildi. 2005 yılında, Irak'ta seçimler yapıldığında, Irak'taki Şiiler ezici bir şekilde -yüzde seksenden fazla- Irak'ta İslami bir devlet kurmak isteyen İran yanlısı dini partilere oy verdiler. Irak'ın Şii olan güney bölgesinde, bugün teokratik bir yönetim var.

Bush yönetiminin, savaş sonrası bir Irak için felaket senaryosu yoktu. Birleşik Devletler askerleri sadece kurtarıcı olarak karşılanmayacaklar, aynı zamanda Saddam ve önde gelen subayları kaçacak, Iraklı bürokratlar ve polis ertesi gün ortaya çıkacak ve Amerikalı yeni efendilerine rapor vereceklerdi. Güvenlik diye bir sorun olmayacak ve Birleşik Devletler askerlerinin polisiye görevler üstlenmesine ihtiyaç duyulmayacaktı. Irak petrolleri ülkenin yönetilmesi ve yeniden yapılandırılması için gerekli olan ödemeleri karşılayacak, bu yüzden savaş sonrası Birleşik Devletler hazinesi kurutulmayacaktı.

Bunun aksini dile getiren görüşler sadece reddedilmedi aynı zamanda yasaklandı da. Irak Savaşı'nın, ülkenin bir ucundan diğerine kadar olan tüm sorumluluğunu üstlenmiş olan, Merkez Karargâh'taki muharip komutan General Tommy Franks'ın selefi olan General Anthony Zinni'nin bıraktığı planlarını devam ettirmesi Pentagon tarafından yasaklandı. Zinni Irak'taki çatışma sonrası operasyonlar için çok sağlam planlar hazırlamıştı, bunlara IV. Aşama Operasyonlar deniyordu. Zinni'nin planı, buna Birleşik Devletler askerlerinin asayiş sağlaması da dahildi, çok karamsar bulunmuştu, bunun nedeni muhtemelen Rumsfeld'in göndermek istediğinden daha fazla askere ihtiyaç duyulacağını öngördüğü içindi. Genelkurmay Başkanı General Eric Shinseki, Senato Silahlı Kuvvetler Komitesi'ne Irak'ın işgali için birkaç yüz bin kişilik bir kuvvete (300 000 ile 400 000 kişi demek istiyordu) ihtiyaç duyulacağını söylediği zaman, Wolfowitz herkesin içinde kendisini azarladı. Bunun Shinseki'nin “çılgınlığının işareti” olduğunu ileri sürdü ve “Bu kadar askerle Irak işgal değil, fethedilir” dedi.

Yönetim savaş sonrasında Irak'ta olacaklar konusunda çok az hazırlık yapmıştı, bilmediği şeylerle ilgili fikri de olamazdı. 11 şubat 2003'te, savaş sonrası planlamadan sorumlu Pentagon'daki adam, yani Feith, Senato Dış İlişkiler Komitesi'ne her şeyin kontrol altında olduğunu

söyleyerek, şüpheli bir söz verdi: “Komite’yi temin ederim ki, savaş sonrası Irak’ta ihtiyaç duyulacak tüm anahtar görevleri gördüğümüzde, en kötü durumda bile en iyisini yapabileceğimizi düşündük.” Aslında, Bush yönetiminin savaş sonrası herhangi bir senaryosu yoktu: tüm otorite rejimle birlikte yok olacaktı. Temmuz 2003’te, Reuters’a verdiği bir demeçte, Saddam’ın düşüşünden sonra Bağdat’taki düzenin çökeceğini Pentagon’un tahmin etmediğini söyledi. Buna kendisi şaşırması olmalıydı. 1991 yılındaki ayaklanma sırasında rejim, kontrolü kaybettiğinde Irak’ta tam olarak aynı şeyler olmuştu.

Ocak 2003’te, Washington’daki Göçmen Politikaları Enstitüsü, benden savaş sonrası olası senaryoları yazmamı istedi, bunlar dizi halinde yayımlandı, bu yazılarımda tahmin ettiklerim şunlardı:

Uzun süreli bir direniş yerine hızlı bir çöküş beklenmelidir. 1991 yılındaki deneyimleri temel alırsak, düzenli bir teslim olma yerine daha çok büyük bir kargaşaya tanık olmuştum.

Bu yüzden Irak silahlı kuvvetlerinin direnişi çok çabuk sona erecektir. Yine de Irak ordusunun (veya başka bir kurumun) düzen sağlama isteği ve yeterliliği olmayacaktır. Basra, Necef, Kerbela, Nasırıye ve güneydeki diğer şehirlerde, Şii ayaklanmaları çıkacaktır. Bağdat’taki Şiiler isyan edecekler ve şehri yağmalayacaklardır. Binlerce insan ölecek ve yüz binlerce insan evsiz kalacak. Kuzey’de de ayaklanmalar olacak, Musul’da ayrıca Araplar, Türkmenler, Hristiyanlar ve Kürtler arasında çatışmalar çıkacaktır. Kuzey’de Kürtler “kendiliğindenci bir şekilde” Kerük’e dönecekler ve Arap yerleşimciler kaçacaktır. Koalisyon Güçleri Irak şehirlerine girecekler, ama birçok yerde birlikte çalışabilecekleri yerel yöneticiler bulamayacaklardır. İsteksiz bir biçimde polisiye görevler üstlenecekler ve Koalisyon kanunu ve düzeni hızlı bir şekilde sağlamayacaktır.

Bu görüşlerimi Pentagon’daki planlamacılarla da paylaştım ve bunu yapan tek kişi de ben değildim. Bir sürü uzman aynı noktaya temas etti ama hiçbir işe yaramadı. Olaylar hiç de beklenildiği gibi olmadı.

Ulusal Savaş Akademisi’nin bir profesörü olarak Savunma Bakanlığı’nın bir çalışanı olsam da, görüşlerim Pentagon’daki yeni muhafazakârın Irak’ın bütünlüğüyle ilgili umut verici varsayımlarına uymadı, bu yüzden bana ara sıra danıştılar.¹¹ Pentagon daha çok Saddam Hüseyin rejiminin kötülükleriyle ilgili olarak benimle konuştu, buna Kürtlere karşı kullanılmış zehirli gazlar da dahildi. (Yönetim savaştan sonra olacaklardan çok, savaş için siyaset yapmayla daha çok ilgileniyordu.) Ama bu etkileşimler daha çok Kürt dostlarımdan aldığım bilgilerle geri besleniyordu, planlama yöntemleriyle (buna böyle bir isim verilebilirse tabii) ilgili olarak bir görüş açısı kazanmıştım, bu özellikle Kürt Bölge-

si'yle ilgiliydi. Güven telkin etmiyordu.

2002 temmuzunda, Kürt liderleri görmek ve durum değerlendirmesi yapmak için gizlice Kürt Bölgesi'ne gittim. Artık Kürtler savaş fikrine alışmışlardı ve faal bir şekilde hazırlanıyorlardı. 1961 yılından beri peşmerge olan, General Babekir Zebari, bana Türkiye sınırına yakın bir dağ köyü olan Zavita'daki eğitim kampında yeni katılan gönüllülere verilen eğitimi gösterdi. Peşmergeler çok disiplinlilerdi, moralleri yüksekti ve bölgeyi çok iyi biliyorlardı. Ağır silahları beni pek etkilemedi, on bir yıl önce Irak ordusundan ele geçirilen tanka benzer araçları, howitzer topları ve havan topları vardı. Ama ağır silahlar verilirse ve Birleşik Devletler hava desteği sağlarsa, peşmergelerin Saddam'ın ordusuna karşı iyi bir müttefik olmaları işten bile değildi diye düşündüm. 100 000'den fazla peşmerge vardı.

Kürt liderler, bir Amerikan saldırısının intikamını almak için Saddam'ın kendilerine karşı kimyasal silah kullanacağından endişeleniyorlardı. Benden Pentagon'daki yetkililere gaz maskesi, koruyucu giysiler, atropin ve sinir gazı için panzehir sağlayıp sağlayamayacaklarını sormamı istediler. Kürt Bölgesi'nde uçak pisti olarak kullanılabilecek dört ya da beş yer ölçtüm.

Pentagon'a gittiğimde bulduklarımı anlattım ve savaşla ilgili konuları tartıştım. Bunları dört ana başlık altında toplamıştım: 1. Amerikan işgaline karşı Saddam'ın Kürt şehirlerine kimyasal silahlarla saldırarak yanıt verme tehlikesi söz konusuydu. 2. Pentagon Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, Kuzey Irak'a girmesine izin verirse bir Kürt-Türk savaşı çıkma tehlikesi vardı. 3. Savaş sonrası etnik çatışmayı en alt düzeye indirmek için, Saddam'ın Araplaştırma programı çerçevesinde Arap yerleşimcilerle verdiği ve Kürtlerin kendi mülkleri olduğunu iddia ettikleri Kirkük'te çözüm için acilen bir formül bulunmalıydı. 4. Rejimin çöküşünden sonra kanun ve düzenin tamamen ortadan kalkma olasılığı vardı.

Kürt liderlerin gaz maskesi, koruyucu giysi ve ilaç ricalarını ilettim. Saddam'ı devirecek bir müdahalenin sonucunda Saddam ölecekti, hâlâ elinde olduğu varsayılan kimyasal silahları kullanmak için bir neden de kalmayacaktı. Irak'ın elindeki kimyasal silahları Birleşik Devletler'e ya da İsrail'e gönderebilecek kapasitesi yoktu –bunlar Saddam'ın tercih ettiği hedeflerdi– ve kimyasal silahlar iyi donatılmış Birleşik Devletler askerlerini tehdit etmekten çok rahatsızlık verecek nitelikteydi. Bu Kürt şehirlerini –en önemlileri Irak topçusunun menzili içindeydi– en olası hedefler haline getiriyordu. Pentagon'daki muhataplarım nazik bir şekilde beni dinlediler, ama hiçbir şey yapmadılar. Ekim ayında CIA, Mesut Barzani'yi ve Celal Talabani'yi bir dizi gizli görüşme yapmak için Birleşik Devletler'e getirdi, Kürt liderler koruyucu donanımları Bakan Rumsfeld ve diğer kıdemli memurlardan doğrudan istediler.

Sonunda, ABD yönetimi Barzani'ye, Kürt liderler, aileleri ve yakın ko-

rumaları için bin tane gaz maskesi vereceğini söyledi. Barzani bu teklifi reddetti. Neyse ki, Irak'ın elinde kimyasal silah yoktu. Eğer olsaydı, bu ihmal Irak operasyonunun her aşamasına damgasını vuracaktı –asıl askeri harekâtın yanında– ve on binlerce insanın canına mal olacaktı.

Pentagon'un savaş planlarına göre iki cephele bir harekât yapılacaktı. Amerikan kuvvetlerinin ana kısmı Kuveyt'in kuzeyinden Irak'a girecek, güneydeki Irak şehirlerinin eteklerinden Bağdat'a ulaşacaktı. Aynı sırada, 4. Piyade Tümeni Türkiye'nin güneyinden doğru ilerleyerek başkente ulaşacaktı. Türkiye hükümeti gönülsüzce bu planı onayladı, ama bunun bedeli olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Türkiye'ye gelecek mültecileri durdurmak için Kuzey Irak'a girmesine izin verilmesini istedi. Türkiye'nin talebinin mültecilerle hiçbir ilgisi yoktu, bölge Kürt kontrolü altına girdiğinden beri böyle bir sorun yoktu ve Birleşik Devletler ordusuna karşı Irak ordusunun kuzeyde bir karşı saldırıya geçmesi olanaksızdı. Türkiye, Kuzey Irak'ta olmak istiyordu, çünkü savaş sonrası Bağdat'ın kontrolü altındaki Kürtleri zorlamayı amaçlıyordu. Bush yönetimi, NATO müttefikinin topraklarından 4. Piyade Tümeni için doğrudan geçiş hakkı sağladığı için çok mutlu olmuştu.

Sorun, Pentagon'da da açıkladığım gibi, Türkler, özgürlüklerini yokerken Kürtlerin buna göz yummayacaklarıydı. Türkiye'nin yeni icat ettiği mülteci bahanesine inanacak kadar aptal değillerdi. Peşmergeleleriyle Kürt Bölgesi'nin Türkiye sınırındaki kısmını kontrolü altında tutan Barzani, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin müdahalesi durumunda kuvvetlerinin doğrudan çatışmaya gireceğini bana açıkça söyledi. Şubat 2003'te, Bush'un Özel Elçisi Zalmay Halilzad Kürt liderleri Ankara'ya topladı ve onların itirazlarına rağmen, "Birleşik Devletler, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Irak Kürt Bölgesi'ne girmesini onaylıyor" dedi.

Halilzad'a öfkeli bir şekilde itiraz edildi. Savaş planına sabit fikirli bir şekilde sahip çıkan Pentagon'daki yeni muhafazakârlar iki müttefikleri –Türkler ve Kürtler– arasında çıkacak bir savaşa gönüllülerdi. Neyse ki, Türk Parlamentosu, dört oy farkla, Birleşik Devletler askerlerinin ülkelerinden geçmesine izin vermedi.

Kerkük'ün Saddam düştükten sonra patlayacak bir etnik bomba olmasından korkuyordum. Kerkük ve çevresi Kürtlerin, Türkmenlerin, Sünni Arapların, Şii Arapların, Süryanilerin ve Keldanilerin anavatanıydı. On yıllardır, Kürtler Kerkük'ün Kürt Bölgesi'nin bir parçası olduğunu ileri sürüyorlardı, ama Irak hükümeti Kerkük'ün Kürt Özerk Bölgesi'ne dahil edilmesini reddediyordu ve bunun tek bir nedeni vardı: petrol. Kerkük dünyanın en büyük petrol havzasının üzerine kurulmuştu, ilk kez 1934 yılında bu havzadan petrol çıkartılmaya başlanmıştı ve hâlâ on milyon varilden daha fazla kazanılabilir rezerv olduğu tahmin ediliyordu. 1980'lerde Saddam Kürtleri sürerek Kerkük'ü bir Arap bölgesi yapmaya karar verdi ve bölgeye Arapları yerleştirmeye başladı. Evlerini bı-

rakıp gelenlerin çoğu Irak'ın güneyindeki Şiilerdi. 1991 yılında güvenli Kürt Bölgesi kurulduktan sonra, Saddam Kerkük'ten Kürtleri kovmayı hızlandırdı, sürgün ettiği insanları hükümetin kontrol ettiği bölge ile Kürtlerin kontrolündeki bölgeyi birbirinden ayıran Yeşil Hattı gönderdi. Savaşın arifesinde, on binlerce Kürt önceki evlerini kendilerinden ayıran Yeşil Hattın diğer tarafında çadırlarda ve geçici konutlarda yaşıyorlardı. Saddam'ın devrilmesiyle birlikte, kızgın Kürtlerin şehre akın edeceklerinden, eski evlerine el koyacaklarından ve Arap yerleşimcilerden intikam alacaklarını düşünüyordum. Kerkük'teki şiddet, Irak sınırının ötesinde bile bir savaşı kızıştırabilirdi. Türkiye, kendini Kerkük'teki Türkmenlerin hamisi tayin etmişti, etnik şiddeti bahane ederek Kürtlerin hırslarını engellemek için askerlerini bölgeye gönderecekti.

2002 temmuzunda, Kürt Bölgesi'ne yaptığım ziyaretten hemen sonra, Wolfowitz'e Birleşik Devletler'in hızlı bir şekilde kamulaştırıldığı ileri sürülen Kürt mülkleriyle ilgili bir Kerkük Mülkleri Komisyonu kurmasını önerdim. Sürgün edilmiş olan Kürtler evlerini yasal yollardan geri alacaklarını bilirlerse, güç kullanarak mülklerini geri almamaya ikna edilebilirlerdi.

Bu fikrin işe yaraması için, Kerkük düştüğü zaman komisyonun orada olması ve halka tanıtılması gerekiyordu. Pentagon'da kabul gören tek önerim de bu oldu. Aralık 2002'de, Feith'in yardımcısı olan Bill Luti, Wolfowitz'le yaptığım bir toplantıdan sonra beni kenara çekti. Fikrimin hoşuna gittiğini söyledi, bir Mülk Komisyonu kurduracaktı. On sekiz ay sonra, Mülk Komisyonu hâlâ göreve başlamamıştı.

Pentagon'un Kerkük için yaptığı diğer planlar da korkutucu derecede belirsizdi. Askeri operasyonlar başladıktan bir hafta sonra, ABD yönetiminin Kerkük'ten sorumlu görevlilerinin yaptıkları küçük bir toplantıya katıldım. Şehir düştüğünde asayiş nasıl sağlayacaklarını –ve Kürtler tarafından yapılacak karşı etnik temizliği– sordum. Yanıtları, “Yerel polise güveniyoruz” oldu. “Yerel polis Araplardan mı, Kürtlerden mi yoksa ikisinin karışımından mı oluşuyor?” diye sordum. Yetkililerin hiçbiri bunu bilmiyordu. Kerkük'le ilgili sorunların kolaylıkla çözülmeyeceğini fark ettiğimde çok şaşırdım, oysaki Birleşik Devletler birkaç hafta sonra şehirden sorumlu olacaktı. Kürt asıllı bir Amerikalı cerrah olan Necmaddin Kerim de bu toplantıdaydı. Kerkük asıllıydı ve buradaki polis kuvvetlerinin tamamen Araplardan oluştuğunu ve Kürtler şehirden kovulurken tüm birimleriyle bu operasyona katıldıklarını açıkladı.

10 nisanda, Amerikan ve Kürt güçleri şehre girdiklerinde Kerkük polisinin ortalıktan kaybolması hiç de şaşırtıcı değildi. Kürtler, Amerikalıların ve medyanın dikkatini çekmeden şehrin yakınlarındaki bazı köylerden Arapları sürdüler. Daha da kötüsü olabilirdi. Kürt siyasi partileri şehrin yönetimini ele aldılar, etkilerini ve peşmergeleri kullanarak geri dönen Kürtleri dizginlediler.

Bush yönetiminin başarısızlığını, Saddam'ın devrilmesinden sonra Birleşik Devletler işgal yönetimindeki personel yaklaşımı, savaş sonrası planlamalardaki ciddiyetsizliği –hatta ilgisizliği– yansıtıyordu. Yönetim bir yıldan daha uzun bir süredir savaşı planlıyor olsa da, Colin Powell'ın Dışişleri Bakanlığı'nı tercih etmek yerine Bush'un, savaş sonrası Irak'tan sorumlu kişi olarak atadığı Savurma Bakanı Rumsfeld, 20 ocak 2003'te, savaş sonrası yönetim için bir büro kurdu. Bu kurumun ismi, Yeniden Yapılanma ve İnsani Yardım Bürosu'ydu, *hem* savaşın insani sonuçlarından *hem de* savaş sonrası Irak'ın yönetiminden sorumluydu. Rumsfeld büronun başına emekli bir korgeneral olan Jay Garner'ı getirdi. 1991 yılının yaz aylarında, Garner Refah Operasyonu'nu başlatmıştı. Bu Irak Kürtleri için bir insani yardım kampanyasıydı ve bu operasyon sayesinde Kürt Bölgesi'nde önemsiz bir kahraman oldu. Ortadoğu'yla ilgili başka bir deneyimi ve çatışma sonrası ulusal yapılanma konusunda hiçbir alt yapısı yoktu. Bunların yerine Irak'la ilgili aynı düşünceleri paylaştığı yeni muhafazakârlarla iyi bağlantıları vardı.

Garner iki aydan daha kısa bir sürede, savaş yönetiminin tamamını topladı. Görevinin ne olduğunu karıştırdı ve olası insani felaketlere karşı hazırlanmak yerine, personel toplamakla uğraştı.

Bush'un başkanlığı sırasında Irak'a verilen önemin ne kadar olduğu, en uygun görevli olarak Garner'ın seçilmiş olmasıyla anlaşılabilir. Ama aslında, özellikle en deneyimli hükümet uzmanları Yeniden Yapılanma ve İnsani Yardım Bürosu'na dahil edildiler. Yeniden Yapılanma ve İnsani Yardım Bürosu göreve başladıktan kısa süre sonra emekli olan Büyükelçi Tim Carney'ye göre, Dışişleri Bakanlığı'nın Arap uzmanları “iyi karşılanmamışlardı çünkü Irak'ın demokratik bir ülke olacağına inanmıyorlardı”. Pentagon'daki Pollyannalar, uzmanların Irak'taki sorunları nasıl ele aldıklarını kesinlikle duymak istemiyorlardı.

Dışişleri Bakanlığı'na hiçbir şey sorulmadı, önerileri dikkate alınmadı, Irak'ta hizmet verebilecek en deneyimli dış ilişkiler memurlarının tayinleri yapılmadı. Garner emekli dış ilişkiler görevlilerini bir araya topladı (bazıları çok yaşlıydı) ve bunların geçmişte verdikleri diplomatik hizmetler günümüzde güncel değildi. Bu grubun içinde ehliyetli insanlar da vardı, ama Ortadoğu'yu yeniden biçimlendirecek ve uzun vadede Amerika'nın dünya üzerindeki rolünü belirleyecek bir görevi üstlenecek yapıda değillerdi.

Telaşla hareket edip, deneyimli insanları bir araya getirmeye çalışmadılar. Şubat 2003'te, dış hizmetler görevlisi ve benim de Ulusal Savaş Akademisi'nden meslektaşım olan, Allen Keiswetter'i telefonla aradılar. İşgal yönetiminde Irak Ekonomi bakanı olmak isteyip istemeyeceğini sordular.¹² Düşünmek için izin istedi ve o hafta sonu bu konuyu düşündü. Telefon ettiğinde, Ekonomi bakanını bulduklarını söylediler, ama “Başka bir bakanlıkla ilgilenir misiniz?” diye sordular. Keiswetter,

bu operasyonun nasıl düşünülüp yapıldığına bakarak, teklifi reddetti.

Aynı sıralarda, Ulusal Savunma Üniversitesi başkan yardımcısı olan eski Tunus büyükelçisi Robin Raphel, Irak Ticaret bakanı olarak görevlendirildi, bu görev her bir Iraklı'nın ihtiyacı olan yiyecek istihkakının dağıtım görevini de kapsıyordu. Bayan Raphel Dışişleri'nde görev yapmış, ehliyetli bir memurdu, ama Irak'la ilgili herhangi bir deneyimi yoktu, üstlenmiş olduğu yönetimle ilgili görevi için herhangi bir özel yeteneğe sahip değildi. Ama en azından bir Arap ülkesinde büyükelçi olarak görev yapmış, başarılı bir diplomattı. Barbara Bodine, tartışmalara yol açmış olan Yemen eski büyükelçisiydi,¹³ Irak ve Kuveyt'te görev yapmıştı, Santa Barbara'daki Kaliforniya Üniversitesi'nden bir yıl ücretli izin alarak, Irak'a gönderildi. Irak'ın işgal edilmesinden hemen sonra, Bush yönetimi, Irak ordusuna nezaret etmek için Clinton'ın Savunma Bölümü'nden, Walter Slocombe'yi görevlendirdi. (Bu istisnai bir durumdu, çünkü diğer görevlilerin tamamı partizanca toplanmıştı.) Göreve getirildikten bir ay kadar sonra ve Irak'la ilgili başka herhangi bir deneyimi olmadan, Slocombe Irak ordusunun sorunlarını çözmeye yardım etti, bu büyük sonuçları olan bir karardı.

Diğer makamlara, Garner arkadaşı olan emekli memurları getirdi –bazıları balık tutmaktan ve golf oynamaktan ibaret olan hayatlarına biraz heyecan katmak istiyorlardı– ya da ideolojik sorumlulukları ve kısa sicillerini düzeltmek isteyen siyasi tayinler yapıldı. Büyükelçi Bodine'in yanı sıra, Garner'ın en üst düzey idarecilerinin tamamının Irak deneyimleri hayret verici şekilde çok kısa sürdü.

New York Üniversitesi'nde hukuk profesörü olan Noah Feldman, işgalin ilk günlerinde Garner'ın göreve atadığı idarecilerle birlikte Mayıs 2003'te, Irak'a giderek, Garner'a anayasayla ilgili olarak tavsiyelerde bulundu.

Çevremdeki yeni çalışma arkadaşlarıma bakarak, bir an için tereddüt ettim. Harekete geçmişler ve titiz bir şekilde okuma yapıyorlardı. Ne okuduklarını gördüğümde, soğuk bir ürperti her yerimi kapladı. Görünüşe bakılırsa hiç kimsenin Irak ya da Körfez Bölgesi'yle ilgili bilgilerini tazelemeye ihtiyacı yoktu. İstisnasız herkes, Amerikan işgalini anlatan yeni kitapları ve Almanya ile Japonya'nın yeniden yapılandırılmasını okuyordu.

Almanya ve Japonya, Amerika'nın önderliğinde yapılan ulusal yapılandırmanın altın madalyalarıydı. Muzaffer Amerikalılar, Avrupa ve Uzakdoğu'da istikrarlı demokrasileri olan ve ekonomik açıdan hızla gelişen iki askeri diktatörlüğü dönüştürecek bir işgale yıllarca hazırlanmışlardı. Ezici bir şekilde yenilmiş oldukları ortada olan Almanya ve Japonya'yı Birleşik Devletler savaştan hemen sonra işgal etmişti. Birleşik Devletler'in Avrupa'da ve Pasifik Bölgesi'nde milyonlarca as-

keri vardı ve işgaller yıllardır planlanıyordu. Ve en önemlisi, Almanya ve Japonya gerçek birer ulustu, etnik ve kültürel açıdan homojendi. Bunların yanı sıra Naziler ile Baas Partisi arasında da benzerlikler vardı, ama İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerika'nın kazandığı deneyimlerin Irak'ta hiçbir geçerliliği ve uygulama alanı yoktu. Ama bunları Irak'a uydurmak için Bush yönetiminin büyük bir hırsı vardı.

Hoover Enstitüsü akademisyeni Larry Diamond, Yeniden Yapılanma ve İnsani Yardım Bürosu'nun halefi olan Koalisyon Geçici Yönetimi için görev yaptı. Fedman gibi Diamond da Amerikalıların cehaletinden ve kayıtsızlıklarından deliye döndü. Kısa süren görevi sırasında Koalisyon Geçici Yönetimi için *İsraf Edilmiş Zafer* isimli bir rapor hazırladı, raporun bir yerinde Diamond, bir Iraklı ile işgal görevlilerinden biri arasında geçen tartışmayı anlatmaktadır.

"Irak'taki İngiliz işgali üzerine oldukça çalışmış olmalısınız" dedi Iraklı kendinden pek emin görünen Amerikalı'ya.

"Evet, çok çalıştım" diye yanıt aldı sonra.

"Ben de öyle düşünmüştüm" diye devam etti Iraklı, "çünkü onların yaptıkları hataların tümünü tekrarlamaya karar vermiş gibi görünüyorsunuz."

Yönetimin savaş sonrasını planlamadaki başarısızlığının acısını, Birleşik Devletler hızla ödemeye başladı. İlk hatalar, bizim de gördüğümüz gibi, başarı beklentisini aşağı çekti ve şu anki bataklığın oluşmasına neden oldu. Şaşırtıcı bir şekilde, yönetim yaptığı ilk hatalardan bir şeyler öğrendi. Koalisyon Geçici Yönetimi'nin görevlileri, Yeniden Yapılanma ve İnsani Yardım Bürosu görevlilerine kıyasla daha az plan yaptılar ve çok daha az deneyimliydim. Ve tüm deneyimsizliklerine rağmen, Irak'ta ve Washington'da Amerikalılar savaştan önceki tüm önyargılarına dört elle sarıldılar.

En uzun ömürlü önyargı, birleşik bir Irak düşüncesi idi. Ağustos 2004'te, Condoleezza Rice, sonra da Ulusal Güvenlik danışmanı, Washington'daki Birleşik Devletler Barış Enstitüsü'nde adres göstererek birer konuşma yaptılar. Bundan kısa süre önce, "Irak'tan Nasıl Çıkılır?" başlıklı bir makale yayımlamıştım, makalem siyaset çevrelerinin büyük ilgisini çekmişti, Irak için alternatif bir strateji önerisi yapıyordum ve Rice'ın konuşmayı dinlemeye gelenlere soru sormaları için izin vermesini umutla bekliyordum.

Ne yazık ki, konuşması çok sıradandı, soru sormaya gerek görmedim. Sonra Celal Talabani'nin oğlu ve Kürdistan Yurtseverler Cephesi Washington Temsilcisi Kubad Talabani elini kaldırdı. Kürt halkının yarısı adına konuştuğunu söyledi, "ülkemize özgürlük getirmede önderlik

ettiğiniz için” diyerek Rice’a teşekkür etti ve sonra Birleşik Devletler’in yeniden yapılanma için tahsis ettiği ödenekten neden Kürt Bölgesi’nin yeterince yaralandırılmadığını sordu. “Bu Irak’taki müttefiklerinize gönderilen yanlış bir mesajdır... Kürtler Irak’taki demokratik harekete öncülük etmektedirler” dedi.

Rice Kuzey’e gönderilen özel yardımları tartışmadığını söyledi, ancak sonra aşağıdaki konuşmayı yaptı:

Iraklıların –Kürt, Şii, Sünni ya da Irak’taki diğer etnik gruplardan olsun– bir özellikleri var ki beni derinden etkiliyor, o da birleşik bir Irak’ta yaşamayı gerçekten çok istiyor olmaları. Ve birleştirici bir rol oynuyorlar, Saddam Hüseyin ve rejiminin birçok açıdan körüklediği tarihsel farklılıkları Kürtler ortadan kaldırıp, birleştirici bir rol oynama eğilimindedir.

Birleşik Devletler ülkeyi işgal ettikten sonra aradan yaklaşık olarak altı ay geçmişti ve Bayan Rice’ın Irak’taki etnik ilişkilerden anladığı bu kadardı. Bayan Rice’a, “Bağımsızlık için oy kullansalar ne yönde oy verecekleri sorulan 1,7 milyon Kürt’ün –Kürt Bölgesi’ndeki yetişkinlerin yüzde sekseni– bağımsızlık talebinde bulunmasını nasıl açıklıyorsunuz?” diye sordum.

Rice, “Bu tarz bağımsızlık talepleri birçok yerde yapılmaktadır, örneğin, kuzeyimizdeki Kanada da buna dahildir” diye yanıt verdi. “Benim ilginç bulduğum bir şey var, Şii, Kürt ve Sünni toplumların liderleri sürekli Irak’ın bütünlüğünden yana olduklarını söylüyorlar ve ben bunu çok önemli buluyorum” diye sözlerine devam etti.

Rice’ın tanıdığı Kürt liderlerin hepsini biliyordum, ama bunların içinde Irak’ın bütünlüğünü isteyen birini tanımıyordum. Kürt Bölgesi başkenti Erbil’e tesadüfen giden biri bile, her yere Kürt bayraklarının asıldığını görebilir ve hiçbir yerde Irak bayrağı göremez. (Irak bayrağı asmak yasaktır.) Türkiye’den Kürt Bölgesi’ne girerseniz, ziyaretçilerin işlemlerini Kürt Bölgesel Hükümeti’nin yaptığını ve Irak’ın talep ettiği vize işlemlerinin uygulanmadığını görürsünüz.. Kürt Bölgesi’nin kendi ordusu vardır ve yeni Irak ordusunu bölgesinde istememektedir. Kürtler Irak’la ilgili düşüncelerini gizlememektedirler. Ülkeden nefret etmektedirler ve bunu söylerken hiç de utanmamaktadırlar. Bunu anlayabilmek için gelişkin analizler yapmaya ihtiyaç yoktur. Rice’ın ihtiyacı olan tek şey, üzerine zehirli gazla saldıran, evini yıkan, yüz binlerce akrabayı idam eden –ve asla bir parçası olmak istemediğin– bir ülke hakkında herhangi bir Amerikalı’nın kendini nasıl hissedeceğini düşünmesidir.

Modern Irak ümitsiz kurumların üzerine kuruldu. Kürtler bu ülkenin bir parçası olmak istemezlerken, Araplar ikiye bölünmüşlerdi, Sünni Araplar azınlık olmalarına rağmen egemendiler, Şii Araplar ise sayıca

çoğunlukta idi. Etnik topluluklar birbirleriyle karıştıklarında ortaya çok iyi sonuçlar çıkmaktadır, örneğin Birleşik Devletler ya da Hindistan, bu ülkelerde hiçbir toplum devlete egemen değildir. Irak'ta, üç ana toplum bir araya gelmiştir –Kürtler, Sünni Araplar ve Şiiler– tarihsel olarak coğrafi alanlara sahiptirler, şöyle ya da böyle, Irak üç Osmanlı vilayetinin birleştirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır.¹⁴

Irak, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda dört etnik ve çok dinli bir devlet olarak bir araya getirilmiştir. Diğer yerlerde, her grubun dil ve kültürün baskın olduğu bölgeler verilerek ulusal sorun çözülmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda merkezdeki iktidarda diğer unsurlar tarafından paylaşılmıştır. Irak'ta egemen olan Sünni Araplar ne diğerlerinin kendi sorunlarını kendilerinin çözmelerine saygı göstermişler ne de iktidarı paylaşmışlardır.

İki dünya savaşı arasında, Çekler ve Slovaklar iktidarı paylaşarak, Doğu Avrupa'da demokratik bir Çekoslovakya devleti kurmayı başarmışlardır. 1948'den sonra, Josip Broz Tito çok titiz bir şekilde altı cumhuriyetli ve iki özerk bölgesi Yugoslavya'yı bir araya getirmiştir, ülke Stalin'e direnmiş ve Batı yanlısı komünist bir devlet olmayı başarmıştır. Tito'nun Yugoslavyası birleşen toplumlar arasında bir "Yugoslav" kimliği yerleştirmeyi bile başarmıştır (Sırlar ve Bosnalı Müslümanlar arasında) ve kurucusunun 4 Mayıs 1980'de ölümünden sonra da, tam on yıl ayakta kalmayı başarmıştır. Çok ırklı üçüncü Avrupa devleti Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, on beş cumhuriyetle ortaya çıkan Sovyetler Birliği'dir. İkinci Dünya Savaşı'nda 20 milyon insanı kaybetmesine göğüs germiş ve sonra da küresel egemenlik için yaklaşık olarak yarım yüzyıl boyunca Birleşik Devletler'le mücadele etmiştir.

En azından, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Sovyetler Birliği varlığını sürdürebilir çokuluslu devletler olduğunu kanıtlamaktadır. 1989 yılında Doğu Avrupa'ya demokrasi geldiğinde, Yugoslavya (1991), Sovyetler Birliği (1991) ve Çekoslovakya (1993) yok olmuşlardır. Her durumda, milliyetçilik geniş varlığıyla sadakate üstün gelmeyi başarmıştır.

Bush yönetimi Irak'ın –en az Birinci Dünya Savaşı sonrası kurulan devletler kadar– başarılı olacağını varsaymıştı, iktidardan uzak tutulan güçler sonunda Avrupa'da iktidarı ele geçirmişlerdi. Bu çok saçma bir savdı. Belki de Irak politikasının mimarları, Irak halkının terimleriyle konuşurlarsa, bir devlet yaratabileceklerine inanıyorlardı.

Irak'taki gerçekliğin çelişkisiyle, yönetimin umutları birleşti, etkenler yok sayıldı. Başkan George H. W. Bush'un Suudi Arabistan büyükelçisi olarak hizmet vermiş olan Charles Freeman, bunu şöyle açıklamaktadır: "Biz Irak'ı işgal etmedik, var olmayan bir ülkeyi, bizim anlamadığımız bir ülkeyi, hayallerimizdeki Irak'ı işgal ettik. İşte bu yüzden kaleydoskopu bakıp da bizi şaşırtan yeni şekiller gördüğümüzde şaşır-mamalıyız. Cahiller gördüklerine her zaman şaşırmalıdır."

6. bölüm

Kötü sonuçlar

“Umarım kıyametten ben sorumlu değilimdir.” ABC News’dan Brian Ross ve ben Bağdat’taki Genel Halk Sağlığı Laboratuvarı’nın önünde bir Deniz Piyade teğmeniyle konuşuyorduk. Bir gün önce, 16 nisan 2003’te, teğmen ve müfrezesi yağmacıların binayı soyduklarını görmüştü. Yağmacılar karahumma, çocuk felci, HIV ve kolera mikroplarının içinde bulunduğu küçük ilaç şişelerini almışlardı. Bunlar biyolojik silahlar değildi ama “çift kullanımlı” malzemeler olarak adlandırılıyorlardı. Biyolojik silah üretmek için kullanılabilirlerdi ama tıbbi araştırmalar için yasal olarak kullanılmışlardı. Güvenlik Konseyi Irak’ın biyolojik silahlara ve diğer kitle imha silahlarına sahip olmasını yasaklarken, bazı çift kullanımlı malzemeleri elinde tutmasına izin vermişti. Silah programlarına dönüştürülebileceği şüphesi doğduğundan beri, Birleşmiş Milletler müfettişleri bu malzemeleri sık sık denetlemişlerdi. Müfettişler 1998 ve daha sonra 2002 yılında denetlemek için gittikleri bu binadan kovulmuşlardı.

Müfettişler laboratuvarında silah programına dönüştürülecek biyolojik örneklerle ilgili herhangi bir kanıt bulamamışlar, ama Bush yönetimi bu konuda şüphelenmeye devam etmiştir. 5 şubat 2003’te, Dışişleri Bakanı Colin Powell, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ni ciddi bir tehlikeye karşı uyararak Irak’ın elindeki biyolojik unsurların araştırılmasını istemiştir. “Ama Irak’ın araştırma çabaları burada bitmedi. Saddam Hüseyin hastalığa sebep olacak kangren, veba, tifüs, tetanos, kolera ve ateşli kanama gibi biyolojik unsurlar üzerinde araştırmalar yapıyor ve çiçek hastalığını geliştirebilecek gereçlere sahip.”

Halk Sağlığı Laboratuvarı’nda yapılan bu araştırmanın savaşın nedeni olduğu farz ediliyordu ve ayrıca bu konudan hem Birleşmiş Milletler hem de Birleşik Devletler istihbaratları haberdardı. Bush yönetiminin ölümcül malzemeleri, yanlış ellerden geri almak için herhangi bir planı hâlâ yoktur. Yağmacılar Amerikan askerleri Bağdat’ı ele geçirdikten tam bir hafta sonra laboratuvara girmişlerdir. Deniz piyadeleri yağmacıları laboratuvarın tam yanında bulunan hastanenin önünden izlemişlerdir. Teğmen, “Hiç kimse bana o binada ne olduğunu söylemedi” demektedir.

Aynı gece, günlüğüme göz attım “Bu işin berbat edildiği açıkça ortada, başka işler berbat ediliyor. Bir harekâtın son aşaması nasıl bu kadar kötü planlanabilir? 1991”

Tuvayta Bağdat'ın güneyinde birçok binadan oluşan bir tesistir, Irak önceden bu tesiste nükleer enerji ve nükleer silahlar üzerine araştırmalar yapıyordu. Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu, Tuvayta'da nükleer enerji bağlantılı maddelerin imhasını denetledi, diğer malzemeler dikkatli bir şekilde envantere kaydedildi ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun mührüyle mühürlenerek, güvenlik altına alındı. Tesiste Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun denetlediği malzemeler arasında içi “sarı pasta”yla dolu variller vardı, bu işlenmemiş uranyumdu, işlendiğinde nükleer bomba için bölünebilir malzemeler elde edilmiş olacaktı. Tuvayta ve burada bulunanlar Amerikan istihbaratı tarafından gayet iyi biliniyordu. Ama buna rağmen, Birleşik Devletler görevlileri Tuvayta'daki tehlikeyi değerlendirmede başarısız oldular, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Muhammed el Baradei 10 nisan 2003'te, Viyana'da Amerikalı diplomatlara kendisi “Tuvayta'da depolanmış olan nükleer malzemelerin güvenliklerinin sağlanması gerekmektedir” demişti.

Birleşik Devletler askerleri Tuvayta'ya ulaştıklarında, sarı pasta, savaş başladığı için ülkeyi terk etmek üzere olan, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu müfettişleri tarafından güvenliği alınmış ve bir depoya kilitlenmişti. Birleşik Devletler askerleri Tuvayta'dayken, yağmacılar depoya girdiler. Varilleri aldılar ve görünüşe göre “sarı pasta”yı yere döktüler. İki ton kadar sarı pasta da kayıp. 2003'teki konuşmasında, Başkan Bush Irak'ın Nijerya'dan sarı pasta almaya çalıştığını, bunun çok tehlikeli olduğunu ve savaş sebebi sayacaklarını söyledi, ama Irak ile Nijerya arasında bağlantı bulunduğuna dair istihbaratın yalan olduğu açıktı. Kendi yönetimi Irak'ta depolanmış halde duran sarı pastaya gereken önemi vermemiş ve tesisi koruması için Birleşik Devletler askerlerine emir vermeye gerek görmemişti.

Nisan ayının ilk günlerinde, Birleşik Devletler askerleri El Kaka'a'ya ulaştılar, burası Bağdat'ın otuz mil güneyinde bulunan büyük bir tesisti. Tesisin yeraltı sığınaklarında, 194 metrik ton yüksek çözünürlükte patlayıcı ve 141 metrik ton hızlı infilaklı patlayıcı bulundu. Bu tarz patlayıcılar, uranyum ve plütonyum kapsüllerini içeri doğru patlatmak için kullanılıyordu, bunlar patlayınca nükleer patlamayı gerçekleştirecek zincirleme reaksiyon tetiklenmiş oluyordu. 1945 yılında Nagazaki'ye atılan “Fat Boy” plütonyum bombası için bir ton bu tarz yüksek patlayıcı kullanılmıştı. Irak'ın 1980'li yıllardaki nükleer programı için yüksek çözünürlükte patlayıcı ve hızlı infilaklı patlayıcıya ihtiyacı vardı, bu patlayıcılar inşaat ve diğer sivil amaçlar için de kullanılmaktadır. Irak 2002 yılında denetimi kabul ettikten sonra, El Baradei müfettişle-

rini El Kakaa'ya tekrar gönderdi ve ocak 2003'te, istiflenmiş malzemelerin durumlarıyla ilgili olarak Güvenlik Konseyi'ne rapor verdi. Saddam devrildikten hemen sonra, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu, Viyana'daki genel merkezinde, patlayıcıların fiziksel güvenlikleriyle ilgili bilgileri Birleşik Devletler diplomatlarına verdi.

Bütün bu uyarılara rağmen, Birleşik Devletler askerleri El Kakaa'daki yeraltı sığınaklarını korumasız bıraktı. Bunu izleyen ayda, yağmacılar yüksek çözünürlükte patlayıcı ve hızlı infilaklı patlayıcıyı ve üçüncü bir patlayıcı olan 5,8 metrik ton PETN isimli patlayıcıyı götürdüler. Bu küçük bir operasyon değildi. Bu kadar çok malzemeyi taşımak için en azından kırk tonluk kamyonlara ihtiyaç vardı.

Yüksek hassasiyetli makine araçları ve diğer çift kullanımlı malzemeler nükleer silah üretimi için çok önemlidir.¹ Birleşik Devletler Irak'ı işgal ettikten sonra, bu donanım Bush yönetiminin koruyamadığı tesislerden kayboldu. Ekim 2004'te, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu, "Yaygın ve görünüşe göre sistematik bir söküm yapılarak, Irak'ın daha önceki nükleer programıyla ilgili tesislerden bu malzemeler götürülmüştür" diye rapor verdi. Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'na göre, bunlar ağır makineler kullanılarak, örgütlü çeteler tarafından sökül-müştür ve "yüksek hassasiyetli donanımların bulunduğu binaların tamamına girilmiştir."

Bazı durumlarda, yağmacılar büyük olasılıkla ne aldıklarını bilmiyorlardı. Tuvayta'yı yağmalayanlar depodaki varilleri yağmur suyu biriktirmek için çalmışlardı. Genel Halk Sağlığı Laboratuvarı'na saldıranlar da büyük olasılıkla aldıkları şeylerin ne olduğunu bilmiyorlardı. Tesisler korumasız bırakıldıklarından beri, tehlikeli malzemelerin tamamen gizli kalmaları mümkün değildi ve bunların kötülük saçan ellerde bırakılması düşünülemez.

Yüksek hassasiyetli donanımların Irak'ın feshedilen nükleer programıyla ilgili tesislerden yağmalanmasıyla ve yüksek çözünürlükte patlayıcılar ile hızlı infilaklı patlayıcıların El Kakaa'dan götürülmesi çok iyi örgütlenmiş ve aylar öncesinden bunlara hazırlanmış olduğunu göstermektedir. Bu malzemelere ne olduğuyla ilgili hiçbir kanıt yoktur. Ayaklanmacılar, peşmergeler ve Şii militanlar, Saddam devrildikten sonra aylarca Irak'ın her yerinde korumasız kalmış cephaneliklerden silahları ve patlayıcıları topladılar. Savaşın sonra İran ajanları ülkenin güneyine ve merkezine geldiler. İran kendi nükleer programı için yüksek hassasiyeti olan donanımlarla oldukça ilgili olmalıydı ve Irak'tan yağmalanan donanım özellikle ilgi çekiciydi, çünkü izinin sürülmesi mümkün değildi. İran Irak'taki müttefiklerinin kontrolü altındaki bölgede bulunan El Kakaa'ya ulaşmış olabilir. Büyük olasılıkla Saddam'ın rejimiyle bağlantısı olan Sünni ayaklanmacılar bu tesisin varlığından haberdarlardı, patlayıcıları almış olabilirler çünkü terörizm için bu pat-

layıcılar çok uygundur. 1988 yılında, İskoçya, Lockerbie üzerinde düşürülen Pan Am 103 sayılı uçağı havaya uçurmak için bir kilodan az yüksek çözünürlükte patlayıcı yeterli olmuştu.

Şubat 2003'te, ABC'nin araştırma ekibinin şefi Brian Ross, Ulusal Savaş Akademisi'nin kütüphanesinde benimle Irak Olimpiyat Komitesi'nin yöneticisi ve bir dizi tecavüzden sorumlu, Saddam'ın sadist büyük oğlu Uday'la ilgili bir röportaj yaptı. Kamera ekibi çekime hazırlanırken, Brian ve yapımcısı Rhonda Schwartz'a, 1991 yılında yaklaşık on sekiz ton evrakın Kürtler tarafından ele geçirildiğini anlattım. Ne kadar suçlu olduklarını gösteren bu evraklar, Saddam'ın istihbarat teşkilatlarının taşra bürolarında bulunmuştu. Büyük olasılıkla Bağdat düştüğünde çok daha fazlası bulunabilirdi. Brian rejim devrildikten sonra mümkün olan en kısa süre içinde araştırma ekibinin Bağdat'a gitmesi gerektiğine karar verdi. Brian ve Rhonda ABC News'un danışmanı olarak benim de gelmemi istediler. Böyle bir gezinin bir Ulusal Savaş Akademisi profesörü için oldukça alışılmadık bir görev olduğunu düşündüm (aynı zamanda Savunma Bakanlığı'nın da bir çalışanıydım), yapmaya karar verdiğim şeyi, Wolfowitz'le görüştüm, yıkılmış rejimin dehşetine dikkatleri yoğunlaştırmak için bu çok önemli bir görevdi.²

13 nisan 2003 geceyarısından hemen önce, Ürdün Amman'daki otelimizden ayrıldık, sabahın ilk ışıklarında sınırı geçeceğimizi hesap ederek konvoyla katıldık. Sınır tesisi iki tarafında da geniş boşluklar olan bir binaydı –binlerce aracın park etmesi için ayrılmış boşluklar ve yüzlerce denetim bölümü vardı– ve tamamen boştu. Irak'a girer girmez, Amerikan askerleri basın kartlarınıza baktı ve sonra Bağdat'a doğru giderken geçeceğimiz Irak'ın batısındaki çölde ilerlemeye başladık. Bu yolculuk büyük olasılıkla seyahatimizin en tehlikeli bölümünü oluşturuyordu. ABC'nin kiraladığı Ürdünlü şoförler sefer başına bin dolar kazanıyorlardı –bu aylık ücretlerinden daha fazlaydı– ve mümkün olduğu kadar çok sefer yapmak istiyorlardı. Alışılmış programlarına göre sabah erken saatlerde Bağdat'tan ayrılıp, öğlen saat 11 civarında Amman'a ulaşıyorlar ve hemen Bağdat'a doğru tekrar yola çıkıyorlardı. Şoförler sadece iki gecede bir uyuyorlardı ve Bağdat da her zaman sakin değildi. Saatte 140 km hızla Irak'ın batısındaki çölü geçerken, şoförüm uyanık kalmak için yüzüne tokat atıyordu.

Felluce'nin dışında durduk. Bir araç yoldan çıkmıştı ve aracın yanında iki kişi yerde yatıyordu. Birleşik Devletler ordusunun Blackhawk helikopterleri başlarının üzerinde dönüyordu. Bir pusudan korktum. (Koalisyon henüz Felluce'yi ele geçirememişti.) Konvoyumuzdaki gazeteciler, tehlikeyle yüz yüze gelen bir gazeteci ne yaparsa onu yaptılar: fotoğraf makinelerini çıkardılar ve fotoğraf çektiler. Lastik patlamıştı, bu bir çatışma değildi, Ürdün sınırında, sabah erken saatlerde

hayatını kaybetmiş iki Arjantinli gazeteci görmüştük. Birkaç ay içinde, ayaklanmacılar Ürdün otoyolunu dışarıdan gelen yabancılar için çok tehlikeli bir hale getirmişlerdi.

Biz Bağdat'a ulaştığımızda sokaklarda yağmacılar ve az sayıda Amerikan askeri dışında, hiç kimse yoktu. Aracımızla şehrin içinde ilerlerken, yolun kenarında mobilyalar taşıyan yağmacıların yanından geçtik, bir seferinde bir adamın güç bela bir Xerox fotokopi makinesini belediye otobüsüne yüklemeye çalıştığını gördüm. Her yerde, resmi binalardan, alışveriş merkezlerinden ve bankalardan dumanlar yükseliyordu. Az sayıda resmi bina, Savunma Bakanlığı ve iletişim merkezleri Amerikan bombaları tarafından isabet aldığı için alevler içinde yanıyordu, ama yangınların büyük çoğunluğu Amerikan askerleri geldikten sonra yağmacılar tarafından çıkartılmıştı.

1984 yılında kaldığım Sheraton'a gittik. Bağdat gibi, Sheraton da eskimişten beterdi. Lobideki cam asansörlerden biri çalışıyordu, o da arada sırada. Otel restoranında yiyecek kalmamıştı, bu yüzden biz de yerel bir kebab salonunda kuzu eti, kızarmış patates ve salatadan oluşan bir yemek yedik, günlük yiyecekler değişmemişti. 1984 yılında hosteslerin üstsüz yüzdükleri havuz çöp ve yeşil bir balçıkla doluydu. Odamın müdahaleden beri yani on dokuz yıldır temizlenmediği hissine kapıldım.

Saddam'ın devrilmesinden sonraki hafta, Bağdat karmakarışıkta ama tehlikeli değildi. Beş milyonluk şehirdeki tüm yetkililer ortadan kaybolmuştu. Hükümet yoktu, ordu yoktu, polis yoktu. Geceleri kurşunların kızıl alevi hariç, Bağdat karanlıktı, ara sıra geçen araçların farları ortalığı aydınlatıyordu, jeneratörü olan az sayıda binanın ışığı yanıyordu. Amerikan askerleri kavşaklara ve üst geçitlere konuşlanmışlardı, artık sorumlu oldukları şehrin büyüklüğü onları yutmuş gibi görünüyordu.

Bağdat'a geldiğimin ertesi günü, yıkılmış Saddam heykelini görmek için Firdevs Meydanı'na gittim. Yanında küçük torunu olan bir adam topladığı çiçekleri bana verdi. Semt pazarının yanındaki, artık saygı göstermemenin ifadesi olarak ayakkabısını devasa Saddam portresine fırlatan genç bir adamın fotoğrafını çektim. Ticaret Bakanlığı'nın önünde, bir adam ayağını devrilmiş yatan Saddam heykelinin kulağına koymuştu. Sırtarak kendi kulağını gösteriyordu, kulağının yarısı yoktu. Saddam rejimi ordudan firar eden askerleri, kulaklarını keserek cezalandırıyordu.

İşgalin ilk günlerinde, Amerikalılara karşı öfke yoktu, savaş kurbanları bile tepki göstermiyordu. Brian Ross'la birlikte Bağdat'ta çoğunlukla Sünni Arapların yaşadığı Mansur bölgesine gittik, 7 nisanda Birleşik Devletler hava kuvvetleri yerde delik açan bombalarla buradaki üç evi yok etmişti, çünkü Saddam'ın bu evlerin altındaki bir yer altı sığınagında saklandığı istihbaratı almışlardı. Saldırıda on sekiz kişi hayatı-

nı kaybetti, ölenlerin içinde çocuklar vardı ve komşuları patlamalar yüzünden dehşete kapılmıştı. Bu evler 1950'li yıllarda inşa edilmişlerdi, bunlardan başka da etrafta altına herhangi bir şey inşa edilecek yapı yoktu. Fotoğraf çekerken öfkeyle ya da tehditle karşılaşmadık. Birkaç kişi bizi evlerine bile davet etti.

Yıkılmış rejimin kötülüklerini hatırlatan acı dolu manzaralar vardı. Belge araştırmamız için ilk önce, Irak askeri istihbarat karargâhına gittik, bu bina Amerikan ordusu tarafından güvenliği sağlanan az sayıdaki binadan biriydi. Orta yaşlı bir adam Amerikan askerlerine –askerler altmış tonluk tankların üzerinde oturuyorlardı– içeri girmesine izin vermeleri için yalvarıyordu. Bir adam bana iki kardeşiyle birlikte görüldüğü bir fotoğraf gösterdi. Yirmi yıl önce hep birlikte tutuklanmışlardı. Onu serbest bırakmışlar, bir kardeşini idam etmişler, üçüncü kardeş ise idama mahkûm edilmiş, ama aile idamın gerçekleştirildiğini duymamıştı. Şimdi onu bulmayı ümit ediyorlardı. Başka bir adam 1981'den beri haber alamadığı erkek kardeşini arıyordu, kardeşi yirmi yaşındayken kendisini ihbar eden Yemenli bir işçiyle rejim hakkında serbestçe konuşma hatasına düşmüştü. Fotoğraflarla tezat oluşturan karşımdaki yaşlı adamın görünüşü beni çok etkiledi, kayıp fotoğraflarındaki solmuş genç yüzler ya bir ağabeye ya da bir kuzene aitti. Bazı insanlar, yakınlarının hâlâ tesisin altındaki yeraltı hapisanesinde tutulduklarına inanıyorlardı ve çılgına dönmüş bir halde Amerikalılardan gizli hücreleri aramalarını istiyorlardı. Uzun süre beklerlerse, yakınları açıktan ölebilirdi. Aslında, kayıpların çoğundan 1981'deki tasfiyeden beri haber alınamıyordu.

Kuruluşundan beri Uday Hüseyin'in sorumluluğunda olan, Irak Olimpiyat Komitesi'nden tek bacaklı bir adamı konuştum, yoksul bir Şii mahallesinde, dostlarının ve ailesinin yardımıyla yaşıyordu; iki eşeğin çektiği arabasına, kısmen yanmış binalardan topladığı metal hurdaları yüklüyordu. Bana bacağına "Birinci Bush" zamanında kaybettiğini söyledi, şubat 1991'de, Hafci isimli bir Suudi şehrine düzenlenen saldırıya katılan askerlerdenmiş. Kendisine yardım etmediği için Saddam'ı suçluyordu. Arkadaşlarından biri, Uday'ın beklentilerini karşılayamayan atletlere işkence yaptığı bodrumdaki hücreleri eliyle işaret etti.

Bağdat'ta yaşayanların çoğu Saddam'ın gitmesinden çok memnundu, bu açıktı. Rejimi yıkanların Amerikalılar olması umurlarında değildi, birçok Iraklı önceki yirmi beş yılın yarattığı travmaları iyileştirebilmeyi umut ediyordu. Şükürler olsun ki yağmalama yapılıyordu çünkü insanlar bunların doğru olmayabileceğine inanmaya başlamışlardı. 15 nisan akşamı, günlüğüme şunları yazdım: "Bağdat'a baktığım zaman, Birleşik Devletler'in çok fazla sıkıntıya katlanmak zorunda kalacağından korkuyorum. Bu karanlık, boş ve korku dolu şehirde gerçek bir özgürlük duygusu hissedilmiyor. Durum bugün böyleyse, üç ay sonra neye benzeyecek?"

ABC ekibi, belge ve evrakları bulmada hiç zorlanmadı. Dicle'nin kıyısında bulunan Uday Hüseyin'in bürosunda, yine ABC News'un danışmanlarından emekli CIA ajanı, Bob Bauer, Saddam Fedaileri'yle ilgili kişisel kayıtları buldu; Fedailer, Amerikan askerleri Bağdat'a doğru ilerlerken hâlâ ölümcül pusular kuran gerilla kuvvetiydi. Bu kuvvet daha sonra ayaklanmanın temelini oluşturdu. Uday'ın tıbbi dosyalarını da bulduk, bu dosyalar içinde alkolden kaynaklı böbrek rahatsızlığıyla ilgili bir İngiliz uzmanla yapılan yazışmalar da vardı.

Sheraton'dan Firdevs Meydanı'na geldiğimizde, gizli elektronik ve telefon dinleme merkezini bulduk. Bir dizi kapı ve yanılma amacıyla örülmüş duvarın ardında bir merdiven bulduk ve odalar konuşma çözümleriyle doluydu, bunlara Birleşmiş Milletler ve yabancı büyükelçiliklerin konuşmaları da dahildi. Irak istihbarat teşkilatları birbirlerini bile dinliyordu ve bu konuşmaların çözümleri de vardı. Brian bazı kasetleri havaya atarak oyun oynarken, Bob da bant çözümlerinden bazılarını İngilizceye çevirerek bize okuyordu.

Binayı işgal edenler bize, geceleyin gelen bir Iraklı ziyaretçinin kâğıtları yaktığını söylediler, bu kişi büyük olasılıkla Saddam'ın istihbarat teşkilatındandı. Elyazmalarını korumaya alacağını umarak Wolfowitz'in bürosuna telefon ettim. Saddam Fedaileriyle ilgili dosyaları teslim edebileceğimi bile söyledim. Hiçbir şey olmadı. Sheraton, Birleşik Devletler askerleri tarafından kuşatılmışken bile, Savunma bakan yardımcısının bürosu Fedailerle ilgili evrakları toplamayı organize edemezdi. Birleşik Devletler askerlerine hâlâ saldırılar düzenleyen insanların isimleri ve ev adreslerinin ne kadar faydalı olacağını düşünebilirsiniz.

En utanç verici olay Irak Ulusal Müzesi'nin yağmalanmasıydı. 11 nisanında –Saddam'ın rejimi yıkıldıktan iki gün sonra ve Bağdat'ın sorumluluğu yasal olarak Birleşik Devletler'deyken– yağmacılar müzeye saldırdı. Müzede insanlık tarihinin başlangıcına kadar giden sanat eserleri vardı ve bunlara Babil, Urartu, Sümer ve Asur uygarlıklarına ait efsanevi parçalar da dahildi. Hiç kuşkusuz, müze dünyadaki en önemli arkeolojik koleksiyonlardan birine ev sahipliği yapıyordu, üstelik bu sadece Irak'a ait bir miras da değildi, tüm insanlığın mirasıydı. Amerikalı arkeologlar savaşta müzenin tehlike altında olacağını biliyorlardı ve korunması için Pentagon'u defalarca uyardılar. Savaşın hemen önce, müze çalışanlarından Arkeolog Lamia Gailani Dışişleri Bakanlığı'na gitmiş, müzenin kesinlikle yağmalanacağını söyleyerek yetkilileri uyarıyordu. Dışişleri Bakanlığı Pentagon'a Bağdat'ta korunması gereken elli binarın listesini gönderdi, müze bu listede ikinci sırada bulunuyordu (listenin birinci sırasında Saddam rejiminin evraklarının bulunduğu ve benim de gördüğüm hükümet binaları ve istihbarat karargâhları vardı). Müzeye hiçbir koruma sağlanmadı.

Yağmacılar saldırdığında, müze çalışanları yakındaki kavşakta bulu-

nan deniz piyadelerine yardım etmeleri için yalvardılar. Yüz metre kadar uzakta olmalarına rağmen, askerler yardım etmeyi reddettiler.³ Çalışanlar teşhir edilen parçaları korumak için paketleyerek uzaklaştırmaya çalıştılar, ama en değerli parçaların bazıları ya paketlemek için çok büyüktü veya yerinden hareket ettirilmeyecek kadar kırılıyordu. Müzedeki en değerli otuz sekiz parça çalındı, diğerleri paramparça edildi. Yağmacılar bodrum katındaki depolara girdiler ve binlerce parçayı çaldılar, bunlara üzerlerinde dünyanın ilk yazılarını taşıyan silindir şeklindeki beş bin mühür de dahildi. Medya, Bush yönetimini utanç içinde bırakarak, müzedeki olayın üzerine atladı.

15 nisan sabahı müzeye gittim, sonunda deniz piyadeleri o gün binayı korumak için konuşlanmışlardı. Müze yöneticisi Dony George isimli iriyarı bir Süryani'ydi, bana çevreyi gösterdi. Paramparça olmuş heykeller ve antik vazo parçaları yerlerdeydi: muhafaza sandıkları ters çevrilmişti. Hatra'dan gelen Helenistik tarzdaki oturan kadın heykelinin başı kaybolmuştu. Müze kütüphanesi ve kayıtların birçoğu yok olmuştu. Üzerinde yazıtlar bulunan insan ırkının uzak geçmişini anlatan kil tabletleri anlayabilmek için bunların dökümlerinin bulunmasının hayati bir önemi vardı, ama arşiv ve dökümler yok edilmişti. Kayıp silindir mühürlerin kayıtları tahrip edilmişti, ama yakın zamanda yapılan kazılardan elde edilen eserlerin katalog çalışmaları da henüz yapılmamıştı.

Rumsfeld bir parça düzensizlik yaşandığını söyleyerek her şeyi küçümsediğinde her şeyi daha da kötüleştirdi ve sonra televizyonların vazoyu alan bir adamın görüntüsünü tekrar tekrar vermesinden şikâyet etti. (Rumsfeld Irak'la ilgili çok fazla basiretsiz şey yaptı ve söyledi, seleflerinin hiçbirinin yapmadığı günlük basın açıklamalarını neden yaptığını doğrusu ben çok merak ediyorum.)

Yönetim sonra olanları önemsizmiş gibi göstermeye çalıştı. Wolfowitz çalınan otuz sekiz eserin tamamının bulunduğunu daha sonra Senato Dış İlişkiler Komitesi'ne bildirdi, parçalanan binlerce sanat eseri ve depolardan çalınan eserleri atlayarak yalan söyledi, bunlara silindir şeklindeki mühürler de dahildi. Bu otuz sekiz eserin müzenin en değerli hazinelerinden biri olduğundan da hiç söz etmedi.

Yağmacılar Irak Ulusal Kütüphanesi'ni de yaktı, kütüphanede eski elyazmaları, Irak'ta basılmış olan her kitabın bir kopyası, XIX. yüzyılın ortasından beri Bağdat'ta basılmış olan gazetelerin kopyası bulunuyordu. Yağmacılar, Irak'ın yakın tarihiyle ilgili her kaydı sildiler. Irak Güzel Sanatlar Müzesi de koleksiyonunun tamamını kaybetti.

Irak'taki müzeler ve Ulusal Kütüphane'nin korunmasında, ABD yönetimi işgal gücü olarak ülkenin kültürel mirasını korumaktan yasal olarak sorumluydu ve bu sorumluluğunu yerine getirmede. Yönetim aşırı kibri yüzünden uzmanları dinlemedi, savaşta kendi Dışişleri Bakanlığı'nın uzman rehberliğini bile görmezden geldi, uluslararası yasa-

lara da aldırış etmedi ya da kayıtsız kaldı. Yağmayı Iraklıların yaptığını söylemek bir mazeret değildir. Yağma, rejimin yıkılışıyla birlikte kanun ve düzenin çökmesinin kaçınılmaz bir sonucudur.

Irak'ta kaldığım üç hafta boyunca, en önemli binalara ve tesislere rahatça girip çıktım, hiç kimse bana engel olmadı. Bunlara Dışişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, eski Kraliyet Sarayı, Irak Olimpiyat Komitesi Genel Merkezi, Musul Üniversitesi, Uday Hüseyin'in evi, hapishaneler, cephanelikler ve istihbarat tesisleri de dahil. Gezdiğim her binada yağmacılar işbaşındaydı ama onlardan gelebilecek bir tehlike hiç hissetmedim. Hatta tam tersine, yağmacılar bize dostça davrandılar ve birkaç tanesi benden çalmaya çalıştıkları taşınabilir kamu malıyla birlikte fotoğraflarını çekmemi istediler. Dışişleri Bakanlığı'nda, yeraltındaki mahzenleri aydınlatmak için Irak'ın yaptığı anlaşmaların orijinallerini kullanarak ABC araştırma ekibine evrakların ve bilgisayar disketlerinin toplanmasında yardım ettiler. (Ben birkaç anlaşmayı kurtarabildim, biri Nehru tarafından bir diğeri de Tito tarafından imzalanmış anlaşmalardı, bunları Kürt Bölgesi'nde Berham Salih'e teslim ettim.)

Ziyaret ettiğim tesislerin çoğunun istihbarat değerleri vardı ve Bağdat'ta ABC muhabirinden daha çok Amerikan askeri vardı. Ne Pentagon ne de CIA, bu tesislerin istihbarat değerlerini araştırmak için herhangi bir çaba sarf etmedi. Bu savaşın bir nedeni olarak, Bush yönetimi Irak'ın üstü örtülü bir şekilde kitle imha silahları için ihtiyaç duyduğu malzemeleri delil olarak gösterirken, (Nijerya'dan gelen sarı pasta gibi) Başkan Yardımcısı Cheney, Saddam'ın büyükelçilerinin El Kade'yle bağlantıları olduğunu iddia etti. Dışişleri Bakanlığı, Irak'ın dış istihbarat faaliyetleri ve yasaklanmış malzemeleri tedarik ettiğine dair belgeleri bulmak için lojistik bir yerdi. Ama Dışişleri Bakanlığı'nun kasalarını açarken benim gördüğüm kişiler sadece yağmacılardı. Kasalarda para değil de, evrak buldukları için bir hayli üzölmüşlerdi.

Sonunda, Irak'ın yeni yetkilileri Dışişleri Bakanlığı'nda önemli evraklar buldular. Bu evrakların içinde skandallarla dolu Birleşmiş Milletler'in Petrol Karşılığı Yiyecek Programı için Irak'ın verdiği rüşvetlerin listesi ve savaştan önce cihat için Irak'a gelen yabancı militanların isim listeleri vardı. Binarın güvenliği önceden sağlanmış olsaydı, kim bilir daha ne kadar çok ve önemli evrak ve belgeye ulaşılacaktı bir düşünün.

Benim gördüğüm tek şey beceriksizlikti. Bağdat'ı alan Amerikalı kadın ve erkek görevliler işlerinde uzmandı -disiplinli, nazik ve görevlerine yoğunlaşmış insanlardı. Ne yazık ki, siyasi irade savaşın nedenlerine odaklanmıştı, iç siyasetteki hasımlarını yenmeye çok heveslilerdi, Iraklıların Amerikan tarzı demokrasiyi hemen kabul edeceklerini düşünüyorlardı, ama ideoloji gözlerini o kadar kör etmişti ki askeri zaferden sonra yapılması gereken en önemli görevleri bile yapmada başarısız oldular.

Birleşik Devletler işgali, ilk günlerde çıkan kargaşayı asla bastıramadı. Pratik bir konu olarak, resmi binaların ve enerji terminallerinin yağmalanması en hayati hizmetlerin aylarca hatta bazı durumlarda bir yıldan daha uzun süre verilememesi anlamına geliyordu. Iraklılar evlerinde otururlarken –işsizlerdi çünkü işyerleri yok edilmişti ya da fabrikalarını işletecek enerji yoktu– işgalcileri suçladılar.

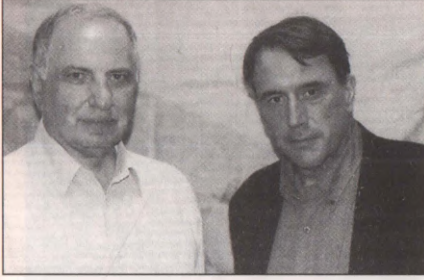
Bush yönetimi, Bağdat'ta kanun ve düzeni sağlamada başarısız oldu çünkü askeri harekât öngörülenden çok daha kısa sürmüştü. General Shinseki'nin önerdiği gibi Irak'a daha fazla sayıda asker gönderilmiş olsaydı bile, bu bir işe yaramayacaktı çünkü harekâtın hızı yüzünden Bağdat'a giren asker sayısı yine çok az sayıda olacaktı. Bunun tartışılması hiç de dürüst değildir.

9 nisanı Bağdat'a giren askerlerle, Birleşik Devletler'in arkeoloji müzesini, Ulusal Kütüphane'yi ve önemi olan yirmiden fazla bakanlık binasını koruması mümkün değildi. Birleşik Devletler hiçbir şeyi korumadı çünkü Savunma bakanı ve üst düzey yardımcıları Irak'taki kamu mallarını korumayı hiç düşünmemişlerdi –ya da kamu düzenini sağlamayı– onlar için bunun bir önemi yoktu. Başkan da böyle bir konu üzerine hiç düşünmemişti.

Rumsfeld Petrol Bakanlığı'nun önemli olduğunu düşünmüştü ve 15 nisanı binanın önünden geçtiğimde, bir Amerikan tankı ve çok sayıda askerin binanın önünde etten bir duvar ördüklerini gördüm. Hemen yanlarındaki, Sulama Bakanlığı yakılmıştı, Irak'taki barajların, pompa istasyonlarının ve binlerce kilometrelik su kanalının planları ve projeleri de yok olmuştu. Suçlamalar çok açıktır. Petrolün önceliği vardı, ama milyonlarca Iraklı'nın temel ihtiyacı olan suyun hiçbir önemi yoktu. Birçok Iraklı da bu şekilde düşünmektedir.

Iraklıların yağmacılıkla ilgili iki farklı düşünceleri vardı. Ya Birleşik Devletler'in düzeni sağlamakta yetersiz kaldığını ya da daha da kötüsü ülkenin fiziksel olarak yok olmasını arzu ettiklerini gördüler. Buna verilecek en mantıklı yanıtın direnişe geçmek olduğunu düşündüler. Birleşik Devletler'in daha ilk gün, 9 nisan 2003'te Bağdat'ı aldığı an, bu savışı kaybettiğini söylemek hiç de abartılı olmaz.

Mayıs ayında Washington'a döndüğümde, Paul Wolfowitz'e Irak'ta gördüklerimi anlattığım tam bir saat süren bir brifing verdim. Resmi binaların ve tehlikeli maddelerin bulunduğu tesislerin yağmalanmasıyla ilgili olarak verdiğim rapor Wolfowitz'i oldukça sinirlendirdi. Öfkesinin, benim açıklamaya çalıştığım şekilde planlamada yapılan hatalar yüzünden olduğunu ümit etmişim, ama eleştirdiğim için bana sinirlendiğini fark ettim. Bu toplantıdan sonra ne Wolfowitz ne de çalışanları telefonlarıma yanıt vermediler ve bundan sonra Pentagon'la iletişim kuramadım. Beş ay sonra Birleşik Devletler hükümetindeki görevimden ayrıldım.

Ahmed Çelebi'yi
Bağdat Avcılık
Kulübü'nde
görmüştüm. Doğduğu
kente 35 yıl sonra
dönmeden hemen
önce.

Ayad Allavi'yle, (soldan ikinci) Irak'ın Saddam sonrası ilk başbakanı olmadan
önce nisan 2003'te Bağdat'taki karargâhında bir araya geldik.

Celal Talabani (sol başta) nisan 2005'te Irak tarihinin demokratik seçimlerle başa
gelen ilk devlet başkanı oldu. Mesut Barzani haziran 2005'te Irak Kürt Bölgesi'nin
ilk cumhurbaşkanı oldu. Her iki arkadaş için de olaylar çok farklı bir biçimde
gelişmiş, bütün ümitlerini yitirdikleri günlerden buralara gelmişlerdi.

Nisan 2003'te Şiilerin Kerbela hac yürüyüşüne katıldım. Irak'ta çoğunluğa sahip olduklarına ve Irak'ı yönetme hakkının kendilerine verilmesi gerektiğine beni inandırmaya çalışmışlardı.

Saddam'ın güneydeki hâkimiyeti nisan 2003'te sona erdiğinde, yerel halk Irak bataklıklarını kurutmak için inşa edilmiş barajları yıktı. Bölgeyi on ay sonra ziyarette gittiğimde bataklık otlarının ve Bataklık Araplarının eskisi gibi geri geldiğini gördüm.

Kerkük'te çocuklar, kullanılmaz haldeki bir tankın üstünde Saddam'ın yönetimden indirilişini kutluyorlar.

Halepçe yakınlarındaki mezarlıkta bir peşmerge yığınlar altından iki çocuğun kafatasını çıkarıyor.

1988'de kimyasal saldırılar gerçekleştiğinde on iki yaşındaydı ve köyüne düzenlenen saldırıdan sağ kurtulan tek kişiydi. O saldırıda aralarında kendi annesi ve iki kız kardeşinin de bulunduğu yüzlerce insan hayatını kaybetmişti.

1991'de Halepçe. Bir peşmerge, bir Kürt erkeğinin kucağında minik bir bebekle 16 mart 1988 kimyasal saldırıları sonrasında ölü bulunduğu yeri işaret ediyor. Sözü geçen fotoğraf, Irak'ın Kürtlere zehirli gazla saldırdığı konusuna dünya kamuoyunun dikkatini çekmişti.

Bir adam duvardaki dev Saddam posterine ayakkabısını fırlatıyor. Bağdat'ta, ABD birlikleri Irak diktatörünü devireli birkaç gün olmuş.

Eski bir asker, Irak Ticaret Bakanlığı önündeki devrik Saddam heykeline ayağını dayamış yarı kesik kulağını göstererek poz veriyor. Kulak kesme, Saddam döneminde asker kaçaklarına uygulanan sıradan cezalardan biriydi.

Bağdat düştükten on gün sonra, nisan 2003'te bir yağmacı, Irak Dışişleri Bakanlığı'ndan aldığı bir büro koltuğunu sürüklüyor. Pencerelerdeki kurum lekeleri yağmacıların ayrılırken çıkardıkları yangınların eseri.

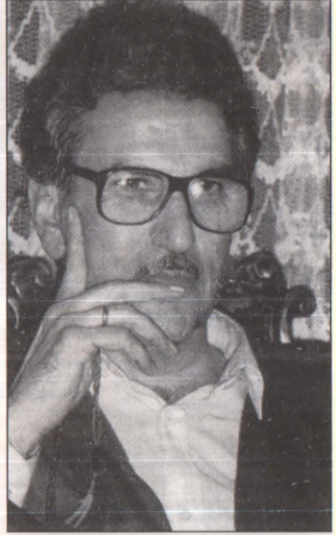
Ağustos 1988'de 60 000 Kürt, köylerine düzenlenen kimyasal saldırılardan kurtulmak için Türkiye'ye kaçtı. İki hafta sonra, onlarla Türkiye'nin güneydoğusundaki yüksek bir dağda görüşmüştüm.

Vermil köyünden
Beşir Şemseddin
hardal gazının
neden olduğu
yanıklarla.

Bu fotoğraf 30 martta Zaho'da çekildiğinde kurtuluş coşkusu henüz tam olarak yaşanmıyordu. Irak ordusu ertesi gün saldırıya geçince Muhid (sağda) Dicle üzerinden Suriye'ye geçti.

Sami Abdül Rahman 30 martta, 1960'lardan sonra ilk kez Dehuk'a geldi. 1 şubat 2004'te Erbil'de düzenlenen bir bombalı saldırıda hayatını kaybetti.

1991 Kürt ayaklanması sırasında Celal Talabani (soldan dördüncü) ve yörenin ileri gelenleriyle 30 martta Dehuk'ta görüştü.

31 martta aileler dağlardaki
çayırlarda mola vermişler.
Çocuklar olanları hâlâ bir
macera olarak görüyor.

Nisan sonunda
Türkiye sınırındaki
sarp dağlarda
yaşayan mülteciler
dizanteri ve kötü
koşullardan dolayı
kırılıyordu.
Resimdeki adamlar
ölen bir akraba
çocuğu için mezar
kazıyor.

Başkaldırı hareketi 31 mart 1991'de başarısızlıkla sonuçlanınca Kürtler çareyi
dağlara kaçmakta buldu. Bazıları şanslıydı, araba bulabilmişlerdi.

Bir adam,
Süleymaniye'deki gizli
polis tecavüz odasında
bırakılmış bir genç kız
elbisesini gösteriyor.

Barzani aşiretinden
bir kadın Saddam
tarafından alıkoyulan
5 000 adamdan ikisi
olan oğullarının
fotoğraflarını
gösteriyor. 2005'te
Kürtler, kayıplardan
bazılarının gömüldüğü
toplu mezarlar
bulmuşlardı.

Tahıl torbalarına konulmuş 14 ton ağırlığında Irak gizli polis dokümanı. İran
sınırında yıkık bir okul binası. Talabani bu belgeleri bana emanet etmişti.

7. bölüm

Hiçbir koşul koyamazsın

Savaş sonrası Irak'ın yeni yöneticisi olacağını düşünse de Jay Garner, Amerikan askerleri Bağdat'ı ele geçirdikten on iki gün sonrasına, 21 nisana kadar Kuveyt'te kalmaya devam etti. General Tommy Franks, Garner'in yetkisini reddetti ve Garner da bu konuda ısrar etmedi. Geldiğinde, Bağdat kargaşa içindeydi, Irak'taki yetkisi zayıflamıştı ve Washington'dakilerin gözünde güvenilirliği azalmıştı.

22 nisanda, Garner ve ekibinden bazıları uçakla, Küçük Zap Nehri'nden yararlanılarak yapılmış suni bir gölün kıyısındaki Kürt yerleşimi Dukan'a gittiler, Garner burada Celal Talabani ve Mesut Barzani'yle tanıştı. Garner, Kürt liderlerden birkaç hafta içinde ülkenin sorumluluğunu üstlenecek olan geçici Irak hükümetine yardımcı olmalarını istedi. Bu hükümetin çekirdeği oluşmuştu. Aralık 2002'de, Iraklı muhalifler, Irak'ın geleceğini tartışmak için Londra'daki Metropol Hilton Otelinde bir araya geldiler. Iraklı muhalif partiler, kendilerini temsil etmeleri için yedi kişiyi seçerek, Irak Liderlik Konseyi'ni oluşturdular. Konseyde, iki Kürt lider, Talabani ve Barzani; önde gelen iki Şii partisinin liderleri, Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'nden Abdülaziz el Hakim ve Dava'dan İbrahim Caferi; laik Arap liderler, Irak Ulusal Kongresi'nden Ahmed Çelebi ve Irak Ulusal Uzlaşma'dan Ayad Allavi ve laik Ulusal Demokrat Parti'nin lideri Sünni bir Arap ve avukat olan Nasır Çadırcı vardı. Irak Liderlik Konseyi, Iraklı Şii'leri ve Kürtleri gayet iyi temsil ediyordu, ama değişen rejime tamamen karşı çıkan Sünni Araplar burada temsil edilmiyorlardı. (Çadırcı'nın hiçbir desteği yoktu.)

2002'deki Londra Konferansı, alternatif bir Irak hükümeti kurmak niyetiyle, rejim yıkıldıktan sonra aceleyle toplanmıştı. (Basın tarafından sürgündeki Irak hükümeti olarak tanıtılsa da, Kürtler söz konusu olacağından bu teknik olarak doğru bir tanımlama değildi.) Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen talimatlar doğrultusunda, başkanın özel temsilcisi Iraklı muhalif Zalmay Halilzad, alternatif hükümetin oluşma biçimine ciddi şekilde karşı çıkmıştı. Bunun ışığında, Çelebi, muhalif liderleri hükümetin ilkeleri ve tarzı konusunda anlaşmaya zorladı. Halilzad da bu çabalara muhalefet etti.

Garner hükümete bir düzen verirken, nisan 2003'te, geçici hükümete Dışişleri Bakanlığı'nın daha önce muhalefet etmesinin doğurduğu sonuçlarla yüz yüze kaldı. Iraklı siyasal partiler Saddam karşıtlığı yüzünden bir araya gelmiş olmalarına rağmen, birleşmiş değillerdi. Şiiler İslami bir devlet, Kürtler fiili olarak elde ettikleri bağımsızlıklarını korumak ve laik Araplar da kendi egemenliklerinde güçlü bir merkezi hükümet istiyorlardı. Ortak bir program ve hükümetteki makamların paylaşılması üzerinde anlaşmaları zaman alacaktı. Ve Çelebi Londra'da bunu çok iyi anlamıştı, siyasi partiler Bağdat'taki ganimetleri bölüşmeye çalıştıklarında, rejim değişikliği sayesinde bunların çok kolay çözümleneceğine duyulan inanç sadece kuramsal bir olasılık olarak kalacaktı.

23 nisanda, Dukan toplantısından bir gün sonra Garner ve ekibi, Barzani'yle öğle yemeği yemek için helikopterle Erbil'le gittiler, ben de bu yemeğe katıldım. Çatışma sonrasının kötü koşulları dedikodularla sürüyordu ve ortada bir sürü yanlış anlama da vardı, iletişim kurmanın ve halkı bilgilendirmenin hayati önemi vardı. Bu etkinlikleri Garner adına birinci Bush yönetiminde halkla ilişkilerden sorumlu dışişleri bakan yardımcısı ve 2001 yılından beri Fas büyükelçisi olan Margaret Tutwiler üstlenmişti. Enfal'le ilgili hiçbir şey duymamıştı ve Dışişleri Bakanlığı sözcüsü olduğu sırada Enfal Harekâtı'nın yapıldığını bilen ev sahiplerinin önünde bunu hiç de diplomatik olmayan bir dille ifade etti. Garner, kuzeyin sorumluluğunu emekli tümgeneral Bruce Moore'a vermişti. Talabani bir gece sonra Moore'un onuruna akşam yemeği verdi, Moore gecenin önemli bir kısmını Tutwiler ve Bağdat bölgesinden sorumlu diplomat Barbara Bodine ile ilgili yapılan şiddetli eleştirileri dinlemekle geçirdi. Kürtlerin peşmerge güçlerini dağıtacaklarını sanmadığımı söylediğim zaman Moore bunu kuşkuyla karşıladı. "Ama Talabani Garner'a böyle söylemedi" diye yanıt verdi. Garner'ın görevinin dibe vurduğunu görebiliyordum.

28 nisanda, Bağdat Kongre Merkezi'nde, gelecekteki hükümeti tartışmak için Garner üç yüz elli Iraklı'yı ağırladı. Zayıf bir şekilde hazırlanmış olan oturum akla hiç mantıklı gelmiyordu, ama sürgün olmayan Iraklıların katılması konusunda ısrar eden yönetimle iyi geçinmek için bu toplantıyı düzenlemek zorunda kalmıştı. Garner gündemsiz bir toplantıyı idare edip, siyasi diyalog deneyiminden de yoksun olarak, birbirinden tamamen farklı toplulukları birleştirmeye çalıştı. Toplantı büyük bir kargaşayla sona erdi. Aynı gün Talabani ve Barzani muzaffer bir şekilde Bağdat'a girdi –Kürt yerleşim bölgesinden gelen konvoyda ben de onlarla birlikteydim– ama işleyişi etkilemesi açısından bunun için çok geç kalınmıştı.

5 mayısta, Garner on gün içinde geçici Irak hükümetinin çekirdeğini biçimlendireceğini ilan etti. Garner Pentagon için çalışıyordu ve Pentagon da iktidarın mümkün olan en kısa süre içinde Iraklılara devredil-

mesini istiyordu. Bu, Çelebi ve Allavi gibi laik Şii sürgünlerin ve dini Şii partilerin güçlü bir şekilde önderlik edecekleri eski sürgünlerin ve Kürtlerin biçimlendireceği bir koalisyon olacağı anlamına geliyordu.¹ Ne yazık ki, Garner açısından, hem Pentagon'un hem de geçici bir hükümet isteyip istemediğine henüz karar vermemiş olan yönetimin durumu belirsizdi. Yönetimin içindeki bazı hizipler, "daha kapsayıcı" bir Irak hükümeti istiyorlardı. Dışişleri Bakanlığı, ülke içinden Baas Partisi'nden olmayan Iraklı liderlerin egemen oldukları bir yönetim istiyordu. Ama bakanlık, sürgünde ya da Kuzey Irak'ta değillerse, Baas Partisi'nden olmayan liderlerin, tabii Saddam'ın zalim rejimi altında ortaya çıkmaları mümkün olduysa, bu insanların kimliklerini tespit edemiyordu. Daha kapsayıcı bir hükümeti biçimlendirmenin kaçınılmazlığının anlamı daha uzun zaman ve daha kuvvetli bir işgal hükümeti demekti.

Dış siyaset uzmanları arasında, savaş sonrası Irak hükümetine uluslararası katılımların olmasını arzu edenler vardı ve hem uzmanlığı hem de meşruluğunu sağlamak açısından bu işi Birleşmiş Milletler'e bırakmak istiyorlardı. Daha ideolojik etkenler yüzünden yönetim, savaş sonrası Almanya ve Japonya'da olduğu gibi Irak'ı yeniden yapılandırmak için Amerika'nın önderlik etmesini istiyordu. Kendi bakış açılarına göre, yeni Irak'ta serbest pazar ekonomisi, sabit vergiler, özelleştirilmiş sanayi, özelleştirilmiş petrol sektörü, yeni bir eğitim sistemi, NATO tarzı bir ordu, etnik ve dini olmayan demokratik bir hükümet olmalıydı. Saddam'a karşı hızlı elde edilmiş askeri zaferin sarhoşluğu içinde ve geliyorum diyen felakete karşı tamamen kayıtsız olan Rumsfeld ve yeni muhafazakârlar hırslı bir gündem benimsemişlerdi.

Yönetim ve gazetelerde aylardır Irak'ın geleceğiyle ilgili heyecanlı tartışmalar yapılıyor olsa da, Irak'ın nasıl yönetileceği sorunu hakkında başkan bir karar vermemişti. Sonuç olarak, yönetim içindeki rakip hizipler birbirlerinin politikalarına tamamen karşılardı. Seçilmiş Iraklılara hızlı bir şekilde iktidarın devredilmesi *ya da* kuvvetli bir işgal akla yatkın bir strateji olacaktı ama *ikisi* de olmadı. Ulusal güvenlik konusuna yaklaşımı daha ilgili bir yönetimle, başkan savaştan önce Irak'ın savaş sonrasında nasıl yönetileceğiyle ilgili temel sorular hakkında karar verebilirdi. Bush, asla konuyla ilgili bir karar vermedi.

Nisan'ın sonunda, Rumsfeld hizmetine ihtiyaç duyulmadığını Garner'a söyledi. İngiltere'nin Mısır Büyükelçisi John Sawer, İngiltere Başbakanı Tony Blair'in Irak'taki gözü ve kulağıydı, bu değişimle ilgili olarak Downing Caddesi'ne bir telgraf çekti: "Garner'ın grubu, Yeniden Yapılanma ve İnsani Yardım Bürosu, inanılmaz bir karmaşa içinde. Liderlik yok, strateji yok, koordinasyon yok, yapı yok ve sokaktaki Iraklı'ya ulaşamazlar... Garner ve altmış yaş üstü emekli generallerden oluşan ekibi iyi niyetli, ama derinlikleri yok." İngilizler Irak'ta uzmanlarını kullandılar ve işgalin, daha sonra da Pentagon ve Beyaz Saray'ın ide-

olojik felaketini gördüler. Blair, Bush yönetiminin görmezlikten gele-meyeceği eşi benzeri olmayan bir yabancıydı.

Garner'ın yerine Rumsfeld, Jerry olarak bilinen L. Paul Bremer III'le temasa geçti, savaş sonrası Irak yönetiminde yer almasını istedi. Yönetim, Garner'ın değiştirilmesini geçici yönetim planının bir parçası olduğunu iddia etse de, Bremer, *Irak'taki Bir Yılım* adını verdiği anılarında, bu işin kendisine teklif edilmesiyle Bağdat'a ulaşması arasında iki haftalık bir zaman geçtiğini yazmaktadır. Garner'dan Bremer'a geçiş yapılmasıyla birlikte, Yeniden Yapılanma ve İnsani Yardım Bürosu feshedildi ve yerine Koalisyon Geçici Yönetimi kuruldu. Bazı açılardan, Bremer Bush yönetimi için en iyi seçenektir. Yurtdışı hizmetinde deneyim sahibiydi, aynı zamanda tescilli bir Cumhuriyetçiydi. Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın özel yardımcısı, Reagan yönetiminde terörü önleme konusunda serbest temsilci ve Hollanda büyükelçisi olarak hizmet vermişti. 1989 yılında, devlet hizmetinden ayrılarak Kissinger'ın danışmanlık şirketi Kissenger Ortaklık'ta yönetici olmuştu. Kendine güvenden patlayan Bremer bir röportajda kendisini gururla "Cumhuriyetçi temel bir kaya" olarak tanımlamıştı, güçlü muhafazakâr değerlere sahipti.

Bremer Irak'ta daha önce hiç bulunmamıştı, Arapça bilmiyordu, çatışma sonrası bir toplumda daha önce hiç çalışmamıştı ve ulusal yapılanma konusunda hiç deneyimi yoktu. Yeni tayinini, örneğin Hollanda büyükelçisi olduğunda büyükelçilere rutin olarak verilen ve normalde birkaç ay süren yazılı ve sözlü bilgilendirme toplantısını, iki haftadan daha kısa bir süre içinde "okumuştur". Savaştan önce tam bir yıl boyunca, Dışişleri Bakanlığı, Iraklı sürgünlerle çalışmak ve uzmanlara savaştan sonra Irak'ın nasıl yönetilebileceğiyle ilgili on beş ciltlik bir proje hazırlatmak için milyonlarca dolar harcamıştı. Yönetim hiç örgütlenememişti ve (Bremer'in çalışacağı ve ona bilgilendirme toplantılarını verecek olan) Savunma Bakanlığı'ndaki hizipler kendisine Dışişleri Bakanlığı'nın hazırladığı bu çalışmalardan söz etmediler bile. Bütün bunları Bağdat'a gittikten sonra basından öğrenecekti.

Ama aynı zamanda, Irak'la ilgili bir şeyler öğrenmeye çalışan Bremer, kendi kıdemli memurlarını işe aldı. Bunlara on beş yıl önce Dışişleri Bakanlığı'nda birlikte çalıştığı birkaç tane emekli büyükelçi de dahil, Washington'da lobicilik yapan çok güçlü bir Cumhuriyetçi, yurtdışı hizmet geçmişli olan ve yönetim konusunda uzman bir görevli. emekli büyükelçi Hume Horan'ı bir kenara koyarsak, bu ekip bir alanda uzmanlaşmamıştı ve konuyla ilgili dil becerileri yoktu.

7 mayısta, Bremer Başkan Bush'la öğle yemeği yedi, sonrasında Powell, Rumsfeld, Rice ve Beyaz Saray Personel Başkanı Andrew Card'ın katılımıyla bir toplantı yapıldı. Bremer'in anlattığına göre, savaş sonrası yönetimle ilgili uzun uzadıya tartışmalar yapıldı, ama ne başkan ne

de ekibi ülkenin geleceğiyle ilgili herhangi bir karar almadı. Bunun yerine, Bremer Irak'ta "tam yetkili, kanun koyucu ve hukuki işlevleri" yerine getirecek bir yönetim kurulup kurulamayacağını sordu.

Başkan Bush, 11 Eylül'den çok kısa bir süre sonra Irak'a savaş açmaya karar vermiş olsa da, savaş sonrası Irak'ın nasıl yönetileceğiyle ilgili büyük sorunlar hakkında hiç konuşmadı. ABD, Almanya ve Japonya'da yaptığı gibi uzun süreli bir işgal mi düşünüyordu? Geçici bir hükümet mi olacaktı ve bu hükümet nasıl seçilecekti? Seçim yapılacak mıydı? Ne zaman yapılacaktı? Irak anayasası nasıl yazılacaktı ve anayasada neler olacaktı? Kürtlerin federalizm ya da Şiilerin İslami devlet konusundaki talepleri karşısında ABD'nin tavrı ne olacaktı? Irak ordusu ve Baas Partisi'yle ilgili ne yapılacaktı? Bütün bu sorunlar, yönetimin içinde vahşi iç çatışmaların temel konusuydu, artık bütün bunlar sadece iki haftadır Irak'ta çalışan bir adam tarafından çözülecekti.

Bremer, 12 Mayıs 2003'te Irak'a geldi. 16 Mayısta, geçici bir hükümet kurulmayacağını ve iktidarın devredilmeyeceğini Irak Liderlik Konseyi'ne bildirdi. Bu, Jay Garner –Garner ABD adına konuşuyordu– 15 Mayısta geçici hükümetin çekirdeğini biçimlendireceğini ilan ettikten tam on bir gün sonra oldu. Aynı gün, Bremer, Koalisyon Geçici Yönetimi'nin 1 Numaralı Emri'ni yayınladı. Şimdi ve gelecekte, Baas Partisi'nde üstten dördüncü seviyede hizmet vermiş kişilerin, devlet için çalışmaları yasaklandı. 23 Mayısta Bremer, Koalisyon Geçici Yönetimi'nin 2 Numaralı Emri'ni imzaladı. Buna göre, Irak ordusu, Irak Hava Kuvvetleri, Irak Deniz Kuvvetleri, Irak Gizli Polisi, Irak istihbarat teşkilatları, Cumhuriyet Muhafızları, Baas Partisi Askeri Kanadı ve Savunma Bakanlığı feshedildi.

Seksen yıldır, Sünni Araplar Irak'ın bütünlüğünü koruyorlardı, ülkeyi zor kullanarak bir arada tutuyorlardı. Amerikan işgali Sünni Arap yönetimine son verdi. Artık, birkaç kalem darbesiyle Bremer, Irak'ın yönetiminde Sünni Arapların güvendikleri en önemli dayanakları –ordu, istihbarat teşkilatları ve Baas Partisi– yok ederek, Irak devrimini bitirdi.

Bunu bilmiyor olsa da, Bremer Irak'ın kaderini bölünmez bir ulus olarak mühürlemişti. Kralın bütün atları ve kralın bütün adamları darmadağın olmuştu ve artık asla bir araya getirilemezdi. Sonraki on dört ayını bunu yapmak için harcayan Bremer'ı hiçbir şey durduramadı.

Bremer'ın büyük girişi, Garner'ın stratejisinin 180 derece tersiydi. Garner iktidarı Iraklılara devretmeyi planladı; Bremer Iraklı liderlerle yaptığı ilk toplantıda, görevini "çekici indirmek" olarak açıkça belirtti. Garner'ın ekibi, üst düzey kamu memurlarıyla çalışarak devleti çalışır halde tutmayı amaçlamıştı; Bremer, Baasçı olduğunu söyleyerek bunların hepsini kovdu. ABD ordusu güvenliği ve yeniden yapılanma görevle-

rini sağlamak için Irak ordusunun birimlerini göreve çağırıp Iraklı generalleri görevlendirmeye başlamıştı. Bremer Irak ordusunu feshetti.

Baas Partisi Hitler'in Nazi Partisi ve Stalin'in Komünist Partisi'nin temel öğelerine sahipti. Liderin, Saddam Hüseyin'in etrafında, bir kişi kültü yaratılmıştı, Stalin örnek alınmış ve büyük olasılıkla ona gıptayla bakılmıştı. Baas Partisi'nin üyeleri, diğer Iraklıları ihbar etmeleri için cesaretlendirildiler ve özellikle güvenilmez olan üyeler fişlendi. Suçlananlar vahşi sorgulamalarla, işkence ve idamla yüz yüze geldiler. Baas Partisi'nin gençlik kolları da vardı, Saddam'ın Yavru Kurtları ve üstün ırk fikri savunuldu, bu Araplar içindi (ama gerçekte Sünni Araplar), Iraklı Kürtler ve Arap olmayanlar üstün ırktan dışlandılar. Iraklı Şiiler ve Kürtler, Saddam Hüseyin'e dalkavukluk ederek yüksek mevkileri ellerinde tutanları ve onun ırkçı partisinin ülkenin bürokrasisini yönetmesini onaylamayacaklardı. Diğer taraftan, Bremer'in derecelendirmesi, partiye katılmış –ve partide yükselmiş– temelde mesleklerini yapabilmek için bunu yapmış doktorları, öğretmenleri ve uzmanları kamu hizmetinden yoksun bırakmasıyla iyice acımasızlaştı. (Yine de saygıdeğer birçok uzman partiye katılmamıştı ve hâlâ mesleklerini yapmaya devam etmektedirler.) Üst düzey bürokratları makamlarından indirirken daha aşamalı bir programın uygulanması çok daha sağduyulu olurdu.

Bremer, Irak ordusunun feshedilme emrini verdiğinde ordu çoktan ortadan kalkmıştı bile. Nisan 2003'te Irak'ın dört tarafına seyahat ettim ve hiçbir yerde üniformalı bir askere ya da düzenli bir askeri unsura rastlamadım. Erler ve subaylar üniformalarını çıkarmışlar ve evlerine dönmüşlerdi; yağmacılar askeri üsleri ve kışlaları yakıp yıkmıştı, işe yarayacak her türlü donanımı da çalmışlardı. Kuzeyde, peşmergeler Irak ordusunun Musul, Kerkük ve Diyala Tümenlerine ait tankları ve howitzer topları toplamakla meşguldü. Nisan ayının sonlarında Bağdat'ın kuzeyinde, Saddam Hüseyin tarafından desteklenen İranlı muhalif silahlı bir örgüt olan Halkın Mücahitleri'ne ait bir üste durdum. Amerikan askerlerinin gözleri ve ABC News ekibinin kameraları önünde, Halkın Mücahitleri yeni edinilmiş Irak tanklarını yükledikleri bir tank nakil aracıyla üslerine girdiler. Halkın Mücahitleri ABD Dışişleri Bakanlığı'nın terörist örgütler listesinde olmasına rağmen, komutanlarının Amerikan ordusuyla çok sıcak ilişkileri olduğu görülmekteydi; sonrasında Saddam'ın cephaneliklerini temizlediler, onları bundan alıkoyacak hiçbir şey kalmamıştı.² Güney Irak'ta Şii militanlar ve İranlılar, Irak'ın ağır silahlarını toplamak için serbest kalmışlardı. İran sınırından içeriye ne kadar silah geçirildiği hâlâ bilinmiyor.

Bütün bunlar olup biterken, Garner'ın ve ABD ordusunun yapmayı tasarladığı, Irak ordusunu tekrar göreve çağırmak hiç de kolay olmayacaktı. Askerler bulunsalar bile, hiçbirinin teçhizatı, silahı ve kışlası yoktu. Her durumda, mayıs 2003'te, yeniden yapılanma veya asayişin

sağlanmasında bu unsurların kullanılması, Koalisyon Geçici Yönetimi'nin ve ABD ordusunun kapasitesi dışındaydı. Bunu yapabilmek için öngörü, planlama ve kaynağa ihtiyaç vardı, savaşın mimarları bunun koşullarını yaratamadılar.³

En önemlisi de, Saddam Hüseyin'in Irak ordusunun Sünni Araplardan oluşması, ulusal bir ordu olmamasıydı. Sünni Araplar Irak nüfusunun yüzde yirmisini oluşturmalarına rağmen, hiçbir zaman ordudaki subayların yarısından daha az olmadılar. Üst rütbedeki subayların çoğunluğu Sünni Arap'tı. 2003 yılında, yüzbaşidan daha yüksek rütbedeki subaylar arasında çok az sayıda Sünni olmayan Arap vardı. Rejimin hayatta kalmak için güvendiği, Cumhuriyet Muhafızları ya da Özel Cumhuriyet Muhafızları gibi seçkin birimlerde Sünni Araplar egemendi. Ordunun geri kalan kısmı, askere alınmış Şii erlerden oluşuyordu, İran-Irak Savaşı ya da ABD'yle yapılan savaşlarda, bu askerler top mermilerine kurban edilmişlerdi. 1991 yılından beri etkin şekilde bağımsız olan Iraklı Kürtlerin kendi orduları, yani peşmergeleri vardı ve Irak ordusunu düşman olarak kabul ediyorlardı.

Kürtler de Şiiler de Saddam'ın Irak ordusunu ulusal bir kurum olarak görmüyorlardı. Ordunun ve istihbarat teşkilatlarının zalimlikleriyle ilgili deneyimleri vardı ve bunların kitle katliamları yaptıklarına şahit olmuşlardı. Irak ordusu ve Hava Kuvvetleri Enfal Harekâtı'nda 180 000'den fazla insanı öldürmüştü, bunlara Kürt köylerine kimyasal silahlarla saldırılması da dahildi. Ordu ve Cumhuriyet Muhafızları 1991 yılında binlerce Şii'yi katletmişti. İki toplum da Sünni Arap bir ordunun geri dönüp, görev yapmasını kabul etmeyecekti. Kürtler ve Şiiler Irak nüfusunun yüzde seksenini oluşturuyorlardı.

Irak ordusunu göreve çağırmak ne kadar mantıksız olsa da, ordu ortadan kaybolduğundan beri doğan boşluğu yasal olarak doldurmak gerekiyordu. Bremer'in kitabında yazarlar gayet netti, başlangıçtan itibaren Irak'taki otoritesini sağlamlaştırmak için başka yollar arıyordu. Sünni Araplar –bunlara orduya geri dönmeye hiç de hevesli olmayan eski subaylar da dahildi– gereksiz yere aşağılanıyorlardı. Sünni Arap subaylar ve sıradan askerler hem Amerikalıların korumasız bıraktıkları cephaneliklerin yerlerini, hem de bu silahların nasıl kullanılacağını biliyorlardı. Irak'ta Amerikalılara yeni düşmanlar eklemenin hiç gereği yoktu, ama Bremer tam da bunu yaptı.

Bremer, bir Irak hükümetine yetkileri devretmektense kendi iktidarını kurabileceğini varsaymıştı. Iraklı liderlerin tamamı, en Amerikancıları da dahil olmak üzere, Bremer'in iktidarı elinde tutma kararı karşısında, ABD'nin kurtarıcıdan çok bir işgalci gibi davrandığını söylediler. Irak hükümeti orduyu terhis edip dağıtmış ve Baasçıları kamu hizmetinden men etmiş olsaydı, bu bir yabancıнын kararı değil, kabul edilebilir bir karar olacaktı. Amerikan kararı karşısında kendilerini güçsüz hisseden

Sünni Araplar, büyük olasılıkla Şiiilerle ve Kürtlerle bir uzlaşma arayışına girdiler ve görüştüler. Ortada bir Irak hükümeti olsaydı, nisan 2004'te yaşanan ve iki ay süren Şii ayaklanması olmayacaktı (Şiiiler hükümette çoğunluktaydılar). Üstelik ihtiyaç duyulan reformlar (işgal süresince Bremer tarafından yüzlerce kanunu kapsayan kararname yayınlanmıştı) konuyla ilgili Iraklı inisiyatifler tarafından tasarlanabilecektken, bunun yerine Amerika'nın dayattığı ve büyük bir kısmı hayata geçirilemeyen reformlarla uğraşıldı.

Birleşmiş Milletler temsilcisi Vieira de Mello diplomatik bir dille başarılı bir ulusal yapılanma için reformların yerel güçler tarafından sahiplenilmesi gerektiğini Bremer'a anlatmaya çalışmasına rağmen, Bremer ve Amerikan işgal yetkilileri bu noktayı asla idrak edemediler. Hayatlarının büyük kısmını Saddam Hüseyin rejimiyle mücadele ederek geçiren eğitilmiş Iraklılardan daha iyi iş çıkarabileceklerini varsaydılar. On yıllardır yurtdışında yaşayan Iraklı Arap politikacılar, otuz beş yıllık diktatörlüğün biçimlendirdiği ülkenin gerçeklerini tam olarak göremeyebilirlerdi.⁴ Ama hepsi de ülkede yaşanan olayları yakından takip etmişlerdi, hepsinin Saddamlı yıllarda ülkede yaşayan yakın akrabaları vardı ve hepsi de Irak'ın tarihini, kültürünü, siyasetini ve dini yapasını çok iyi biliyorlardı. Ülke gerçeklerini hissedemeseler bile, Irak'ı dört gündür ülkede olan bir adamdan çok daha iyi tanıyorlardı. Ülkeye askerlerini göndermeden iki ay öncesine kadar İslam dininin Şii ve Sünni olmak üzere iki büyük mezhebi olduğundan habersiz Amerikan başkanıyla kıyaslandıklarında, Irak hakkında çok daha fazla bilgileri vardı.

16 mayısta, Irak Liderlik Konseyi'ne bir hükümet kurulmayacağını söyledikten sonra, Bremer bu insanlara konseylerini "daha fazla insanı temsil edecek şekilde" genişletmelerini önerdi. Bunu yapamayacaklarını söylediklerinde de Bremer öfkelenildi ve Iraklı siyasetçileri küçümseyerek onları yetersizlikle ve sadece kendi çıkarlarına hizmet etmekle suçladı. Aslında, Irak Liderlik Konseyi, sadece bir temsilcilikti ve büyük çoğunluğu eski düzeni desteklemiş olan Sünni Arapların ileri gelenleri ihmal edilmişti. Üyeler mümkün olan en demokratik şekilde seçilmişti; Londra'daki Iraklı muhalifler konferansında, ocak 2005'teki seçimlerde, Irak Liderlik Konseyi üyelerinin, liderliklerini yaptıkları partiler oyların yüzde doksanını kazandılar, bu seçimleri boykot eden Sünni Araplar yüzünden sonuçların böyle çıktığını söylemek biraz şişirilmiş bir söylemdir. Aralık 2005'teki seçimlerde, bu seçimlere Sünni Arapların tamamı katılmışlardı, Irak Liderlik Konseyi liderleri oyların yüzde yetmiş beşini kazandılar.

Irak Liderlik Konseyi liderleri güçlerinin seyretilmesini istemiyorlardı, bu da anlaşılır bir durumdur. Konseyin genişletilmesi önerisini reddettiklerinde, Bremer bunu onların yerine yaptı. Temmuz 2003'te, yedi kişi olan Irak Liderlik Konseyi'ne, on sekiz kişi daha ekleyerek,

Irak Yönetim Konseyi'ni kurdu. Ortaklaşa olarak, Bremer'in on sekiz ismi ocak 2005 seçimlerinde oyların yaklaşık olarak yüzde 3'ünü kazandı ve aralık 2005'te bundan daha az oy aldılar.⁵

Kurduğu örgüte Irak Yönetim Konseyi adını verse de Bremer iktidarını bu konseye vermekten isteksizce vazgeçti. Temmuz 2003'te, Koalisyon Geçici Yönetimi'nin yapmayı planladığı işleri Irak Yönetim Konseyi'nin talep etmesi fikrini ortaya attı. Bremer, Irak halkının gözünde Irak Yönetim Konseyi'nin etkinliğini artırmaya çabalıyordu. Ekibi "ilk kazananlar" listesiyle gündeme geldiler, Irak Yönetim Konseyi işgal yetkililerinden elektrik jeneratörlerini onarıp savaştan önceki haline getirmesini ve işsizliğe çözüm bulmasını talep ediyordu. Bremer şöyle yazmıştı: "Bu planları ele aldığımız andan itibaren bu artık ya kazanacağız, ya kazanacağız meselesidir, Irak Yönetim Konseyi, Koalisyon Geçici Yönetiminden taleplerde bulunduğu ve biz de bu taleplere yanıt verdiğimizde, Irak Yönetim Konseyinin halkın gözünde itibarı artacaktır."

Irak Yönetim Konseyi'nin bu tarz hiçbir talepte bulunmaması hiç de şaşırtıcı olmadı. Onların istedikleri elektrik hatlarını onarma yetkisine sahip bir Irak hükümetiydi ve hiç kuşkusuz Bremer'in önerisiyle küçük düşürülmüşlerdi. Bremer Irak'ın en deneyimli politikacılarının bulunduğu konseye sanki lise öğrencilerinin konseyiymiş gibi davrandı.⁶ Bir süre sonra, liderler Irak Yönetim Konseyi'nin oturumlarına katılmamaya başladılar, yerlerine yardımcılarını gönderdiler. Koalisyon Geçici Yönetimi, ne elektrik hatlarını onarabildi ne de işsizliğe çözüm buldu.

Bremer geldikten sonra, Garner'in topladığı uzmanlar, ayrılmaları için teşvik edildiler veya hiçe sayıldılar. En kısa sürede Bağdat'a gelip çalışması için telefonla aranan, 1980'li yıllarda Irak'ta hizmet vermiş, Yemen eski büyükelçisi Barbara Bodine'i Rumsfeld kovdu. ABD'nin eski Sudan Büyükelçisi, Kamboçya ve Haiti'de yeniden yapılanma çalışmalarına önderlik etmiş Tim Carney, *Washington Post*'a yönetimin yeterince hazırlık yapmadığını söylediği için azarlanarak kovuldu. Eski Tunus büyükelçisi, fiili olarak Ticaret Bakanlığı yapmaya zorlanmış Robin Raphel, memnuniyetsiz bir şekilde Dışişleri Bakanlığı'na geri döndü. Sözlü tarih projesi için yapılan bir röportajda, Bayan Raphel, "Anlamadığımız bir ülkeyi yönetemeyeceğimiz de çok açıktı. Hazırlanmamıştık" dedi. Birçok Ortadoğu ülkesinde büyükelçi olarak hizmet vermiş ve Irak'ta yıllarca çalışmış olan Ryan Crocker, görevini bırakarak, Ulusal Savaş Akademisi'ndeki öğretim görevine geri döndü. 1980'li yıllarda Bağdat'taki ABD Çıkarları Bölümü'nün başkanı ve tanınmış bir Kürt uzmanı olan Büyükelçi Bill Eagleton sağlık nedenleri yüzünden Irak'tan ayrılmış ve geri döndüğünde Bremer ona ülkeye giriş izni vermemiştir.

Bu uzmanların yerine, Beyaz Saray Cumhuriyetçilere sadık kişileri göndermiştir. Irak'a gönderilen birçok sivil görevlinin bu göreve uygun

uzmanlık becerileri, çatışma sonrası durumla ilgili deneyimleri ve Irak'la ilgili herhangi bir bilgileri yoktu, bütün bunlar Pentagon'un sorunu değildir. Ama Irak'ın sorunudur.

Jerry Bremer'in hırslı bir gündemi vardı. 20 haziran 2003'te, *Wall Street Journal*'a verdiği demeçte kazandığı ekonomik başarıların altını çizmektedir.

Özel sektör, daha etkin kullanımları için kaynakların hızlıca bölüştürülmesi için teşvik edilmek zorundadır. Diğer geçiş ekonomilerinde, değer tüketen kamu girişimleri, değer üreten özel girişimler haline getirilmişlerdir bu yapılırken küçük ve orta ölçekteki özel girişimler harekete geçirilmiştir, çünkü bu işletmeler hızla istihdam alanları açabilmektedir. Bu teşvik, devletin sahip olduğu şirketlerin aldığı sübvansiyon miktarlarını azaltmakta ve daha şeffaf bir ekonomik yasa yaratmaktadır (dürüst bir değerlendirme yapılması için de zorlamaktadır.) genel olarak, iyi kurulmuş bir sistemde, ekonomik büyüme için mülkiyet hakları korunmak zorundadır.

Kısacası, Irak'ın refahı, demokrasi ve istikrarın kurulması için anahtar özelleştirmedir. Ekonomik geçişle ilgili hiçbir deneyimi olmayan (ve Irak'la ilgili hiçbir bilgisi de olmayan) Bush'un önde gelen fon yöneticisi Tom Foley, Irak sanayisinin özelleştirilmesi için göreve getirildi. Birkaç ay sonra da, Bush'un ilk basın sekreterinin kardeşi Michael Feischer onun yerine getirildi. Kardeşi Ari aracılığıyla Irak'taki işi elde ettikten sonra Feischer *Chicago Tribune* gazetesine yaptığı açıklamada, ortada hiçbir benzerlik de yoktu, Amerikalıların Iraklılara iş yapmanın yeni yollarını öğreteceklerini söyledi. "Iraklıların bildikleri tek model, eş dost çevresiyle iş yapmak" dedi.

Hiçbir özelleştirme yapılmadı. Ama iyi olan tek şey Fleischer ve Foley'in artık bir işleri olmasıydı. Uluslararası kanunlar, işgal gücünün işgal edilen devletin mal varlıklarını satmasını yasaklıyordu, ama bundan Koalisyon Geçici Yönetimi'nden hiç kimsenin haberi yok gibiydi.

Irak Menkul Kıymetler Borsası'nın tekrar açılması görevi –bu özelleştirme programının önemli bir ek maddesiydi– yirmi dört yaşındaki bir siyasi teknisyenin ellerine bırakıldı. Bremer 2003 yılının sonunda güvenli ticaret için borsanın açılması gerektiğini kabul etti, yine de Saddam Irak'ından daha şeffaf bir şekilde yapıldı. Aslında, yeni Irak Menkul Kıymetler Borsası, Koalisyon Geçici Yönetimi işe başladıktan dört gün sonra açılacaktı. 24 haziran 2004'te, Amerika'nın himayesi altında ticaret yapmaya başladı, birkaç yüz dolarla elli bir kişi altı şirketi paylaştı. Bunu başarmak için, ABD'deki vergi mükellefleri gelirlerinden, güvenliklerinden ve binaların yenilenmesi için ayrılmış olan bütçeden milyonlarca dolar harcadılar. Irak Menkul Kıymetler Borsası Or-

tadoğu'nun en küçük borsalarından biriydi, kıymeti itibariyle Filistin Yönetimi'nin borsasıyla eşit düzeydeydi.

Yönetimin Irak'taki görevlere kendi siyasi fikirlerini benimseyen eşini dostunu tayin etmesindeki ısrarlı tutumu, ideolojik hassasiyetleri olmayan sonuçlar doğurdu, ama bağımsızlık çok önemli bir alandı. *Chicago Tribune*'den Andy Zajac, nisan 2003'te bunun nasıl olduğunu açıkladı; Bush yönetimi, kendi siyasi çevresinden, ama bir tıp adamı olmayan Michigan'ın eski Cumhuriyetçi valisi James Haveman'ı, insani yardım örgütlerinde uzun süre çalışmış ve çatışma bölgeleriyle ilgili ciddi deneyim sahibi bir tıp doktoru olan Dr. Frederick Burkle'un yerine, Yeniden Yapılandırma ve İnsani Yardım Bürosu'nun sağlıktan sorumlu yöneticisi olarak atadı. Birkaç aydır Irak'ın sağlık sistemini onarmak için planlama yapan ve Bağdat düştükten sonra programını hayata geçirmek için hazır olan Burkle'un tersine, Haveman 7 haziran 2003'e kadar Irak'a gitmedi. Çatışma sonrası durumla ilgili hiçbir deneyimi olmamasına rağmen, Haveman uluslararası deneyimi olmadığını asla kabul etmiyordu, (*Tribune* gazetesine söylediğine göre) yirmi altı ülkeye seyahat etmişti, konuyla ilgili tek deneyimi işte buydu. *Tribune*'e göre, Haveman Irak'ın özel sağlık sistemini planlamaktan sorumlu değilse de bu sistem ülkenin yarısının ihtiyacını karşılıyordu. Var olan kliniklerden bilgi toplamayı reddederek, yüklü miktarda parayı da boşa harcadı.

Koalisyon Geçici Yönetimi'yle ilgili belki de en hayret verici öykü, 23 mayıs 2004'te *Washington Post*'ta yayımlandı. "Irak'ta Ömür Boyu İş Fırsatı; Hiçbir Deneyimi Olmadan 13 Milyar Dolarlık Bütçeyi Yönetmek" başlıklı yazıda altı genç insanın Irak'taki deneyimleri anlatılıyordu. Bu altı kişinin, Irak'taki Koalisyon Geçici Yönetimi'nde çalışmaları için, Savunma Bakanlığı'ndan e-mail aldıkları açığa çıktı. Hiçbiri daha önce Irak'a gitmek için bir girişimde bulunmamıştı ve hiçbirinin konuyla ilgili bir deneyimleri yoktu. Bu altı kişiyle hiçbir görüşme yapılmadı ve sabıka kayıtları bile araştırılmadı. Koalisyon Geçici Yönetim bürosunda bütçeyle ilgili görece düşük mevkilerde görev alacaklarını düşündüler, çünkü Koalisyon Geçici Yönetimi konu hakkında bilgili ve kıdemli personel çalıştırmıyordu, sonunda bu insanlar Irak bütçesinden sorumlu kişiler oldular. Federal kazanım yasaları ve bütçelemeyle ilgili hiçbir şey bilmiyorlardı, bu yüzden parayı oldukça ağırardan alarak harcadılar.

Nüfusun yüzde ellisinin işsiz olduğu bir ekonomide, işsiz Iraklılara hayal kırıklığını engellemek için yapılması gereken harcamalar yapılmayınca, hiç kuşkusuz isyana katılacak yeni neferler üretilmiş oldu. *Post* gazetesine göre, bu grupta muhafazakâr ünlü bir eylemcinin kızı da vardı, nasıl seçildiklerini o da bilmiyordu. Sonunda bu genç insanlar, ortak noktalarının Washington'daki muhafazakâr bir düşünce ve danışma topluluğu olan Miras Vakfı'na özgeçmişlerini göndermeleri ol-

duğunu buldular. Pentagon Miras Vakfı'nın sitesini kullanarak on bir kişiyi işe almıştı, bunlara Irak bütçesinden sorumlu olan altı kişi de dahildi.

Muhafazakâr bir yorumcu olan, Fred Barnes, mart 2004'te *Weekly Standard*'a, Bağdat'a giden sağcılarla övünerek şunları yazdı:

Liberaller kendileri ve nedenleriyle ilgili olarak yüksek ahlaki değerlere sahip olmalarıyla ünlüdürler. Birbirlerinin sırtını sıvazlamayı da pek severler. Ama günümüzün en önemli insani projesinde -Irak- varlıkları görünmemektedir. Ama muhafazakârların yüzlercesi oradadır. Tehlikeye rağmen, Irak'ı özgür ve demokratik bir ülke yapmak için gönüllü olarak hizmet vermektedirler. Birçoğu hâlâ gelmeye devam etmektedir, aslında, Koalisyon Geçici Yönetimi Başkanı L. Paul Bremer bu akışı kesmek zorundadır. "Alabileceğimden çok daha fazlası burada" demektedir.

Onları çeken alacakları para ya da yaratılan lüksler değil. Bir tür muhafazakâr Barış Gücü olarak görev yapıyorlar. Römorklarda yaşıyorlar, bir birimde dört kişi bir arada kalıyor ve etrafları kum torbalarıyla çevrelenmiş. Karavana yiyorlar. Haftada yedi gün, günde 12-14 saat çalışıyorlar. Zamanlarının çoğunu Koalisyon Geçici Yönetimi ve Irak Yönetim Konseyi'nin koruma altında bulunan ana karargâhındaki altı mil karelik "yeşil hattın" içinde geçiriyorlar. Havan topu, roket ve makineli tüfek saldırılarına göğüs geriyorlar.

Irak'a gelerek kendilerini kurban etmişlerdir.

Aslında durum tam olarak böyle değil. Koalisyon Geçici Yönetimi çalışanları tehlike ve zorlu çalışma ödeneklerinin yanı sıra, aşırı cömert bir maaş almaktadırlar, bunlara ek ödemeler de eklenmektedir.⁷ Tehlike, fazla mesai ve zorlu çalışma ödenekleri alan, yeni mezun muhafazakâr gençler altı kat fazla para kazanmaktadırlar. Daha kıdemli Cumhuriyetçi çalışanlar, altı ay ya da daha az federal hükümet hizmetinin izin verdiği en üst düzeydeki maaşı almaktadırlar, bu da ülkeyle ilgili bir şeyler öğrenmeye başladıkları zaman eve geri dönmek zorunda oldukları anlamına gelmektedir. Ama Kongre'deki Demokratlar, Genel Mali İzleme Bürosu'ndan, Koalisyon Geçici Yönetimi'nin maaş eğrisini araştırmasını talep ettiklerinde, yönetim, Genel Mali İzleme Bürosu'na, Koalisyon Geçici Yönetimi'nin uluslararası bir örgüt olduğunu ve Kongre'nin kontrolü altında olmadığını söylemiştir.

Zenginliğin harcanması Washington'daki Cumhuriyetçi çevrelerde yankılanırken, Geçici Yönetim sembolik konularda teminatlar vermeye daha fazla yoğunlaştı. Belki de en şaşkınlık verici örnek, Bremer'in Irak'ta aldığı maaştan yüzde on beş vergi vermesiyle övünmesiydi. Bu Cumhuriyetçi ve ABD'deki vergi karşıtı çevreler tarafından da büyük övgüyle karşılandı, çünkü ABD'deki vergi tahsili uzun süredir akıllara

gelmeyen bir başarıydı. Muhafazakârlar Irak'ta da herkesin kazandığı kadar, vergi ödemesi gerektiğinden hiç söz etmediler.⁸

Koalisyon Geçici Yönetimi'ni ekonomik konularda tam bir felaketti. Irak devletinin gelirlerinin yüzde doksan beşi petrolden elde ediliyordu. ABD Irak'ı işgal etmeden önce, Irak'ın petrol üretimi günde 2,6 milyon varildi. Savaş başladığında, Bush yönetimi, Irak'ın petrol üretiminden azledilmiş Halliburton gibi şirketlerle talep ve teklif önerisi olmayan açık sözleşmelerle, petrol üretiminin 1,7 milyar dolarlık kısmını yapacakları yolunda taahhütte bulundu. Mayıs 2004'te, Koalisyon Geçici Yönetimi tam bir aydır görev başındaydı, günlük petrol üretimi sadece 1,9 milyon varildi. Irak petrol tesisleri ülke altyapısının bir parçasıydı ve askerler tarafından korunuyordu, savaştan hiçbir hasar görmeden çıkan tesisler yağmalanmaya başlandı. Güvenlik planları başarısız olduğu için boru hatları sabotajlara açık ve korumasız kaldı, hırsızlık yürüdü ve üretimden alınan vergiler daha da artırıldı.

Modern bir ekonomide elektrik enerjisinin hayati bir önemi vardır. Savaştan önce, Bağdat'ta yirmi dört saat elektrik vardı. Nisan ve Mayıs 2003'te, şehir elektriksizdi, ekonomik faaliyetler durmuş ve 48 dereceye varan sıcaklıkta hayat çekilmez olmuştu. Koalisyon Geçici Yönetimi'ni işbaşına geçtikten on beş ay sonra, Bağdat'ta yaşayanlar ve ticari işletmeler günde ortalama olarak on altı saatlerini elektriksiz geçirmekteydi. Irak'ın enerji altyapısı için 7,7 milyon dolar tahsis edilmesine rağmen, Irak'taki elektrik sarfiyatı Amerikan işgalinden bir yıl sonra, Saddam Hüseyin'in hükümetinin sağladığı miktarın altında kalmıştır.

Çatışma sonrası durum hakkında deneyimi olan herkes, insanların hayatlarındaki düzelmeyi bir an önce görmek istediklerini çok iyi bilir. Çatışma sonrası ekonomiler çok yüksek seviyede işsizlik üretir. Yeniden yapılanma projeleri sadece hasarı tamir etmez aynı zamanda insanları işe de yerleştirir. Ve bunlar çok hızlı yapılmalıdır. Kasım 2003'te, Başkan Bush Irak'ın yeniden yapılanması için 18,4 milyar dolarlık bir ödeneği imzaladı. Haziran 2004'ün sonunda, Koalisyon Geçici Yönetimi yaklaşık olarak 500 milyon dolar harcamıştı. Irak'la ilgili anılarında Bremer, masraflar için yapılacak harcamalara öncelik verip işlemleri hızlandırmadıkları için Washington'daki üst düzey yöneticileri suçlamakta, sorumluluğundaki Koalisyon Geçici Yönetimi'nin beceriksiz personeli hakkında yalan söylemektedir. Koalisyon Geçici Yönetimi'nin başarısızlıkları art arda gelmiştir, Iraklılar, örgüte "Koalisyon Kalıcı Yönetimsizliği" demeye başlamışlardır.

Bremer aynı zamanda milyarlarca dolarlık Irak fonlarını da yönetiyordu, buna Irak petrollerinden elde edilen para da dahildi. Koalisyon Geçici Yönetimi Genel Müfettişi Stuart Bowen, yayınladığı bir raporda Irak fonlarından 8,8 milyar dolar harcadığını ya da tam bir sayım ya-

pılmadan, bu paranın ortadan kaybolduğunu söylemektedir. Bremer normal raporlama deneyimlerinin savaş zamanı bir işe yaramadığını söyleyerek buna yanıt vermiştir. Ama genel müfettişin buldukları önemsiz hataların ötesindedir. Milyonlarca dolar yağmurda “çeken” duvarlara yatırıldı, yüzlerce dolar tutarındaki faturalar Koalisyon Geçici Yönetimi’nin bürolarında dağıtıldı. Hille’de, resmi bir depo için hazırlanan kilidi olmayan dolaplar için 678 000 dolar ödendi. Irak boks takımını desteklemek için görevlendirilmiş bir Amerikan askeri, kendisine teslim edilen fonlarla kumar oynamıştır. Hiçbir kayıt tutulmadığı için bu askerin, 20 000 dolar mı yoksa 60 000 dolar mı aldığı bilinmiyor. Harcanan paralar, örneği hiç görülmemiş şekilde denetimsiz bırakılmıştır. Yaklaşık olarak 700 000 dolar Hille Hastanesi’nin baştan sona yeniden yapılandırılması için sözleşme yapılarak ödenmiştir, buna hastanenin asansörü de dahildir. İş yapılmamış ve bir asansör kazasında üç kişi ölmüştür. Bir başka taşeronu Hille’deki olimpik havuzun onarımı için 108 140 dolar verilmiş, sözleşmeye göre bu paranın içinde yeni pompa ve boruların döşenmesi işi de dahil edilmiştir. Taşeronun yaptığı tek şey, var olan pompaları parlatarak, onların yeni görünmelerini sağlamak olmuştur.

Koalisyon Geçici Yönetimi’nin Hille’de sözleşmeden sorumlu memuru, Robert J. Stein Jr., daha sonra 2 milyon dolardan fazla para ve donanımı çalmaktan suçlu bulunmuştur. 1996 yılında dolandırıcılıktan mahkûm olmasına ve federal hapishanede sekiz ay kalmasına rağmen işe alınmıştır. Buna benzer işe alımlar personel sisteminin sonucudur, politik açıdan sadık olanları ödüllendirmek için güvenlik soruşturmaları ve sabıka kayıtları baştan savma yapılmıştır.

2005’te, Irak’ta Koalisyon Geçici Yönetimi’nin sözleşmelerini kazanan ve teçhizat sağlayan Custer Battles’a karşı bir çalışanın açtığı davalayla ayyuka çıkan yolsuzluklar yüzünden ABD hükümeti şirketin azledilmesine isteksizce boyun eğmiştir. Custer Battles’ın iki eski çalışanı, şirketin yapmadığı işleri yapmış gibi göstererek, koalisyonu milyonlarca dolar dolandırdığını söylemişlerdir. 2003 yılında, Custer Battles, Bağdat Havaalanı’nın güvenliğini sağlamak için yaptığı sözleşmeden 16,8 milyon dolar para kazanmıştır. Büyük para elde etmelerine rağmen, sözleşmede yazılı olan X-ray cihazlarını hiçbir zaman kurmamışlardır. Koklayarak bomba bulan bir köpek ve eğitmenisini getirmişler, ama köpek araçları koklamamıştır. Irak’taki ordunun genel müfettişi Albay Richard Ballard zamanında, CBS’nin “60 Dakika” programına “Bence bu adam ve köpeği size güveniyor” demiştir.

Havaalanının güvenlikten sorumlu şefi, “Custer Battles tepkisiz, işbirliği yapmayan, ehliyetsiz, hilekâr, bencil ve savaş vurguncusu bir şirket görünümündedir” diye Koalisyon Geçici Yönetimi’ne bir yazı yazmıştır. Ama şirketi azletmek yerine, Koalisyon Geçici Yönetimi’nin ma-

li işlerden sorumlu müdürü, Custer Battles'la yeni sözleşmeler yaparak onları ödüllendirmiştir. Şirketin kurucu üyesi Mike Battles, Beyaz Saray bağlantısıyla övünen, Kongre için aday olmuş ama seçilememiş bir Cumhuriyetçidir. "60 Dakika" programına konuşan İngiliz Albay Philip Wilkinson, "Bu işten paçayı nasıl sıyracaklarını doğrusu merak ediyorum. Varsayımım, siyasi bir koruma altında oldukları yönünde" demiştir. Mart 2006'da, federal jüri Custer Battles'ı otuz yedi farklı dolandırıcılıktan sorumlu tutmuştur.

Custer Battles, Koalisyon Geçici Yönetimi'nin kusurlu sözleşme deneyimlerine sadece bir örnektir, Koalisyon Geçici Yönetimi genel müfettişine göre "görelî olarak kusur yoktur." İşgal boyunca Bağdat'ta başkanlık yapmış bir Kürt'ün bana söylediğine göre Amerikan yozlaşması her yere yayılmış durumdaydı, bu onun hiç tahmin etmediği bir şeydi, İngiltere'de yaşamış ve birçok yerde Amerikalılarla çalışmış biriydi.

Bremer *Wall Street Journal*'daki bir makalede yolsuzluklardan söz etse de, Koalisyon Geçici Yönetimi Irak'ın en büyük yapısal sorununun benzin ve gıda yardımı olduğunu söylemekteydi. Para çok büyük oranda tahrip olmuştu ve çok bereketli yardımlar vardı, Saddam'ın Irak'ında benzin fiyatları gülünç denecek derecede düşüktü- galonu (3.785 litre) yaklaşık 5 sentti. Kamuda çalışan memurların (Irak'ta çalışan nüfusun yarısı) aylıkları ortalama olarak 2 ile 10 dolar arasında değişiyordu, ama düşük ücretler düşük fiyat politikasıyla dengelenmişti. Saddam'ın devrilmesiyle birlikte, Birleşmiş Milletler Irak'a uygulanan yaptırımları kaldırdı, bunu Irak'ın dünya ekonomisine daha çabuk katılmasını sağlamak amacıyla yapmıştı. Koalisyon Geçici Yönetimi hükümetin gelirlerini büyük oranda artırdı. Benzine olan talep patladı, ama Koalisyon Geçici Yönetimi Irak'ın rafine kapasitesini çok az artırdı. Yurtiçi talebini karşılamak için, yetkililer benzini evrensel fiyatlarla ihraç etti ve sonra galonu beş sente sattı. Petrol fiyatlarının yükselmesi, ayda yüz milyonlarca dolar maliyetindeki benzin yardımının sonunu getirdi. Yardımların sona ermesiyle ilgili cesurca sözler sarf eden ve kendisini "Cumhuriyetçi temel bir kaya" olarak tanımlayan Jerry Bremer, benzin fiyatlarını artırarak kendi muhafazakâr değerlerine karşı herhangi bir suç işlemiş gibi hissetmiyordu. Sonra bunun intihar etmekle aynı anlama geleceğini anladı.

Saddam'ın ordusunun dağıtılınca, Koalisyon Geçici Yönetimi ve ABD ordusu yeni bir ordu yaratmaya çalıştı. Bu hatalarla yüklü bir işlemdi: sadakatlerine ve yeteneklerine bakılmadan subay alındı; eğitim yetersiz ve aceleciydi; kapasitelerine dikkat edilmeden çok sayıda Irak taburu kuruldu. Bu çabalar nisan 2004'te sınıandı.

31 martta, silahlı kişiler dört Blackwater güvenlik muhafızını Felluce'de pusuya düşürdü. Felluceliler muhafızların araçlarını ateşe verdi-

ler, kömürleşmiş cesetlerini parçalara ayırdılar ve iki cesedi demir bir köprünün üstüne astılar. Korkunç görüntülerden dehşete düşmüş ve felç geçirmiş Amerikalıların görüntüleri televizyonlar aracılığıyla dünyanın dört köşesinde yayınlandı, Başkan Bush 1. Deniz Sefer Gücü'ne Felluce'yi geri almaları için emir verdi.

Bu arada, 26 mart 2004'te, Mukteda es Sadr, Başkan Bush'u, Amerika'ya ve İsrail'i suçlayan bir vaaz verdi ve 11 Eylül saldırılarından övgüyle söz etti. Necef'teki İmam Ali Türbesi'nde, 10 nisan 2003'te, ılımlı Şii din adamı, Abdül Mecid el Hoy'un öldürülmesine doğrudan karıştığı için koalisyon olaydan aylar sonra, Mukteda es Sadr için tutuklama emri çıkarttı. Koalisyon ordusu bu emri zor kullanarak uygulamayı reddetti, hapishaneleri olan, kendi adaletini zalimce uygulayan, 6 000'den fazla silahlı adamdan oluşan Mehdi Ordusu'nu kuran ve özel silahlı güçlerin yasaklanmasına başkaldıran Es Sadr için başka yollar aramaya başladı. Es Sadr Amerika'ya ve başkanına dil uzattığında, Bremer harekete geçmeye karar verdi. Es Sadr'ın gazetesi *Havza*'nın altmış gün içinde kapatılmasını emretti. Bu Koalisyon Geçici Yönetimi'nin harekete geçme tarzıydı: sembolik ve Irak'ın gerçeklerinden kopuk. Dışarıdan bakan biri için bu emir bir kaplana sineklikle saldırmaya benziyordu. Bremer bu emirden sonra Es Sadr'ın ne yapacağını düşünmeden harekete geçmişti ve sonrasında olacaklara koalisyonun nasıl bir yanıt vereceğini de düşünmemişti.

Mukteda es Sadr, öfkeyle karşılık verdi. Mehdi Ordusu, Bağdat'taki Sadr Şehri'ni, Necef'in bir kısmını, Kerbela'yı, Kut'u, Nasiriye'yi ve Amara'yı ele geçirdi. Güney Irak'taki Koalisyon Geçici Yönetimi personeli, gelmekte olanı gördü ve Bremer'dan koruma talep etti. Bu talepler görmezlikten gelindi. Mehdi Ordusu, Koalisyon Geçici Yönetimi'ne ait tesislerinin birçoğunu işgal etti.

Felluce'de ve güneyde olanlarla baş etmeye çalışan Amerikalıların ve müttefiklerinin yeni Irak ordusu ve polislerinin yardımına ihtiyacı vardı. Bu ordunun yarısı firarilerden oluşuyordu. Sünni Arap askerlerin bazıları Felluce'deki isyancılara katıldı. Şii askerlerin bazıları da Mehdi Ordusu'na katıldı. Sünni Araplar dostları olan Sünni Araplarla çatışmayı reddettiler, Sünni Araplar ordunun yarısını oluşturuyordu, kalan yarısı da Şii, Kürt ve yabancı işgalcilerden oluşuyordu. Şii askerler Bedr Örgütü gibi, düşman Es Sadr'ın militanlarından devşirilmişlerdi, Şiilere karşı savaşmayacaklarını söyleyerek Amerikalılara katılmayı reddettiler.

Sünni Arap polislerin birçoğu ayaklanmanın içindeydi ya da isyancılarla işbirliği yapıyorlardı. Amerikalıların "yeni Irak"ına sıkı bağlarla bağlanmış, sadık polisler Sünni Üçgeni içindeki şehir ve kasabalarda ölüm tehlikesi altında görev yapıyorlardı, ama birçoğu hoşgörü beslemeseler de isyancıları destekliyordu ve bunu korktukları için de yapıyorlardı.⁹

Güneyde, Amerikalılar ve İngilizler Şii partilerin yerel idareyi üstlen-

mesine izin vermişti. Polisi Şiiler oluşturmuştu ve bunu yaparken kendi militanlarını kullanmışlardı. Güneydeki Şii polis yetkisini Irak ulusal yetkililerinden değil, dolgun maaşından sorumlu olan kendi Şii siyasi liderlerinden alıyordu. (Koalisyon Geçici Yönetimi kamu hizmetleri için verilen maaşları, Saddam Hüseyin dönemininkine göre birkaç kat artırdı, bu da işsizlerin asker ya da polis güçlerine katılmasının temel sebebiydi.) Şii yetkililer Es Sadr'a karşı koalisyonu desteklemedi, onlar desteklemeyince polis de desteklemedi.

Ulusal bir ordu yaratıklarını sanan Amerikalıların ricasıyla, Barzani ve Talabani Irak ordusuna 6 000 peşmerge tahsis etti. Kürtler dokuz tümen kurdular, askerler tamamen Kürtlerden seçilmişti ve Kürt yerleşim bölgesinde görev yaptılar. Bu tümenler çok etkindi, Amerikalı müttefiklerine bağlıydılar ve Sünni Arap ayaklanmacılarla savaşırken vicdan azabı da duymuyorlardı. Ama onları sadece Amerikalılar Iraklı olarak görüyordu. Peşmergeler Irak'a değil, Kürt ideallerine sadıklaırdı. Daha da önemlisi, Sünni Araplar peşmergeleri dost Iraklılar olarak değil, düşmanları olan Amerikalıların müttefiki yabancı paralı askerler (Kürt askerlerin çoğunluğu Arapça bilmiyordu) olarak görüyorlardı. Felluce'de operasyon genişlerken, Sünni Araplar Kürtlerden intikam alacakları tehdidinde bulunuyorlardı. Birleşik bir Irak ordusu yaratmaya çalışan Amerikan stratejisi yalnızca başarısızlığa uğramamış aynı zamanda iç savaş tohumları da saçmıştı.

Nisan 2004'te, Amerikalılar Irak ordusunun ve polisının başansızlığına sebep olarak operasyonel nedenler ileri sürüyorlardı. Eğitim aceleye getirilmişti ve askeri esaslara yeterince dikkat edilmemişti. Yine de, en temel hata kavramsaldı; birincisi Iraklı askerlerin 2004'te Irak ulusal yetkililerine sonuna kadar sadık kalacaklarına inanılıyordu; hiçbir Iraklı bu yetkilileri kendi toplumundan görmüyordu, ikincisi Iraklı Arap askerlerin kendi dini cemaatlerine üye isyancılara karşı Amerikan işgal ordusuyla birlikte savaşacaklarını sanılıyordu. Tek bir Irak ulusu olmadığı için, gerçek bir ulusal ordu yaratmak da mümkün değildi.

Şii partiler Amerika'nın silahlı kanatlarını dağıtmaları konusundaki ısrarını çok iyi kullandılar ve özellikle güneyde askeri kanatlarını yeni Irak ordusu ve polis kuvvetlerine soktular. Amerikalılar milislerin kendi kıyafetlerini çıkartıp, Irak ordusunun ve polisin üniformalarını giyinince sadakat gösterdikleri yerlerin de değişeceğini düşündüler. Tabii böyle olmadı. Ocak 2005'teki seçimlerden sonra Şii partiler ulusal hükümete seçilince, Şii asker ve polisler bağlılıklarını hemen dönüştürdüler. Ama Irak'ın en büyük Şii milisi olan, Bedr Örgütü'nün komutanı, İçişleri Bakanı oldu ve Irak polisının başına geçti, bu değişim kolay idrak edilemeyecek kadar gerçektir. Şiiler devleti ele geçince, Sünni Araplar ordu ve poliste hizmet vermekten vazgeçmeye başladılar çünkü Sünni Araplar, Şii Irak polis gücüne ve Şii Irak ordu-

sunu hizmet vereceklerini biliyorlardı.

Kendi devletleri ve orduları olan Kürtlerin bu gelişmeleri kenardan izleme lüksleri vardı. Şiiilerle çıkarları doğrultusunda işbirliğine gittiler ve Irak ordusuna katkıda bulunmalarını isteyen Amerikan ricasını kırmayarak kendi askeri güvenliklerini para harcamadan sağladılar.

Peşmergeye bakan Koalisyon Geçici Hükümeti, oldukça tuhaf ve ortaoyunu olarak sona eren bir politikanın peşine düştü. Nisan 2004'te, peşmerge açıkça Irak'taki sonuç alıcı tek yerel güç olarak görünüyordu, güvenilirli ve Amerikan yanlısıydı. Bremer, yine de, güvenilirmez Irak ordusu yerine peşmergenin lağvedilmesini istedi. Peşmergenin dağıtılmasını görüşmek üzere, danışmanlarından David Gompert'i gönderdi. O günlerde, Gompert, ustura gibi keskin, Amerika'da eğitim görmüş ve Kürt istihbarat teşkilatının başkanı olan Mesrur Barzani'yle tanıştı ve sonunda bir anlaşmaya vardılar. Peşmerge ortadan kaldırılacaktı. Kendi yerlerinde, Kürt bölgesel hükümeti üç ayrı silahlı güç kuracaktı: Dağ korucuları, ani müdahale gücü ve terörle mücadele vurucu gücü.

Gompert kendisini Bağdat'a götürecek helikopteri beklerken, Kürtlerin ne kadar önemli olduklarını gördü, Irak'ın en büyük milis gücüne sahiplerdi, ulusal birliklerini sağlamak uğruna bu silahlı güçten vazgeçebiliyorlardı. Zihninde birtakım şüpheler uyandı ve sonra Kürtçe tercümanına dağ korucusunun karşılığını sordu. Yanıt "Peşmerge"ydi. Sormuş olsaydı, "ani müdahale gücü" ve "terörle mücadele vurucu gücü"nün Kürtçe karşılıkları da "peşmerge"ydi.

Başkan Bush Amerika'nın görevinin Irak halkına özgürlük getirmek olduğunu ilan etse de başkanın yönetimi demokratik açıdan Iraklılara güvenmek konusunda oldukça isteksizdi. Mayıs 2003'te, Bağdat düştükten bir ay sonra, Uluslararası İlişkiler Komitesi'nde, Savunma Bakanı Douglas Feith Iraklıların İslami bir devlet için oy kullanacakları demokratik bir seçimin sonucunu ABD'nin kabul etmeyeceğini söyledi.

Yönetim, özellikle ülkenin geçici anayasasını yazması için Amerikalılar tarafından seçilen Iraklıların, sınırlı seçenekleri olmasını önerdi. Özenle seçilmiş Iraklılar daha sonra, Batı tarzı insan haklarını koruyan, kontrol ve dengeleriyle birleşmiş bir sistemi, ülkenin birliğinin korunmasını, petrol kontrolünün merkezileştirilmesini ve Amerikalı muhafazakârların hoşuna gidecek ekonomik ve sosyal politikaları teşvik eden, Amerikalı anayasa danışmanlarını destekleyeceklerdi. Anayasa Irak halkına bir referandumla sunulacaktı. Ya anayasayı kabul edecekler ve bağımsızlıklarını tekrar kazanacaklardı ya da anayasayı reddedecekler ve işgal uzayacaktı. Bu proje ulus yapıcı olması gereken yönetimin ideolojik açıdan Irak'ı etkilemeden terk etmek istemeyen yeni muhafazakârların aşırı hırslarını yansıtıyordu. Aynı zamanda da bu demokratik olmayan bir projeydi.

2003 yılında, Irak'ın en etkili adamı Amerikan genel valisi Jerry Bremer değil, Necef'teki İmam Ali türbesinin yakınlarındaki mütevazı evinde yaşayan, sağlığı bozulmuş yetmiş üç yaşındaki, ihtiyar bir Şii din adamıydı. İran doğumluydu ve İran vatandaşıydı, oy kullananlar bunu istiyorlarsa, bunu alacaklarını çok iyi bilen Büyük Ayetullah Ali el Sistani, Bush yönetiminin Iraklı Şii liderlerin İslami bir devlet kurmasını engelleyemeyeceğine karar verdi.¹⁰

Sistani oldukça dürüst bir konum belirleyerek, uyum sağladı: Irak anayasası seçilmiş Iraklılar tarafından yazılmalıydı ve bunun bir sonucu olarak, ABD iktidarı, belirlenmiş değil, seçilmiş bir hükümete teslim etmeliydi. Mümkün olan en kısa sürede seçim yapılmasını istedi, ama bu seçim 2004'ten sonra yapılmayacaktı ve seçimden sonra işgal hemen sona erdirilecekti.

Bremer Sistani'nin taleplerini karşılamaktan kaçınmak için, ardı sıra gelen stratejiler benimsedi. Sonuç olarak, Amerikan yönetimi Irak halkına güvenmeyen bir görüntü çizerken, İranlı din adamı Irak demokrasisinin şampiyonu haline geldi. Amerikalılar için her şey daha da kötüleşirken, Sistani Bremer'la girdiği bütün savaşları kazandı. Bremer ve Bush yönetimi hem demokrasi karşıtı hem de zayıf göründüler. Halkla ilişkiler konusunda ABD gereksiz birçok kayıp yaşadı.

2003 yazında, Bremer atanmış olan anayasa komisyonunu geri çekti ve seçilmiş anayasa meclisini onayladı, ama Irak'ın bağımsızlığını onarmak için herhangi bir tarih verilmesini desteklemedi. Kasım ayında, Beyaz Saray Bremer'ı Washington'a geri çağırdı ve en erken 30 Haziran 2004'te ya da ABD başkanlık seçiminden dört ay önce iktidarı devredip devredemeyeceğini sordu. Bremer sonra karmaşık bir proje tasarladı, Koalisyon Geçici Yönetimi ve Irak Yönetim Konseyi, Irak eyaletleri için valiler atayacak, her eyalete Amerikalılar da bir konsey atayacaktı. Yine Amerikalıların atadığı belediye konseyleri her eyaletin beş büyük şehri için heyet seçecek, sonra da bunlar geçici Irak Ulusal Meclisi'ni seçecekler, bu meclis de geçici anayasayı yazacak ve geçici hükümeti seçecekti.

Sistem o kadar karmaşıktı ki, çok az sayıda Amerikalı bunu açıklayabiliyordu ve Iraklıların çoğu da bunu hiç anlamadı. Ama yine de, Sistani bu önerinin en temel özelliğini kavradı: Iraklı her katılımcı sonuçta Irak'ın gelecekteki hükümetini seçecekti, en azından bu seçim doğrudan Amerikalılar tarafından yapılmamış olacaktı. Bir Iraklı bana bu sistemi şöyle tarif etmişti, Bremer tarafından seçilmiş seçkinler tarafından seçilmiş insanlar. Sistani tekrar seçim konusunda ısrar etti ve yayınladığı bir fetvayla bu ileri gelenler sistemine tehditler savurdu. Şubat 2004'te, yetmiş dört yaşındaki eski Cezayir dışişleri bakanı ve Birleşmiş Milletler'in Irak özel elçisi, Lahdar Brahimi, Bremer'in itibarını kurtaracak bir formül buldu. İleri gelen olmayacaktı ama Sistani

Birleşmiş Milletler tarafından seçilecek, kısa süreli geçici bir hükümeti onaylamıştı, bu aralık 2004 ya da ocak 2005'te yapılacak seçimlere kadar, 30 haziran 2004'te bağımsızlık devredilene kadar sınırlı bir muhafızlık rolü olan bir hükümet olacaktı.

Geçişin bir parçası olarak, şubat 2004'te, Bremer Irak Yönetim Konseyi'nin, Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu çıkarmasına onay vermişti. Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu, seçimler için bir yol haritası olacak, kalıcı anayasanın uyumunu sağlayacak ve Irak'ın kendi özel koşullarında nasıl geçici bir hükümet olacağını belirleyecekti. Kanunun, geçici bir hükümetin kurumlarını (başkan, bakanlar kurulu, geçici yasama meclisi) tanımlamaktan çok daha fazlasına ihtiyacı vardı, hükümete gerekli olan iktidarın en azını sağlayacak, anayasa meclisinin seçimiyle ilgili zaman planı ve yöntemi ortaya koyacaktı. Iraklılara gelecekleriyle ilgili sıkıntılı konuları çözecek minimalist bir belge bırakacaktı, örneğin İslam'ın rolü, Irak'taki ana toplumlar arasında iktidarın paylaşılması, Kürtlerin statüsü ve Şiiilerin kendi devletlerini biçimlendirmeleri gibi. Geçicilik, mevcut durum –tüm karmaşasıyla– devam edebilirdi.

Bush yönetimi, Irak anayasasına kendi izini bırakmak konusunda ümitsizdi ve şimdi Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu tam bir şans olarak karşısına çıkmıştı. Ocak 2004'te, Bremer ve önde gelen yardımcıları bir dizi “ilkeler” hazırladılar, Koalisyon Geçici Yönetimi bunu artık geçici bir anayasa olarak tanımlamaya başlamıştı ve Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'nun bir temel olarak kabul edilmesini istediler.

Irak halkı ne Irak devletiyle ne de onun ortak değerleriyle ilgili ortak bir görüşü paylaşmıyordu. Kaçınılmaz olarak, Irak anayasasını hazırlamak barış görüşmesi yapmaktan daha çok ortak bir devlet projesi tasarlamaya benziyordu. Şii partiler model olarak İran'ı aldıkları İslami bir devlet istiyorlardı. Kürtler bağımsız bir ülke istemek konusunda fikir birliğine varmışlardı, bunda başarılı olamazlarsa, mümkün olduğu kadar tam bağımsızlığa yakın esnek bir federal sistemin Kürtlere verilmesinden yanaydılar. Laik Araplar etnik olmayan ama coğrafi koşullara göre tanımlanmış yerleşimlere iktidarın bir kısmının devredileceği bütünlüğü bozulmamış bir ülke istiyorlardı (temelde bu, Kürtlerin kendi bölgeleri olamaz ama üç Kürt eyaleti olabilir ve bunların her biri kendi kendilerini yönetebilirler anlamına geliyordu.) Sünni Araplar Irak Yönetim Konseyi'nde temsil edilmiyorlardı,¹¹ ama genel olarak daha önce olduğu gibi merkezileştirilmiş bir Irak istiyorlardı. Şiiiler siyasi model olarak İran'a bakarlarlarken, Sünniler dost Arap ülkelerine, Kürtler de Batı'ya bakıyorlardı.

Bu ayrımlar Irak toplumlarının doğal kaynakların kontrolü, Irak ordusunun rolü, uluslararası sınırların kontrolü, İslam'ın rolü, kadın hakları, iki dil kullanımı ve Irak'ın Arap dünyasının bir parçası olup olmasıyla ilgili konulara bakışlarını etkilemektedir.

Bremer Amerikan terimleriyle Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'nda bu konuların çözümü için seçilmiş olan anayasa meclisini etkisizleştirmenin yollarını aradı. Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulmamasını istiyordu bu yüzden Irak'ın petrollerini ve suyunu merkezi bir hükümetin kontrol edebileceğini ileri sürerek bu konuda ısrar etti, silahlı kuvvetlerde tekel vardı ve ülke sınırlarından onlar sorumlu olmalıydı. Bu öneriler Kürtler tarafından aforoz edildi. Bremer ilkesel olarak kadınların, dini azınlıkların korunmasından yanaydı, bu tarz koruyucu haklar İslam'ın rolünü kısıtlıyordu. Bu da Şii partileri mutsuz etti. Laik Arap siyasetçiler Bremer'in ilkelerinin tamamını desteklediler ve Bremer onların içinden birini, eski Dışişleri Bakanı, yaşlı bir Sünni Arap olan Adnan Paçacı'yı Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu hazırlık komitesinin başkanı olarak atadı. Ama işin aslı, Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu, ABD hükümeti hukukçuları ve yönetimin tarafından kendilerine yakın oldukları için atanan kişiler tarafından yazılmıştı, metnin kendisi ve önerilen anayasal yapılar da bunun kanıtıdır. Irak Yüksek Mahkemesi'ni kuran, bunun Amerika Birleşik Devletleri'ne ait olduğu gün gibi açıktır, bir hüküm vardır ve Ortadoğu hukuku açısından büyük bir yeniliktir. Amerika'daki benzeri gibi, bu mahkeme de hem son temyiz mahkemesi hem de anayasa mahkemesidir. Doğal olarak da, mahkemenin dokuz yargıcı vardır.

Bush yönetimi Irak Yönetim Konseyi'ndeki tartışmaları sıkı bir şekilde kontrol etti. Geçiş Dönemi Yönetim Kanunun Iraklılar tarafından oluşturulmuş bir belge olduğu varsayılmış olsa da, Bremer Ulusal Güvenlik Danışmanı Candoleezza Rice'la birlikte orijinal Amerikan ilkelere temel alarak her türlü özel değişikliği dahil etti.

Yönetim Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'yla ilgili olarak ne istiyorsa büyük bir kısmını elde etti ama tamamını değil. Sistani korkusundan, Bremer Irak'ın İslami bir devlet olduğunu belli belirsiz bir kabul eden bir dil kullandı. Bremer Kürtlerle çok daha zalimce bir anlaşma yaptı: Önerdiği ilkelere yazılı yanıt vererek bunları tartışmaya açan belgelerini reddetti ve Irak Yönetim Konseyi'ndeki tartışmalar süresince sessiz kaldı ve ABD ile Kürtler arasındaki "özel ilişkilerin" kesilebileceğini ima ederek, tehdit etti.

Bremer'in demir yumruğu, bitiş tarihinden bir hafta sonra, 8 martta en sonunda Irak Yönetim Konseyi'ne ilkelerini kabul ettirdi. 1787 Philadelphia Anayasa Antlaşması'nı hatırlatacak ayrıntılı bir törenle bunu kutladı. Irak'ın ilk kralı Faysal'ın kullandığı masanın üzerinde yirmi beş kalem imza attı. Irak Yönetim Konseyi'nin her üyesi, öne çıkarak bu belgeye imzasını attı ve Beyaz Saray Ortadoğu'nun en demokratik anayasası kabul edildiği için bununla övündü.

Bu büyük kayıplarla kazanılmış bir zaferdi. Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu birey haklarını takdire değer bir şekilde koruyan maddeler

içeriyor olsa da, Bağdat'taki Yeşil Hat dışında kalan hiçbir yerde hiçbir zaman uygulanmadı. Güneyde, Şii partiler artık kontrolü tamamen ellerine almışlardı, Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'nun insan hakları ve kadınlarla ilgili maddelerini göz önüne almadan, sert İslami kuralları uyguladılar. Kuzeyde, Kürtler kendi yasal ve anayasal rejimini uygulamaya devam ettiler. Doğal kaynakları, İran ve Türkiye sınırlarını Bağdat yönetiminin kontrol edeceğini söyleyen belgeye zorla imza atmış olsalar da, Kürtler kendi petrollerini çıkartmaya ve daha önce de olduğu gibi gümrük vergisi tahsil etmeye ve sınırdan geçilerek yapılan göçmenlik başvurularını kabul etmeye devam ettiler.

Bütün bu gelişmeler, Koalisyon Geçici Yönetimi'nin ürettiği Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'nun meşruluğunu el altından yıktı. Büyük kısmı gizlice Amerikalılar tarafından yazılmıştı; Bremer resmen ilan etmeden önce yüz kişiden daha az Iraklı belgeyi görebilmişti. Kamuoyuna açıklanması ve yorumlanması için hiç fırsat tanınmamıştı, ilaveler yapılmayacaktı, modern anayasaların hiçbirinin özü bu belgede yoktu, bu da doğal olarak Iraklıların çoğunu kızdırdı. Amerikan umutlarının tersine, Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu temel konuları ortaya koymaya çalışarak, bunlara kalıcı bir anayasayla yanıt verme konusunda kararlıydı. Doğal kaynakların kontrolü, silahlı kuvvetlerde merkezi hükümetin tekeli olacağı, vergiler, iletişim, İslam'ın rolü ve bireysel hakların korunmasıyla ilgili maddeler kanuna eklenmişti.

Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'nun bağımsız ve sabit maddeleri büyük oranda reddedilirken, Irak'ın siyasi hizipleri Irak anayasasına uyum ve kalıcı hükümetin seçimine yol gösteren tasarımı sonuna kadar desteklediler. 30 haziran 2004'te, iktidar geçici hükümete devredilecekti. 30 ocak 2005'te, Irak Geçiş Dönemi Ulusal Meclisi için seçime gitmek zorundaydı, 15 ağustosta bir anayasa üretilecek, bu da altı aylık bir zaman dilimine yayılacaktı. Bu sürenin aşılmayacağı varsayılarak, 15 ekimde anayasa oylanacaktı. Kabul edilebilmesi için (reddedilmesi için üç eyaletteki oy kullananların üçte ikisinin ret oyu vermesi gerekiyordu), oy kullanacakların çoğunluğunun seçime gitmesi ve 15 aralık 2005'te kalıcı hükümeti seçmesi planlanmıştı. Anayasa ulusal çapta ya da üç eyalette reddedilirse, 15 aralık seçimleriyle yeni bir anayasa tasarımı meclisi seçimi için işlemlere başlanacaktı. Ocak 2005 seçimlerinde, oy kullananlar aynı zamanda eyalet konseylerini seçmek için de oy kullanacaklardı ve Kürtler arasında yeni bir ulusal meclis oluşturulacaktı.

Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'yla, Geçiş Dönemi Ulusal Meclisi seçilecek, oyların üçte ikisini alan, üç kişiyle Başkanlık Konseyi atanacaktı, bir başkan ve iki yardımcısı konseyi oluşturacaktı (böylelikle Irak'ın üç temel toplumu temsil edilmiş olacaktı). Başkanlık Konseyi sonra, kendi kabinesini seçecek olan başbakanı atayacaktı. Bu sistemin etkisi, üçte iki çoğunluğu elde etmeye dayanıyordu, Şiiilerin en az

bir toplumdan destek almaya ihtiyaçları olacaktı. Ocak 2005 seçimlerinden beri, Irak'ı yöneten ve kalıcı anayasayı birlikte tasarlayan Şii-Kürt ittifakına işte bu yoldan gidildi.

Sistani'yle anlaşmaya varan, Birleşmiş Milletler Elçisi Brahimi geçici hükümetin bir muhafız rolü oynayacağını varsaydı, böylelikle 30 haziran 2004'te bağımsızlığı devralacak, ocak 2005 seçimleriyle de hükümet son şeklini almış olacaktı, bundan sonra da Irak kendi kendini yönetmeye başlayacaktı. Ama Bush yönetiminin, Irak'ın geleceğini Birleşmiş Milletler'in kontrolüne bırakmaya hiç niyeti yoktu. Mayıs 2004'te, Brahimi Iraklılara danışmanlık yaparken, Ulusal Güvenlik Konseyi'nden Robert Blackwill, sonuçları ustalıkla yöneten Bremer'la birlikte çalışmak için Bağdat'a geldi (Blackwill'in tayini Beyaz Saray'ın en sonunda Bremer'a olan güvenini kaybettiğinin bir işaretiydi.)

Başkan Bush'un önceliği olan bir kaygısı vardı. Irak'ın yeni liderleri ABD'ye duydukları minnettarlığı kamuoyuna açıklamalıydı. 19 mayısta Ulusal Güvenlik Konseyi'nde yaptıkları toplantıda başkan bunu Bremer'a belirterek, şöyle söylemişti: "Irak'a özgürlük getirmek için kendisini feda eden Amerikan halkına, birilerinin çıkıp teşekkür etmesi bizim için çok önemli. Bizim evet efendimci birilerini seçmemizi beklemiyorum. Ama en azından minnet duyan birisini istiyorum." Aslında Bush evet efendimci ve kendisine teşekkür edecek birilerini istiyordu. Irak'ın yeni hükümetinin kendilerine sadık olup, olmadıklarıyla ilgili olarak Ulusal Güvenlik Konseyi'nde yapılan toplantıda bu konuya üç kez değindi.

Bu arada, Brahimi, başbakan olarak tercihinin Irak Atom Enerjisi Kurumu'nun başkanlığını yapmış bir nükleer fizikçi olan Hüseyin Şehristani olduğunu açıkladı. Şehristani, İslami partilere yakın olan bir Şii'ydi, cesareti ve dürüstlüğü sorgulanamaz bir adamdı. Saddam'ın nükleer bir bomba geliştirmesine yardım etmeyi reddetmiş ve bu yüzden Ebu Garib Cezaevi'nde, tek kişilik bir hücrede on bir yıl hapis yatmıştı. Aynı dürüstlüğüyle davranmaya devam ederek, Amerikanın sevgisini kazanmak için Bush'un istediği gibi umut verici sözler vermedi. Başkanın talimatları doğrultusunda Bremer Şehristani'yi veto etti.

Bremer ve Blackwill aynı şekilde iyi bir ekonomist ve dini konularda ılımlı bir insan olan Adel Abdül Mehdi'yi de veto etti, çünkü Mehdi Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'ni destekliyordu. İbrahim Caferi'yi de kabul etmediler, Caferi Irak'ın en eski Şii partisi, Dava'yı ("Çağrı") yönetiyordu ve tıp doktoruydu. Bremer yazarken, Bush yönetimi İran'la bağlantısı olan İslami partilere iktidarı devretmek istemiyordu. En azından, Yönetim Amerikan başkanlık seçimlerine kadar, Irak'ın Saddam sonrası hükümetinin İslami yüzünü görmek istemiyordu.

Farklı vetolar Brahimi'nin yönetime ilk elden istediği bir seçeneği sunmak için manevra yapmasına olanak sağladı: laik Şii Ayad Allavi.

Tıp doktoru olan Allavi, 1970'li yıllarda Baas Partisi'nin parllayan yıldızıydı ve Saddam Hüseyin'e karşı durmuştu. Bir gece Iraklı bir ajan Allavi'nin evine girdi ve onu bir baltayla öldürmeye çalıştı, neredeyse Allavi'nin bir bacağını kopartıyordu.

1990'da, Allavi, arasının bozuk olduğu yakını Ahmed Çelebi'nin yönettiği Irak Ulusal Konseyi'nin rakibi olan Irak Ulusal Uzlaşma'ya yardım ediyordu. 1990'larda, Allavi, Saddam'ın ordu ve istihbarat teşkilatları içinde muhalif bir grubu olduğu söyleyerek CIA'yı ikna etti, grubu darbe aşamasına gelmişti. İşin aslında, Irak istihbaratı Allavi'nin grubuna en baştan sızmıştı. Haziran 1996'da, Irak güvenlik teşkilatları yüzden fazla subayı ve darbeye ilişkisi olan diğer insanları tutukladı, büyük çoğunluğu aileleriyle birlikte idam edildi. *Los Angeles Times*'tan Robin Wright'a kıdemli bir Birleşik Devletler görevlisine, "Bu ABD istihbaratının şimdiye kadar en çok acı çektiği en büyük yenilgilerinden biridir" dedi. Allavi'yle birlikte çalışmış olan Kürtler onu çok sevmektedirler, ama aynı zamanda onun kendini büyük görme eğilimi olduğunu da söylemektedirler.

Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'na göre, Irak devlet başkanının çok az gücü ve yetkisi bulunmaktadır, ama devletin başı olarak bu makamın sembolik bir önemi vardır. Kürtler bu makama Celal Talabani'yi önerdiler. Yetmiş yaşındaydı, yarım yüzyıl boyunca Irak'taki diktatörlüğe karşı başarılı bir savaş vermişti. Uluslararası platformda tanınıyordu, zeki bir insandı (hukuk eğitimi görmüştü ve kendi kendine İngilizce öğrenmişti) ve Talabani Kürt hareketinin ve Irak muhalefetine devlerinden biriydi. Irak sınırlarında geçirilen seksen yıldan sonra Kürtler Irak'ın en önemli mevkilerinden birini ele geçirdiklerini anladılar. Kürt peşmergeler Irak'ın özgürleştirilmesine yardım ettiler ve Irak halkları içinde yalnızca Kürtler Amerikalıların Irak'a aşlamak istedikleri değerleri benimsediler. Kürtler ve Sünni Araplar, Şiilerden sonra Irak'taki en kalabalık iki grubu oluşturmaktaydı.

Bremer, her şeye rağmen Sünni bir Arap'ın başkan olması gerektiğine karar verdi ve mayıs ortalarında bu konuyla ilgili olarak Talabani'yi bilgilendirdi: "(Sünni Araplar) çok uzun süredir kendilerinin yeni Irak'ta yeterince temsil edilmediklerini düşünüyorlar Bay Talabani." Talabani ve Barzani çok öfkelenediler. Bir yıldan uzun bir süredir, Amerikalılar Irak'ta neyin önemli olduğu hakkında onlara ders veriyorlardı. Şimdi de, etnik kimlikleri yüzünden Irak'ın önemli mevkilerinden onları dışlıyorlardı. Amerikalılar ve Brahimi, daha önce hiçbir siyaset deneyimi olmayan, ülkenin en büyük aşiretlerinden birine üye Sünni bir işadamı olan Şeyh Gazi el Yaver'i, Irak'ın geçici devlet başkanı olarak seçtiklerinde incinmeye aşağılanma da eklendi. Gazi, Irak'ın yeni liderleri için Bush'un önceliği olan ölçütünü karşıladı. Bremer, "Başkan bana Saddam'ı devirdiği için Koalisyon'a samimi bir şekilde teşekkür eden

Gazi'den oldukça etkilendiğini söyledi" dedi.

31 mayısta, Brahimi, Allavi ve El Yaver'in atandıklarını Bağdat'ta bir basın toplantısıyla duyurdu. Sonuçtan mutsuz olduğu açıkça belli oluyordu. Savunur bir şekilde açıklayarak, "Amerikalılar bu ülkeyi yönetiyorlar, bu yüzden böyle bir karara varmışlar... Doktor Allavi'yi tercih ettiklerine göre, onun için bir alan açmış olmalılar, biliyorsunuz, bu makam için- sanırım, bunu kendilerine sormak en iyisi olacaktır."

Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'nu desteklemenin bedeli olarak, Kürtler, Kürt halkının rızası olmadan Irak anayasasının kabul edilmesiyle, kalıcı anayasanın Kürtleri korumasıyla ilgili işlemlerin onaylanmasında ısrar ettiler. Orijinal Kürt önerisi, ülkenin çoğunluğu tarafından onaylandığında Irak anayasasının hayata geçirilmesine izin verilmesi doğrultusunda idi ama oy kullanan Kürtler tarafından onaylanmazsa bu anayasa Kürt yerleşim bölgesi içinde geçerli olmayacaktı. Bremer bu sağduyulu formülü, kabul edilemez etnik bir kayırmacılık olarak gördü. Alternatif olarak, Bremer ve Süleymaniye Kürt lideri Berham Salih üç Irak eyaletinden birinde üçte iki çoğunluk sağlanamazsa bu eyaletlerin anayasayı veto etme seçeneği verilmesi teklifini getirdi.¹² Iraklı Şiiler Kürtlerle ilgili orijinal maddeye karşı çıkmadılarsa da, üç eyaletin veto hakkı olmasına itiraz ettiler çünkü Sünni Araplar da anayasayı veto edebilirlerdi.¹³ Sistani veto hakkının demokratik olmadığı yolunda hüküm verdi ve seçilmiş olan Irak Ulusal Meclisi'nin Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'na uymayacağını söyledi.

Uluslararası yasalar uyarınca, işgal sona erdikten sonra işgal gücü tarafından yapılan yasalar da geçersizdi. Bağımsızlığın iadesinden sonra, Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu Iraklı siyasetçileri yasal olarak bağlıyordu, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi bu çözümü desteklemek zorunda kalacaktı. Ama ne Bremer ne de ekibi bunu fark etmedi.

Bu acemice bir hataydı. Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'nun taslak aşamasında, Bremer yetenekli iki genç yardımcısına güvenmişti, biri orta seviyede yurtdışı hizmet memuru ve diğeri de Beyaz Saray'da çalışan yirmi dört yaşında bir muhafazakârdı. Yurtdışı hizmet memuru hukuku değildi ve Beyaz Saray'da çalışan da bir hukuk okuluna başvuru yapmıştı.

Kürtler işgalin sona ermesi ve Irak'ın bağımsızlığının onarılmasıyla Güvenlik Konseyi'nin çözümünün Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'nun bir parçası olacağını düşünüyorlardı. Sistani Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'ndan söz edilmesini bir fetvayla yasaklayarak tehdit etti. Aye-tullah ve taraftarlarıyla, kendi demokratik anayasaları arasında seçim yapmak zorunda kalan Bush yönetimi Sistani'yi tercih etti. 1546 Sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı, 8 haziran 2004'te kabul edildi, buna göre "federal, demokratik, çoğulcu ve birleşik Irak"tan söz edildi, ama Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu anılmadı.

Kürtler için, bu gelişmeler sadece geçici bir geri çekilmeydi. Ocak seçimlerinden sonra, Şii partiler hükümeti kurmak için Kürtlerin desteğine ihtiyaç duydular. Talabani Irak'ın demokratik olarak seçilmiş ilk devlet başkanı oldu ve Şiiler, Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu sürecini destekleyeceklerine söz verdiler. Ama bütün bu deneyimler Kürtlerin birleşik Irak kavramına karşı çıkmalarını engellemekten oldukça uzaktı.

28 haziran 2004'te, daha sonra Irak'ın Başbakan Yardımcısı olan Berham Salih, West Virginia Air National Guard C-130 uçağına binmek için, Bağdat Uluslararası Havaalanı'na giden asfalt yolda Bremer'a eşlik etti.¹⁴ Muhabirler ertesi günkü gazetelerde yayınlanacak fotoğrafları çekerken, Bremer uçağın kapısında durdu ve dönüp veda etmek için elini salladı. Kapı kapandı, uğurlayanlar ayrıldı ve hiçbir şey olmadı. Herkes gittikten sonra, Bremer ve yakın koruması C-130'dan indi, koşarak yan tarafta bekleyen helikoptere bindiler, uçarak havaalanının diğer tarafına gittiler ve sonra kendilerini bekleyen jet binerek Ürdün'e uçtular. İsyanıcılar C-130'a saldırmayı planlıyorlarsa, onları bu şekilde kurnazlıkla yenmiş olacaktı.

Devir teslimi için 30 haziran tarihi planlanmıştı, ama Beyaz Saray olası bir terörist saldırıya karşı kurnazlık etmek için bu tarihi iki gün önceye aldı. 28 haziran, sabah saat 10.00'da Koalisyon Geçici Yönetimi, Bremer ve Irak'ın yeni başbakanı Ayad Allavi'nin birlikte katılacakları bir basın toplantısı düzenlemeyi planlamıştı. Bremer ve Allavi geldiğinde muhabirler bağımsızlığın yasal olarak Irak'a devredilmesini gösteren mektubu Bremer'ın Allavi'ye vermesini izlemek için aceleyle Allavi'nin bürosuna koştular. "Kabul ediyorum ki" diye yazıyor, "güvenli bir ortam kuramamış olduğumuz için hayal kırıklığı içindeyim." Allavi'ye, "Ayaklanmacılar çok iyi örgütlendiler ve içlerine sızmamız düşündüğümüzden çok daha zor" dedi. NATO zirvesi için Ankara'da bulunan, Başkan Bush ve ekibine doğrudan bağlı bir telefon hattı vardı. Ama Irak'ın en iyi korunan adamı Bremer şöyle yazıyor: "Muhabirler eski yönetim konseyi binasına geldiklerinde, personelimiz herkesin cep telefonunu topladı, böylelikle hiç kimse olayın tam saatini ya da hemen sonrasını rapor edemeyecekti, buna ilk olarak Irak'ı benim terk etmeme olanak sağlayacaktı."

Iraklıların Amerikalı kurtarıcılarını alkışlarla karşılayıp, çiçek ve şekerler vereceklerini düşleyerek başlayan yeni muhafazakâr hayal gücü, gizli bir törenle ve tuzak bir uçakla sona ermişti.

8. bölüm

Kürt Özerk Bölgesi

“Gizli faaliyeti misyonerlikle karıştırmamak gerekir.” Bu sözlerle, Henry Kissinger omuzlarını silkerek, Iraklı Kürtleri desteklediği gizli operasyona aniden son verdi. 11 mart 1970’te, Kürt lider Molla Mustafa Barzani ve Irak Başbakan Yardımcısı Saddam Hüseyin yarı özerk bir Kürt bölgesi için yapılacak anlaşmanın çatısını oluşturdular.¹ Bağdat’a karşı ayaklanan Kürt isyancıları destekleyen İran Şahı, Baas rejiminin ve Irak’ın bu anlaşmayla güçleneceğini düşünerek alarma geçti. Sonraki birkaç yıl boyunca, Şah özerklik anlaşmasından vazgeçmesi ve Kürt isyanını sürdürmesi için Barzani’yi ikna etmeye çalıştı. Barzani, pek güvenmese de, Şah’ın doğruyu söylediğinin farkındaydı.

Sonrasında, Şah gönüllü Amerikan askeri oldu. 30 mayıs 1972’de, Başkan Richard Nixon ve Kissinger, Tahran’a yirmi dört saatlik bir ziyarette bulundular. Şah’ın ABD’nin modern silahlarına sınırsız ulaşımına ek olarak, Nixon ve Kissinger Iraklı Kürtlere gizli destek sağlayacaklarına söz verdiler, bu program o kadar gizliydi ki, İran’ın Amerikan büyükelçisine bile bu konuyla ilgili bilgi verilmemişti. Amerikalıların verdikleri sözlere inanan Barzani, artık Irak devletiyle daha sert görüşmeye başladı. Kürt isyanı sürdü.

Bir yıl sonra, 6 mart 1975’te, Cezayir’de yapılan OPEC toplantısı süresince Saddam ve Şah müzakerelerde bulundu. Şah’ın iki ülke arasındaki sınırın, Şattülarap kanalının en derin yeri olması yönündeki talebini Saddam kabul etti. Bunun karşılığında, Şah iki ülke arasındaki sınırın merkez bölgesindeki 544 kilometrekareyi Irak’a teslim etmeyi, Barzani ve Kürt isyancılara sağladığı desteğe de son vermeyi kabul etti.

Bu sırada, Nixon gitmiş, ama Henry Kissinger Başkan Ford’un dışişleri bakanı olmuştu. Hiç itiraz etmeden, Şah’ın yüz seksen derece geri dönmesini kabul etti ve CIA’in Kürtlerle ilgili programını sona erdirdi. Barzani 30 000 peşmergeyle ve ailesiyle birlikte artık mülteci olmuştu.²

İlk kez mayıs 2003’te Kuzey Irak’taki Kürk bölgesini ziyaret eden Büyükelçi L. Paul Bremer III, Molla Mustafa Barzani’nin resmine baktı ve oğlu Mesut’a, “Bu kim?” diye sordu. Kürtler şaşkına döndüler. Bremer Kissinger’in himayesindeki adamdı, ama görünüşe bakılırsa eski patro-

nunun çift taraflı oynadığından habersizdi. Molla Mustafa Barzani, Kürtlerin Amerikan desteğine asla güvenmemeleri gerektiğini zor yoldan da olsa öğrenmişti, bu oğlunun da unutmayacağı bir dersti. Kürtlerin tarihiyle ya da Barzani ailesinin rolüyle ilgilenen birinin bilmesi gereken ilk şey, Mesut'un, kendi rolüyle ilgili olarak, "Yeni Irak'ın yolu... Çoğunluğun Sünni, Şii, Arap, Kürt ya da Türkmen olmadığı, ama Iraklı olduğu bir yoldur" diyen Bremer gibi atanmış biriyle asla bu oyunu oynamayacağıdır.

Otuz milyonluk gücü olan Kürtler, kendilerini dünyanın ülkesi olmayan en kalabalık halkı olarak tanımlamaktadırlar.³ Kürtler Hint-Avrupa dil grubuna ait bir dil konuşmaktadır, etnik, kültürel ve dilbilimsel açıdan İran'ın Acem halkına çok yakındırlar. Büyük çoğunluğu, nüfusun yüzde yirmi beşini oluşturdukları ya da sayı vermemiz gerekirse 18 milyonu, daha uzaktaki Türkiye'de yaşamaktadır. İran'da yaklaşık olarak 8 milyon, Irak'ta 6 milyon, Suriye, Kafkaslar ve Kazakistan'da az sayıda Kürt yaşamaktadır. Kürt kültürü kendini dağlarla özdeş tutuyor olsa da (en sevdikleri deyim "Kürdün dağlardan başka dostu yoktur" sözüdür), Iraklı Kürtlerin büyük çoğunluğu şehirlerde ve dağların eteklerindeki kasabalarda yaşamaktadır. Irak'taki Kürtlerin büyük çoğunluğu Sünni'dir,⁴ ama dini uygulamaları Araplara göre İslam'ın çok daha serbest bir uyarlamasıdır. Törenlerinin çoğu, buna 21 martta kutlanan Nevroz da dahil, İslamiyet'i kabullerinden önceki Zerdüşt geçmişlerinden kaynaklanmaktadır.

Kürtler yaşadıkları hiçbir ülkede iyi koşullara sahip olmamıştır, ama hiçbir yer Irak kadar korkunç olmamıştır. Bu yüzden Irak, Kürt milliyetçiliğinin doğduğu yer ve Kürtlerin bağımsızlık hayaline en fazla yaklaştıkları ülkedir.

Birinci Dünya Savaşı'nın olumsuz sonuçları içinde, Kürtler kendilerine bağımsız bir devlet için söz verildiğini düşündüler. 1918'de Başkan Woodrow Wilson, savaş sonrası dünyada örgütlenme ilkesi olarak ulusal özgür iradeyi ilan etti, çöken imparatorlukların tebaalarını kucaklayarak, onlara söz verdi, buna Kürtler de dahildi. Kısa bir süre için, Kürtler bağımsızlıklarını kazanacaklarını düşündüler. 1920 yılında, Versailles yakınlarındaki Sevr'de, müttefikler Osmanlı İmparatorluğu'na kapitülasyon anlaşmasını kabul ettirdiler. Sevr Antlaşması'nın 64. maddesine göre:

"Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra, 62. maddede belirlenen bölgelerdeki Kürtler, bu bölgelerdeki nüfusun çoğunluğunun Türkiye'den bağımsız olmak istediklerini kanıtlayarak Milletler Cemiyeti Konseyi'ne başvurlarsa ve Konsey de bu nüfusun bu bağımsızlığa yetkin olduğu görüşüne varırsa ve bu bağımsızlığı onlara tanımayı Tür-

kiye'ye salık verirse, Türkiye, bu tavsiyeye uymayı ve bu bölgeler üzerinde bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçme şartını şimdiden kabul eder.”

Aynı anlaşmaya göre Mezopotamya'nın Kürtlerin yaşadığı bölümü (şimdiki Irak'ta yoğunluklu Kürt yerleşiminin olduğu bölge) İngiltere'ye veriliyordu, ama Kürdistan kurulduğunda burada yaşayan halkın Kürdistan'a katılmasına izin verilecekti.

“Bu vazgeçme durumu gerçekleştiği zaman, Kürdistan'ın şimdiye dek Musul Vilayeti'nde kalmış bölümünde oturan Kürtlerin, bu bağımsız Kürt devletine kendi istekleriyle katılmalarına, başlıca Müttefik Devletlerce hiçbir itirazda bulunulmayacaktı.”

Kürtler için Sevr Antlaşması onların kutsal kâsesi gibidir, uluslararası camiaya adım attıkları en önemli dönemdir. Bugün bile, Kürt akademisyenler ulus sorunuyla ilgili hangi konuda bir tartışmaya girseler –Kürt Bölgesi'yle ilgili her tartışma dönüp dolaşıp en sonunda ulus sorununa gelmektedir– Sevr Antlaşması'na atıfta bulunarak 62. ve 64. maddeleri harfî harfîne aktaracaklardır. Türkiye'de, Sevr'in maddeleri bir devrime neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilmesine öncülük etmiş ve Mustafa Kemal'in iktidarıyla cumhuriyet yükseltmiştir; Mustafa Kemal, Gelibolu'da İngiliz İmparatorluğu'nu bozguna uğratan generaldır, Atatürk yani Türklerin babasıdır ve Türkiye'yi modernleştirmiştir. İflaslar ve savaşın harap ettiği Avrupa'da gelişecek olayları önceden tahmin eden Müttefiklerin mideleri Sevr'i kaldıramamıştır. 1923 yılında, İsviçre Lozan'da Türkiye'yle yeni bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmada bağımsız bir Kürdistan'dan söz edilmemektedir.⁵ Ve Kürtler bugün Sevr'den yalnızca saygıyla söz etmektedirler, Türkler bürolarının duvarlarına Atatürk'ün resminin yanına, Lozan Anlaşmasının da kopyalarını asmaktadırlar.

Sevr Antlaşması 1921 yılında çözülürken, İngilizler çoğunluğu Kürt olan Musul Vilayeti'yle ilgili olarak ne yapacaklarına karar vermek zorundaydılar, Yakındoğu'dan sorumlu bakan Winston Churchill, bağımsız Kürdistan'dan Musul Vilayeti'ni ayırmayı önerdi. Kürtlerin bir Arap devletinde yaşamaya zorlanmasının yaratacağı çok sayıda sorunu doğru bir şekilde önceden gördü. Sir Percy Cox (Mezopotamya'dan sorumlu İngiliz yüksek komiseri) önderliğindeki Koloni Bürosu uzmanları ve Cox'un danışmanı Gertrude Bell, Kürt Bölgesi'nin Irak'a dahil edilmesini tartışmaya açtılar; bu sadece yeni bir devleti genişletmek amacıyla ortaya atılmış bir düşünce değildi, aynı zamanda sayısal çoğunluğu oluşturan Şii Arapları dengelemek, Sünni Kürtlerin Sünni Arapları destekleyeceği varsayımından yola çıkılıyordu.

Kürtler Irak'ın bir parçası olmayı hiçbir zaman kabul etmediler ve modern Irak tarihinin tamamını periyodik olarak çıkan Kürt ayaklanmaları ve Irak'ın Kürtlere uyguladığı baskı şekillendirdi. Irak, 1932 yılında tam bağımsızlık ilan etti, aynı yıl Milletler Cemiyeti'ne kabul edilme koşulu olarak, İngilizler Kürtlere özerklik tanımasını sağlayacaklardı. Ama bu gerçekleşmedi ve bu koşullar cemiyetin yerini Birleşmiş Milletler'in aldığı 1945 yılında tamamen ortadan kalktı.

1946 yılında, Kürtler komşu İran'ın Mahabad şehrinde özerk bir cumhuriyet ilan ettiler, yirmi bir ışını olan sarı bir güneşle, kırmızı-beyaz-yeşil renkli bir bayrak seçtiler. Irak Kürtlerin en önemli aşiretinin lideri, Molla Mustafa Barzani, bu devletin silahlı kuvvetlerinin komutanı olarak Mahabad'a gitti. 16 ağustos 1946'da, Mahabad'da, Barzani Kürdistan Demokratik Partisi'ni kurdu. Mutlu bir rastlantı olarak, oğlu Mesut da aynı gün dünyaya geldi.

Mahabad Cumhuriyeti çok kısa süre yaşadı, Sovyetler Birliği -İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Kuzey İran'ı işgal etmişlerdi- geri çekildiğinde, cumhuriyet de çöktü. Barzani ve kuvvetleri yaya olarak dağlardan Sovyetler Birliği'ne sığındı. Başbakan Gazi Muhammed geride kaldı ve Şah onu astırdı.

Barzani, 1958 yılında monar bir askeri darbeyle devrildikten sonra Irak'a geri döndü. Yeni cumhuriyet Kürtlerin ve Arapların yeni Irak'ta eşit yurttaşlar sayılacağını duyurdu ama bu kısa süreli bir barıştı. Bağdat, Kürt Bölgesi'nin özerkliği için verdiği sözden dönünce, Barzani 1961 yılında yeni bir isyan başlattı. Ocak 1970'te, Molla Mustafa'nın oğlu Mesut alışılmadık bir mesaj aldı. Bir Irak heyeti, Şoman'daki Barzani'nin karargâhunun yakınlarında bulunan kontrol noktasına geldi. Mesut ziyaretçileri karşılamak için çıktı, gelenlerin arasında birkaç bakan ve sorumlu kişi olduğu ilk bakışta belli olan biri vardı: Saddam Hüseyin. Saddam, dostça Mesut'a seslendi. Kerpiçten yapılmış misafir evinde Molla Mustafa Barzani'yle yan yana oturup bu savaşı nasıl sona erdireceklerini konuştular. Yaşça daha büyük olan Barzani, Saddam'a, özerklik olmadan barışın mümkün olmadığını ve hiçbir koşul altında peşmergeyi dağıtmayacağını söyledi. Saddam bu iki şartı da kabul etti. Molla Mustafa Barzani Irak'taki demokrasi sorununun ne olacağını sorduğunda, Saddam da ona, "Irak'ın geri kalanında ne olacağı seni neden ilgilendiriyor? Kürdistan'da özerkliğiniz olacak. Irak'ın bizim olan kısmında hangi sistemi kuracağımız seni ilgilendirmez" dedi.

11 mart 1970'te, Irak hükümeti Kürtlere sınırlı bir özerklik verildiğini duyurdu ve Molla Mustafa peşmergelere savaşı durdurmalarını emretti. Görüşmeler devam etti, ama iki taraf da Kerkük'ün Özerk Kürt Bölgesi'nin bir parçası olması konusunda anlaşmaya varamadı. Bu noktada Barzani, Amerikan desteğine güvenerek 1974 yılında Kürt devrimini tekrar başlattı.

Şah ve Saddam Hüseyin Cezayir Antlaşması'nda mutabık kaldıktan sonra, Şah Barzani'ye bir mesaj göndererek tek bir seçeneği olduğunu söyledi: Irak'a ya da İran'a teslim olmak. Barzani, 23 mart 1975'te Kürt isyanının sona erdiğini duyurdu. Kürtlerin tamamı bunu onaylamadı. Barzani'nin girişken yardımcılarından Celal Talabani, Marksist ideolojiyle demlenmişti, Barzani'den ayrılarak 1975 yılında Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni kurdu. 1970'lerin sonlarına doğru hem KYB hem de KDP Irak rejimine karşı baskınlar düzenledi, ama Şah İran topraklarında operasyona izin vermediği için Kürt askeri faaliyetleri küçük ölçekli kaldı. 1979 yılının başında Şah'ı deviren Ayetullah Humeyni, Irak'taki Baas rejimini ortadan kaldırmaya yoğunlaştı. İran, Irak Kürtlerine destek vermeye başladı. KYB ve KDP Irak hükümetiyle savaşmak yerine, çeşitli nedenlerden dolayı birbirleriyle çatışıyorlardı.

İran-Irak Savaşı'nın patlamasıyla birlikte, KDP kendini İran'ın müttefiki olarak buldu. 1983 yılında, İran kuzeyden bir saldırı cephesi açtığına, KYB İranlılara direneceğini duyurdu ve Bağdat'la görüşmelere başladı. Bu görüşmeler 1985 yılında kesildi ve KYB ile Irak rejimi arasındaki savaş devam etti. 1987 yılında, Irak Enfal Harekâtı'nı başlatarak, doğudaki Kürt topraklarında bulunan Balisan Vadisi'ndeki köylere kimyasal silahlarla saldırdı. 16 mart 1988'de, Irak zehirli gazla Halepçe'de 5 000 sivil öldürdü. 25-27 ağustos 1988 tarihleri arasında, Irak uçakları ve helikopterleri Dehuk Vilayeti'nde kırk sekiz köye zehirli gaz bombalarıyla saldırdı. Enfal'in bir parçası olarak, Irak hükümeti 4 000'den fazla Kürt köyünü yok etti, yeniden iskâna tabi tuttu; bir milyondan fazla insanı sürdü ve 100 000 ile 200 000 arasında insanı öldürdü. 1988 yılında, KDP ve KYB fikir ayrılıklarını bir tarafa bıraktılar ve Irak Kürdistan Cephesi'ni oluşturdular (cephenin üç küçük parti daha dahil olmuştu). 20 ağustos 1988'den sonra Irak ordusu tüm gücüyle üzerlerine saldırdı, İran-Irak Savaşı'nın sona erdiği ve kırsal bölge insansızlaştırıldığı için peşmerge korunaksız kaldı, Irak Kürdistan Cephesi 1989 ve 1990 yıllarında sadece Kürt Bölgesi'nin dağlık alanlarında faaliyet gösterebildi. Talabani ve Barzani sırasıyla önce Suriye'ye, sonra da İran'a sürgüne gönderildiler.

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ve bunu izleyen savaş Kürt direnişine yeni fırsatlar sundu. 16 ocak 1991'de, müttefikler Irak'ı bombalamaya başlayınca, ülke içinde bulunan peşmerge verilen gerçek hasarla ilgili olarak istihbarat topladı, telsizle Şam'a bildirilen istihbarat oradan Detroit'teki bir Kürt diş hekimine ulaştırıldı, tercümesi yapıldıktan sonra faksla bana gönderildi ben de bu bilgileri Senato Dış İlişkiler Komitesi'ne sundum. ABD askeri istihbaratına verdiğim bilgilere pek rağbet edilmediyse de, bombardımanın yarattığı hasar ulaştırılan raporlarda eksiksiz yer alıyordu, uydu ve havadan çekilen fotoğrafları temel alan değerlendirmelerle operasyon yapan hava kuvvetlerine bu raporlar yeterli gelmemiştir.

Saddam'ın kara harekâtında bozguna uğraması ve mart ayının başında Şii ayaklanmasının başlamasıyla birlikte, Iraklı Kürtler Irak boyunduruğundan kurtulmak için bir fırsat yakaladılar. Mart ayının ortalarında, KDP ve KYB liderleri Irak'taki Kürt Bölgesi'ne geri dönerek, bölgenin kontrolünü ele geçirdiler. Martın sonuna rastlayan ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanınca Irak ordusu kuzeye hareket etti ve peşmerge tahminlerin aksine kırsal nüfusun sorumluluğunu üstlenerek halkın tahliyesine yardım etti. Nisan ayının başında, Erbil'in kuzeyindeki Kore'de ve Süleymaniye'nin doğusundaki Aznar Dağı'nda, meydana gelen çatışmalar sonucunda peşmerge Irak tanklarını durdurmayı başardı. Bu peşmergeye çok geniş bir alan kazandırmış oldu, 18 000 kilometrekare Kürt kontrolü altına girdi. Güvenli bölge yaratmak için ABD kuzeybatıya müdahale ettiğinde, bu 18 000 kilometrekareye 7 700 kilometrekare daha eklendi. Dehuk, bu yerleşim bölgesi içindeki tek büyük şehirdi. Kürtlerin kontrolündeki bölge büyük oranda kırsaldı ve önceden köylerin şimdiye taş yığınlarının bulunduğu geniş bir alandı.

Bir Kürt güvenli bölgesi oluşturan Başkan George H. W. Bush, buranın geçici bir alan olduğunu açıkladı. Bu yüzden, nisan ayında Saddam, Talabani'yi ve Barzani'yi özerklik konusunu görüşmeye davet edince, onlar da daveti kabul ettiler. Diktatör, Mesut Barzani'nin yirmi yıl önce dağlarda konuştuğu pratik adamdan oldukça farklıydı. Barzani daha sonra bana, "Onun bulunduğu yerde en yakın yardımcıları bile konuşmaya korkuyorlardı" dedi. Saddam barışçıldı, ama mart 1970'te anlaşmaya vardıkları sınırlı özerkliğin çok ötesinde bir şeye hazırlıktı. Barzani nazik bir şekilde, önceki on yıl boyunca ortadan kaybolan on binlerce Kürt'ün akıbetini dile getirdi, bunlara Barzani aşiretinin 5 000 üyesi de dahildi. "Yüzüme bakamıyordum" dedi Barzani. "Şöyle söyledi: 'Çok kötü tecrübeler yaşandı. Bir uzlaşmaya varırsak, hayatta olanları serbest bırakacağım. Hayatta olmayanlar için de durumu düzeltecek bir şeyler yapacağız.'" Tam o anda, Barzani, "Daha hepsi ölmedi" demiş.

Mart 1991'deki ayaklanmanın kötü sonuçları iktidarını zorladığı bir anda Saddam, Kürtlerle görüşmelere başlamıştı. 1991 yazında, kendine daha fazla güveniyordu ve uzlaşmaya pek hevesli değildi. ABD askeri desteğinin devam edeceği netleşirken, Kürtler de esnekliklerini kaybetmişlerdi. Eylül ayında, Saddam Kürtlerin blöfünü görmeye karar verdi. Bölgenin iki büyük şehri, Süleymaniye ve Erbil'in kontrolünü Kürt siyasi partilerine bırakarak, Irak ordusunu Kürt sınırı olarak varsayılan hattın gerisine çekti.⁶ Kürt kamu görevlilerinin maaşlarını da ödemeyi durdurdu, bunlara öğretmenler ve polisler de dahildi, bu Kürt yetkililerin geniş bir nüfustan sorumlu olmaları ama onların maaşlarını da ödeyememeleri anlamına geliyordu.

Saddam, Kürtlerin silah bırakacaklarını tahmin ediyordu. Ama bunun yerine, öğretmenler ve polisler maaş almadan işlerini yapmaya de-

vam ettiler. Durum normale dönerken, sokaktaki Kürtler yeni özgürlüklerini kutluyorlardı, bu basit eğlencelere kırlarda piknik yapmak da dahildi.

1992 yılında, Irak Kürdistan Cephesi, Kürt Bölge Meclisi ve Kürt başkanını seçmek için Kürt bölgesel hükümetini kurmaya karar verdi. Seçimler, Irak'ta şimdiye kadar yapılan ilk demokratik oylamaydı, böylelikle Kürtler demokrasi fikrine duydukları inancı da vurguluyorlardı. Oylarda sahtecilik yapılmasını önlemek ve uluslararası izlemeyi kolaylaştırmak için Kürt yetkililer İsviçre büyüklüğündeki bölgede oy kullanmak için, birkaç yüz yer hazırladılar. Kürtler çok uzun mesafeleri yürüdüler ve oy kullanmak için sekiz saat sandık başında beklediler. Katılım yüzde sekseni buldu.

Oyların toplamının sıra dışılığı ne yazık ki sonuçlara da yansdı. KDP ve KYB meclis seçimlerine yoğunlaşmıştı. Ne Mesut Barzani ne de Celal Talabani başkanlık yarışında çoğunluğu elde edemediler. Oylardaki eşitliğin bölücü bir etki yaratmaması için partiler başkan olmaması konusunda anlaşmaya vardılar ama hükümeti kuran koalisyon kabinesinin bakanlıkları iki parti arasında eşit bir şekilde paylaşıldı. Coğrafi açıdan da, KYB doğudaki Süleymaniye şehrinde yoğun destek kazanmışken, KDP Türkiye sınırında Kurmanci konuşulan bölgede yoğun destek almıştı. Başkent Erbil çekişmeli bölge olarak kaldı.

İktidar paylaşımı pek işe yaramadı. KDP'nin kontrolündeki Habur kapısından yasal olarak alınan "gümrük vergileri" ve Türkiye'den yapılan kaçakçılık tek gelir kaynağıydı. Bu gelirlerin paylaşımı konusunda 1994 yılında aralarında tartışma çıktı. Peşmerge birlikleri arasındaki çatışmalar, rakip partilerin de işin içine girmesiyle bir Kürt iç savaşına dönüştü.

Ağustos 1996'da, KYB askeri saldırısına, İranlılar yardım etti, çaresiz durumda kalan Mesut Barzani Saddam Hüseyin'den yardım talep etti. 31 ağustosta, Irak kuvvetleri Erbil'e girdiler, KYB'yi sürdüler, KDP'nin yerleşmesini sağladılar ve geri çekildiler. Clinton yönetimi güvenli bölgeden çekilme yolunda adımlar attı, Saddam da bölgeyi geri almak için hazırlık yapmaya başladı. ABD yönetimi, Birleşmiş Milletler, yardım grupları ve güvenli bölge boyunca konuşlanmış olan ABD ordusu tehlike altında olduklarını düşündükleri beş bin Kürt'ü tahliye etti.

Zagreb'teki büyükelçilikten, yönetimdeki arkadaşlarımı aradım, Barzani'nin tavrı üzücüydü ama bu Kürtlerin kendi kendilerini son yönetime girişimleri olmayacaktı.⁷ Sadece tahliye edilen beş bin Kürt'ün değil, dört milyon Kürt'ün tehlike altında olduğunun altını çizdim ve ABD'nin güvenli bölgeyi koruması gerektiğini söyledim. Saddam'ın Kürtlerin bağımsızlık kazanma girişimlerini engelleme fırsatı yakaladığı 1996'daki olayları düşündüm. Saddam Barzani'ye Irak ordusunun Erbil'de kalmayacağını söylemişti ve bu sözünü tuttu. 1996 sonunda, ABD, Kürtlerin ayrıcalıklarını korumak için yeni bir model önerdi.

1998 yılında, iki yıl süren yoğun diplomatik girişimlerin sonucunda, Dışişleri Bakanlığı KDP ve KYB arasındaki savaşı sona erdirmek için arabuluculuk yaptı. İki partinin de kendi yerleşim bölgeleri oldu, KYB Süleymaniye'yi, KDP de Erbil ve Dehuk'u aldı. Türk barış gücü, iki örgütün arasındaki insansız bölgeye yerleşerek gözlemci oldu. Her bölgenin kendi başkanı ve hükümeti vardı ama her ikisi de kendilerini Kürt bölgesel hükümeti olarak tanımlıyordu. Sonraki yıllarda, iki bölge arasındaki işbirliği arttı ve sonunda Türk barış gücünden bölgeyi terk etmelerini istediler. 2002 yılının sonunda, KYB üyeleri, bölgenin tamamını temsil eden parlamento olan Erbil'deki Kürt Ulusal Meclisi'ne tekrar katılmayı kabul ettiler. 2005 yılında, KDP ve KYB birlikte Mesut Barzani'yi başkan olarak desteklediler ve 2006 yılında, Neçirvan Barzani başkanlığında tek bir hükümet oluşturdular.

Fikir ayrılıklarına rağmen Kürtler, ABD ve İngiliz koruması altında geçirdikleri on iki yılı çok iyi değerlendirdiler. Yetmiş yıl boyunca Kürt Bölgesi'ni Irak yönetti, 1991 yılına kadar Bağdat yönetimi bin tane okul inşa etti. İki Kürt hükümeti, 1992 ile 2003 yılları arasında iki bin okul inşa etti, çok sayıda öğretmen işe aldı ve eğitti. 1991 yılında Saddam Kürt Bölgesi'nden çekildiğinde, bölgede tek bir üniversite vardı. Kürt hükümetleri Dehuk ve Süleymaniye'de iki yeni üniversite daha açtı. Üç üniversitenin de kalitesi çok yüksekti. Tıp eğitimi İngilizce veriliyor ve yeni Kürt doktorların diplomaları İngiliz Tıp Birliği tarafından onaylanıyor.

En önemlisi de, 1970 ve 1980'li yıllarda Saddam Hüseyin'in ordusu tarafından yerle bir edilmiş dört bin köy yeniden inşa edildi. Çiftçiler eski sulama sistemini onardılar. Terk edilmiş tarlalarda buğday ve arpa başakları yeniden filizlendi. Birleşmiş Milletler'in petrol karşılığında gıda programıyla, Kürt hükümetleri büyük bir ağaçlandırma programı başlattılar, yüzyıllardır çıplak kalmış dağlara milyonlarca çam ağacı dikildi. Bunun bir sonucu olarak, Kürtler bölgelerinin ekolojisini değiştirmeye başladı. 1987 yılında bölgeyi ziyaret ettiğimde, Saddam belirgin bir şekilde Kürtlerin yaşadığı kırsal bölgeleri yok etmeye çalışıyordu. O bölgeyi verimsiz ve toza boğulmuş bir toprak parçası olarak görmüştüm. On beş yıl sonraki bir yaz tekrar ziyaret ettiğimde, daha önce kahverengi ve gri olan manzaranın yerini hasadı bekleyen sarı başaklar almıştı.

2002 yılında İkinci Irak Savaşı'nın sinyalleri gelmeye başladığında, birçok Kürt, Saddam'ın devrilmesinin Amerikan koruması altındaki özgürlüğün de sonu olacağından korkuyordu ve Amerikalıların daha demokratik bir Irak hükümetine izin vererek, bağımsızlıklarını azaltabileceklerini düşünüyordu. Temmuz 2002'de Süleymaniye'de bir dükkân sahibi bana, "Saddam öldüğünde, umarım cehennem ateşinde sonsuza dek yanar. Ama umarım şu andan itibaren ömrü uzun olur" dedi.

Barzani ve Talabani basit bir stratejik tercih yaptı. Başkan Bush'un savaşa girme kararını etkileyemeyeceklerini çok iyi biliyorlardı. Ama

ABD savaşa girerse, Amerika'yı desteklemeye karar vermişlerdi. Savaş büyüdüğünde, savaşın içinde ABD'nin yanında kendilerinden başka kimse kalmadı. Kürt peşmergeler, Amerika'nun diğer müttefiklerinden çok daha fazla kayıp verdiler. "Dost ateşiyle" başından ölümcül bir yara alan Mesut Barzani'nin kardeşi gibi, çok sayıda Kürt de yaralandı.

Demokratik, çok uluslu ve birleşik yeni Irak'ın inşasında Kürtlerin kendilerini destekleyeceğini düşünen Amerikalılar yanıldılar. Bu temenniden öteye gidemeyen bir düşünceydi, Kürtleri yaşadıkları topraklarda ziyaret eden ya da tarihlerine kısaca göz atan biri bunu kolaylıkla anlayabilirdi.

Irak Savaşı Kürtler için en iyi sonuçları üretti. ABD sadece Saddam'ı devirmemiş aynı zamanda Irak'taki yönetici toplum olan Sünni Arapların ordu, Baas Partisi ve istihbarat teşkilatları gibi tüm kurum ve kuruluşlarını da ortadan kaldırmıştı. Bu kurumları resmi olarak tasfiye etmek için Bremer ölüm vuruşunu yaptığı zaman, Kürtler bunu alkışladılar. Bremer, Kürtlerin bağımsızlık isteklerini destekledi.

Savaş aynı zamanda, Kürtlerin uluslararası konumunu da değiştirdi. Şubat 2003'te, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Amerikan 4. Piyade Tümeni'nin Irak'ın kuzeyinde ikinci bir cephe açmak için Türk topraklarından geçişine izin vermedi. Savaş gemileri doğu Akdeniz'de daireler çizmeye başladı. Bu reddediliş ABD Türkiye arasında büyük bir kriz yarattı ve ABD'nin uzun süredir yakın ilişkiler sürdürdüğü Türkiye'ye karşı Pentagon'daki yeni muhafazakârlar büyük bir öfke duydular.⁸ Kürtler 4. Piyade Tümeni'ni sonuna kadar destekleyeceklerini söyleyerek, kuzeyde ikinci bir cephe açılması için Amerikalı tüm dostlarını devreye soktular. Amerikan kuvvetleri Kuveyt'in kuzeyinden Irak'a girerken, Amerikan özel kuvvetlerinin desteklediği peşmerge grupları, Irak tümenlerini kuşattı ve sonra da Saddam'ın birlikleri çökerken Musul ve Kerkük'e girdiler.

Saddam'ı ezip geçen Amerikan gücü, Kürtlere yeni bir bakış açısı sağladı, geleneksel iki düşmanları, İran ve Suriye bütün bu olanlardan bir ders aldı. Kürt liderlerden biri bunu bana şöyle açıklamıştı:

Biz Kürtler her zaman dört ülke tarafından kovalanmışızdır: Irak, İran, Suriye ve Türkiye. Irak bitti. Türkler kendi topraklarında. İran ve Suriye de korkudan kendi köşelerine sinmiş durumdalar.

Saddam devrildikten iki hafta sonra, Kürt liderlerle gelecekleri ve yeni Irak anayasasında nelerin olması gerektiğini konusunda görüş-tüm. Mesut Barzani ve Celal Talabani'yle konuşuyordum ama onlar geçici Irak hükümetine⁹ ve savaş sonrası çok daha acil çözüme kavuşturulması gereken başka konulara yoğunlaşmışlardı, bu da anlaşılabilir

bir şeydi. En verimli tartışmaları Kürtlerin iki genç başbakanıyla yaptım, Süleymaniye'de Berham Salih ve Erbil'deki Neçirvan Barzani. Neçirvan, Mesut'un kuzeniydi, aralık 1999'dan beri Erbil'de başbakanlık görevini yürütüyordu. Kararlı, eylem odaklı ve iyi bir müzakereciydi. Kürtler ve Irak'ın geleceğiyle ilgili olarak çok yoğun tartışmalar yaptık, onu çok başarılı ve stratejik düşünen biri olarak gördüm.

Berham Salih başarılı bir diplomattı. Washington'da, Amerikalı bir siyasetçinin bile kıskanacağı bağlantıları vardı ve çok ikna ediciydi.

1990'lı yıllar boyunca, ABD'de KYB temsilciliği yapan Berham, hem Beyaz Saray ve Kongre'deki Demokratlarla hem de daha sonra Pentagon'da işbaşına gelecek olan yeni muhafazakârlarla, başkan yardımcısının ekibiyle ve Ulusal Güvenlik Konseyi personeliyle çok yakın ilişkiler kurmuştu. Ahmed Çelebi gibi Berham da¹⁰ Irak'taki rejimin değişmesi için elinden geleni yapmıştı ama hiç kimse onu Çelebi gibi ABD'yi aldatmakla suçlayamazdı. Hiç kimsenin –ne Iraklı ne de Amerikalı– Irakla ilgili medyada ya da yazılı basında bu kadar çok arkadaşı yoktu. Kürtlerin yaşadığı topraklarda KYB'ye ait olan bölümünün başındaki siyasi figür olarak, Berham yapılanmaya çok hızlı bir şekilde önderlik etti, büyük gurur duyduğu temel kamu hizmetleri de yerleştirildi.

Kürtler federalizm için Iraklı muhalifleri korkusuzca desteklerken, bir taraftan da bazı pratik konular üzerine düşünüyorlardı. Nasıl bir iktidara sahip olacaklardı ve Bağdat'taki merkezi hükümetin gücü ne olacaktı? Kürt hükümeti nasıl para yardımı alacaktı? Polis ve güvenlik kuvvetlerini kim kontrol edecekti? Bütün bu soruların içinde belki de en önemlisi, Kürtlerin yaşadığı bölgeden çıkan petrol kimim olacaktı?

Neçirvan ve Berham'a diğer federal örnekleri anlattım, özellikle de eyaletlerin kendi doğal kaynaklarına sahip olduğu, ama federal hükümetin vergileri gelire göre topladığı Kanada'yı; eyalet ve belediyelerin polisi kontrol ettiği ABD'yi; Amerikalılar tarafından yazılan Dayton Anayasası'yla her federe devlete kendi ordusunu kurma hakkının verildiği Bosna'yı anlattım. İki lider de anayasanın hazırlık aşaması biraz ilerlediğinde, tavsiyelerimle kendilerini desteklememi benden rica ettiler, ben de kabul ettim. 30 nisan sabahı, anayasayla ilgili bir konuyu konuşmak için Neçirvan'ın Erbil'deki resmi konutuna gittim, Kürtlerin gündemiyle ilgili olarak onu sıkıştırdım. Beni uğurlamak için kapıya yürürken, "Alabileceğimizin en fazlasını istiyoruz" dedi.

Mayıs 2003'te Irak'tan ayrıldıktan sonra, Kürt liderlerin federal bir Irak'ı planlamada sorun yaşadıklarını fark ettim. İktidarın yetkilendirilmesiyle ilgili konular üzerine düşünüyorlardı- Bağdat'ın kendilerine nakit yardımı yapmasının hakları olduğuna inanıyorlardı. Bu denklemi tersine çevirmeye zorladım. Ağustos ayında Neçirvan'a ve Berham'a kısa bir not gönderdim, önceki özerklik teklifi ve federalizm arasındaki farklılığın ne kadar büyük olduğuna dikkatlerini çektim:

Federalizm “temel” bir sistemdir. Ülkeyi örgütlemedeki temel birimi eyalet ya da devlettir. Eyalet ya da devlet kurulur önce, sonra da güçler (güçlerin tercihi bu yöndedir) merkezi hükümette temsil edilirler. Bu, merkezi hükümetin gücü yerel iktidara bıraktığı (merkezi hükümetin tercihi bu yöndedir), bir özerklik düzenlemesinden farklıdır. Federal sistemde, iktidar federal birime (devlet ya da eyalet) sıkıca bağlıdır; özerklik sisteminde iktidar merkezi hükümette kalır. Merkezi hükümetin federal statüyü ya da iktidarı feshetme gücü yoktur: bir özerklik düzenlemesini feshedebilir.

Kürtler, Irak’ın anayasal işlemleri başlamadan önce, kendi anayasalarını yazmalıdır” diye yazdım. Göreli olarak kısa sayılabilecek bir belgeyle insan haklarının (bu hem doğrudu hem de halkla ilişkiler açısından iyiydi) güçlü bir şekilde korunması ve Bağdat’taki hükümete karşı olan Kürt hükümetinin yetkilerinin tam olarak açıklanmasında ısrar ettim. Kilit taşı olarak üç konu –petrol, polis ve ordu– ortaya çıktı. Irak bağlamında petrol anlamına gelen, gelir kaynaklarının kontrolü olmaksızın kendi hükümetinin olmasının Kürtler açısından hiçbir anlamı yoktu. Kürtler, Irak’ın diğer parçalarındaki petrol kaynaklarının bir havuzda toplanmasını onaylayabiliyordu, bunu olmalıydı, ama ben kendi petrol kaynaklarına sahip olmasını ve bunları yönetmesini tartışmaya açtım. Polisi göz önüne aldığımızda, yerel polis kuvvetlerinin Kürt olması yeterli değildi –1980’li yıllarda Saddam Kürt işbirlikçileri gayet güzel kullanmıştı– ama bu kuvvetler Kürt hükümeti tarafından kurulmalı ve yönetilmeliydi. “Yapmalısınız” diye yazdım, “kuzeydeki (Irak’ın herhangi bir yerinden gelecek polis ya da iç güvenlik gücü burada çalışamayabilir) polis faaliyetlerinin özel bir kontrolü olmalı.”

Kürt anayasasının, ülkede “iktidarı kurması, koruması, düzenlemesi ve savunma güçlerini kontrol etmesi gerektiğini” açıkça söyleyip, bunların garanti altına alınmasının öncelikli olduğunu söyledim. Bunun, birleşik bir Irak ordusu kurma konusunda Pentagon’un hırslı fikirleriyle çatıştığını biliyordum ama bence bu fikir hem gerçekçi değildi hem de arzu edilmiyordu. Irak ordusu Kürtlerin şimdiye kadar gördükleri tek düşman güçtü ve ABD tarafından yeniden elden geçirileceği varsayılan, Arapların egemenliğindeki bir ordu karşısında, Kürtler asla peşmergeden vazgeçmezlerdi. Sonuç olarak, diye yazdım, anlaşmazlık durumunda Kürt anayasasının maddeleri geçerli olacaktır: “Irak anayasası, Kürt anayasasının ve kanunlarının anayasaya uygun olduklarını belirtmelidir, anayasa Kürtlerin en üst yasasıdır. Kürt yasaları, yasalar ya da Irak anayasasıyla herhangi bir anlaşmazlık durumunda daha önce yürürlükte olan kanunlara göre karar verilmelidir.” Bu fikirler sonunda, Irak anayasası için Kürtlerin sundukları önerileri belirlediler.

Her Iraklı Kürt’ün bağımsız bir Kürdistan istediğini biliyorum ve bu

hassasiyete hoşgörüyü bakıyorum, çünkü ben de Irak'ın Kürtleri tehdit ettiği gibi bir ülkede yaşasaydım, ben de o ülkenin bir parçası olmak istemezdim.

Irak'ın geleceğiyle ilgili olarak benim düşüncelerim duygusal ya da dostlukla ilgili değil. Geleneksel akıl, istikrarsızlık olacağına Irak'ın bölünmesinden yana, ancak bu şekilde ortaya çıkacak sonuçlardan kurtulmak başarılabilir. Irak'ın seksen yıllık iç karartıcı tarihine baktığımızda, Irak'ı bir arada tutma çabalarının istikrarsızlık yaratacağı açıktır. Birliği zorlamak, sonu olmayan bir şiddete, baskıya, diktatörlüğe ve soykırıma neden olmaktadır. Bir devletin parçası olmak istemeyen insanları coğrafi olarak tanımlanan bir bölgede yaşamaları için zorlamanın uzun vadede mümkün olmadığına inanıyorum. Bu koşullar altında, dostça ayrılmalarını sağlayacak bir düzenleme Irak halkı için en iyisidir ve bu ayrılma bölgeye istikrar getirecektir.

2003 yazında, Bush yönetiminin savaş sonrası durumuyla ilgili olarak yaptığı kanunsuzlukları seslendirdim. Irak'ın geleceğiyle ilgili benim düşüncelerim, ABD politikalarından özellikle farklıydı. Irak'ı analiz eden birçok Amerikalının tersine, ben ister istemez bu konuları Iraklı dostlarımla konuştum, bu insanların arasında Kürtler de vardı. Ulusal Savaş Akademisi'nde, akademik özgürlüğü garanti altına alınmış bir profesör de olsam, maaşım savunma bakanlığı tarafından ödenirken ABD politikalarını baltalamak istemedim. Bu yüzden, ekim 2003'te, ABD hükümeti için verdiğim yirmi dört yıllık hizmetine son verdim, Kıdemli diplomat olarak Silah Denetimi ve Silahların Yayılmasını Önleme Merkezi'ne katıldım.

Kürtler Irak'ın geçici anayasasının yeni bir Irak yaratmak için (Bremer'in inandığı gibi) bir fırsat olmadığını, tamamen korumacı bir çaba olduğunu gördüler. Başarıları basitti: bu en azından onları her şeyin dışında tutan bir belgeydi. Kürtler sahip olduklarının gücünü iyi biliyorlardı: kendi bölgelerini kontrol ediyorlardı, kendi orduları vardı ve siyasi açıdan birleşmişlerdi.

Kürt liderler Arap Irak'tan uzak kalmalarıyla ilgilenmiyorlardı, Amerikan baskısıyla uğraşıyorlardı. Aralık 2003'te Kürtlerin arasına geri döndüğümde, onların güvenlerini tazelemeye çalıştım. En azından Kürtlerin Amerikalılara ihtiyaçları olduğu kadar, ABD'nin de Kürtlere ihtiyacı olduğunu vurguladım. İşgal başarısızlıklarla dolu olarak gidiyordu ve Bush yönetiminin istediği son şey, tek istikrarlı yerde ve Irak'ın Amerikan yanlısı kısmında ortaya çıkacak bir sorundu. Barzani ve Talabani'ye, ülkesini parçalara ayıracak olan barış önerilerini reddeden Avrupalılara ve Amerikalılara kızan Bosna'nın savaş zamanındaki lideri Aliye İzzetbegoviç'in deneyimini hatırlattım. İzzetbegoviç dayattı, Bosna kurtuldu ve o inandıkları yüzünden hiçbir bedel ödemedi. Bush

yönetimi, Kürtlerin kendi haklarını ısrarla istemesinden memnun olmayabilir, dedim ama bunu yaptıkları için Kürtlere saygı gösterecektir.

Kürt liderler geçici anayasa görüşmelerinde, daha pratik yaklaşımlarla nasıl müzakere edebileceklerini bana sordular. Ben Geçici Koalisyon Yönetimi'yle müzakere ediyor olsaydım, metni kontrol etmek isteyeceğimi söyledim. Dayton Barış Sözleşmesi'nde yapılan müzakerelerde (bu görüşmelere ben de katılmıştım), ABD'nin baş müzakerecisi Büyükelçi Richard C. Holbrooke işe grupların temel ilkeleri kabul etmesiyle başlamıştı ve sonra Amerikalı uzmanlar istenilen şeylerin içini doldurmuşlardı. İngilizce bir metin üzerinde çalışmıştık, bu bize Sırpça, Hırvatça ve Boşnakça konuşan gruplar karşısında daha avantajlı bir konum sunmuştu.

Barzani ve Talabani'ye anayasa görüşmelerinde doğrudan kendilerinin katılması yerine, müzakereciler kullanmalarını söyledim. Liderler nadiren metinlerdeki tüm ayrıntıları anlarlar, masaya oturduğunuzda, hemen yanıt vermeniz için size baskı yaparlar. Son kararı verecek kişilerin yokluğunda yapılan herhangi bir teklifi onaylamak için kontrol etmeye ihtiyacı olduğunu açıklayan bir müzakereci sayesinde grup üstünlük kazanmış olur. En basitinden, düşünmek için zaman kazanmanızı sağlar ama aynı zamanda bir taviz vermeniz gerekirse hareket serbestliği de elde etmiş olursunuz. Ve benim deneyimlerine göre, liderler nadiren iyi müzakereci olurlar çünkü politik içgüdüleri yüzünden insanları mutlu etmeye çalışırlar, bunun anlamı da çoğu zaman "evet" demektir. İyi bir müzakereci "hayır" demeyi de bilmelidir.

27 ocak 2004'te, Barzani ve Talabani tek başlarına Bremer'la görüştüler. Bremer federalizmin genel ilkelerinin yazılı olduğu bir sayfa sundu: Kürt Bölgesi federal bir birim olarak tanınacaktı ama çok az yetkisi olacaktı. Merkezi hükümet güvenlikten, doğal kaynaklardan, ekonomiden ve sınırlardan sorumlu olacaktı. Peşmerge tasfiye edilecek ya da Irak ordusuna dahil olacaktı Kürtlerin bağımsız adli sistemi ortadan kaldırılacaktı.

Bremer yaptığı bu toplantının sonucunda, Kürtlerin önerilerini kabul edeceklerine inanıyordu. Birkaç gün sonra Barzani'yle birlikte Bremer'ın teklifi üzerine eğildiğimizde, kâğıtta yazılanlar onu hayrete düşürdü ve böyle bir anlaşmayı şiddetle reddettiğini söyledi. Daha sonra Bremer'ın personelinin, Kürtlerin özerkliklerinden vazgeçmelerinin patronlarını rahatlatarak, çok hoş bir şekilde şaşırttığını duydum. Bu da aslında Bremer'ın aklında görüşme yapmak diye bir fikir olmadığını kanıtlıyordu.

Mesut Barzani, bana ABD'deki tıp eğitimini tamamlayıp Kuzey Irak'a henüz dönmüş olan KDP'nin baş müzakerecisi Sami Abdül Rahman'la bu konunun ayrıntılarını görüşmemi rica etti. 31 ocak sabahı, kabul edileceği varsayılan anlaşmanın bir kopyasını Sami'ye verdim ve

nasıl akıl yürütüldüğünü açıkladım. Sami bu konuyu akşam yemeğinde tartışmamızı önerdi. Akşam saat altıda, akşam yemeğinin ertesi güne ertelendiğini bildiren bir not gönderdi, notta uzaktan bir misafirinin geldiğini söylüyordu.

1 şubat, Müslümanların en önemli bayramı olan Kurban Bayramı'ydı. Kürt bölgesel hükümetinin başbakan yardımcısı olan Sami, halkla bayramlaşmak için KDP karargâhına gitmişti. Bayramlaşmak isteyenlerin baskısı yüzünden, Kürt güvenlik güçleri ziyaretçileri ayırmayı bırakmışlardı. Bir intihar bombacısı, kabul yerine girmeyi başardı ve sıranın başında kendini havaya uçurdu. Neredeyse eşzamanlı bir şekilde, başka bir bombacı da kendini KYB'nin Erbil'deki karargâhında havaya uçurdu. Patlamadan bir gün sonra KYB binasını ziyaret ettim. Bombacının kendisini havaya uçurduğu yerde kocaman bir yanık izi vardı ve büyük kabul odasının arka duvarı binanın arkasında park etmiş olan bir aracın üzerine çökmüştü. Pıhtılaşmış kanlar yerde kıpkırmızı göllenmişti. Böyle bir katliama neden olan miktardaki patlayıcıyı üzerinde taşıyan insanı hayal etmekte zorlandım.

Toplam 101 kişi öldü, ölenler içinde Kürt bölgesel hükümetinin üç bakanı, Erbil Eyaleti valisi, vali yardımcısı ve Erbil şehrinin belediye başkanı da vardı. 1980'li yıllardan beri tanıdığım Sami, uzaklardan gelen misafiriyle: Londra'da işadamı olan ve iki kız çocuğu sahibi büyük oğluyla birlikte hayatını kaybetti.¹¹

Sıkı bağlarla birbirine bağlı olan ve çoğunlukla dışevlilik yapan Kürt siyasi liderliğinden herkes akrabalarını ve yakın dostlarını kaybetti. Irak'taki durum sertleşti. Bağdat'la kurulan yakın bağların, Irak'taki kargaşayı şimdiye dek istikrarlı olan Kürt bölgesine taşıma tehlikesi vardı. 5 Şubat'ta, Sami'nin ailesine başsağlığı dilemek ve mezarını ziyaret etmek için Erbil'den Dehuk'a giden Neçirvan Barzani'ye ben de eşlik ettim. Yolda, Neçirvan'la sırada şimdi ne var diye konuştuk. Anlaşma yapılmayacaksa, Kürtlerin bunu bir an önce Bremer'a söylemesi gerektiğini söyledim çünkü Bremer'ın yanlış bir izlenim edinip, çabalaması kimsenin işine yaramazdı. Neçirvan bunu kabul etti ama Amerika'ya darılmış olan gergin bir kitle olduğunu da biliyordu. Neçirvan, Bremer'a kendi tekliflerini hazırlamak için Kürt lider grubunu toplayacağını söyledi ve onlara fikir vermem için benim de kendilerine katılmamı istedi.

Ne yazık ki, Bremer 27 ocakta yaptığı ilk teklifi geri çekti. 6 şubatta, Kürt liderliğine başsağlığı diledikten sonra Bremer, Mesut Barzani'yi kenara çekti ve "anlaşmamızı" Beyaz Saray'a geri göndermek ve bazı değişiklikler yapmak zorunda olduğunu söyledi. Beyaz Saray'ın geçici anayasada Kürt Bölgesel Hükümeti'ne yapılan tüm göndermelerin çıkartılmasını istediğini söyledi çünkü bundan Irak'taki federalizmin Saddam'ın on sekiz eyaletini temel alarak hazırlandığı anlamının çıka-

cağını açıkladı. Bu Kürtler için kabul edilemezdi, sadece bağımsızlıklarını kazanmış olduklarını düşündükleri için değil, aynı zamanda Kürt hükümeti tarafından yönetilen bölgenin Saddam'ın eyalet sınırları içinde kalmıyor olmasındandı. Beyaz Saray aynı zamanda, Arapçayla birlikte Kürtçenin de Irak'ın resmi dillerinden biri olmasını kabul eden ocak ayındaki anlaşmanın ilgili maddesinin iptal edilmesini istiyordu.

Bütün bu değişiklikler gerçekliğin ve sağduyunun ideolojik borazanlığına gösterilebilecek birer örnekti. Beyaz Saray etnik olmayan bir Irak hayal ediyordu. "Coğrafya"yı temel alan federal birimler istiyorlardı; sanki Irak'taki yerleşim bölgeleri toplumları harita üzerinde açıklayan kesin çizgilerle ayıran ABD'deki eyaletlere benziyordu. Kürtler kendilerini öncelikle, Saddam Hüseyin'in koyduğu sınırlarla üç bölgeye ayrılmış Irak'ın bir bölgesindeki Iraklı sakinler olarak değil, Kürt olarak tanımlıyorlardı. Bağımsızlık isteklerinden vazgeçmeyeceklerdi. Beyaz Saray, Kürtleri etnik olmayan bir Irak'ın içine dahil etmek istiyordu, ortak dil olarak da Arapça konuşacaklardı. Beyaz Saray'daki hiç kimse Arapçanın Irak'ın etnik gruplarından birinin dili olduğunun farkında değil gibiydi.

Beyaz Saray'dan gelen değişiklik Kürtlerin tüylerini diken diken etti. Artık kendi önerilerini ileri sürmenin zamanı gelmişti.

10 şubatta Neçirvan, KDP ve KYB'nin üst düzey yöneticileriyle Kürt Ulusal Meclisi'ni toplantıya çağırdı. Geçici anayasaya dahil edilecek "Kürdistan Bölümü" isimli bir taslak sundum.¹² Bölüm, –savaşın başlamasından bir gün önce– 18 mart 2003'ten beri Kürtler tarafından yönetilen bölgenin resmi hükümeti olarak, Kürt bölgesel hükümetini tek yetkili olarak kabul ediyordu. Birkaç konu dışında kalan her şey, federal hükümete devrediliyordu (özellikle dış ilişkiler), bölgedeki en yüksek yetkili Kürt Ulusal Meclisi olacaktı ve yasalar bu meclisten geçirilecekti. Kürt bölgesel hükümeti Irak Kürdistanı Ulusal Muhafızları ismi verilecek olan silahlı kuvvetleri kurabilecek ve bu kuvvetler kendi yönetimi altında olacaktı. Kürt Ulusal Meclisi, Irak ordusunun Kürt Özerk Bölgesi'nde bulunmasını ve aynı zamanda Irak Kürdistanı Ulusal Muhafızları'nın bölge dışında herhangi bir yere konuşlanmasını da onaylayacaktı.

Kürtler, yaşadıkları bölgede kendi toprağına, suyuna, madenlerine ve petrolüne sahip olacaktı. Kürtler, ileride bulunacak petrol havzalarını yönetecek (ve gelirlerini toplayacak) ama Bağdat'taki federal hükümet ticari üretim için var olan petrol havzalarını yönetmeye devam edecekti. 18 mart 2003'te, açıklandığı gibi Kürt Özerk Bölgesi'nde ticari petrol havzası bulunmamaktadır, sınırlar bu teklifle Kürtlere kendi petrollerini bütünüyle kontrol edebilmeleri için tam yetki vermektedir. Kerkük, Kürt bölgesinin bir parçası olarak sayılırsa, Bağdat halen işletilmekte olan devasa Kerkük petrol havzasını yönetmeye devam ede-

cekti. Kürtler uzun süredir ısrarla belirttikleri gibi, petrol için Kerkük'ün peşinde olmadıklarını bu teklifle açıklığa kavuşturuyorlardı.

Kürtler, federal hükümetten parasal yardım alacaklardı. Federal hükümet, Kürt hükümetiyle görüşüp, uyumlu bir şekilde anlaşmaya vardıldıktan sonra sınırları içinde vergi toplayabilecekti. Irak kalıcı anayasası, Kürt seçmenlerin çoğunluğu tarafından onaylanırsa,¹³ Kürt Özerk Bölgesi'nde de bu anayasa geçerli olacaktı.

1994 yılında, Kürtlerin ikinci başbakanı olarak hizmet vermiş olan ve KYB'nin kıdemli savaş gazisi Kosrat Resul, Irak Kürdistanı Ulusal Muhafızları'nın bölge dışında da konuşlandırılmasının sadece Kürt Ulusal Meclisi tarafından değil, Bağdat'taki federal hükümetin de talebi üzerine olması gerektiğiyle ilgili bir açıklama yapılmasını istedi. Yapıldığı düzeltme Kürtlerin Irak'ın savaşlarına karışmak istemediğinin altını çiziyordu. Kosrat'ın yaptığı değişiklikle teklif onaylandı. Sözcü Rovş Şavays ertesi gün, 11 şubatla Kürt Ulusal Meclisi'nin teklifini Koalisyon Geçici Yönetimi'ne iletti.

Bremer'in tepkisi oldukça hızlı oldu. Hemen Mesut Barzani'yle görüşmek istediğini söyledi, Bağdat'ta yirmi dört saattir süren kum fırtınası yüzünden yolculuk ertelendi, bu sırada Kürt bölgesinde kar fırtınası vardı. (Barzani bunu Bremer'a şöyle açıkladı: "Sizin de gördüğünüz gibi Bay Bremer, bizim iklimlerimiz bile farklı.") Kürt bölgesine geldiğinde, Bremer Kürtlerin teklifini reddetti, herkesin 27 ocaktaki anlaşmaya uymasında ısrar etti. Karşılıklı öfke nöbetlerinden sonra Neçirvan Barzani hiçbir anlaşmanın olmayacağını söyledi.

Bununla birlikte, Bremer Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'yla istediklerinin çoğunu aldı. Kürtler peşmergenin resmi olarak kabul edilmesi konusunda ısrar etmediler ve sonuçta bir çözüm olduğu için yazılı hale getirilecekse dil konusunu da onayladılar. Federal hükümetin su ve petrol kaynaklarını kontrol etmesiyle ilgili ifadeleri kabul ettiler.¹⁴ Kürtler, 19 mart 2003'teki gibi bağımsız bir ulus olarak kalacaklardı, sınırları aynı kalacak ve Kürt dili Arapçayla birlikte Irak'ın resmi dillerinden biri olacaktı. Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu, Kerkük'ün statüsünü kısmi bir formülle çözüme kavuşturdu: yerinden edilen Kürtler geri dönecekler ve Saddam'ın Araplaştırma programıyla getirilen Araplar asıl yerlerine geri döneceklerdi. Bir nüfus sayımı yapılacaktı ama bu kalıcı anayasanın kabul edilmesine kadar ertelendi.

Kürtler hiç hoşlanmadıkları Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'nun maddelerine asla uymadılar. Türkiye ve İran'la olan uluslararası sınırların kontrolünü bırakmadılar ve Bağdat'ın onayını almadan kendi petrol kaynaklarını geliştirmeye devam ettiler. Tabii ki, peşmergeyi de dağıtmadılar.

Irak kalıcı anayasasını yazarken, Mesut Barzani¹⁵ 11 şubat teklifinin

taslağında yazan her maddeyi hayata geçirmek için bir Kürt heyeti oluşturdu ve müzakere ortamı yaratmak için elinden geleni yaptı. İlk iş olarak 25 haziranda, yeni seçilmiş olan Kürt Ulusal Meclisi'nin, meclisin onayı olmadan Irak ordusunun Kürt Özerk Bölgesi'ne girmesini yasaklayan bir kanun çıkartmasını sağladı.¹⁶

Ekim 2005'te yapılan referandumla Kürt Özerk Bölgesi'ni Irak'ın ilk federal bölgesi olarak tanıyan, kalıcı anayasa kabul edildi. Anayasa Kürt Bölgesi'ne ve gelecekteki Irak bölgelerine izin verdi, bölge kendi ordusuna sahip olacaktı ve buna Bölge Muhafızları ismi verilecekti. Federal hükümetin özel yargı yetkisinde listelenmiş birkaç konu dışında Kürt anayasası, Kürt Bölgesi'nde federal anayasadan üstün olacaktı ve anlaşmazlık durumunda yürürlükte olan Kürt yasaları, federal yasalardan üstün olacaktı. Irak'ın diğer bölgeleri dini bir yönetime doğru evrilirken, Kürt Bölgesi'nin laik hukuk sistemini ve insan haklarını Batı tarzı anayasasıyla koruması devam edecekti.

Kalıcı anayasayla birlikte, Kürtler kendi topraklarına ve sularına sahip olacak ve bunları yönetebileceklerdi. Şubat 2004'te Kürtler, bölgesel hükümetlerin kendi toprakları içinde gelecekteki petrol havzaları (bunlar hiçbir zaman ticari üretim yapmayacaklardı) üzerinde özel kontrolleri olmasını teklif ettiler. Bağdat değil, Kürt bölgesel hükümeti, yeni petrol havzalarının geliştirilmesine yasal rejim karar verecekti, nerelerde sondaj yapılacağına ve yatırım kararlarını da belirleyecekti. Federal hükümet, petrol üretimi yapan bölgenin hükümetiyle var olan petrol havzalarının kontrolünü birlikte yapacaklardı, böylelikle Kerkük Kürt Özerk Bölgesi'nin bir parçası olduğunda, Kerkük petrol havzalarının yönetiminde Kürtler söz sahibi olmak istediklerini dile getirmiş oluyorlardı. Var olan ticari üretimin tek sorumluluğunu federal hükümete bıraktıkları şubat 2004'teki teklifleriyle, gelecekteki petrol havzalarının kontrol paylaşımı sayesinde Kürtler önemli bir üstünlük elde ettiler.

Özel federal iktidarın yetkileri, Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'ndan çok daha az ve özdü.¹⁷ Federal hükümet dış ilişkileri kontrol edecek ama Irak büyükelçiliklerinin içinde bulunan Bölge büroları kendileriyle ilgili konuları takip edeceklerdi. Federal hükümet savunma politikalarından sorumlu olacak ama bölge muhafızlarının üzerinde bir yetkisi olmayacak ve Bölgenin isteği dışında silahlı güç konuşlandıramayacaktı. Federal hükümet para basacak ama Bölge hükümetinin onaylamadığı vergileri toplamak konusunda herhangi bir yetkisi olmayacaktı. Federal hükümet ağırlık ve ölçü oranlarını düzenleyecek, böylelikle Basra'daki metre ölçüsü Erbil'de de aynı olacaktı.

Bremer bunu Iraklılara bırakmış olsaydı, Iraklılar geçici anayasayı Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'ndan çok daha farklı bir noktaya getireceklerdi. Kalıcı anayasanın müzakerelerinde Yönetim Konseyi'nde çoğunluk olan aynı Şiiler ve Kürtler, geçici anayasayı kalıcı anayasaya

benzeteceklerdi.¹⁸ 2004'te, Iraklılara anayasa üzerinde pazarlık yapmalarına izin verilmiş olsaydı, merkezi hükümete Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu tarafından tanınan yetkilerin çok azını vereceklerdi ama kalıcı anayasa üzerinde bir anlaşma sağlayacaklardı. Geçiş dönemi yönetim yasasında Kürt bölgesi için yaptıkları teklifte Kürtler, kendi savunma güçlerinin nihai kontrolünü Bağdat'taki Savunma Bakanlığı'na (yapılan uyarıların özü buydu) ve vergi toplama yetkisini de federal hükümete bırakacaklardı. Bremer Irak Kürdistanı Ulusal Muhafızları fikrini koşulsuz olarak reddetti ve Kürtler vergi konusunda uzlaşmaya yanaşmadılar. Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu aracılığıyla fikirleri reddedilen Kürtler kalıcı anayasa müzakerelerinde sağlam bir hat oluşturdular ve her noktayı kazandılar. Bağdat'ın denetimi altında olmayan bölgesel muhafızlara sahip oldular ve merkezi hükümet Kürt bölgesinde vergi toplayamayacaktı. Kalıcı Irak anayasası, bağımsız bir Kürdistan'ı neredeyse kurumlaştırdı, Bremer böyle bir sonuç çıkmasını diye elinden gelen her şeyi yapmıştı.

Bremer'in Kürt sorununu ele alışı istemeyerek de olsa Kürt bağımsızlık hareketinin daha saldırgan başarılar elde etmesine esin kaynağı oldu. Ocak 2004'te, Kürt bölgesindeki hükümet dışı örgütler birleşerek Referandum Hareketi isimli bir koalisyon oluşturdular, Kürtlerin kendi geleceklerini oylamalarına izin verilmesini talep ettiler ve bunu başardılar. Üç hafta içinde, Referandum Hareketi, bağımsızlık için oylama yapılmasını isteyen 1 700 000 imza topladı, yetişkin Kürt nüfusunun yaklaşık olarak 2 300 000 olduğu düşünülürse toplanan imza sayısı muazzamdı. Şubat 2004'te, imza kampanyasını düzenleyenler Bağdat'a gelerek, Irak'taki en yetkili kişi olan Bremer'a dilekçelerini sundular. Ne Bremer ne de Koalisyon Geçici Yönetimi'nin kıdemli görevlileri dilekçeyi kabul etmediler ve hareketin liderleriyle görüşmediler. Bir basın toplantısıyla topladıkları imzaları ve dilekçeleri gösterdikten sonra, Referandum Hareketi'nin liderleri sesleri duymazlıktan geldiği için, öfkeli bir şekilde evlerine döndüler. Geçiş dönemi yönetim kanununun Kürtleri ne kadar yetkisiz bıraktığını gördüklerinde daha da üzüldüler.

Eylül 2004'te, Referandum Hareketi'nin liderleri bana Erbil'deki Sheraton Otelinde buluşma teklif ettiler.¹⁹ Türk kahvelerimizi yudumlarken, diğer bağımsızlık hareketlerinin davalarını nasıl savunduklarını tartıştık. En azından bir bağımsızlık hareketinin ülkede genel seçimlerin yapıldığı gün resmi olmayan bir referandum düzenlediğini anımsattım, resmi seçim sandıklarının yanına gayri resmi sandıklar koyarak referandum yapmışlardı. Referandum Hareketi'nin liderleri bunun ilginç bir örnek olduğunu düşündüler ama Kürt yetkililerin buna izin verecekleri şüpheliydi. Demokratik bir yönetimde yetkililerin resmi oylama engellenmediği sürece, bunun gibi ifade özgürlüğüne giren eylemleri engellemeyeceğini açıkladım.

Yaptığımız konuşmaları Neçirvan Barzani ve seçimlerin güvenliğinden sorumlu Kürt İçişleri Bakanı Kerim Sincari'ye aktardım. İkisi de aynı tepkiyi göstererek, bunun Referandum Hareketi'nin demokratik hakkı olduğunu söylediler. Ocak 2005 seçimleri yapıldığında, oy kullanılan her yerde, içeride ya da dışarıda referandum çadırları kuruldu. Referandum için iki milyon Kürt oy kullandı ve oy kullananların yüzde 98'i bağımsızlığı seçti.²⁰ Sonuç Kürt ve Iraklı Arap liderlerin dikkatini çekti, Kürt seçmenler Irak'ın bölgelerini tekrar birleştirmeye ihtiyaç duyan kalıcı anayasayı reddedeceklerdi.

Kürtlerin bağımsızlık arzusu, Irakla kurulan tüm ilişkileri gölgede bırakmaya devam edecekti. Referandumla, Kürtler şiddetle ayrılma isteklerini dile getirmişlerdi, bu Irak'ın geçici anayasasının bir sonucuydu.

9. bölüm

İç savaş

18 nisan 2003'te, Bağdat'ın güneyinden ilerleyerek, Necef'in hemen yanı başındaki Şiiilerin iki kutsal kentinden biri olan Kerbela'ya karayoluyla gittim. 680 yılında, halife Umayyad dört bin askerini peygamberin torunu Hüseyin ibn Ali'yi tutuklamaları için gönderdi. Bugün Kerbela olarak bilinen yerde, kendine bağlı küçük bir grupla birlikte tuzağa düşürülen Hüseyin teslim olmayı reddetti. Kuvvetleri yenilgiye uğradı ve Hüseyin'in başı kesilerek Şam'daki Halife Yezid'e gönderildi.

Şiiiler on üç yüzyıldır Hüseyin'in şehit edilmesine ağtlar yakmaktadır. Bu nisan sabahı, her yönden gelen hacılar şehirde toplandılar, ellerinde bayraklar ve Hüseyin'in resimlerini taşıyarak, bazıları çıplak ayakla yolların kenarında yürüdüler. Düzenli aralıklarla yürüyüşlerine ara veren hacılar daireler oluşturarak, ilahiler söylediler: "Hüseyin, Hüseyin, Hüseyin'i asla unutmayacağız." Derilerini yüzene kadar sırtlarını zincirlerle dövdüler.

Saddam Hüseyin, Şii hacıların dini coşkusundan korkuyordu ve bu yüzden yirmi dokuz yıl buraya gelmelerini yasakladı. Kerbela'nın birkaç mil uzağında, hacılarla birlikte yürüdüm. Amerikan işgali hacı olmalarını mümkün kılmış olsa da, hiçbir minnettarlık duymadıklarını gözlemledim. Minnettarlık yerine güçlü bir kimlik duygusuyla, dini bir öfke vardı. Dünya değişmişti ve artık on üç yüzyıldır Irak'ta ilk kez Şiiiler görev başına gelmişlerdi. Bir hacı bana uzun ve sıkıcı bir söylev verdi, ifade ettiği duyguları tekrar tekrar dinledim. "Amerikalılar Şiiilerin çoğunluk olduğunu öğrenecekler" dedi.

Sünni Araplar ya da en azından büyük bir kısmı, Irak'taki yeni düzeni onaylamıyordu. Saddam'ın devrildiğine sevinenler bile –ve birçok Sünni Arap eski rejimden nefret ediyordu– Irak'ın Şiiilere devredildiğini görmek istemiyordu, özellikle de Şii dini partilere ve onların İranlı müttefiklerine. Irak'ın Sünni Arap isyanı, Amerikalı işgalcilere karşı artçı bir tepki olarak başladı, Hristiyan işgalcilere savaşmak için yabancı teröristleri ülkeye çekti, ama bu Şiiilere karşı bir savaş haline geldi.

Irak'ın uzlaşmazlıkları sertleşirken, Şiiiler kimliklerini gittikçe artan bir şekilde dini terimlerle ifade etmeye başladılar. Ocak 2005 seçimle-

rinde, Şii Birleşik Irak İttifakı, Şii oyların yüzde 75 ile yüzde 80'ini kazandı. Aralık 2005 seçimlerinde, Birleşik Irak İttifakı, dikkat çekici bir şekilde Mukteda es Sadr'ın taraftarlarının da dahil olduğu çok daha dini ağırlıklı bir liste hazırladı, Ahmed Çelebi gibi laik Şiiler listeden çıktı, Ahmed Çelebi kendi Irak Ulusal Kongresi'nden seçime girdi. Daha dini ağırlıklı olan Birleşik Irak İttifakı'nın listesi, Şii oyların yüzde 80'ini kazandı.

Şiiler artan bir şekilde kendilerini dini özellikleriyle tanımlarlarken, Sünnileri dışladılar. Devlet radyo ve televizyonu Şii içerikli dini programları yoğun bir şekilde yayınlamaya başladı, Şii din adamları programlara egemen oldular ve bunu Sünnilerden çok farklı olan Şii ibadetlerinin gösterilmesi izledi. Şii dini tatilleri ulusal birer olay haline geldi. Irak İslami kurallara göre yönetilmeye doğru evrilirken, miras işlerinde Şii maddeleri uygulanmaya, çokeşli evlilikler yapılmaya ve geçici evlilikler uygulamaya sokulmaya başladı en azından bunların üzerinde düşünölmeye başlandı.

Baskın konumlarını kaybetmeye razı olan Sünni Arapların bile, Irak'ın Şii bir devlet olmasını kabul etmeleri mümkün değildi. Irak'ın yeni politik rejimi laik ya da Arap özelliklerine sahip olsaydı, birçok Sünni Arap dini azınlık olduğunu kabul edebilirdi. Yeni düzen Sünni Arapları ikinci sınıf konumuna sürmek isteyince hiçbirini bunu kabul etmedi.

Iraklı Şiiler ile Sünni Arapların birbirlerine yabancılaştırılmasında İran çok hayati bir rol üstlendi. Iraklı Şiiler İslam Cumhuriyeti'ni dost, aynı dinden insanların yaşadığı bir ölk ve güçlü bir Şii devleti olarak görüyordu. İran yirmi yıldır Irak'ın Şii liderlerini korumuş ve beslemişti. 1982 yılında, Tahran'da Humeyni rejimi, Irak'ın en büyük Şii partisi olan, Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'ne destek olmaya başladı. Kurdu, eğitti ve görünüşe göre hâlâ Bedr Örgütü'ne para yardımı yapmaktadırlar. Dava'nın liderleri uzun yıllardır İran'a sığınmışlar, mülteci olmuşlar ve destek görmüşlerdir, İran rejiminin unsurlarının, huzursuzluk yaratan din adamı, Mukteda es Sadr'la çok yakın ve sıkı bağları vardır. Bu zaman diliminin tamamında, Washington Şiileri nefretle reddetti, en eski Şii partisi olan Dava'yı Dışişleri Bakanlığı'nın terörist örgütler listesine koydu. İran'ın laik Şiilerle iyi ilişkileri vardır, bunlara Ahmed Çelebi'de dahildir. Irak'ın siyasal açıdan en etkili ismi İranlı Ayetullah Ali es Sistani'dir, Irak vatandaşı olması için yapılan teklifi reddetmiş ve "Ben İran'da doğdum ve orada öleceğim" demiştir.¹

Irak'ın Sünni Arapları, Şiilerin tersine İran'ı kendilerinin tam zıttı olarak görmektedirler. Eski düşmanları İran şimdi de Irak'ın Arap kimliğini yok etmeye çalışmaktadır. Birçok Sünni Arap, İran'ın siyasi zafer kazanmasına Irak'ın engel olamadığı sekiz yıl süren vahşi savaşta, Iraklı Şiilerin beşinci kol faaliyeti yürüttüğünü düşünmektedir. Şii yetkilile-

rin İran-İrak Savaşı anısına dikilmiş anıtları söktürmesi ve Şii kalabalıkların siyasi mitinglerde ellerinde Humeyni'nin posterlerini taşıması yüzünden Sünni Araplar, Iraklı Şiilerin sadakatsiz ve gerçek Iraklı olmadıklarına olan inançları kanıtlanmıştır.

Iraklı Şiilerin ve Sünni Arapların birbirlerine karşı duydukları güvensizlik yeni değildir. 1920'lerde, Şiiler, Sünni Arapları, İngiliz sömürgecilerin işbirlikçisi olarak gördüler. Şiiler sömürge yönetimini boykot ettiklerinde, Sünni Araplar 2003 yılına kadar süren saltanatlarını, yani tüm Irak'ın yönetici sınıfı olma fırsatını buldular. 1991 yılında, Şiiler, Sünni Araplar Saddam Hüseyin'in arkasında saf tutarlarken, Şii isyancılar diktatörü devirmek için hayatlarını ortaya koyduğunu görerek, değerlendirmelerini buna göre yaptılar.

2003 yılında, iç savaş için gerekli tüm malzemeler Irak'ta vardı: Sünni Araplar güçlü ve imtiyazlı mevkilerinden acı bir şekilde kovulmuşlardı ve gelecekleriyle ilgili olarak korku içindeydiler. Şiiler Irak'ı kendi bildikleri şekilde yöneteceklerdi. Sünni inanç, Şiileri, Irak'ta Sünnilerin inşa ettiği her şeyi yok eden hainler olarak görme eğilimindeydi ve aynı zamanda ulusal düşmanları olan bir ülkeye, ülkelerini teslim edeceklerdi. Şii inanış ise, tekrar iktidar olma fırsatı eline geçse, coşkuyla tüm Şiileri tekrar katledecek olan Saddam Hüseyin'i destekledikleri için, Sünnilerin hiçbir pişmanlık duymadıkları yönündeydi.

Bütün iç savaşlarda olduğu gibi Irak'taki iç savaşın ne zaman çıktığıyla ilgili kesin bir tarih vermek zor. 29 ağustos 2003, seçeneklerden biri. Bu tarihte Necef'te, bir araç tek yönlü bir yol olan İmam Ali Camine giden yola ters yönden girdi ve ilerledi, Ayetullah Bekr el Hakim, İmam Ali Camii'nde yaşıyordu ve araç havaya uçtu. Irak'ın en büyük Şii partisi olan Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'nin lideri El Hakim tam anlamıyla bin bir parçaya bölündü. Doksan dört kişi de onunla birlikte öldü. 2 mart 2004 de, diğer bir seçenek. Saddam'ın devrilmesinden sonra, Şiiler, Şii İslam'ın en kutsal günü olan Aşure'yi, ilk kez kutlamak için Kerbela'ya toplandılar. İmam Hüseyin Türbesi yakınlarında, bir intihar bombacısı kendisini havaya uçurdu. Bu patlamayı başka patlamalar izledi. Neredeyse aynı zamanda, başka bir intihar bombacısı daha, Bağdat'taki en kutsal Şii türbesi olan Kadimiya Camii'nin yakınlarında kendini havaya uçurdu. En az 180 Şii hayatını kaybetti.

2004 yılının ortasında, bombalı araçlarla ve silahlı kişilerce Şiilerin hayatına kastedilmesiyle iç savaş tırmanışa geçti: haziran ayında, Hille'deki bir caminin yakınlarında 37 kişi, temmuz ayında, Bağdat'ta iş için sırada bekleyen 70 kişi, ağustos ayında, Kûfe'de 45 hacı, ekim ayında, ordudan ayrılan 52 asker saldırılarda hayatını kaybetti. 2005 yılında, saldırılar daha sık ve daha ölümcül olmaya başladı. Bir Şii düğününe ambülanla yapılan intihar saldırısında on bir kişi hayatını kay-

betti, bomba yüklü bir araba Hille'de sağlık karnesi almak için bekleyen 135 Şii'yi, Nineva'daki bir Şii cenazesinde kendini havaya uçuran intihar bombacısı 50 kişiyi, Musayyib'deki merkezi pazarda havaya uçurulan petrol tankeri 98 kişiyi, Beled'deki bir pazarda havaya uçurulan araç 99 kişiyi, Bağdat'ın Kadimiya Camii'nin yakınlarında havaya uçurulan bir minibüs gününbirlik çalışmak için iş arayan çoğunluğu Şii 111 işçiyi öldürdü. Yeşil Hattaki Irak başbakan yardımcısının nehir kenarındaki evinden, 17 ağustosta Dicle Nehri'nin karşı kıyısından gelen ve yirmi dakikalık aralıklarla patlayan üç bombanın patlamasını dinledim. Birinci bomba, güneydeki Şiileri evlerine götüren bir otobüs durağında patladı, ikinci bomba yardım görevlileri olay yerine geldiklerinde patladı ve üçüncü bomba yaralıların kaldırıldığı hastanenin yakınlarında patladı. Kırk üç kişi hayatını kaybetti.

İç savaşın en ölümcül olayı, Yedinci İmam Musa Kadim'in ölüm yıldönümünde, 31 ağustos 2005'te gerçekleşti. Sünni Arap isyancılar Musa Kadim'in Bağdat'taki türbesine roketatarlarla saldırdılar, saldırıdan korkan Şiiler yakındaki Aymma Köprüsü'ne doğru kaçtılar. Köprü'nün üzerinde de türbeye doğru gelen çok sayıda Şii hacı vardı. Köprüde bir intihar eylemcisinin olduğu söylentisi Şiiler arasında yayıldı. Hacılar Dicle Nehri'ne ya da ölüme atarlarken çıkan kargaşa yüzünden 965 Şii hayatını kaybetti.

Saldırılara yanıt verilmesini Şii din adamları kamuoyuna yaptıkları bir açıklamayla yasakladı. Ama Şii yetkililer ve milisler örtülü şekilde buna yanıt verdi. Polis ya da polis üniforması giymiş milisler –bu konuda hiçbir net bilgi yok– binlerce Sünni Arap'ı toplayarak gözaltına aldılar, çoğunun kesilerek parçalanmış vücutları yol kenarlarındaki boş arazilere atılmış olarak bulundu. Ölüm mangaları ayaklanmacı olduklarından şüphelendiklerini, ayaklanmayı desteklediğini düşündükleri Sünni Arapları hedef seçtiler, bunlara Sünni din adamları da dahildi. Cinayetlerde intikam çok önemli bir etkendi. Kurbanlar arasında Baas Partisi üyeleri, eski gizli polisler ve 1991'deki ayaklanmayı bastırmaya katıldığına inandıkları subaylar vardı. 2005 yılında, Şii milislerle birlikte çalışan İran ajanlarının İran-Irak Savaşı'nda İran'ı bombalayan Iraklı pilotlara karşı suikast düzenledikleriyle ilgili raporlar gelmeye başladı. Celal Talabani bu raporların güvenilir kaynaklardan geldiğine karar verdi ve Kürtleri de kimyasal silahlarla bombalamış olan bu pilotları Kürt Bölgesi'ne yerleştirmeyi teklif etti. Şubat 2006'da Samarra'daki Askeriye Türbesi'nin yok edilmesinden beri, Şii ölüm mangaları Şii ya da Sünni-Şii karışık olarak yaşanan mahallelerde ve polis ya da milis kontrol noktalarından geçmeye çalışan sıradan Sünni Arapları artan bir şekilde hedef almaya başladı.

13 kasım 2005'te, Amerikan askerleri on üç yaşındaki kayıp bir erkek çocuğunu ararlarken Irak İçişleri Bakanlığı tarafından yönetilen

gizli bir hapishaneyi açığa çıkarttı. Askerler açlıktan ölmek üzere olan 169 Sünni Arap tutsak buldu, bazılarının vücutlarında işkence izleri vardı. Sünni Araplar seçim kampanyası sırasında siyasal nedenler yüzünden gizli hapishaneye atılmışlardı ve işkencelerden Irak İçişleri Bakanı Beyan Cabr'ı sorumlu tuttular. Bakan olmadan önce, Cabr Bedr Ordusu'nun lideriydi. İçişleri bakanı olarak, gayretli Bedr militanlarını polis ya da güvenlik teşkilatlarına yerleştirmişti. Çok az sayıdaki Sünni Arap için polis ulusal bir kurumdur. Birleşik Devletler Büyükelçisi Zalmay Halilzad'ın ileri sürdüğü gibi, bakanlığın üst mevkilerinde yapılan değişiklikler, bakanlık ve polisin partizan ve mezhepçi olarak algılanmalarını değiştirmeyecektir. Sünni Araplar, ayaklanmacılarla ya da yetkililerin terörist olduğunu düşündüğü, teröristlerle savaşmak için Irak merkezi yetkililerine katılmayacaklardır.

Irak iç savaşı, Irak'taki üç topluluğun karışık olarak yaşadığı bölgelerde yoğunlaşmaktadır: Şiilerin Bağdat'tan geçip, kutsal şehirlerine gittikleri yol üzerinde Sünni Araplar tarafından pusuya düşürüldükleri Bağdat'ın güneyindeki Babil eyaleti; Şiilerin, Sünni Arapların ve Kürtlerin birlikte yaşadıkları Bağdat'ın doğusundaki Diyala Eyaleti; Sünni Araplar ile Şiilerin arasında çatışmaların yaşandığı Nineva ve Kürtler ile Sünni Arapların arasında çatışmaların yaşandığı Musul şehri; Sünni Arapların, Şii Arapların, Türkmenlerin ve Hristiyanların değişken bir karışım içinde birlikte yaşadıkları Kerkük ve beş milyon nüfusuyla Irak'ın farklı tüm toplumlarının bir arada bulundukları Bağdat iç savaşın ön cephesi haline geldi.

Irak'ın homojen bölgeleriyle ve karışık halde yaşanılan bölgelerindeki ölü sayısının üzücü bir şekilde ne kadar farklı olduğu ortaya çıkmıştır. Kuzeybatıdaki Dehuk Vilayeti'nin nüfusu tamamen Kürt'tür. 2003 ile 2005 yılları arasında iç savaşa bağlı nedenler yüzünden üç sivil ile bir polis hayatını kaybetmiştir, bu bilgiler Irak Ölü Sayısı Örgütü² tarafından açıklanan sayılardır. Bağdat'ta, Irak Ölü Sayısı Örgütü 14 829 sivil ve 453 polisin öldüğünü açıklamıştır. Gerçek zayıat bundan çok daha fazladır. Sadece temmuz 2005'te, çoğunluğu mezhep çatışmasına bağlı nedenler yüzünden Bağdat morguna binden fazla ceset kaldırılmıştır. Morg bombalı araç ve intihar eylemleri kurbanlarının bu sayıya dahil olmadığını açıklamıştır, bu saldırılarda ölenler aileleri ve akrabaları tarafından doğrudan mezarlıklarda defnedilmişlerdir.

İç savaşlar genellikle azınlıktaki gruplardan büyük sayılarda insan kaybına neden olur, Irak da bu konuda istisna değildir. Şii milisler Basra'daki Sünni Arapların peşine düşmüşlerdir, toplum liderleri suikastlara kurban gitmiştir bunlara üniversite profesörleri de dahildir.³ Bağdat'ta Şiiler Sünni Arap mahallelerinde, Sünni Araplar Şii mahallelerinde tehdit edilmekte, saldırıya uğramakta ve katledilmektedirler. Bunun bir sonucu olarak, birçoğu kendi mezhebinin çoğunlukta olduğu ma-

hallelere göç etmiş ya da topluca Bağdat'ın dışına çıkmışlardır. Sadece 2006 yılının ilk dört ayında, 100 000 Sünni ve Şii, diğer mezhebin çoğunlukta olduğu mahallelerden kaçmıştır. Daha çok Bağdat'ta yaşayan, laik seçkinler arasında yaygın olan Şii-Sünni evliliği yapmış aileler, özellikle mezhep temizliğine tabii tutuldular.

Irak hem etnik hem de dini açıdan karışmıştı ama asla bir erime kabı değildi: Kürtler Kürt Özerk Bölgesi'nde⁴ ve Şiiler güneyde yaşıyorlardı. Bağdat gibi birlikte yaşanan şehirlerde bile Şiilerin, Sünnilerin ve Kürtlerin kendi mahallelerinde yaşama eğilimleri vardı. Ve iç savaş yüzünden, Irak öncekinden daha az birlikte yaşanan bir ülke haline geldi.

Birleşik Devletler hiçbir zaman kendisine karşı çetrefil bir savaş veren Sünni Arap ayaklanmasıyla ilgili iyi bir istihbarata sahip olamadı. Olan biteni görmezlikten gelen kıdemli memurlar, ayaklanmayla ilgili birtakım genel iddialar ileri sürdüler ve ayaklanmanın derinliğini kavrayamadılar. Bush yönetimi ayaklanmayı ön göremediğini itiraf etmektedir. Ayaklanma başladığında Bakan Rumsfeld, isyancıları küçümseyerek "bir avuç eski rejim artığı" dedi. Başkan Bush 2 temmuz 2003'te ayaklanmacılara kızarak, "Bize karşı bu tarz duygular besleyenlere - bu koşullar altında burada bize saldıracaklara, yanıtım hepsini yok edindir" dedi.

Savaşa düşmanını küçümsemek yapılacak en büyük yanıltır. Bir ayaklanma olasılığına karşı herhangi bir planın olmaması yüzünden başkan müdahale tedbirleriyle ilgili bir emir vermedi, silah ve patlayıcıların isyancıların eline geçmesi önlemek aslında kolaydı. Ayaklanma ortaya çıktığında, isyancılar "yok edilemediler", başkan onlara meydan okuduktan iki yıl sonra iki bin Amerikan askeri öldürülmüştü. Yönetim ayaklanmayı reddetmek için daha çok erken olduğunu da öğrenemedi. 31 mayıs 2005'te, Başkan Yardımcısı Cheney, CNN'den Larry King'e mutlu haberin müjdesini verdi: "Bugün askeri bakış açısıyla baktığımızda faaliyetlerin azalacağını düşünüyorum. Bunlar ayaklanmanın son çırpınışları diye düşünebilirsiniz."

Ayaklanma Saddam devrildikten hemen sonra başladı. Eski rejimin liderleri Bağdat'tan kaçtılar -ya da kalabalık içinde kayboldular- yüz milyonlarca doları da beraberlerinde götürdüler. 2003 nisanının ortalarında, Birleşik Devletler Ordusu, Uday Hüseyin'in evinin bahçesindeki bir kulübenin içinde tamamı yüz dolarlık banknotlardan, 600 milyon dolar buldu.⁵ Saddam ele geçirildiğinde, yanında 750 000 dolar nakit para vardı. Birleşik Devletler'in bulamadığı büyük miktarda para olduğunu ve eski rejimin parasının bir kısmı da savaştan önce Irak dışına gönderdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Sünni Arap direnişinin bir diğer unsuru da, Birleşik Devletler faali-

yetlerine yanıt verebilecek taktikler geliştirmesi olabilir. 11 nisan 2003'te, Birleşik Devletler Remadi'de önemli bir aşiret olan Dulaym aşiretinin liderinin evini bombalayarak, yirmi iki kişinin ölümüne neden oldu. İstihbarat raporuna göre, evde üst düzey bir Irak subayı, büyük olasılıkla Saddam'ın kendisi bulunuyordu. İstihbarat raporu yanlıştı, ama Birleşik Devletler artık güçlü bir düşman edinmişti. 28 nisan 2003'te, Felluce'de Amerikan askerleri protestocu kalabalığın üzerine ateş açtı, çocuklar da dahil olmak üzere en az on üç kişi hayatını kaybetti. Raporlara göre kalabalığın içinden biri Amerikalılara ateş etmişti. Eğer bu doğruysa, kalabalığa ateş açılması tam da askerlere ateş eden kişinin amacına ulaşmasını sağlamıştı. Bu olay, Felluce'nin ayaklanma bölgesi olmasına yardım etti.

Irak'ın Sünni Arap bölgelerindeki kargaşa, Birleşik Devletler'le savaşan yabancı teröristlere ve cihatçılara altın fırsat sundu. El Kaide Irak'a geldi, yan unsurlarını, müttefiklerini ve taklitçilerini yaygınlaştırdı. Ürdünlü bir haydut, Ebu Musab ez Zerkavi, El Kaide'yi Mezopotamya'da örgütledi ve olağanüstü bombalama eylemleri ve tüyler ürpertici cinayetlerin sorumluluğunu üstlendiğini iddia etti, bu eylemlere Batılı rehinerin kafalarının kesildiği videolar da dahildi. Baasçılar gibi, yabancı teröristler ve yerli köktendinciler parasal açıdan çok iyi desteklenmiş gibi görünüyorlardı.

Ayaklanma olasılığına karşı herhangi bir plan yapılmamış olmasının doğrudan bir sonucu olarak ve daha olgunlaşmadan zafer ilan edildiği için, Bush yönetimi Irak'taki silah depolarının güvenliğini sağlamadı ya da sağlayamadı. Amerikan işgali gerçekleştikten aylar sonra bile birçok depo hâlâ korumasızdı. Ayaklanmacılar kendilerine büyük bir miktarda patlayıcı, havan ve top mermisi tedarik ettiler. Doğaçlama olarak üretilen patlayıcılar –özellikle yol kenarlarında kullanılan bombalar– Amerikan askerlerine karşı tercih edilen silahlar haline geldi. Büyük çaplı top mermilerini kullanan isyancılar doğaçlama yapılan bombalar geliştirdiler, bu bombalar ağır Amerikan askeri araçlarını delip geçebiliyordu. 2005 yılının sonunda, Amerikan askerlerinin büyük bir çoğunluğu, ateş açılması ya da diğer olaylardan çok, doğaçlama üretilen bombalar yüzünden hayatını kaybetmişti.

Irak Baasçıları ve Sünni Arap İslamcılarının düşmanı ortaktı –Amerikalılar ve Şiiler– ama amaçları farklıydı. Farklı koşullar altında, iki grup birbirinin acımasız düşmanları olabilirlerdi. Baasçılar eski düzeni ya da onun bir benzerini yeniden kurmak istiyorlardı. İslamcılar ise İslami bir devlet istiyorlardı –Afganistan'daki Taliban modellerinden biriydi– ama aynı zamanda Irak'ı gelecekteki İslam dünyanın büyük savaş meydanı olarak da görüyorlardı. Baas Partisi, Arap milliyetçisi bir partidir ve kökleri güçlü bir şekilde laikdir.⁶ İslamcılar, Baasçıları yozlaşmış Arap seçkinlerinin bir parçası olarak görmektedirler. Dulaym

gibi aşiretler, kısa vadede intikam almak için hareket edebilirler, ama uzun vadede ne Baasçılara ne de İslamcılara ihtiyaçları yoktur. Sünni Arap isyancıların tümü Amerikalıların gitmesini istemektedirler, bunun nedeni de açıktır. Amerikalılar yabancı işgalcilerdir, Sünni Arapların sevdiği bir rejimi yıkmışlardır, işgalciler Müslüman topraklarındaki Hristiyanlar ve Yahudilerdir.

Ayaklanmanın hem Baasçı hem de El Kaideci kanatları, Şiileri en tehlikeli düşman olarak görmektedirler. Baas ve El Kaide liderleri er ya da geç Amerikalıların gideceklerini biliyorlar. Şiiler, diğer bir taraftan ülkeyi yönetmeye talipler. Ayaklanmanın en önemli Sünni ekolü olan Selefiiler, Şiileri sapkın olarak görmektedir. Aforoz etmenin İslami karşılığı olan *tekfir*'le, Şiilerin cezalandırıldıklarını açıklamışlardır. Tekfire göre, Şiiler Müslüman değildirler, yaşamları ve malları alınabilir.⁷ Baasçılar da, Şiileri kendi Arap milliyetçiliklerinin (aslında Sünni Arap milliyetçiliğinin) düşmanı, İran'la yakın bağları olan ve Amerikalılarla işbirliği yapan hainler olarak görmektedirler. Bir Sünni-Şii iç savaşı ayaklanmanın her iki kanadının da ilgilendiği konulara hizmet etmektedir. El Kaide için, din sapkınlarını öldürmek İslami bir görevdir ayrıca saf ve evrensel bir İslam devleti kurmak için de gerekli bir adımdır.

İç savaş, iktidara tekrar geleceklerini düşünen Baasçılara stratejilerini geliştirme olanağı sağlamaktadır. İç savaşın yoğunlaşmasıyla, Şiilerin yönetimindeki Irak hükümetinin altını oyacaklarını umut etmektedirler ve Amerikalıları ülkeden çekilmeleri için cesaretlendirmektedirler. İran, açıkça Şiilerin yanında yer alırsa, Baasçılar İran'ın egemen olduğu Şii bir cumhuriyet yerine, iktidarda Baasçıları görmeyi tercih eden Arap devletlerinden –en azında başlangıçta örtülü olarak– kendilerine verilecek desteği garantiye alacaklarını umut etmektedirler. Kargaşa, en azından darbe ya da yeni politik düzenlemeler için görüşme yapabilecek konuma gelmesi için, eski Irak ordusunun yeniden örgütlenmesi için iyi bir fırsat sağlamaktadır. Kürtler büyük oranda Irak'taki Sünni-Şii iç savaşının dışında kalmaktadırlar. Kürt Bölgesi'ndeki güvenlik potansiyel teröristleri dışarıda tutacak kadar sıkıdır. Peşmerge, Arap Irak ile Kürt Bölgesi sınırları arasında kontrol noktaları kurmuştur, Kürt Bölgesi'nin tüm şehir ve kasabalarına girişte ve bölgenin anayollarında sık aralıklarla denetimler yapılmaktadır. Arapça konuşan şoförler titizlikle aranmakta ve Araplar Kürt Bölgesi'nde hoş karşılanmadıklarından yakınmaktadırlar, gerçekten de hoş karşılanmadıkları doğrudur. Güvenlik çok sıkıdır ama ayaklanmacıların ve teröristlerin Kürt Bölgesi'nde eylem yapmalarını tamamen engelleyememektedir. Yerel nüfus büyük bir çoğunlukla Kürt Bölgesi hükümetine ve siyasi partilere sadıktır. Şüpheli faaliyetleri gözlemleyecek çok fazla göz vardır. 1 şubat 2004'te yapılan intihar saldırısı bunun dışında kalmıştır, Arap Irak'ta olağan hale gelen bu korkunç saldırılar Kürt Bölgesi'nde de rahatça yapılabilmiştir.

Musul, Irak'ın üçüncü büyük kenti ve Arap milliyetçilerin kalesidir, eski ordunun subaylarının büyük çoğunluğu Musulludur. Araplar ve Kürtler arasında çatışma olan tek şehir yine Musul'dur. Dicle Nehri şehri ikiye ayırmaktadır, batı yakasında Sünni Araplar ve doğu kıyısında çoğunlukla Kürtler yaşamaktadır. Savaşın sonraları vali ve şehir konseyini oluşturan Birleşik Devletler ordusundan Tümgeneral David Petraeus, Araplar yerine Kürtleri tercih etmiştir. (Birleşik Devletler, sürekli olarak Irak'taki dostlarını küçümseyerek, düşmanlarını boş yere bastırmaya çalışmaktadır.) Kasım 2004'te, Arap polis şefi görev başındayken ve neredeyse Arap polislerin tamamı nöbet yerlerini terk ettiklerinde –ya da ayaklanmacılara katıldıklarında– yaptığı tercihte en ufak bir hesap hatası olmadığı ortaya çıkmıştır. İsyanlılar çok iyi örgütlenmiş saldırılarla yüklenmişler ve şehrin büyük bir kısmında kontrolü ele geçirmişlerdir. Arapların tersine, Kürt polisler karakollarını savunmuşlardır. Ayaklanmacılar, buna misilleme olarak Kürtleri öldürmüşler, özellikle de batı yakasındaki hastaneler ile doğu yakasındaki evleri arasında gidip gelen Kürt doktorları hedef almıştır. Amerikalılar şehrin denetimini yitirdiklerinde, peşmergeyi çağırmışlar, bu da etnik gerilimi iyice artırmıştır.

Musul'un kuzeyinde, önceki on yıl boyunca Arap Irak hükümetinin yerleştirdiği Arapları süren KDP peşmergeleri, Musul'daki Kürtlerin bu köylere taşınup, yerleşmelerine yardım etmiştir.⁸ Bu olay bölgede yaşayan Sünni Araplar kadar Hristiyanları, Şiileri ve Türkmen azınlıkları da dehşete düşürmüştür, bu olayı Kürt Bölgesi'nin gizli genişleme çabası olarak değerlendirmişlerdir. Bütün bu etkenlerin bir sonucu olarak, Musul şehri ve çevresindeki Nineva Eyaleti'nde gerilim çok yükselmiştir.

Kerkük uzun süredir patlamaya hazır bir etnik bomba olarak tarif ediliyordu ve belki de Kerkük'ün en olağanüstü özelliği Saddam devrildikten üç yıl sonra şehirdeki gerilim artması, ama patlamamış olmasıydı. Kürtler uzun süredir Kerkük'ün Kürt Bölgesi'nin bir parçası olduğunu iddia etmektedirler. 1992 Kürt anayasası, şehri Kürt Bölgesi'nin başkenti olarak ilan etmiştir ama o sıralarda şehir Saddam'ın kontrolü altındadır. Mesut Barzani ve Celal Talabani Kerkük'ü "Kürt Bölgesi'nin kalbi" ve "bizim Kudüsümüz" olarak tarif etmektedirler. Şehir Kürt Bölgesi'ne katılırsa, Kerkük bölgenin en çirkin yerlerinden biri olacaktır. Saddam döneminde yıllarca ihmal edilen şehir artık bir harabeye dönmüştür. Şehrin içinden geçen Hasa Nehri'nin açık kanalizasyondan farkı yoktur ve hava çok kirlidir. 1990'lı yıllarda, Saddam Kerkük Kalesi'nin içindeki tarihi evleri yıktırmıştır: muhteşem güzellikteki mahallerinin içinden geçen eski caddeler ve sayısı azalan binaların bazıları yüzyıllar öncesinin Roma dönemi sütunlarıyla birleşmişti ve bunların

hepsi çöplere karışmıştır. Kurtuluştan sonra şehri gören bir peşmerge, “Yıllardır bunun için mi savaştık?” diye sormuştu.

Kerkük'teki hava kirliliğini şehrin en değerli varlığına bağlamakta dırlar. Kerkük dünyanın en büyük petrol havzalarından birinin üzerine kurulmuştur, 1930'lu yıllarda petrol çıkartılmaya başlamıştır ve hâlâ en az 10 milyar varil rezerv olduğu söylenmektedir.⁹ Irak rejimleri, buna Saddam'ın rejimi de dahildir, Kürtlere özerk bir bölge vermek istemişlerdir, ama hiçbir Arap hükümeti, bağımsız bir ülkenin ekonomik temelini yaratabilecek petrol havzasına sahip Kerkük'ü Kürtlere vermek istemez. Türkiye de aynı görüşü benimsemektedir, 2003 yılında Kerkük'ün Kürt Bölgesi'nin bir parçası olmaması için askeri müdahalede bulunabileceğini açıklamıştır.

Kürtlere birlikte, Kerkük şehri Türkmenlerin (Osmanlı zamanından kalan etnik Türkler), Sünni Arapların, Keldanilerin ve Asurluların da anavatanıdır. 1948 yılından önce aynı zamanda serpilmekte olan bir Yahudi nüfus da vardı. Şehrin doğusunda ve kuzeyinde Kürt köyleri varken, Araplar batıdaki Havica Ovası'nı zapt etmişlerdi. Araya serpiştirilmiş halde Türkmen köy ve kasabaları vardır. 1930'lu yıllarda, Irak hükümeti petrol sektöründe çalıştıracak işçi alımlarında Arapları tercih ederek, Kürtlere karşı ayrımcılık yapmıştır.¹⁰ Petrol, Arapları Kerkük'ü ellerinde tutmaya mecbur etmiştir, zaman geçtikçe şehrin demografik yapısı da değişmiştir. 1980'li ve 1990'lı yıllarda, Saddam Hüseyin, Kerkük'ü “Araplaştırmaya” çalışmıştır. Kürtler sürülmüşler ve 1991'den sonra isyancıların ellerinde tuttukları bölge olan Yeşil Hatta zor kullanılarak gönderilmişlerdir. Türkmenler ve kalan Kürtler milliyetlerini “doğrulamak” ve yeniden Arap olarak kayıt olmaları için baskı görmüşlerdir.

Saddam devrildikten sonra, Kürt siyasi partileri ve peşmergeler sessiz Amerikan desteğiyle şehri temizlemiştir. Musul'da, KYB ve KDP şehir yönetiminde etkin bir denetim sağlarken, peşmergeler de yağmayı durdurmuştur. Kurtuluşun kötü bir sonucu olarak “karşı etnik temizlik” yapılmıştır. Nisan 2003'te, terk edilmiş Arap köylerini ziyaret ettim, şaşkına dönmüş hayvanlar hâlâ ortalıkta başıboş dolaşıyorlardı ama yönetimin umulan düşüşüyle köylülerin ayrıldığını ya da gitmeye zorlandıklarını gösteren herhangi bir belirti olduğunu söylemek de zordu.¹¹ Tam olarak, yeni Kürt yetkililer önemli yasaklamaları göz önünde tutarak, ayrılmaya zorlanmış Kürtleri mülklerini geri almaları için acilen harekete geçirdi.

Kürt partilerinin ısrarıyla, Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'yla, yerinden edilmiş insanların geri dönmesini kolaylaştıracak adımlar atmaya gereksinim duyuldu, Arap yerleşimciler evlerine geri döneceklerdi ve Saddam Hüseyin'in haksız bir şekilde bölmesinin etkisini düzeltecek yeni eyalet sınırları çizilecekti. Ama gerçekte çok az ilerleme kaydedildi. Koalisyon Geçici Yönetimi, sürüldüğünü iddia edenlerin sorunlarını çözmek için kurduğu Mülkiyet Komisyonu'nu çalıştıramadı.

Ocak 2005 seçimlerinde, Kürtlerin öncülüğünde hazırlanan Kerkük Kardeşlik Listesi (listede Türkmenler, Araplar ve Hristiyanlar da vardı) seçimleri kazandı ve Kerkük Eyalet Konseyi'nde çoğunluğu sağladı. Şükürler olsun ki, henüz Kerkük'e dönmemiş olan insanlara da Kerkük'te oy kullanmaları için izin verildi.¹² Yeni Irak anayasasının, Kerkük'ün durumuyla ilgili olarak referanduma ihtiyacı vardı. Aralık 2005'teki meclis seçimlerinde, Kürt koalisyonu Kerkük'teki oyların çoğunluğunu kazandı, bu sonuçlara bakarak eyalet sınırlarının önceki haline getirilmeden ve sürgün edilmiş Kürtler kentte dönmeden verilen oylarla Kerkük'ün Kürt Bölgesi'ne katılması için de oy verilmiş olduğu söylendi.

Kerkük konusu çok değişkendir, yalnızca Kürtler ile Arapları ve Türkmenleri karşı karşıya getirmemekte, aynı zamanda Türkiye'yi de bu konunun içine sokmaktadır. 2003 yılında, Türk istihbarat teşkilatları Türkmen gruplardan birini destekliyordu, Irak Türkmen Cephesi'ne para ve silah (Birleşik Devletler kuvvetleri Türk insani yardım konvoyunu denetlediklerinde en az bir kargoyu engellemişlerdi) yardımı yapıyordu. Irak Türkmen Cephesi dağıldıktan sonra Türkiye'nin Kürt Bölgesel Hükümeti'yle ilişkileri dikkat çekici bir şekilde yumuşadı. Bununla birlikte Türkiye, Kerkük'ün Kürt Bölgesi'yle

birleşmesine itiraz etmektedir ve referandum tarihi yaklaştıkça temel sorunlar iyice açığa çıkmaktadır.

Kürt halkının Irak'a herhangi bir bağlılığı yoktur ve Sünni-Şii iç savaşı Irak'la yakın ilişkiler kurmak istemeyenlerin düşüncelerini daha da güçlendirmektedir. Birçok Kürt, "Irak hastalıkları" kargaşa ve mezhep çatışmasının Kürt Bölgesi'ne ihraç edileceğine inanmaktadır. Ve yine birçok Kürt, bağımsızlıklarını ilan ettiklerinde, Irak'taki iç savaşın kendilerine daha da yaklaştığını görmektedir.

18 kasım 2005'te Şii camilerinin bombalanmasının ertesi günü, bir Türk televizyon kanalı olan NTV, Kürt Bölgesi Başkanı Mesut Barzani'yle bir röportaj yaptı, Barzani açıkça konuşmasına rağmen çok az dikkat çekti. "Tanrı bizi iç savaştan korumuş olabilir, ama diğerleri de birbirleriyle çatışmaya başlarsa ve bir isyan patlarsa, bizim başka bir seçeneğimiz (bağımsızlık) kalmayacaktır." Yapılan başka röportajlarda da Barzani bağımsızlığın Irak Kürtleri için "doğal ve meşru bir hak" olduğu konusunda ısrar etmiştir. Irak bir iç savaşın içine doğru yuvarlanırken, Barzani'nin yorumları tüm Iraklı Kürtlerin görüşlerini yansıtmaktadır ve birleşik bir Irak umut eden Amerikalılara hiç cesaret vermemektedir.

Başkan Bush, Irak askeri stratejisini, 28 haziran 2005'te yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında gayet güzel özetlemiştir. "Iraklılar ayağa kalkarken, biz yerimize oturacağız." Bunun er ya da geç gerçekleşeceği açıktır.

2005 yılında, sözde Irak ordusunun 115 tümeni, diğer bir deyişle 80 000 askeri vardı. Irak işgalinin başarılı olduğunu belirtmek için, çoğunlukla

bundan övgüyle söz edilmektedir, bu sadece ordu maaş bordrosundaki asker listesinden başka bir şey değildir. Savunma Bakanlığı maaş ödemelerini denetlemeye karar verdiğinde, maaş bordroları üç kez geri döndü. (Irak'ın tüm nakit para ekonomisi, komutanların emri altındaki askerler için kendilerine ödenen yüklü miktardaki parayla dönmektedir, bu da komutanların aslında birer hayalet olan askerlerine para ödemelerini teşvik etmektedir.) Bakanlığın üst düzey bir görevlisi, bu sözde ordudaki asker sayısının söylenin ancak yarısı kadar olduğunu tahmin ettiğini söylemiştir ve yalnızca yüzde onu çatışmalarda görev almaktadır.

Birleşik Devletler tarafından Irak ordusuna verildiği iddia edilen silahlar da hâlâ şaibelidir. Irak savunma subayları, silahları kimin teslim aldığıyla ilgili kayıt tutulmadığını iddia etmektedirler. Böyle bir denetim yokluğunda, askerler silahlarını açık pazarda satmakta ve silahlar isyancılar tarafından satın alınmaktadır. Silahların çoğu Irak ordusu ve polisinin elindeki depolardan ele geçirilmektedir. Craig Smith, *New York Times*'ta, iç savaşta ya da Amerikalılara karşı kullanılabilir endişesiyle, Birleşik Devletler ordusunun artık Irak ordusuna gelişmiş silahlar vermek istemediğini, yazmıştır.

Irak ordusundaki sorunlar, yozlaşmadan elde edilen fırsatların çok ötesindedir. Ordu ülkenin derin ayrımlarını da içinde yansıtmaktadır. 115 tümenin atması Şii, kırk beşi Sünni ve dokuzu Kürt peşmergelerden oluşmaktadır, peşmerge olmalarına rağmen resmi olarak bu tümenler Irak ordusunun bir parçasıdır ve Kürt Bölgesi'nde konuşlanmışlardır. Sadece tek bir karma tümen vardır (bunlar siyasi partilerin silahlı güçlerinden toplanmış olan askerlerdir) ve Bağdat'ta görev yapmaktadır. Subaylar biraz daha heterojendir, çok az Kürt ya da Şii subay, Sünni Arap isyancılarla savaşan Sünni Arap birimlerine komuta etmek istemektedir. Kürt tümenlerinin başında hiç Arap subay yoktur ve Kürt Ulusal Meclisi'nin izni olmadan Irak ordusunun Kürt Bölgesi'ne konuşlanması Kürt kanunlarıyla yasaklanmıştır.

Sünni Arap tümenlere güvenilmediği için, Irak hükümeti ve koalisyon, isyancılara karşı savaşmaları için Şii askerleri ve bazen de Kürtleri kullanmaktadır. Amerikalılar bu askerlerin Iraklı olduklarını düşünmektedir ama Sünni Arap nüfus bu askerlere hiç de bu gözle bakmamaktadır. Sünni Araplara göre, Şii askerler Irak için değil, Şiiilerin ege-men olduğu İran yanlısı siyasi düzen adına savaşmaktadırlar. Şii askerler geçici olarak ordugâh kurdukları yerlerde duvarlara Sünni İslam'ı karalayan yazılar yazarak ve din adamlarının resimlerini teşhir ederek, Sünnileri öfkeliendirmektedirler. Şii ve Kürt askerleri, Sünni Araplara karşı olan savaşta zorunlu olarak kullanma stratejisi, yeni ordu ve temsil ettiği yetkililere karşı olan nüfusun, isyancıların denetimine geçmesine neden olmaktadır.

Ocak 2005 seçimlerinde, Şii listesi ve Kürt İttifakı, koalisyonu şekil-

lendirdi. Dava lideri İbrahim Caferi başbakan ve Kürt lider Celal Talabani devlet başkanı oldu.¹³ Koalisyon önemli bakanlıkları pay etti, Şiiler İçişleri, Petrol ve Maliye bakanlıklarını, Kürtler de Dışişleri Bakanlığı'nu aldılar. Sünni Arap olan Sadun Dulaymi Savunma bakanı olurken, Kürt olan Babekir Zebari Irak ordusunun genelkurmay başkanı olarak kaldı. Yine Kürt olan, Bruska Nuri Şavays bakanlığın en üst düzey sivil memuruydu. Ahmed Çelebi ve Kürt Bölgesi Parlamentosu'nun eski sözcüsü Rovş Şavays, Irak'ın başbakan yardımcılarını oldular. Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'nden Adil Abdül Mehdi, Şii devlet başkanı yardımcısı olurken, Irak'ın eski devlet başkanı Gazi el Yaver (başkanlık konutunu boşaltmayı reddetti) Sünni devlet başkanı yardımcısı oldu. Kaliforniya'dan gelen Sünni Arap, Haşim el Hassani Ulusal Meclis'in seçilmiş sözcüsü oldu.

Kürtler için atamalarda çok fazla sembolizm vardı. Kürt Irak'ın demokratik olarak seçilmiş ilk devlet başkanı Talabani ve Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari yani iki Kürt, 2005 yılındaki Arap Birliği zirvesinde Irak'ı temsil ettiler. Kürtler, Arap Birliği'nin kendilerine karşı gaz kullanan, kardeş Saddam Hüseyin'i hiçbir zaman eleştirmediklerini unutmadılar. Ama iktidara geldiklerinde, Kürt Bölgesi'nin genişlemeyeceğini tebliğ eden Bağdat hükümetinde Kürtler, Şiiler tarafından kabul gördüler.

Koalisyon olsa da, Kürtler ve Şiiler ortak bir programı yürürlüğe koymadılar. İki tarafında gelecekle ilgili değerlendirmeleri ve görüşleri birbirinden çok farklıydı. Bunun yerine, bir anlaşma yaptılar: Kürtler Arap Irak'ın yönetimini Şiilere bırakırken, karşılığında da Bağdat fiili olarak bağımsızlığına kavuşmuş Kürt Bölgesi'ne müdahale etmeyecekti. Şiiler açısından, bu anlaşma Arap Irak'ı bildikleri gibi yönetmeleri için kabul edilebilirdi. Kürtler açınsındansa, Kürt Bölgesi'ni korumak için Irak'ın ikincil önemi vardı.

Ocak 2005 seçimlerinden sonra, Bush yönetimi Kürtlerle lobi çalışması yaparak, Şiilerle bir koalisyon kurmamaları için zorladı, Ayad Allavi'nin umudu Kürtlerin desteğiyle, yeterli oyu alan Birleşik Irak İttifakı'nın (El İtilaf) liderliğinde laik bir hükümet kurulacağı yönündeydi. Allavi'ye göre, Amerikalılar için bu tartışmalıydı, Kürtler yeni bir Irak kurabilirlerdi. Ama Kürtler, yeni bir Irak'la değil de Kürt Bölgesi'yle ilgileniyorlardı. Kürtlerin kendi gündemleri doğrultusunda bir grupla anlaşma yapmaya ihtiyaçları vardı, bu grup da Şiilerdi.

Şii-Kürt koalisyonu, huzurlu bir koalisyon olmadı, buna da şaşmamak gerekir. Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu, tüm siyasi yetkiyi başbakana vermiş olsa da, Talabani doğası gereği arka koltukta oturacak biri değildi. 2005 yılındaki Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda, Irak adına kimin konuşma yapacağıyla ilgili olarak devlet başkanı ve başbakan şiddetli bir tartışmaya giriştiler, protokol konusunda bir anlaşmaya varamadılar ve genel kurulda ikisi de konuşma yaptı. Talabani, Eylül

2005'te resmi bir ziyaret için Irak devlet başkanı olarak Washington'a gittiği zaman, Caferi, Şii bakanlara boykot emri verdi. Bu Kürtleri hiç telaşlandırmadı, Birleşik Devletler'in artık Kürt Bölgesi'ni tanıdığını, giden tüm Kürt heyetlerin kabul edilmesinin, bunun işareti olduğunu söyleyerek, şakalaştılar.

Talabani, siyasi ve anayasal tartışmalara Sünni Arapların da katılımını sağlamak için çok uğraştı ama hem Sünnülerin hem de Şiiilerin dar görüşlülüğünden nasibini aldı. (Bir kızgınlık arunda şakayla karışık bana şikâyet ederek "senin İngiliz kuzenlerin" böylesine çalışamaz bir ülke yarattılar dedi.) Uzun süre önce konuyu kavramış birisi olarak, Talabani, Sünni Arapların ortadan kaybolmasında ve aceleyle idam edilmelerinde İçişleri Bakanlığı'nın parmağı olduğunu söyleyerek, bunu protesto etti. Sünni Araplar, Kürtler ve bazı Şiiiler Caferi'nin verimsizliğinden şikâyetçiydiler. Bu konuda ne kadar haklı olduklarını anlatmak için şunu aktarayım. Irak anayasasının son teslim tarihinden bir gün önce, çözüm bekleyen önemli konuları tartışmak için Caferi, hükümeti toplantıya çağırdı, toplantıda domates salçası ve Ramadan'a gönderilen gıda miktarıyla ilgili olarak üç saat boyunca tartıştı.

Kürtlerin ve Şiiilerin, ortak bir noktaları hiçbir zaman olmadı. Ama birbirlerinin ilgilendikleri konularda uzlaşmak için çıkar bir yol bulmayı başardılar. Zulme ve diktatörlüğe karşı mücadele etmek konusunda ortak bir tarih paylaşıyorlardı. Birçok açıdan, ocak 2005 seçimlerini Sünni Arapların boykot etmesi işlerine yaradı. Sünni Araplar, Kürtlerin ve Şiiilerin başarılı oldukları her noktaya muhalefet ettiler. Özellikle de anayasa sorunu hâlâ çözüme kavuşturulmamışken üçlü bir koalisyon kurulması mümkün görünmüyordu. Ama Kürtlerin ve Şiiilerin paylaştığı acı deneyim ve Irak'ın karanlık tarihine bakış açıları ortaktı. Sünni Araplar bir sorun olduğunu anlamıyorlardı.

Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu, 15 ağustos 2005'te, seçimlerden sadece altı buçuk ay sonra Iraklılardan bir anayasa oluşturmalarını istiyordu, ulusal bir sözleşme yapılacaktı. Ama sadece üç ayda Şiiiler ve Kürtler, Sünni Araplar olmadan hükümet kurmayı başardılar. Temmuz ayında, Savunma Bakanı Rumsfeld elinde bir mesajla Bağdat'ı ziyaret etti: Anayasanın son teslim tarihinin ertelenmesini, buna Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu izin verse bile, Birleşik Devletler kabul etmeyecekti. Bu arada, Amerikalılar, Ulusal Meclis'e seçilmemiş olmalarına rağmen, Sünni Arapları müzakerelere katılmaları için topladı. Amerikalılar hâlâ Iraklı kavramıyla düşünüyorlardı. Kürtlerin, Şiiilerin ve Sünni Arapların ortak bir zeminde buluşması konusunda, Washington'daki yetkililer ümitsizdi. Üç grup Irak'ın kalıcı anayasasını müzakeretmeye başladığında bu durum iyice açığa çıktı.

10. bölüm

Çözüm olarak üç ayrı devlet

22 ağustos 2005¹ olan Irak'ın yeni anayasasının ikinci kez ertelenen son teslim tarihine saatler kala, Şii ve Sünni Arap liderler, Kürt Bölgesi Başkanı Mesut Barzani'nin Bağdat'taki karargâhının toplantı salonunda bir araya geldiler. Şiiler, anayasanın önsözünde, Saddam Hüseyin'in canavarlıklarından söz edilmesini istiyorlardı, Sünniler bunu reddettiler. Yandaki odada Kürt ve Arap politikacılarla çayını yudumlarken, öfkeden yükselen sesleri duyabiliyordum. Uzun zaman boyunca insan hakları savunuculuğu yapmış, Şii bir politikacı olan Nebil Musavi, toplantıyı terk etti. Bana "Sünniler, Saddam'ın güneyde sadece beş çiftçiye ve bazı Kürtleri öldürdüğünü iddia ediyorlar" dedi. Nebil'in babası, 1981'te Saddam'ın güvenlik teşkilatı tarafından tutuklandıktan sonra ortadan kaybolmuştu, otuz beş yıllık iktidarı boyunca Baas rejiminin katlettiği 300 000 Şii'den biri de onun babasıydı. Anayasanın son teslim tarihi geçti.

Üç gün sonra, Başkan Bush, Irak'ın en büyük ve en İran yanlısı partisi olan, Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'nin lideri, Şii din adamı Abdül Aziz el Hakim'i telefonla aradı, federalizm ve Baasçılığın ortadan kaldırması gibi tartışmalı konularda taraf olan Sünni Arap müzakerecilere, imtiyazlı davranılmasını istedi. Hakim, Irak siyasetinin karmaşıklığı konusunda deneyim sahibi olmayan (hatta konunun geniş bir özetinden bile haberi olmayan) Başkan'a nazıkçe teşekkür etti, Başkan'ın ileri sürdüğü talebi ciddiye bile almadı. Başkan Bush sonra da kadın haklarına saygı gösterilmesini istedi. Hakim kadınların saygı değeri olduklarını söyledi.

Başkan'ın telefonla araması anlamsızdı, Bush, Hakim'den kendilerini zaten yetersiz gören Sünni Arap müzakerecilere, ödün vermesini istemişti. Hakim'in kadın haklarıyla ilgili fikirleri Bush'un istediklerinden çok farklıydı, ama Başkan din adamına yanıt verebilecek kadar bilgi sahibi değildi. Hakim olayı, Başkan ve danışmanlarının işgalin üzerinden üç yıl geçtikten sonra bile Irak toplumunun ayrımları hakkında ne kadar az bilgi sahibi olduklarını gözler önüne sermektedir. Kâğıt üzerinde verilmeyen küçük ödünler, zulüm kurbanları arasında fark gözetmemekte ve suç işlendiğini reddedenleri doğrulamamakta-

dır. Başkan'ın kadınlarla ilgili açıklamasında en küçük bir ikiyüzlülük yoktur. Hakim'in diplomatları kadınların korunması için yumuşak çözümler üretilmesini kabul etmişlerdir ve bu konuyu Hakim'le konuşmadan iki gün önce Bush "kadınların haklarını koruyan demokratik bir anayasa" hazırladığı için Irak'ı kamuoyu önünde tebrik etmiştir.

Başkan'ın Ortadoğu pazarlığına kişisel olarak müdahale etmesi büyük olasılıkla yetersiz kalırken, Başkan'ın Irak Büyükelçisi Zalmay Halilzad'ın ortaya çıkan anayasaya hiçbir katkısı olmamıştır. Ağustos ayının başında, göreve başladıktan günler sonra Halilzad, Iraklı liderleri Yeşil Hata çağırılmış, üç hafta hiç durmaksızın süren görüşmeleri başlatmış, bunun sonucunda Kürt-Şii anlaşmasının temel alındığı Irak anayasası ortaya çıkmıştır.

İlk bakışta Halilzad, Irak anayasası için inanılmaz bir arabuluculuk yapmış gibi görünmektedir. Cumhuriyetçi bağlantıları Reagan yönetimine dek uzanan Afgan-Amerikalı Halilzad, Bush yönetiminin Irak'taki çabalarının temel özelliği olan partizan hassasiyetleri açıkça ifade etmiştir. Irak Savaşı'nın propagandası yapılırken, yeni muhafazakâr grupla işbirliği yaparak savaşı planlamış ve savaşın kötü sonuçları için hiçbir tedbir almadır. Kasım 2002'den başlayarak yedi ay boyunca Başkan Bush'un büyükelçisi olarak Saddam Hüseyin'e karşı olan Iraklı gruplarla görüşmüştür. İki yıl (2003-2005) Birleşik Devletler'in Afganistan büyükelçisi olarak görev yaptıktan sonra Irak'a gelmiştir, Afganistan'da "genel vali" olarak bilinmektedir.

Halilzad'ın Irak siyasetinin karmaşıklığına hâkim olabilmesi için çok kısıtlı bir zamanı vardı ve bazı konular da bunu göstermektedir. Kürt Bölgesi'nin bağımsızlık için ocak ayında referandum yaptığını ben söyleyene kadar, Halilzad bunu bilmiyordu. Afganistan'dayken Halilzad'ın Irak'ta olup bitenleri takip edecek zamanı yoktu, ama Dışişleri Bakanlığı'ndan hiç kimse de, hayati önemli olan bu ayrıntıyı, Kürtlerle anayasa için müzakere eden adamın bilmesi gerektiğini düşünmemişti.

Halilzad, Bağdat'a geldiğinde Bush yönetiminin "demokratik, federal, çoğulcu ve birleşik bir Irak" formülüne hâlâ inandığını biliyor olsaydı, gerçeği çok çabuk kavrayacaktı. Bir hizipten diğerine mekik dokuyarak, "ulus yapılanmasının" yanına bile yaklaşmayan ama daha çok üçlü bir barış müzakeresi olan ve büyük oranda aslında böyle olması gereken, bir anayasa taslağı hazırlanması için uğraştı.²

Halilzad iki engelle karşılaştı: Iraklı Kürtlerin, Şiilerin ve Sünni Arapların birleşecekleri ortak bir paydanın olmaması ve Birleşik Devletler'in politikalarındaki tutarsızlığı. Kürtler anayasayı devam eden bağımsızlıklarına bir tehdit olarak görüyorlardı ve her öneriyi bu açıdan değerlendiriyorlardı. Çoğunluk olan hizip Şiiler, taslak metni kontrol ettiler -deneyimsizliklerinden ya da sadece kendi çıkarlarını koruma niyetiyle, diğerlerinin aşama kaydettiklerini düşündükleri anlaşmaları

önemsemediler. Doğal olarak, bu tavır da Kürtleri şüphelendirdi. Sünni Araplar yapılan tekliflerini tamamını pratikte reddettiler, bu noktada Kürtlere ve Şiilere engel olarak, onlarla müzakerelere son verdiler. Sonunda Halilzad Birleşik Devletler büyükelçisi olarak anlaşmaları kaydetti, metinde bunları birleştirdi ve taslağı hazırladı.

Halilzad siyasi kararları devralmıştı –bu kararlar hem Washington’da hem de Bağdat’ta alınmıştı– bu da görevini karmaşıktırdı. Mayıs ayında Condoleezza Rice Bağdat’a geldi, ocak seçimlerini boykot etmiş ve bu yüzden Ulusal Meclis’te çok az temsil edilen Sünni Araplara, anayasa hazırlık komitesine katılmaları için ısrar etti. Herkesi kapsayan bir anayasa -tabii ki arzu edilen bir anayasaydı ama Celal Talabani, Sünnilerin özellikle kendi toplumlarını temsil etmek için Birleşik Devletler tarafından seçilmiş olduklarının ve ciddi bir diyalog için bunun yeterli olmayacağını, ayrıca toplumlarının büyük çoğunluğunu da temsil etmediklerini vurgulayarak Rice’ı uyardı. Bu uyarılar görmezden gelindi.

Sünni heyeti farklı görüşleri temsil ediyordu ama Baas Partisi’nin eski üyeleri çoğunluktaydı. Grubun sözcüsü ve fiili lideri Baas Partisi’nin eski bir memuru olan Salih el Mutlak, neredeyse yapılan önerilerin tamamına karşı çıktı ve saldırgan bir şekilde Kürtlerin, Şiilerin ve bazı Sünnilerin suç işlediklerini söyledi. Ekibinde Saddam Hüseyin’in eski tercümanı, bazı eski Baasçı görevliler ve aynı zamanda Sünni bir parti olan Irak İslam Partisi’nin temsilcileri vardı. Irak İslam Partisi’nin liderleri yeni anayasayı desteklemekten vazgeçtiler ama Şii ve Kürt karşıtı söylemleri diğer sesleri bastırdı.

Seçilmemiş olan eski Baasçıların teşvik eden Bush yönetimi, az sayıda da olsa Ulusal Meclis’e seçilmiş olan ve Birleşik Devletler’in anayasada ifade edilmesini istediği Batılı değerleri daha fazla paylaşan Sünnileri geri plana iterek, Baasçıları Sünni Arapların temsilcileri olarak göz önüne çıkarttı. Seçilmiş Sünni Arapların içinde Irak Devlet Başkanı Yardımcısı Gazi el Yaver ve Ulusal Meclis Sözcüsü Haşim el Hassani’de vardı. Sünni müzakere heyetinin içinde olmasalar da, ikisinin de eğilimleri uzlaşmadan yanaydı ve yıllarca Kaliforniya’da yaşamış ve bir liberal olan Hassani, federalizm ya da Baasçılığın ortadan kaldırılması gibi maddelere itiraz etmemiş, ama kadın haklarının korunmasıyla ilgili maddeleri yetersiz bularak, buna itiraz etmişti.

Çok daha laik ve liberal Sünnilerin yerine Baasçıları tercih eden Bush yönetimi, Irak’la ilgili modelini devam ettirmek adına, düşmanlarını yatıştırmak için dostlarını harcadı. Ve her zaman olduğu gibi, Amerikalılar Irak’ta yanlış politikalar benimsedi. El Mutlak’ın yeni Baasçıları anayasaya güürtücü bir şekilde karşı çıktılar ve Amerikalıların kendilerine gösterdikleri saygıdan güç aldılar, Irak’taki Sünniler arasında ve Arap dünyasında anayasanın meşruluğunu baltalamak için elle-

rinden geleni yaptılar. (Başka şeylerle birlikte El Mutlak Irak'ın işgaline liderlik eden Amerika'nın, anayasanın hazırlık aşamasına da müdahale etmesine dikkat çekti.) Bununla birlikte, Sünni Araplar aralık 2005'te oy kullandıklarında, El Mutlak'ın partisi Ulusal Diyalog için Irak Cephesi sadece on bir sandalye kazanabildi, bu da Sünni Arap oylarının yüzde yirmisiydi. Sünni Arapların yaklaşık olarak yüzde 80'i, anayasa yanlısı Irak İslam Partisi'nin de dahil olduğu, Sünni İslamcı partilerin koalisyonu olan Irak Uzlaşma Cephesi'ne oy verdiler. (Yaver ve El Hassani, Allavi'nin laik listesinden seçime girdiler ve Sünni oyların çok küçük bir kısmını kazandılar.)

Halilzad'ın ikinci büyük sorunu, devralmış olduğu son teslim tarihiydi. Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu, daha önce de gördüğümüz gibi, 30 ocak seçimleri başlangıç tarihi olarak alınıyor ve altı buçuk aylık bir zaman tanıyordu ve böylelikle Ulusal Meclis'in anayasayı yazması için 15 ağustos son tarihti. Siyasi uzlaşmanın en üst düzeyde sağlandığı bir ülkede bile bu süre düşündürücüdür. Yirmi sekiz hafta anayasanın yazılması için ayrılmıştı bunun on iki haftası Şii-Kürt hükümetinin kurulma çalışmalarıyla geçti. Sonra, Rice'ın mayısta yaptığı ziyaretin sonucu olarak, inatçı Sünni Araplara da bu sürece dahil edildi. Metnin son hali çok az etkileri olsa da, Sünni Araplar bu süreci geciktirdiler.

Mantıksal olarak, Ulusal Meclis'in, taslağın hazırlanması için altı ay uzatmaya izin veren Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'nun ilgili maddesine başvurması gerekiyordu. Ama Başkan Bush, huzursuzluğu gittikçe artan Amerikan kamuoyuna bu süreci göstermek istiyordu, Iraklıların son teslim tarihine uymaları konusunda ısrar etti. Konuştuğum kıdemli her Irak lideri altı aylık uzatmayı istiyor olsa da, hiç kimse bunu açıkça söylemeye cesaret edemiyordu. Anayasa 15 ağustosa kadar yapılamadı, son teslim tarihi iki kez uzatıldı, birinci uzatma Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'nun ilgili maddesinin izin verdiği bir haftalık uzatmayla, ikincisi de liderlerin uzlaşmalarıyla yasal olmayan bir şekilde üç gün daha uzatıldı. Bu kısa uzatma, kazandıklarını düşünen Kürt ve Şii din adamlarına yetki verdi.

Yönetim tuhaflıklarla dolu başka hatalar da yaptı. Yönetim neredeyse bağımsız Kürt Bölgesi talepleri konusunda Kürtleri esnek davranmaya zorlaması gerekirken, Amerikalı diplomatlar Kürtleri suçladılar ve bu şekilde kendi önlerini açmaya çalıştılar. On yıldır fazla bir zamandır, Kürt Bölgesi'nin KDP kısmında, Enfal sırasında Irak birliklerinin taşıdıkları Arap milliyetçiliğinin sembolü olan Irak bayrağının asılması yasaklanmıştı (Süleymaniye bölgesinde, KYB kamu binalarına Irak bayrağının eski bir versiyonunu asıyordu).³ Iraklı memurlar ve Amerikalı diplomatlar sadece Kürt bayrağının dalgalandığı Kürt Bölgesi'ndeki etkinliklere düzenli olarak katılıyorlardı. Kürt Bölgesel hükümeti Amerikalılar için 4 temmuz kutlama partisi düzenlemeye karar

verdiğinde, Bush yönetimi, Birleşik Devletleri onurlandırmak isteyen tek Iraklı grup olan Kürtleri takdir etmedi. Bunun yerine, Kerkük'teki büyükelçilik bürosu, Kürtler Irak bayrağı asmazlarsa bu partiye katılmayacaklarını söylediler, bu çok öğretici oldu. Kürt Bölgesel hükümeti partiyi iptal etti. Amerikalılar Kürtlerin bayrak konusundaki tavırlarını değiştirmeyeceğini öğrendikten sonra, Kürtlerle ilgili konularda bilinçli olarak karar almaya bir son vermeleri epey güç oldu. Zaman verildi, ama bunun ne amaçla verildiği bir sırды.

4 temmuz fiyaskosundan birkaç gün sonra, Birleşik Devletler Büyükelçiliği siyasi müsteşarı Bağdat'ta yabancı basına anayasayla ilgili farklı teklifler olduğunu açıkladı, bu tekliflerden biri de Kürt Bölgesi Ulusal Meclisi tarafından yapılmıştı. Brifingde müsteşar Kürt liderlerini halı satıcılarına benzeterek, açık artırmada fiyat yükseltmeye çalıştıklarını söyledi. Kürt Bölgesi Başkanı Mesut Barzani çok öfkelenildi. Ama aynı zamanda son gülen de kendisi oldu. Yaptığı tekliflerin neredeyse tamamı kabul edildi. Görünüşe bakılırsa, Amerikalılar ilk fiyatı veren enayiler olmuşlardı.

Barzani anayasa müzakerelerine damgasını vurdu. Kürt Bölgesi'ndeki önemli tüm etnik ve siyasi gruplarla uzlaşma sağladıktan sonra Barzani, Kürt Bölgesi Ulusal Meclisi'nin müzakereye açık olmayan taleplerini açıkladı: Kürt Bölgesi yasaları üstün olacak, peşmerge devam edecek, Kürt Bölgesi doğal kaynaklarını kontrol edecek, Kerkük'te bir referandum yapılacak ve kendi kaderini tayin etme bir hak olarak saklı kalacaktı. Meclis tarafından anayasayla ilgili anlaşma yapma yetkisiyle silahlanan Barzani Bağdat'ta gitti, emirlerini sıraladı ve uzlaşma için açık kapı bırakmadı. Araplara ve Amerikalılara, taleplerini tanımayaacak bir anayasa yerine Kürt Bölgesi'nin anayasası olmamasını tercih ettiğini söylediğinde, Barzani'ye inanmaları için Arapların ve Amerikalıların ellerinde her türlü neden vardı. İktidardaki Şii partilerin din ve devletle ilgili konularda uzlaşıları vardı ve gündemleri belliydi. Irak'ın İslami bir devlet olarak tanınmasını istiyorlardı; Irak'ın laik sivil kanunlarının yerine Şerri kanunların konmasını, *marcah*'ların (yönetici Şii ayetullahların) anayasada tanınmasını ve yapılan kanunların İslam'a uygunluğunu gözden geçirecek bir anayasa mahkemesi kurulmasını istiyorlardı. Hepsi bir araya getirilince, bütün bu maddeler, İran İslam Cumhuriyeti'nin temel özelliklerine benzemektedir.

Anayasa Mahkemesi, Şiilerin önerdiği gibi, dini doktrine bağlı olan din adamları, seçilmiş meclis ve hükümetin kararlarından hariç tutulacaklar ve saygı görecektlerdi. Marcahların anayasadaki konumları, Humeyni dönemindeki İran'ın bir benzeriydi. Marcahlara özel bir güç verilme bile, anayasada tanınmaları Irak'ın en güçlü kurumu olan hükümet üzerindeki rollerini kesinlikle artıracaktı. Kürtler ve laik Araplar bu teklifle yapılmak isteneni gördüler, Bush yönetimi Irak'ta neler

olduğunu inkâr etmeye ve Irak'taki Şiiilerin İran'ı taklit etmek istemediklerini ısrarla söylemeye devam etti.

11 ağustosta Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi lideri Abdül Aziz el Hakim, güneydeki toplam dokuz Şii eyaletin Kürtlerinki gibi bir iktidara sahip olup, tek bir bölgede birleştirmesini teklif ederek, müzakereleri altüst etti. Laik Araplar ve Batı basını tarafından "Şiiistan" olarak seslendirilen teklif, ayrı bir bölgenin acilen şekillendirilmesiyle Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'nin, Irak'ı bölmenin yollarını aradığını gösteriyordu. Aslında, Hakim bu teklifi yaptığı sıralarda, Irak'ın güneyindeki Şiiiler Bağdat'ın kontrolünden çoktan çıkmışlardı. Hakim'in teklifiyle güneyde yetkileri tanınacak bir hükümet kurulacaktı, dini partiler ve onların milis kuvvetleri tarafından gayri resmi bir sistemle yönetilen yapı yasallık kazanmış olacaktı. Tek bir Şiiistan, Irak'ta ve Basra Körfezi'nde korkunç güç olacaktı, Irak petrollerinin yüzde 80'ini, halkın yüzde 40'ını ve Şii İslam'ın iki kutsal yerini kontrol edecekti. Neccef'te Humeyni resimlerinin bolca bulunduğu büyük bir mitingde Hakim'in bu teklifi yapması –onun partisi dışında hiç kimse bu kadar ileri gitmemişti– hem Sünni Arapları hem de Amerikalıları tedirgin etti.

Hakim'in teklifi görünüşe bakılırsa diğer Şii liderleri de şaşırtmıştı. Var olan partiler federalizmi desteklerlerken, onlar iki ya da daha fazla Şii bölgesini savunuyorlardı. Basra'daki liderler Hakim'in teklifine şüpheyle yaklaştılar, çünkü Basra petrolü daha fazla insan tarafından paylaşılmak zorunda kalacaktı. Dava'nın lideri Caferi, petrolün bölgesel olarak kontrol edilmesini öneren Hakim'e karşı çıktı, çünkü merkezi hükümetin başbakanıydı. Mukteda es Sadr federalizmin her türüne karşı olduğunu açıkladı ve Irak işgal altında tutulurken anayasa sürecine katılmayı reddettiğini söyledi. Es Sadr'ın seçmenlerinin büyük çoğunluğu Bağdat'taki Sadr şehrinde yaşıyorlardı, bu bölge de Hakim'in Şiiistan'ına dahil değildi.

Bazı Amerikalı diplomatlar, Hakim'in bu teklifi ayrı bir devlet kurma talebi olan Kürtleri şaşırtmak için yaptığını ileri sürdüler. Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi güneydeki Şii yerleşimlerin tamamında çok etkili olan halk tipi bir örgütlenme kurmuştu ve eyalet konseylerinin dokuzda sekizini kontrolü altında tutuyordu. Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi, Şiiistan gibi bir egemenlik kuracağını söylüyorsa, Hakim'in teklifinin samimi olmadığını düşünmek için ortada hiçbir neden yoktu. Kürtlerin gözünü korkutmak amacıyla bunu önerdiyse de, planı geri tepti. Şiiistan, Kürt Bölgesi'nin pozisyonunu güçlendirdi ve Irak bölünecekse; bu en iyisiydi, bazı Kürt liderler artık bunu açıkça söyleyebilecekti.

Sonunda Barzani ve Şii liderler anlaşmaya vardılar. Kürtler federalizmle ilgili ne istiyorlarsa elde edecekler, Şiiiler de kadın hakları, ruhban sınıfının rolü gibi İslam'la ilgili olarak ne istiyorlarsa alacaklardı ve bu maddeler Kürt Bölgesi'nde uygulanmayacaktı. İki taraf federal hü-

kümetin özel yetkilerini sınırlayacak bir avuç dolusu konuda anlaşmaya vardı: dış ilişkiler, savunma politikası, para politikası, mali politika, radyo frekanslarının kararlaştırılması, posta hizmeti, Dicle ve Fırat nehirlerindeki su akışının düzenlenmesi, nüfus sayımı yapılması, ağırlık ve ölçü birimlerinin ayarlanması. Diğer yetkiler, bunlara vergi de⁴ dahildi, sadece söz konusu bölgenin rızasıyla yapılabilecekti.

Görünüşte anayasa Irak'ı oldukça ılımlı bir İslami devlet yapıyor. İslam resmi din ve "kanun yapmanın temel kaynağı" haline geliyordu. Şii partiler İslam'ın kanun yapmanın temel kaynağı olmasını istiyorlar ve bu yüzden aslında anayasa formülü laikliğin bir çeşit zaferi oluyordu. Ama anayasa sonra "hiçbir yasanın İslam'ın var olan şartlarıyla tezat oluşturmamasını" hükme bağlıyordu. Irak'ın Federal Yüksek Mahkemesi anayasanın kanunlarını gözden geçirecek ve bu yasaların İslam'a karşı olmadıklarından emin olmak zorunda olacaktı. Anayasa ilgili maddesi uyarınca "İslam hukuku uzmanlarından" bir mahkeme oluşturacaktı.

İslam âlimlerinin yasaları gözden geçirdikleri bir mahkemenin görev yapması İran sisteminin benzeriydi ve bu Irak'ın laik liderlerinin yüzüne bir şamar gibi indi. Ulusal Meclis Sözcüsü El Hassani'nin liderliğinde laik siyasetçiler buna şiddetle karşı çıktılar. Dini partilerin ise pek olası olmayan bir müttefikleri vardı: Amerikan büyükelçisi. Barzani'nin karargâhında yapılan toplantıda Halilzad, İslam'ın var olan şartlarına anayasa kanunlarının tezat oluşturmasının yasaklanmasını laik Iraklılara açıklayarak, dini âlimlerden kurulacak mahkemenin uygulanabilirliği olan ilkelere karar vereceklerini söyledi. Bu tamamen Şii partilerin ileri sürüp, geliştirdikleri bir açıklamaydı, bunları Bush'un temsilcisinden duyan laiklerin ümitleri kırıldı. Halilzad, dini görüşlerini tekliflerinin içine dahil etmeden Şiilerin anayasayı onaylamayacaklarını çok iyi biliyordu, Amerikalılar hem Batılı değerlerini hem de anayasa için gördükleri son teslim tarihini savunabilecek durumda değillerdi. Başkan Bush kendi önceliğini daha sonra netleştirdi.

Kürtler, Halilzad'la birlikte hareket etme konusunda isteksizlerdi çünkü amaçladıklarına büyük oranda ulaşmışlardı ve artık anayasanın yürürlüğe konmasını istiyorlardı. Ama Yüksek Mahkeme'de dini âlimlerin bulunmasının bedeli olarak bölgesel kanunlar, kanun olmaktan çıkartılmıştı. Her durumda, Kürtler Amerikalıların yüksek mahkemeye ilgili tartışmalarından etkilenmemişlerdi. Müzakerecileri Amerikan modeline baktıklarında, bağımsız bir yargı göremediler bunun yerine politik tercihleri temel alınan başkanlık seçimlerine karar veren yargıçlardan oluşan, tehlikeli partizan bir kurum olduğunu gördüler. Hiçbir koşul altında, Bağdat'taki yargıçlara buna benzer bir yetki vermeyeceklerdi.

Anayasa üzerinde uzlaşma sağlandıktan sonra, birçok Batılı anayasanın cinsiyet ve insan haklarıyla ilgili maddelerine odaklandı, ama aslında bu maddelerin konuyla hiçbir ilgisi yoktu. Irak anayasasının in-

san haklarıyla ilgili bölümü Ortadoğu'daki diğer örnekleri içinde en iyisiydi ve övgüye değerdi. Kadınlarla ilgili maddeler bir adım geriye çekilerek eleştirilebilirdi.⁵

Din, insan hakları ve cinsiyet konularında federal hükümete özel bir yetki verilmiyordu. Federal hükümetin özel bir yetkisi olmadığı için, bölgesel anayasalar ve kanunların önceliği vardı. Bu düzenleme Kürt Bölgesi'nin laik statüsünü korumasını olanaklı kılıyor ve insan haklarını koruyan kendi anayasasının, federal anayasaya karşısında önceliği sağlanmış oluyordu (her zaman bu sonuca ulaşılamıyor). Bu aynı zamanda, Şii bölgesinde (ya da bölgelerinde) İslami kuralların katı bir şekilde uygulanacağı anlamına da geliyor, federal anayasada olmasına rağmen özellikle kadınlara karşı katı uygulamalara izin verilmiş oluyordu.

Irak zaten üç ayrı kimliğe bölünmüş durumda. Kürt Bölgesi 1991 yılında Irak'tan ayrıldı ve geri dönmüyor. Irak'taki Şii devrim ve Sünni Arapların başlattığı iç savaş Arap Irak'ı mezheplere göre böldü. Irak anayasasının iki büyük erdemi var: Birincisi, Iraklı Şiilerin ve Sünni Arapların güneydeki ekonomik gelişmeyi kolaylaştırabilecek ve Sünni Arap merkezindeki kargaşaya bir son vermeye yardım edecek, kendi öz kurumlarını oluşturabilmelerini sağlıyor. (Kürt Bölgesi'nin tabii ki, çalışır durumda olan bölgesel hükümeti ve güvenlik gücü var.) İkincisi, anayasa, git-tikçe genişleyen Irak'taki iç savaşa neden olan tartışmalı konuları –coğ-rafi bölgeler, petrol havzalarının dağıtımı ve Bağdat'taki ulusal hükümet üzerinde kontrol sağlama gibi– çözüme ulaştıracak formüller sağlıyor.

Anayasa müzakerelerinde, Sünni Araplar Irak'ın bölünmesine öncülük eden topraklarda yeni federal bölgeler oluşturulmasıyla ilgili formüle karşı çıktılar. (Başlangıçta, Kürtlere federalizm verilmesine karşı çıktılar ama daha sonra Salih el Mutlak bunun bir gerçeklik olduğunu kabul etti.) Birleşik Arap Irak, Şii egemenliğinde bir devlet olunca, Sünni Araplar bununla ilgilenmek yerine federalizme karşı çıktılar ve bunu bahane ederek anayasa sürecini bozmaya uğraştılar. Anayasa üzerinde uzlaşma sağlandığında da, (Sünni Arapların neredeyse tamamı anayasaya “hayır” oyu verdiler) Sünni Araplar kendi bölgelerini kurma şansları olduğunu fark ettiler.

Hakim'in teklifinde olduğu gibi, Şiilerin nasıl bir süperbölge ya da birkaç küçük bölge kuracakları belirsizdi. Anayasa müzakerelerinde, Halilzad ve bazı Sünni Araplar dört bölgeden oluşan sınırlı sayıda eyalet olması için uğraştılar ama başarısız oldular. Çok gecikmiş olan Bush yönetimi, Irak'ın işgalinin stratejik sonuçlarının farkına vardı, ama Şiiistan'ın genişlemesini önlemenin artık önemi yoktu. Şii bölgeler birbirleriyle, Şii bir birlik içinde işbirliğine gideceklerdi. Birkaç küçük devlet yerine, stratejik perspektiften yoksun güçlü tek bir Şii devleti, İran karşısında bağımsızlığını daha fazla koruyabilirdi.

Anayasa, Irak'ın katlanılması en zor sorunu olan bölgesel çekişmeyi de çözecek bir formül sunuyordu: Kürt Bölgesi ile Irak'ın geri kalanı arasındaki en büyük sorun olan petrol zengini Kerkük şehri. Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu, yerinden edilmiş Kürtlerin evlerine geri dönmeye, Arap yerleşimcilerin yurtlarına iade edilmesine ve Kerkük eyaletinin sınırlarının yeniden düzenlenmesine izin veriyordu ve anayasa da bu maddeyi bir hak olarak kabul edip, sürdürüyordu. Ama Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'nun tersine, anayasa Kerkük konusunu 2007 yılının sonunda yapılacak referandum oylama sonucuna bağladı. Diğer maddelerle birlikte, Kerkük maddesi, Kerkük sorununu barışçıl bir şekilde çözüme ulaştırmayı garanti etmiyor. Sünni Araplar kendi miraslarının bir parçası olduğunu düşündükleri bir yeri kaybetmeye şiddetli karşı çıkıyorlar ve Kerkük referandumunun tüm Irak'ta oylanmasını istiyorlar. Bu işaretler topraklarını geri isteyen Sünni Arapların kayıplarına verdikleri yanıtları gösteriyor.

Kerkük için referandum sonucu sıfır olacak bir tekliftir. İki tarafı da mutlu edecek bir sonucu olmazken, kaybedenlerin acısını azaltmak mümkündür. Şehirde yaşayan tüm toplumların- Kürtler, Araplar, Türkmenler ve Keldaniler -Asurlular- paylaşacakları değişmez bir iktidar kurulması için Kerkük'te bir düzenleme yapılmalıdır. Kürt Bölgesi ya da Arap Irak'a dahil olmasıyla sonuçlansa bile mutlaka yüksek seviyede bir özerkliği olmalıdır. Referandumu kaybedenler, şehirlerinde gerçek bir değişim olmadığını ve kendilerini yöneten valinin oyla seçildiğini mutlaka görmelidirler. Uygun bir şekilde hakkı verilirse, anayasanın Kerkük maddelerinin çok büyük önemi olacaktır. Irak'taki seksen yıllık Kürt-Arap çatışmasının özü çözüme kavuşturabilir. Kerkük'le ilgili prosedürler Kürt Bölgesi'nin resmi olarak parçası olmayan ama Kürtlerin kendi bölgeleri olduğunu iddia ettikleri diğer yerlerde de uygulanabilir. Süleymaniye'nin güneyindeki, Hanekin ve Erbil'in batısındaki, Mahmur tamamen Kürt'tür ve Kürt Bölgesi'ne katılmaları genel olarak kabul görmektedir. Diğer gruplar, Kürtlerin kendi bölgeleri olduğunu iddia ettikleri Suriye sınırı yakınındaki Sincar'a ve Musul çevresindeki bazı özel bölgelere itiraz etmektedirler. Bunlar temel alevlenme noktaları haline gelebilirler. Şükürler olsun ki, iyi örgütlenmiş siyasi partileri, var olan bölgesel hükümetleri ve peşmergeleri sayesinde Kürtler, Iraklı Araplarla olan bölgesel uyuşmazlıklarının üstesinden gelebilmektedirler. Aldatmanın tehlikelerini önceden fark etmeleri gereklidir.

Irak gibi tek gelir kaynağı olan ülkelerde petrol güç demektir. Bush yönetimi petrol üzerinde sadece merkezi hükümetin kontrolü olması için Iraklıları zorluyor olsa da, bu önerme hiçbir zaman kabul görmeyecektir. Mesut Barzani ve Kürt Bölgesi Ulusal Meclisi ülke gelirlerini merkezi hükümete veren bir anayasadansa, hiç anayasa olmaması gerektiğini açıklığa kavuşturmuşlardır. Çünkü güneyde çok fazla petrol

vardır ve birçok Şii, petrolün bölgesel olarak kontrol edilmesini istemektedir. Anayasanın “eski petrol, yeni petrol” uzlaşması sayesinde, federal hükümetin petrol havzalarından topladığı ve dağıttığı gelirlerin bölge tarafından idare edilmesini ve yeni havzalardan elde edilen kârın birkaç on yıl boyunca eşit şekilde dağıtılmasını garanti altına almıştır. Sadece zaman geçtikçe, var olan havzalar tükenecek ve yeni havzalar üretime geçecektir, o zaman da bölgeler aşamalı bir denge tutturmayı tercih edeceklerdir. Ama Kerkük petrol havzasında olduğu gibi –1934 yılında üretime başlamıştır ve rezervlerinde hâlâ bir milyar varil petrol olduğu tahmin edilmektedir– Irak’ın var olan “süper devleri” uzun süre daha üretim yapacaklardır. Irak’ın var olan petrol üretiminin büyük çoğunluğu güneyde ve kuzeydedir, ülkenin üç toplumunun da bu bölgeleri ele geçirme olasılığı vardır. Bağdat’ın kendisi de potansiyel bir süper dev petrol havzasının üzerinde oturmaktadır. Anayasanın maddeleri var olan petrol gelirlerin eşit bir şekilde dağıtılacağını söylese de, Sünni Araplar parasal kaynakları olmadan ortada kalacaklarından endişe duymaktadırlar. Yine de, yeni düzenlemeler yapmak için bu dikkate değer bir endişedir. Irak’ın kuzey ve güneydeki petrol gelirlerinden Sünni Araplara da eşit pay vermek yerine, Kürtler ve Şiiler aylık ödemelerini keseceklerdir.

Sonuç olarak, anayasa Bağdat’taki iktidar ve etki için yapılacak çatışmaya bir son vermeye yardım etmektir. 1920 yılından beri, Sünni Araplar Irak’ın üst düzey makamlarını ele geçirmiş durumdaydılar; ülkedeki generallerin ve büyükelçilerin tamamı Sünni Arap’tı; kamu hizmetindeki en iyi mevkileri ellerinde tutuyorlardı. Gerçekten de, Celal Talabani, ilk Sünni Arap olmayan Irak devlet başkanıydı. Çoğunluğun devlet başkanı, başbakanı ve hükümeti ve yargıyı seçmesine duyulan ihtiyaçla birlikte, Irak’taki üç ana gruba üye seçmenleri tarafından seçilen federal hükümetin iktidarı paylaşması anayasayla garanti altına alınıyordu. Daha da önemlisi, Irak’taki Sünni Arapların, Şiilerin ve Kürtlerin uğruna savaştıkları merkezdeki iktidarın gücü azaltılıyordu.

Anayasa, Bağdat şehrindeki sorunla ilgili çözüm sağlamıyordu, şehrin yüzde altmışı Şii ve yüzde kırkı Sünni (Kürt ve Hristiyan azınlıklarda da şehir nüfusuna dahildi) ve Irak’taki iç savaşın ön cephesi haline gelmişti. Anayasaya göre, Bağdat diğer bir bölgeye katılabilir, ama kendi başına da bir bölge haline gelebilir. Mezheplere bölünmüş dünyanın en tehlikeli başkentinin bu sorunu nasıl aşabileceğini ön görmek gerçekten çok zor.

Anayasa ulusal bir sözleşme de değil. Sünni Araplar olmadan, Şiiler ve Kürtler tarafından hazırlandı. Daha önce de söylediğim gibi, başka bir seçenek de yoktu. Sünni Araplar sadece anayasayı yazacak olan meclisin seçimlerini boykot etmekle kalmadılar, Kürtlere ve Şiilere karşı uzlaşmaz bir tavır benimsediler. Kısacası, Sünni Arapların en çok

istekleri şeyler Kürtlerin ve Şiilerin asla istemeyecekleri şeylerdi. Bu koşullar altında, ortak bir zemin bulunamazdı. Hâlâ anayasa Iraklıların sorunlarına Iraklıların buldukları bir çözümdür. Kürtler ve Şiiler Irak'ın tek bir devlet olarak görevini yapamayacağına karar verdiler ve onu böylecek düzenlemeleri dostça yapıyorlar. Sünni Araplar bu sürecin bir parçası olmayı reddettiler –çünkü kısmen bu sürecin dayanak noktasını oluşturunuyorlardı– ama Kürtler ve Şiiler onlar için açık bir kapı bıraktılar. Sünni Araplar, Kürtler ve Şiilerle aynı haklara sahiptirler, bu dikkate değer bir durumdur –hatta bağışlayıcıdır– ve bu Irak tarihinin bir sonucudur.

Irak anayasası için referandum 15 ekim 2005'te yapıldı ve Irak'ın nasıl bölüneceği onaylayan Temsilciler Meclisi seçimi (bu, meclisin yeni ismiydi) iki ay sonra, 15 aralıkta yapıldı. Ekim ayındaki referandumda, tamamen Kürt olan üç eyalet, anayasaya yüzde 99 oranında evet oyu verdi. Evet oyları güneydeki dokuz Şii eyaletinde yüzde 95 ile yüzde 98 oranına ulaştı. Bunun aksine, ezici çoğunluğu Sünni Arap olan Salaheddin Eyaleti'nde yüzde 81 oranında ve tamamen Sünni Arap olan Enbar İli'nde yüzde 91 oranında hayır oyu verildi. Anayasa onaylandı çünkü Nineva İli'ndeki Sünni Arap çoğunluk (buna Musul da dahil) yalnızca yüzde 60 oranındaydı. Nineva anayasayı yüzde 54 hayır oyuyla reddetti, anayasanın kabul edilmemesi için Sünni Arapların üçte iki çoğunluğa ulaşmaları gerekiyordu.⁶ Aralık ayındaki Temsilciler Konseyi seçimlerinde, Irak'taki Kürtlerin yüzde 2'sinden daha azı Kürt olmayan partileri desteklemek için oy kullandıkları, Irak'taki Sünnilerin ve Şiilerin yüzde 15'inden daha azı mezhebe bağlı olmayan partileri desteklediler.⁷

Birçok anayasa eleştirmeni, bu anayasanın ülkeyi bölmek için bir formül olduğunu ileri sürdü. Aslında, ülkeyi bir arada tutmak için bu anayasa son bir şans olabilir. Iraklı Kürtler, Irak'ın bir parçası olmak istemiyorlar, çoğu bu ülkeden nefret ediyor. Bununla birlikte, resmi bağımsızlığın peşinden koşmanın tehlikeli olduğunun da farkındalar bu yüzden anayasanın izin verdiği fiili bağımsızlıklarının tarınmasına hazır olabilirler. Birleşik bir Irak için Bremer'in yaptığı gibi talihsiz ulusal yapılandırma açıklamasında olduğu gibi, dışarıdan yapılan baskılar sadece onların bağımsızlık taleplerini güçlendirecektir. Uzun vadede hiç kimse bu konuda hayallere kapılmamalıdır. Uluslararası koşullar bağımsız bir Kürt Bölgesi'ne izin verdiği anda, Kürtler bağımsızlıklarını ilan edeceklerdir.

Iraklı Sünniler ve Şiiler arasındaki mezhep ayrımı ortadan kaldırılabilebilir. Din, Iraklı politikacılar için artık önemli bir konu değildir⁸ ve dinin önemi zaman geçtikçe daha da azalacaktır. Iraklı meslek sahipleri, işadamları ve bürokratik elit uzun zamandır laiktir ve Irak'ın bugün Şii mi yoksa Sünni mi olacağının altının çizilmesine şaşırmasındır. Bu kararın verilmesinin onlar için hiçbir önemi yoktur ve önemli olan Irak'taki sınıfları kavramak için çaba sarf etmektir, çünkü bu sı-

nıfları bilmiyorlar. Irak'ta demokrasi tutkusundan vazgeçilmiştir, Şii coşkusu da ayrı durumdadır, yönlerini bulmaya çalışmaktadırlar (bulamayabilirler de).

Mezhep çatışması, Irak'taki Sünnileri ve Şiileri birbirinden ayırmıştır. Irak'ın gevşek federalizm sistemi iki topluma da kendi siyasi ve sosyal kurumlarını güvenlik içinde kurmaya ve birbirini tehdit etmeden var olmalarına izin vermektedir. Bu yüzden, Şiiler, İran tarzı İslami cumhuriyetlerine sahip olabilirler ama ülkenin sadece Şii olan kısımlarında. Irak'ın Sünni Arap liderleri yönetmenin zorlu görevlerine karşı çıkmaktansa sadece muhalefet etmenin kolaylıklarını tercih edeceklerdir. Sünni Arap bir hükümet –ister yeni Baasçı, ister İslamcı olsun– ayaklanmacılara karşı sıkı önlemler almak için güçlü bir şekilde desteklenecektir.

Amerikan bakış açısına göre, bunların hiçbirisi çekici değildir. Kitle imha silahları yüzünden Irak'a müdahale etmeyi destekleyen çok sayıda Amerikalı, ülkenin yarısını İran'ın uydusu haline getiren dini bir hükümete karşı çıkacaktır. Ama bu sonuç, Şii teolojiiyi Irak'ın her tarafına yaymaya çalışan İran'la ittifak yapan ulusal bir hükümetten çok daha iyidir. Aralıktaki seçimlerin sonuçları temel alırsa, Sünni Arap nüfusun büyük çoğunluğu İslamcılara oy verecek, ama nüfusun önemli bir kısmı da yeni Baasçıları destekleyecektir. Sünni Arap bölgesel hükümetinin kendi bölgesinde etkin bir şekilde kontrol sağlayacağını ya da ayaklanmacılara karşı sert önlemler almaya istekli olacağını garantisi yoktur. Bununla birlikte, seçilmiş bir hükümetin güvenliği kendi ordusuyla sağlamasının şansı daha yüksektir yoksa Bağdat'taki hükümeti düşman ve vatan haini olarak gören Sünni Araplara, Şii olan ulusal bir ordunun hizmet vermesi, Irak'ın Sünni Arap kısmına istikrar değil istikrarsızlık getirecektir.

Irak'ın üç ayrı devleti çözümü ülkenin dağılmasına neden olabilir. Irak ortadan kalktı diye ağlamanın hiçbir anlamı yok. Irak, yüzde 80'i Sünni Arap olmayan halkı için sefaletten başka bir şey vermemiştir ve ancak zor kullanılarak bir arada tutulabilir. Kürtlerin tam bağımsız olması sadece bir zaman meselesidir. Ahlaki bir konu olarak, Iraklı Kürtlerin en az Litvanyahılar, Hırvatlar ya da Filistinliler kadar bağımsız olmaya hakları vardır. Iraklı Şiiler kendi konularını kendileri yönetmek ya da kendi devletlerini kurmak istiyorlarsa, hangi demokratik ilkeye dayanarak bunu reddedebiliriz? Birleşik bir Irak'ın bedeli başka bir diktatörlük olacaksa, bu ödemesi çok ağır bir bedel olacaktır.

Amerikalı siyasetçiler tıpkı daha önce Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın birliğini savundukları gibi Irak'ın birliğine kendilerini adanmışlardır. Irak'ın dağılmasının istikrarsızlık yaratacağını söyleyerek, geleneksel yanıtı vermektedirler. Bu modern Irak tarihini anlamamaktır. Irak'ı bir arada tutmak için kullanılacak gücün kendisi istikrarsızlık yarata-

caktır. Bu büyük ordulara, baskıcı hükümetlere, petrol gelirlerini israf etmeye, yurtiçinde soykırıma ve yurtdışında da saldırganlığa neden olacaktır. Bugün Amerikanın birleşik ve demokratik bir Irak yaratma çabalarının başarısız olması, Irak'ta şiddetli bir ayaklanma çıkmasına neden olmuş ve Şii teokrasisini doğurmuştur.

2000 yılındaki seçim kampanyasında George W. Bush, dünyaya yaklaşımımızın alçakgönüllü olması gerektiğini söylemişti. Ama biz Irak'a kendi kibrimizle gittik ve bu ülkeyi kendi görmek istediğimiz şekilde yeniden kurmaya çalıştık. Sefil bir şekilde başarısızlığa uğradık. Başlangıçta yapmamız gerekeni şimdi öğrendik -Irak'taki insanların tersine. İsminden başka, tek bir ülkenin olası olmadığını onlar gördüler ve buna bir son verdiler. Nüfusun yüzde 80'inin ezici bir şekilde onayladığı bir anayasayla üç devletli çözümün verimli olacağını düşünerek işbirliği yaptılar. Sünni Arapların bu anayasayı onaylamadıkları doğrudur, ama başka seçenek var mıydı? Sünni Arapların onaylayacakları bir anayasa da nüfusun yüzde 80'i tarafından reddedilecekti.

Birleşik Devletler artık Irak'ta yeni siyasi düzenlemeleri hayata geçirmeye çalışmalıdır, uyguladığı politikalarda hâlâ ısrar etmesinin kimseye bir faydası dokunmayacaktır. Bu Irak bölgelerinin kendi hükümetlerini ve güvenlik kuvvetlerini, bunlara ordu da dahildir, kurmasına yardımcı olması anlamına gelir. Artık bununla ilgilenmeliyiz. Irak'ın bölgeleri istikrarlı hale geldiklerinde, Birleşik Devletler ve Koalisyon Güçleri çekilebilirler. Ve Irak'taki toplumlardan biri ya da daha fazlası ayrılmak istiyorsa, bunun dostça bir ayrılış olmasını biz kolaylaştırmalıyız. Devletler bölündüklerinde mutlaka iç savaş çıkacaktır diye bir kural yoktur, Sovyetler Birliği ve Çekoslovakya bunun kanıtıdır. 1991 ilkbaharında Yugoslavya'da, Birleşik Devletler ve Avrupa iç savaşı önlemeye yoğunlaştıkları için bütün diplomatik enerjilerini ülkeyi bir arada tutmak için harcadılar, ama bu insanlar bir arada yaşamaya mahkûm edildikleri için yine de iç savaş çıktı. Daha gerçekçi politikalarla önlenebilecek olan bir savaşta iki yüz bin insan hayatını kaybetti. Şu an bir iç savaş yaşamakta olan Irak'ta da aynı hataya düşülmemelidir.

11. bölüm

Irak'tan nasıl çıkılır?

19 mayıs 2006'ta, Irak Savaşı'nın üçüncü yıldönümünde, Savunma Bakanı Rumsfeld'in, *Washington Post*'a bir makalesi yayımlandı. Makalesinde Rumsfeld süreçle ilgili bilindik iddialarını yazıyordu: Irak güvenlik güçleri kuvvetlidir ve demokrasi ilerlemektedir. 22 şubatta, Samarra'daki Askeriye Türbesi bombalandıktan sonra bile ümit ışığı görebilmekteydi, bunun kötü sonuçları ortadayken nasıl oluyor da "Iraklıların büyük çoğunluğu ülkelerinin bütünlüğünü ve etnik çatışmanın sona ermesini istemektedirler."¹ Sonra da ürkütücü itiraf gelmektedir: "Şimdi geri çekilirsek, Saddamcıların ve teröristlerin bu boşluğu dolduracağına dair *her nedenin hazır olduğuna inanıyoruz*."² Savaş sonrası Irak'a sırt çevirmek, savaş sonrasında Almanya'yı Nazilere teslim etmekle eşdeğer olacaktır."

Birleşik Devletler üç yıl önce Irak'a müdahale ettiğinde kullandığı sayıda asker hâlâ Irak'ta savaşmaktadır, bu sayı konusunda savunma bakanının açık sözlü davrandığını umut ediyoruz. Irak güvenlik kuvvetleri ülkenin bir iç savaşa yuvarlanmasının, Irak'taki etnik ve mezhepsel uçurumun iyice büyümesinin en önemli etkenidirler, Iraklı siyasetçiler yüzüstüce (bazen de ikiyüzlülükle) iç savaşın ulusal bütünlüğün bedeli olduğunu iddia etmektedirler. Diğer taraftan Amerika'nın geri çekilmesi Rumsfeld'in iddia ettiği gibi korkunç sonuçlar doğurmayaacaktır. Baasçıların ülke yönetimini tekrar ele geçirmeleri mümkün değildir. Yönetimden önce Amerikan halkının bu gerçekle yüzleşmeye ihtiyacı vardır.

Irak'taki karmaşayı çözecek iyi bir çözüm yolu yoktur. Ülke bölünmekte ve bir iç savaşın içine yuvarlanmaktadır. Birleşik Devletler tekrar bu ülkeyi bir araya getiremez ve iç savaşı da önleyemez. Hırslarını bir kenara bırakırsa, ülkenin bazı kısımlarında istikrarın sağlanmasına yardımcı dokunabilir ve iç savaşı da kontrol altına alabilir. Ama Birleşik Devletler elini çabuk tutmalıdır. Birleşik Devletler mümkün olmayan başarılar kazanmak için Irak'ta kalmaya devam ettiği sürece, ABD yönetiminin ne liderliği ne de kaynakları Amerika'nın güvenliğini sağlamak için ihtiyaç duyacağı çok daha ciddi önlemleri almaya yetmeye-

cektir; buna İran'ın nükleer silahlar üretmesi ve devam eden El Kaide tehdidi de dahildir.

2006 yılının başında, yönetim Şiiilerin, Kürtlerin, Sünni Arapların ve laiklerin hepsinin dahil olduğu birleşik ulusal bir hükümet kurulmasına yardımcı olması için diplomatik açıdan ağır bir şekilde kuşatılmıştı. Parlamentodaki en kalabalık blok olan Birleşik Irak İttifakı koalisyonun, başbakanı atama yetkisi vardı. Yönetim, Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'nin adayı, Adil Abdül Mehdi'yi tercih etti, Mehdi, Fransa'da eğitim görmüş bir ekonomist ve nispeten liberal biriydi (Bremer 2004 yılındaki geçici başbakanlık için Mehdi'yi veto etmişti, bu oldukça ironikti.) Mehdi, Temsilciler Meclisi'nde Kürtlerin ve genel olarak kabul gören Sünni Arapların bulunmasından yanaydı. 12 şubatta, Birleşik Irak İttifakı parlamenterleri, Abdül Aziz el Hakim'in Bağdat'ta nehir kıyısındaki tahkim edilmiş ikametgâhında bir araya geldiler ve 64'e 63 oyla Mehdi'ye karşı İbrahim Caferi'yi ikinci dönem başbakan olmakla yükümlü kıldılar. Caferi'nin kendi Dava blokundan toplam otuz üyesi vardı buna karşılık Mukteda es Sadr, Birleşik Irak İttifakı listesinde himayesinde olan otuz parlamentere Mehdi lehinde oy kullandırttı. Es Sadr, bocalayan birkaç bağımsız Şii parlamenterin tehdit edildikleri için Caferi'yi desteklediklerini iddia etti, ama yine de zaferin kıyısından döndü.

Birleşik Irak İttifakı mecliste tamamen çoğunlukta olsa da, anayasa üç kişiden oluşan Başkanlık Konseyi'nin (bir başkan ve iki başkan yardımcısından oluşuyordu) başbakanı oybirliğiyle aday göstermesini şart koşuyordu, bu da Kürtlere ve Sünni Araplara veto hakkı sağlamış oluyordu.³ Talabani, Caferi'ye karşı olan muhalefetin başını çekti ve hem Kürt parlamenterleri hem de iki Sünni Arap bloğunu destekledi. Halilzad da verimsiz ve Es Sadr'a çok yakın görülmesi yüzünden, Yönetimi bölen Caferi'ye karşı muhalefet etme cesareti buldu. Sonuç kördüğündü. Caferi Birleşik Irak İttifakı'nın adayı olduğunda iddia ettiği sürece, Şii koalisyonu Birleşik Irak İttifakı'nda çatlağa neden olacağı korkusuyla başka bir seçenek üzerinde düşünmeyi reddetti. Kördüğüm başbakanın Temsilciler Konseyi'ni toplamasını, memurlarını ve yeni bir Başkanlık Konseyi seçmesini engelledi. Nisan ayının başında, Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice ve İngiliz Dışişleri Bakanı Jack Straw, bir anlaşmaya varmaları için partilere baskı yapmak için Bağdat'a habersiz bir ziyaret yaptılar. Caferi'nin yandaşları (ve düşmanlarının bazıları) Irak'ın iç işlerine müdahale ettikleri için Birleşik Devletleri ve İngiltere'yi eleştirdiler ve ziyaretin ters tepeceğini söylediler.

20 nisanı –seçimlerin üzerinden dört aydan fazla bir zaman geçmişti– Caferi sonunda görevde kalmak için çabalamaktan vazgeçti. Varılan anlaşmanın bir kısmı Caferi'nin geri çekilmesi, bir kısmı da Dava'nın kendi halefini aday göstermesiydi. Birleşik Irak İttifakı'nın söz-

cüsü Nuri el Maliki'yi seçtiler, artık başbakanlık için yeni bir aday vardı. Başkan Bush aceleyle bu seçeneği bağrına bastı, "Irak halkı onları bölmeye çalışan teröristleri reddetti ve ulusal birlik yolunda yürümeye karar verdi" dedi. Aslında Bush yönetiminin Maliki hakkında hiçbir bilgisi yoktu, ilk ismi bile bilmiyorlardı. (Birleşik Devletler diplomatları onun kod adı olan Cevad'ı gerçek ismi sanıyorlardı) Dışişleri Bakanlığı, bakanın Irak gezisini Maliki'nin atanmasından iki hafta öncesi için tasarlamıştı, bakanın Iraklı siyasetçilerle yapacağı çok sayıda görüşmeyle dolu programında Maliki'yle herhangi bir görüşmesi yoktu, bakanlıktakiler Maliki'yi önemli bir kişi olarak görmemişlerdi. Dava'nın tüm diğer liderleri gibi Maliki'de hayatının büyük bir kısmını sürgünde geçirmişti, ama Londra'da yaşamış ve İngilizce bilen Caferi'nin tersine Maliki, İran ve Suriye'de mülteci olarak yaşamıştı. Anayasa hazırlık komitesinde başkan yardımcısı olarak görev yaparken,⁴ Sünni Araplarla uzlaşmaya karşı çıkan bir radikal olarak ünlendi, daha merkezi bir Irak hükümetini savundu, bu konuda Kürtler ya da Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi kadar hoşgörülü davranmadı. Maliki'nin herhangi bir hükümet deneyimi yoktu ve siyasi bir harekete de liderlik etmemişti. Kürtler bu görev için onun çok sekter olduğunu düşündüler ve Sünni Araplarda ona korkuyla yaklaştılar ama Başkan Bush aceleyle onu bağrına bastı ve bir hükümet kurulması için Amerika baskı yaptı –bir hükümet kurulsun da nasıl olursa olsun mantığıyla– ve diğer iki grubun da Maliki'nin görüşlerini paylaştığını düşündü.

Maliki'nin adaylığıyla Temsilciler Konseyi, devlet başkanı, iki başkan yardımcısını ve parlamento sözcüsünü seçmek için 22 nisanda son toplantısını yaptı. Talabani tekrar başkan seçildi ve Adil Abdül Mehdi başkan yardımcısı olarak görevine devam etti. Şii bir başbakan ve Kürt bir başkan varken Temsilciler Konseyi'nin sözcüsü olarak da bir Sünni Arap'a ihtiyaç vardı. Sünni Araplar başlangıçta Irak İslam Partisi Başkanı Tarık el Haşimi'nin bu göreve getirilmesini istiyorlardı, ama Kürtler ve Şiiler aşırı olduğu için Haşimi'nin bu göreve getirilmesine karşı çıkıyorlardı. Bunun yerine Haşimi başkan yardımcısı oldu, başkanlıkla ilgili görevlerde veto hakkı vardı, buna kanun yapmada imza yetkisi de dahildi (üç kişiden oluşan Başkanlık Konseyi oybirliğiyle karar almak zorundaydı.) Sözcü olarak, Sünni Araplar Mahmut el Maşhadani'yi aday gösterdiler. Seçildikten sonra Temsilciler Konseyi'nde yaptığı konuşmada Maşhadani, "Irak'ın birliği hepimiz için bir zorunluluktur. Kim bu birliğe el ya da dil uzatırsa yanlış yapmış ve kesilmeyi hak etmiş olur" diyerek herkesi uyardı. Kıdemli bir Kürt siyasi lideri ve sıklıkla Kürt tarafının sözcülüğünü yapan Mahmud Otman, bu konuşmayı "dehşet verici" olarak tanımladı.

Irak'ın "ulusal birlik hükümeti" güçbela kurulmuştu. Birbirlerine tamamen karşı olan liderler tarafından destekleniyordu. En tepedeki li-

derlerin arasında sadece Talabani ve Mehdi'nin hükümet deneyimi vardı buna iş yapmak için uzlaşma temelli karar alma sürecinde Irak'ta gerekli olan fedakârlıkla anlaşma zeminini bulmak da dahildi. Diğerleri temelde kendi görüşlerini savunan kişiler olarak tanınıyorlardı. Irak hükümeti çok iyi işlemiyordu. Ama işleseydi bile şu soruyu sormak çok uygun olurdu: bu hükümet nereyi yönetecek?

Kürt Bölgesi'ni değil. Kürt Bölgesel Hükümeti, kendi bölgesinde kendi anayasanın uygulanmasında ısrar ediyor. Bağdat bakanlarının kuzeyde büro açmalarına bile izin vermiyor.

Şii olan güneyi değil. Güneydeki gerçek iktidar din adamları, dini partiler ve milis cephesinin belediyeleri ve hükümet memurlarından oluşan yamalı bir yapıydı. Irak'ın geçici ve kalıcı anayasalarında garanti altına alınan özgürlüklere saygı göstermeyen, milisler ve din polisi farklı derecelerdeki katılığıyla, dini kuralları zorla uygulayarak güneyi yönetiyordu. Basra'nın yöneticileri Irak'ın petrol zenginliklerini alıyor, Basra şehrine ve Basra Körfezi'ndeki yükleme terminallerine ağzına kadar milyarlarca dolar değerindeki petrolü dolduruyordu.

Sünni Arapların merkez alanını değil. Burası bir savaş meydanı. Şii askerler tarafından desteklenen Amerikan askerleri, ayaklanmacılar ve yabancı teröristlerle savaşıyorlar. Birçok Sünni Arap bu savaşın taraflarından nefret ediyor, ama bu Amerikalılar tarafından kurulan ve İran'la ittifak yapan Şiilerin yönetimindeki hükümetin otoritesini tanıyacıkları anlamına gelmiyor.

Bağdat değil, en azından Yeşil Hattın dışı değil. Şubat 2006'da mezhep çatışması iyice artmadan önce bile, Irak'ın başkenti silahlı kamplara bölünmüş bir şehirdi. Kamu binaları, oteller, zengin ve güçlü insanların malikâneleri Bremer bariyerleri olarak bilinen dokuz metrelik beton duvarlarla kuşatılmış durumda. Zengin Iraklılar güvenlikleri için özel ordularını kuruyorlar.

Bakanlar ve hükümetin üst düzey görevlileri korunmak için kendi milislerini kullanıyorlar ya da Kürtlerden ödünç peşmerge alıyorlar. Sadece cüretkâr olanlar korunma için polise ya da Irak ordusuna bel bağlıyor, bunlar da aslında polis ya da Irak ordusunun aldatıcı dış görünümüne bürünmüş peşmergeler ya da milisler. Yeşil Hattın ve özel kalelerin dışında, Bağdat şiddet suçları patlamasıyla sefalet içinde –cinayet, fıdye için adam kaçırma, silahlı soygun ve tecavüz– bunların hepsi otoritenin yok olmasının sonuçları.

22 şubattan sonra, dünyanın en tehlikeli şehrindeki cinayetlerin sayısı iyice arttı, daha amaçsız ve merhametsiz oldu. Mart ayının sonunda, ayaklanmacıların güçlü olduğu Sünni yerleşimi, El Adil'le on dört ceset atıldı. *Sunday Telegraph* gazetesine göre, her cesedin kimlik kartı temiz bir şekilde göğüslerine asılmıştı ve polis öldürülen her adamın ilk isimlerinin aynı olduğunu hemen fark etti: Ömer. Ömer İkinci Hali-

fe'ydi ve bir gaspçı olarak Şiiler tarafından lanetlenmekteydi. Sünniler ve Şiiler artık yanlış kıyafetleri giyenleri, yanlış aksanla konuşanları ya da yanlış isimleri olan insanları öldürüyor. 2006 yılının başında, Bağdat'ta ortalama olarak günde kırk kişi ölüyordu, cesetlerin çoğunun gözleri oyulmuş, etleri delinmiş ve ağır işkence izleri taşıyorlardı.

Iraklı bakanların çoğunluğu Yeşil Hattın dışında olsalar da, bir kısmı da içinde yaşıyor. İşe gitmek için Yeşil Hattaki tehlikeli kontrol noktalarından geçmek gerekiyor ve Bağdat'ın trafik karmaşasına saplanıp kalma olasılığı var, tıkanıktan daha kötüsü periyodik olarak yapılan bombalama eylemleri ve güvenlik nedeniyle caddelerin çoğu trafiğe kapatılmış durumda. Güvenlik önlemleri ne kadar ayrıntılı olursa olsun, trafiğe saplanıp kalan bir bakan doğrudan kolay hedef haline geliyor. Bakanların çoğu bürolarına gitmiyor bunun yerine Yeşil Hattaki meslektaşlarını ziyaret ediyor. Irak hükümeti en üst seviyede konuşuyor ama en alt seviyede yönetiyor.

Birleşik Devletler'in üst seviyedeki görevlileri Bağdat'ı ziyaret ettiklerinde Irak'taki durum açıkçası göz kamaştırıcı oluyor. Amerikan işgalinden üç yıl sonra, Birleşik Devletler görevlileri Yeşil Hattan dışarı çıkamıyorlar, Irak'ta gece kalamıyorlar ve küçük bir orduyla ayrıntılı bir güvenlik sağlanamadan Yeşil Hattın içinde bile bir yerden başka bir yere gidemiyorlar.⁵ Bush yönetimi Irak'ın daha farklı olmasını dilerdi, ama bu dilekler gerçeği değiştiremiyor. Yönetimin memurları, Saddam sahneden çekilmesiyle Irak'ın bölünmesinin kaçınılmaz olduğunu söyleyerek kendilerini teselli edebilirler. Iraklı Sünniler işgalden önce parçalanmaya başlayan birliği zor kullanarak bir arada tutmaya çalışıyorlardı (Kürt Bölgesi 1991 yılında ayrılmıştı) ve Birleşik Devletler sadece bu sonu hızlandırdı.

Birleşik Devletler'in artık Irak'ın gerçekliğini temel alan bir stratejiye ihtiyacı vardır. Birleşik Devletler ve İngiltere'nin Irak'ta tam yetkili oldukları 2003 ve 2004 yıllarında bile, ülkenin bölünmesini durdurmak için hiçbir şey yapmadılar. Güneyde İngilizler ve Amerikalılar, Şii din adamlarına ve dini partilere kendi İslami devletlerini kurmalarına izin verdiler. Hukukun üstünlüğünü ve kadın haklarını ilan etseler bile (bunlar Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'nda düzenlenmişlerdi), milislerin kadınları örtünmeye zorlamasına, müzik dükkânlarını ve alkol satan mağazaları (çoğunlukla Hristiyan mağaza sahipleri öldürüldü) kapatmalarına ve kendi mahkeme sistemlerini işletmelerine engel olmadılar. Kürt Bölgesi'nin tekrar Irak'a katılması gerektiğini söylerlerken, Kürt Bölgesi'nin hiçbir yerinde özerkliği azaltmak için girişimde bulunmadılar. Irak ordusunun bir parçası olmayan silahlı güçler yasadışıydı ama Koalisyon işgal süresince milislerin sayısının giderek artmasına göz yumdu ve bu gruplardan hiçbirinin dağıtılması için herhangi bir çaba sarf etmedi. Ülke üzerinde tam yetkili olduğu sırada Koalisyon

Irak'ın çözülmesini engelleyemediyse, Birleşik Devletler'in etkisinin giderek azaldığı şu günlerde Irak ordusu ve güçlü bir merkezi hükümet gibi kuvvetli ulusal kurumlar yaratılmasının altının çizilmesi hiç de mantıklı değildir.

Amerikan halkının ezici bir çoğunluğu bu savaşı bir hata olarak görürken ve Bush'un aldığı destek Nixon'ın aldığı desteğin daha altındaki seviyelere inmişken, Birleşik Devletler başarısız olmuş saldırgan bir ulusal yapılandırmayla artık meşgul olmayacaktır. Kısacası, bağımsız bir Kürt Bölgesi, teokratik bir güney, milisler, polis ve ordu üzerinde mezheplerin kontrol sağlaması -bütün bu etkenler Irak'taki yaşamın kendisidir. Yönetimin bunların herhangi birini değiştirmeye niyeti yoktur. Yönetimin kendine ve Amerikan halkına karşı dürüst olmaya ihtiyacı vardır. Yönetim artık ne kadar az şey başarabileceğinin bilinciyle Irak'taki kargaşadan çıkmak için bir plan yapmalıdır.

Irak'taki on sekiz eyaletin on biri güvenlidir.⁶ Çıkış stratejisi için bu bize bir başlangıç noktası sağlamaktadır. Kürt Bölgesi'nin üç eyaleti kendi bütünlüğünü ve diğer üç parçasının bütünlüğünü kapsamaktadır. Peşmerge (Kürt Bölgesi Ulusal Muhafızları) Irak'ın en kapsamlı askeri gücüdür ve sadece onların Amerikan yanlısı olduklarına güvenilebilir. Birleşik Devletler, Irak'ta sadece kendi dostlarını güçlendirmelidir. Bu Kürt Bölgesel Hükümeti'nin eğitim, güvenlik ve sağlık gibi hizmetleri çok daha verimli bir şekilde sağlamasına yardımcı olacak teknik desteğin sağlanması anlamına gelir. Yönetim, Kürt bölgesi'nin Irak'ın en güvenli kısmı olduğu ve ülkenin geri kalan kısmına girmek için bir kapı olduğunu söyleyerek Kürt Bölgesi'ne yatırım yapacak yatırımcıları desteklemektedir. Bu politika devam etmelidir. Kürt Bölgesi, Irak'ın en demokratik kısmı olmakla haklı olarak övünürken bölgede siyasi reformlara ihtiyaç duyulmaktadır, çünkü on yıldır iki ana parti bölgeye egemendir. Birleşik Devletler'in mali destek verdiği demokratikleşme programı Kürt Bölgesi şehirli seçkinleri, medyası ve akademisyenleri arasında gelecek verimli topraklar bulacaktır.

Peşmergenin gücü eğitimle, zırhlı araçlarla, ağır silahlarla ve helikopterlerle artırılmak zorundadır. Bu insanlar Amerika'nın dostudur ve Birleşik Devletler gelecekte Irak'ta yapacağı operasyonlarda bu insanlara ihtiyaç duyabilir.

2003 yılında, Kürtler Saddam'ı devirmek için Amerikalıların yanında savaşmışlardır. Geçici Koalisyon Yönetimi'nde ve sonrasında Birleşik Devletler politikalarını sürekli olarak desteklemişlerdir. 2006 yılında Irak hükümeti için yapılan müzakerelerde, Halilzad Amerika'nın gündemini saptırmak için Kürtleri kullanmıştır buna İbrahim el Caferi'nin adaylığını engellemekte dahildir. Arap Iraklıların çoğunluğunun düşman olarak gördükleri bir ülkeyle işbirliği yapan Kürtler bunun bedelini ödeyebilirler. Birleşik Devletler'in müttefikine karşı ahlaki bir borcu

vardır. Peşmergeyi silahlandırmak bu borcu ödemenin bir yolu olabilir. Birleşik Devletler, Irak'ın kuzeye saldırması durumunda hava desteği sözü verebilir ve hem Kürtleri korumak hem de ülkenin Sünni Arap kısmından yapılacak terörist saldırıları önlemek için Kürt Bölgesi'ne küçük bir askeri üs kurabilir. Arap Irak'ta kalıcı Amerikan üslerine karşı gerekli tartışmalar yapılmaktadır, Kürtler Kürt Bölgesi'nde Amerikan üsleri istemektedirler.

İleriye doğru baktığımızda, tam bağımsız Kürdistan'ın bir zaman meselesi olduğu ortadadır. Genç kuşak Kürt liderler (bu insanlar kırklı yaşlarında ya da daha gençtirler) Irak için kullanılmayacaklardır ve durum uygun olduğunda tam bağımsızlık için baskı yapacaklardır. Kürt Bölgesi'nin sınırları değişmez hale gelirse, Irak'tan ayrılması ülkenin geri kalan kısmında çok daha az sarsıntı yaratacaktır. Arap Irak'ın liderleri Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkı olduğunu ve bunun nedenlerini anladıklarını bana kişisel olarak söylediler, ama her şeye rağmen bunu yapacak olan Kürtlerdir ve Kürt Bölgesi halkı Irak'ın bir parçası olmak istemiyor. Bazıları Kürt Bölgesi'nin ayrılması gerektiğini söylüyorlar çünkü ortak bir devleti paylaşmaları için verilen her türlü ayrıcalığı reddeden Kürtlerden bıkp usanmış durumdalar. Başbakan Yardımcısı Ahmed Çelebi, Kürtlerin ayrılma hakları olduğunu kamuoyuna açıklamıştır. 2003 yılında, ABC News için kendisiyle yaptığım röportajda Ayad Allavi de aynı şeyi bana söylemişti, Kürt Bölgesi'nin ayrılmasının müzakere edilmesini ve tek taraflı olmaması gerektiğini de eklemişti. Sınırlarının değişmez hale gelmesiyle, Kürt Bölgesi ile Arap Irak'ın ayrılması Yugoslavya'daki bir savaştan çok Çekoslovakya'nın kadife ayrılığına benzeyebilir.

Kürtlerin çoğu Irak'ta değil kendi sınırları içinde yaşıyorlar, Türkiye ve İran Kürtlerin bağımsızlığına karşı çıkıyor.⁷ Büyüklüğü ve bir NATO müttefiki olarak Birleşik Devletler açısından stratejik önemi yüzünden, Türkiye uzun süredir Kürt Bölgesi'nin bağımsızlık hayalinin önündeki en büyük engeldir.

Irak Kürt Bölgesi'ne karşı Türkiye'nin tavrı 2003 yılından sonra önemli bir biçimde değişmiştir. Savaştan önce, Türkiye Irak'ta federalizme karşı olduğunu sürekli olarak yinelemiştir ve bunun olmaması için uğraşmıştır, savaş başladıktan sonra bile, Birleşik Devletler'e askerlerini Kuzey Irak'a Türkiye üzerinden göndermesi için yetki vermemiştir. Bununla birlikte, son günlerde, Türk Hükümeti Irak'ta federalizmi desteklemeye başlamıştır ve Kerkük'ün Kürt Bölgesi'ne dahil edilmesine karşı çıkan kamuoyu baskısını bile düşürmüştür. (Savaştan önce, Türkiye, Kürtlere veriecek Kerkük'ün "kırmızı çizgi" olduğunu ve bu çizgi geçilirse Türkiye'nin askeri müdahalede bulunacağını söylemişti.)

Türkiye Irak'tan yansıyan gerçekler karşısında tavrını değiştirmiştir. Kerkük'ün federal bir birim olarak ya da doğrudan Kürt Bölgesi'ne ka-

tılmasına Kürtler tek taraflı olarak karar verirlerse Türkiye buna yine de karşı çıkabilir, bağımsız bir Irak devleti tarafından anayasaya uygun bir şekilde böyle bir karar alırsa buna karşı çıkmanın hukuksal bir temeli de kalmamaktadır. Savaşın önce Kürtlere baskı yapmaya çalışan Türkiye kendini Iraklı Türkmenlerin hamisi olarak konuşturdu ve üç milyon akrabasının zorla Kürt Bölgesi'ne dahil edilmesine izin vermeyeceğini ve buna seyirci kalmayacağını söyledi. Ocak 2005'teki seçimlerde, Türkmen partiler yalnızca üç sandalye kazanabildiler, Türkiye'nin ve Türkmenlerin iddia ettiklerinin tersine⁸ Türkmen nüfusun kesirli bir sayı olduğu ortaya çıktı. Sonuç olarak, Türkmen konusu önemini kaybetti.

Aralık 2003'te, Türkiye'ye katılım görüşmelerine başlamak için Avrupa Birliği'nin tarih verdiği haberi geldiğinde, Başbakan Neçirvan Barzani'yle birlikte Salaheddin kentindeki hükümet misafirhanesinde televizyon izliyorduk. İkimiz de bunun Kürt tarihindeki en önemli olay olduğunu konusunda aynı fikirdeydik. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne alınmaması için birçok Avrupa ülkesinin bahane aradığını Türkiye biliyordu. Kuzey Irak'a Türkiye'nin askeri bir müdahalesi Avrupa Birliği'ne katılım şansını yok edecekti ve hatta Türkiye'ye müeyyideler uygulanabilirdi (1974 yılında Kıbrıs'a müdahale ettiğinde olduğu gibi). Türk Genelkurmayı, Irak Kürt Bölgesi'ne yapılacak müdahalenin basit bir konu olmadığını farkındaydı. 1984 ile 1999 yılları arasında, Türk Ordusu PKK teröristleriyle Türkiye'nin güneydoğu bölgesinde yaşadığı savaşta 30 000 kişi hayatını kaybetmişti. Her koşulda, PKK elinde en fazla 5 000 militan vardı. Türkiye, kendi bölgesinde operasyon yapan ve sayısı 100 000'den fazla olan iyi eğitilmiş bir peşmerge ordusuyla karşı karşıya gelecekti.

Türkiye'nin Kuzey Irak'a faydacı yaklaşımı seçeneği olmamasından kaynaklanmıyordu. Bazı Türk strateji uzmanları, bunlara askeri ve istihbarat kurumlarını da kapsayan ve "derin devlet" ismi verilenler de dahil olmak üzere, Irak Kürt Bölgesi'ne potansiyel bir servet gözüyle bakıyorlardı. Irak Kürtlerinin laik, Batı yanlısı ve Arap olmadıklarını biliyorlardı. Bu özellikler onları Türkiye'nin doğal müttefikleri haline getiriyordu ve güneydeki İslami Arap bir devlete karşı tampon görevi görüyorlardı. Türkiye aynı zamanda Irak Kürt Bölgesi'nde gittikçe artan ekonomik gelişmeyle de ilgileniyordu. Bölgede en büyük yabancı yatırımcılar Türk şirketleriydi ve Türk petrol şirketleri, Kürt Bölgesel Hükümeti yeni petrol havzaları açarken kendilerine tanınacak kârlı ayrıcalıkları garanti altına almak istiyorlardı.

2006 yılında Türkiye bağımsız bir Kürt Bölgesi'ne inatçı bir şekilde karşı çıkma tavrını sürdürüyor. Ama Türkler artık eskisi gibi bunu bir tehdit olarak görmüyorlar ve birçok Türk bunun kaçınılmaz olduğunun farkında. Türkiye, bağımsız bir Kürdistan kurulduğunda üzerinde, en üst seviyede etkinlik kuracağı bir pozisyon almış durumda.

Irak'taki Kürt ayrılıkçıları tarih boyunca desteklemiş olan İran, Irak'ta bağımsız bir Kürdistan kurulmasına karşı çok daha yırtıcı bir tavır alabilir. Irak'taki gelişmeler, İran'daki Kürtlerin daha fazla hak talep etmelerine esin kaynağı olacağı korkusuyla Tahran rejimi 2004 ve 2005 yıllarında acımasız yasakları gündeme getirdi. Yine de, İran'ın, Irak'ta bağımsız bir Kürdistan'ın ortaya çıkmasını engelleyebilecek çok fazla seçeneği yok. Birleşik Devletler ve müttefikleri doğrudan askeri bir müdahaleye hoşgörü göstermeyecektir. Bozgunculuk ve terörizm, bu koşullar altında İran'ın bilindik siyasi araçları acı verebilir, ama Kürtleri bağımsızlık taleplerinden caydırmayacaktır. Ve her koşulda, İran'ın Irak'la olan temel ilgi alanı güneydeki Şiiilerdir.

Şii güney bir bölge haline gelirse, bir hükümet kuracak ve bölgesel muhafızlarını oluşturacaktır. Hükümet teokratik olacaktır ve Muhafızlar büyük oranda milislerden seçileceklerdir (büyük olasılıkla da, Irak'ın güneyindeki dokuz eyaletin sekizine siyasi açıdan egemen olan Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'ne bağlı Bedr Örgütü'nden seçileceklerdir). Böyle bile olsa, birbirleriyle rekabet eden milislerle resmi olmayan İslami kuralları zorla uygulayan var olan geçici sistem yerine, bölgeden sorumlu muhafızlarıyla seçilmiş bir bölgesel hükümet, daha tercih edilebilirdir. Güneydeki hükümete teknik destek sağlayan Birleşik Devletler ve Koalisyon ortakları bölge içindeki gelişmeler üzerinde etkinlik kurabilirler. Teokratik bir hükümet bile güneydeki engin petrol havzalarında üretim yapabilmesi için yeni yatırımlar yapmak zorundadır, siyasi ve ekonomik istikrarı ancak bu şekilde sağlayabilir.

Arap Irak ve Kürt Bölgesi arasındaki iki yönlü bölünme yakın bir zamanda Kürt Özerk Bölgesi, Sünni bir devlet ve Şii bir devlet olarak üç yönlü bir bölünmeye dönüşecektir. Buradaki sorun, Iraklı Sünnilerin ve Şii bölgelerin (bu bölgelerin yaratılacağını varsayıyorum) eninde sonunda bağımsızlık istemeleridir. Şii olmak dini bir kimlik olsa da, birçok Şii konuşurken sanki "etnik" ya da ulusal bir kimlikten söz eder gibi konuşmaktadır. Bu da olağandışı bir durum değildir. Tito'nun Yugoslavyası'nda, Bosnalı Müslümanlar sadece dini değil, etnik bir grup olarak da tanınmışlardı.⁹ Karutlar bize, Irak'taki Şii yığınların güçlü bir şekilde kendi hükümetleri olmasını tercih edeceklerini ve Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'ni hariç tutarsak, liderlerine göre çok daha "Şii milliyetçisi" olduklarını göstermektedir. 1920'li yıllarda, Basra'da yaşayanların çoğu kendi devletleri olmasını istiyorlardı (Kuveyt'le benzer bir şekilde) ve 2003 yılından beri bölgede Basra ayrılıkçılığı gittikçe canlanmaktadır. Bu karmaşık bir durumdur, bir Basra devleti, Necef ve Kerbela gibi Şii bölgesine dahil olmayacaktır, ama Irak petrolünün büyük bir çoğunluğuna sahip olacaktır. Kimlikleri yüzünden birçok Şii'nin öldürüldüğü iç savaş, Şii milliyetçiliğinin gelişimini hızlandırmaktadır ve bağımsız bir Şii devlet talebini de alevlendirebilir.

Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek 9 nisan 2006'da, El Arabiya'ya Arap dünyasındaki Şiilerin kendi ülkelerinden çok İran'a sadakat duyduklarını söylerken büyük olasılıkla bu durumu abartıyordu. Güneydeki Şiiler ne yönde hareket ederlerse etsinler sonuçta İran egemen güç olacaktır. Bölünme, Irak anayasasında tasarlandığı gibi ister gevşek bir konfederasyon biçiminde olsun, isterse tam bağımsız bir devlet şeklinde olsun, Irak'ın yarısını oluşturan güneyde İran'ın etkisi *sınırlandırılabilir*.

Bush yönetimi, Şii Arap topraklarında –Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan'ın doğu eyaletleri ve Bahreyn¹⁰– İran'ın kendi başına asla elde edemeyeceği fırsatlar sunarak Ortadoğu siyasetinde dikkate değer bir dönüşüme kötü yönde neden olmaktadır. Ne söylerlerse söylesinler, Bush yönetiminin Irak'ın güneyinde ya da Şii Arap dünyasının herhangi bir yerinde, İran'a karşı koyabilecek ne gücü ne de niyeti vardır. Bunlar hoş gelişmeler değildir ama bir felakete dönüşmesi içinde ortada bir neden yoktur.

Birleşik Devletler ve dünyadaki tüm Şiiler (bunlara İran'dakiler de dahil) El Kaide'nin ve benzer Sünni köktendinci hareketlerin yenilgiye uğratılmasını istemektedirler. Birleşik Devletler'in İran'la ilişkisi karşılıklı olarak şikâyeteye dayanıyor olsa da, Birleşik Devletler ister hoşlansın isterse hoşlanmasın Irak'ın güneyindeki Şii teokrasisiyle iyi ilişkiler kurabilir, Koalisyon askerleri demokratik sürecin işlemesine yardım edebilirler. İran'la karşı karşıya gelme durumunda, Iraklı Şiiler Birleşik Devletler'in karşısında saf tutacaklardır.

Irak'ın güneyinde Amerikan ve İngiliz askeri güçlerinin varlığı devam ettikçe, Irak'ın nispeten güvenli bir bölgesinde uygun bir başarı elde edemeden, Şii yetkililerle gittikçe şiddetlenen ilişkilerle yüz yüze kalınacaktır. 2005 yılında, İngiliz askerleri birkaç neden yüzünden yerel polis ve milislerle çatışmaya girdiler, bir olayda İngiliz askerleri bir polis karakoluna saldırdılar, neredeyse her şey kontrolden çıkmıştı.¹¹ Koalisyon güneyde kalmaya devam ettiği sürece daha fazla olay çıkma tehlikesi vardır. Askerler hızlı bir şekilde geri çekilmelidirler, ama bu eski usullere göre yapılmalıdır.

Koalisyon'un güneyden geri çekilmesi, İran'ın nükleer silahlar elde etmesini engellemek için bir strateji bulmaya çalışan Birleşik Devletler ve Avrupalıların durumunu güçlendirecektir. Güneydeki Koalisyon Güçleri burada kalmaya devam ettikçe Birleşik Devletler'in askeri bir seçeneği yoktur, İran'da bunu çok iyi bilmektedir. Güney Irak'tan asker çekildiği zaman, Birleşik Devletler ve İngiltere'nin askeri bir seçenek için –her ne kadar çekici bir seçenek olmasa da– kesinlikle fazladan bir müzakere güçleri olacaktır.

Sünni Arap eyaletlerinde, Birleşik Devletler bir ikilemle karşı karşıyadır. Amerikan askeri varlığı, görünüşe bakılırsa düşman Sünni Arap

toplumunun içinden, yeni intihar bombacıları ve ayaklanma savaşçıları çıkartmaktadır. Birleşik Devletler, Sünni merkezinden çekilirse, daha büyük bir toprak parçası ayaklanmacıların ve teröristlerin eline geçebilir. En kötü durumda, Irak'ın Sünni merkezi Taliban'ın yönetimindeki Afganistan'a dönecektir: Bu teröristlerin Birleşik Devletler'e saldırabilmeleri için güvenli bir kaleye sahip olmaları demektir.

Askeriye Türbesi'nin yıkımını izleyen soykırım birçok Sünni Arap'ın uyanışına hizmet etmiştir. Sünni-Şii savaşında, Sünni Araplar kaybedeceklerini fark ettiler. Amerikanın en gürültücü düşmanlarından bazıları Birleşik Devletler'in geri çekilmesini talep ederken, Birleşik Devletler'den korunma talep etmeye başladı. Felluce'de, Sünni aşiret reisleri çevre köylerde yaşayan aşiret üyelerini, Birleşik Devletler'in kurmaya çalıştığı Irak ordusunun Felluce Tugayı'na katılmaya gönderdiler. Görünüşe bakılırsa şehrin korunmasını Şii askerlere devretmektense, yerel Sünni Arapların bu işi çok daha iyi yapacağına karar vermişlerdi.

Sünni Araplar kendilerini korumak için bölgesel bir oluşumun gerekli olduğunu görebilirler ve bu yüzden federalizmin Irak'ın çözülmesine neden olacağıyla ilgili olarak daha az endişelenebilirler. Sünniler bölgesel muhafızlarını kurarlarsa, güvenlikle ilgili sorumlulukları Amerikalılardan ve Şiilerin egemen olduğu Irak ordusundan devralınır. Bölge yetkilileri, El Kaide ve Batı karşıtı teröristlerin bölgede özgürce eylem yapmasına izin verirlerse Amerikan kuvvetlerinin geri dönebileceği koşuluyla, Birleşik Devletler bölgeden çekilebilir. Sünni Araplar bölgesel bir oluşum kurmazlarsa, Birleşik Devletler yine de geri çekilmelidir ve güvenliği Irak ordusuna bırakmalıdır, büyük olasılıkla yine bölgede Şii güçleri kullanmaya devam edeceklerdir.

Birleşik Devletler, bölgesel yetkililerin teröristleri önleyecekleri koşuluyla Sünni merkezinden çekildikten sonra, kuvvetlerini yakın bir bölgede tutmaya devam etmek zorundadır çünkü bölge yetkilileri başarısız olurlarsa müdahale etmek için hazır olacaklardır. En uygun yer Kürt Bölgesi'dir. Yakındır, yerel halk dosttur ve hâlâ Irak'a dahildir. Bazılarının önerdiği gibi, Irak'ın dışında "ufuk üzeri" bir yere kuvvetlerin konuşlandırılması, siyasi açıdan ülkeye geri dönüşü zorlaştıracaktır ve Birleşik Devletler'in teröristlerle savaş yeteneğinin zarar görmesine neden olacaktır.¹²

Bölünme Kürt Bölgesi, Şii güney ve Sünni Arap merkezi için siyasi açıdan işe yarayacaktır çünkü zaten var olan bölünmeyi resmileştirecektir. Bölünme Kürt Bölgesi'ndeki istikrarın temelidir, güneyde de göreceli olarak aynı istikrar vardır. Bu Irak için çözüm yoludur, anayasanın içinde de vardır ve etkisiz bir çözüm de değildir. Bunun tersine, Amerika'nın mezhebe dayanmayan, polisin ve askerin etnik kimliğine göre seçilmediği birleşik bir devlet yaratma çabaları işe yaramamıştır ve işe yarayacak gibi de görünmemektedir. Birleşik Devletler bunu cid-

diye alırsa, bugün güvenli olan Irak'ın parçaları istikrarlı olacaktır. Kürtler sözde Irak'a katılmaları için gösterilen her çabaya şiddetle direneceklerdir, Sünni/Şii karma polis ve askeri unsurların yaratılması iç savaş ortamında verimsiz bir çözüm olacaktır ve büyük olasılıkla bu unsurlar kendi içlerinde de şiddet yaratacaklardır.

Bölünmenin onaylanması, bütün koalisyon kuvvetlerinin Irak'tan çabucak çıkmalarının bir yoludur. Bu Bağdat'taki sorunu çözmeyecektir. Bağdat için iyi bir çözüm yoktur.

Ne Bağdat'taki Şiiler ne de Sünniler Iraklı güvenlik güçlerine güvenmemektedirler. Polis ve ordu sorunun bir parçasıdır. Polis üniforması giymiş birileriyle karşılaşan bir Bağdat sakini bu insanların gerçek polis olup yasadışı bir iş yaptığından, Şii polis komandolarının adam mı kaçırdığından yoksa suçluların sahte polis üniforması mı giydiğinden asla emin olamaz. Yanlış ismi olan birisi için bir polis noktası ölümcül olabilir. Ordu sadece bir dereceye kadar iyi olabilir. Savunma Bakanlığı Mart 2006'da radyodan Bağdat'ta yaşayanlara bir uyarı mesajı yayınladı, mesajda halkın ister polis isterse ordu olsun kimsenin kendilerini alıp götürmelerini izin vermemesi istendi, ama çoğu insanın böyle bir seçeneği yoktu.

Kuramsal olarak, Birleşik Devletler Bağdat'ta güvenliği sağlamak için yetkisi vardır. Birleşik Devletler askerleri polisiye görevleri üstlenebilirler, kontrol noktaları kurabilir, silahlara el koyabilir, suçluları hatta teröristleri tutuklayabilirler ve polis ile ordunun içinde bulunan güçlü milisleri silahsızlandırabilir. Bu tamamen radikal bir görev olacaktır, çok daha fazla sayıda askere gereksinim duyulacaktır ve sonuç olarak çok fazla sayıda zayıf verilecektir. Ayrıca hiçbir işe de yaramayabilir. Birleşik Devletler askerleri gerekli olan Arapça dilini ve bölgeyi bilmeden operasyon yapacaklardır ve haklı olarak önceliği kendilerini korumaya vereceklerdir, bu yüzden güvenilir Irak polislerinin yerini dolduramayacaklardır. Birleşik Devletler'de var olan siyasi ortam, böyle bir rolün üstlenilmesine izin verecek gibi görünmemektedir.

Çare, Birleşik Devletler'in Bağdat'ta kan dökülmesini durduracak yeteneği ve hevesinin çok da fazla olmadığına kabul edilmesidir. Bir kez başladılar mı, modern iç savaşlar kendi kendilerine hız kazanırlar. Kıyım yeni kıyımlar üretir ve onları sona erdirmek için ihtiyaç duyulan görüşler nadiren ortaya çıkarlar. İnsanların çoğu, doğaldır ki, bir iç savaş istemezler ve mezhep cinayetlerini başışlanamazlar. İç savaşlar en aşırı unsurların ortaya çıkmasına izin verir ve zaman geçtikçe daha fazla sayıda insan aşırı uçtakilerin tarafına geçer. Seçenek aşırı uçların karşısında duran tarafta olmaktır. Modernleşmeyi savunmak, kendi toplumuna ihanet etmekle eşit derecede tehlikeli hale gelebilir.

Son zamanlarda, dışarıdan gelen güçlerin yaptığı müdahaleler benzer savaşları sona erdirmektedir. 1989 yılında, Suriye kuvvetleri Lüb-

nan'da on beş yıldır süren iç savaşı sona erdirmiştir ve sonra diğer bir on beş yıl Suriye askerleri Lübnan'da kalmışlardır. NATO Bosna'daki¹³ savaşı sona erdirmek için bölgeye konuşlanmıştı ve Avrupalı kuvvetler on bir yıldır hâlâ bölgededirler. Yabancı kuvvetler şu an için var olan kırılgan barışın korunması için Liberya, Sierra Leone ve Kongo'da gereklidirler.

Hiçbir yabancı kuvvet Bağdat'ta bu rolü oynayamaz. Birleşik Devletler gönülsüzdür. Arap Birliği'ne asker için talepte bulunabilir ama böyle bir görev için gerekli olan dayanıklı stratejik tertiplenme için nüfusu kalabalık ve askeri açıdan en yetenekli Arap ülkesi olan Mısır'a ihtiyaç vardır. Irak'ın Şii hükümeti, herhangi bir Sünni Arap ülkesinden gelecek askere karşı çıkabilir ve kendilerini İran'ın sadık ajanları olarak gören bir devlet başkanın yönettiği ülkeden gelecek askerleri kesinlikle istemeyeceklerdir. İranlı askerlere de Irak'taki Sünni Araplar, Irak'ın Sünni Arap komşuları ve Birleşik Devletler itiraz edecektir. Kürtler, Türk kuvvetlerinin herhangi bir görev üstlenmesine karşı çıkmaktadırlar ve Türkiye hangi koşul altında olursa olsun, kıymet bilmez ve tehlikeli bir barış koruma görevine ordusunu tahsis etmeye hevesli değildir.

Irak'taki iç savaşı yükselten mezhepsel tehlike, Birleşik Devletler'in müttefiklerinden şu an aldığından daha fazla destek almak için talepte bulunmasını gerektirecektir. İranlı Şii askerler Irak'taki Şii hükümeti desteklerken, Sünni Arap ülkelerden gelen askerlerin de Sünnileri desteklerini hayal etmek hiçte zor değildir. Bu yolla, Irak'taki iç savaş ülkenin sınırlarından dışarıya yayılabilir.

Irak'taki iç savaşla, gönüllü olarak bir arada yaşamayan ve halkın çoğuna, çoğu zaman sefaletten başka bir şey getirmemiş olan bu ülke karmaşa içinde sona ermektedir. Irak'a müdahale eden ve bunun kötü sonuçlarını yönetemeyen Birleşik Devletler, birleşik Irak'ın çöküşünü hızlandırmıştır ama çöküşün nedeni Birleşik Devletler değildir. Bölünme –Irak için çözümdür– ülkenin büyük bir kısmında istikrar sağlayacaktır ve bu yüzden kabul edilmelidir. Bağdat'ta ve Sünni/ Şii birlikte yaşanan diğer bölgelerde Birleşik Devletler bir çözüm bulamaz çünkü çözüm yoktur, en azından yakın bir gelecekte çözüm yoktur. Bu bir trajedidir ve bunu kabul etmek hoşumuza gitmese de bununla ilgili olarak yapacak çok az şeyimiz vardır. Ama böyle. Arap Irak'ın herhangi bir yerinde Amerikan varlığını uzatmanın hiçbir anlamı yoktur.

Savaş mimarları Ortadoğu'yu değiştirebileceklerine inanıyorlardı. Ve değiştirdiler de.

Irak Kürt Bölgesi'ne ilişkin özel hükümler

Madde 1: Kürt Bölgesi'nin devamlılığı

Bölüm 1: Kürt Bölgesel Hükümeti:- Kürt Özerk Bölgesi, kendi yasaları ve hükümetiyle kendi kendini yöneten bir bölgedir. Kürt Bölgesi Hükümeti, Kürt Ulusal Meclisi'ni, Bakanlar Konseyi'ni ve Kürt Yasama-sı'nı kapsar.

Bölüm 2: Kürt Bölgesi'nin toprakları:- Kürt Bölge Yönetimi, 19 mart 2003'te bu idare tarafından yönetilen Dehuk, Erbil, Süleymaniye, Kerkük, Diyala ve Nineva vilayetlerinin topraklarının resmi yönetimi olarak tanınır. 18 mart 2003'teki eski "Yeşil Hat"ın kuzey ve batı kısımlarındaki topraklardan oluşur.

Bölüm 3: Yasanın devamlılığı:- Bu yasanın hükmü dışında kalan tüm yasalar, Geçiş Dönemi Yasası yürürlükte olduğu tarihten itibaren Kürt Özerk Bölgesi'nde de yürürlükte dir. Irak Geçici Hükümeti'nin yetkisi dışında kalan konularda Kürt Bölgesi'nde, Kürt Ulusal Meclisi'nin yaptığı yasalar yürürlükte olacaktır. Kürt Bölgesi'ndeki topraklarda, Kürt Ulusal Meclisi'nin yaptığı yasalar üstündür.

Madde 2: Irak Kürt Bölgesi Ulusal Muhafızları;

Kürt Bölgesi'nin güvenliği

Bölüm 1: Irak Kürt Bölgesi Ulusal Muhafızları'nın kurulması:-, Kürt Ulusal Meclisi, Irak Kürt Bölgesi Ulusal Muhafızları'ru kurar, düzenler, asker ve subay alır, ayrıca komuta subayını atar. Irak Kürt Bölgesi Ulusal Muhafızları, Irak Silahlı Kuvvetleri'nin bir parçası olacaktır ve Irak'ın sağladığı yasal sivil yetkililerin komutası altında olacaktır:

(1) Irak Kürt Bölgesi Ulusal Muhafızları sadece Irak Geçici Hükümeti'nin yasal sivil yetkililerinin talep etmesi halinde ve Kürt Ulusal Meclisi'nin böyle bir konuşlandırmaya yetki verdikten sonra, Kürt Bölgesi'nin sınırları dışında konuşlandırılabilir, daha sonra Kürt Ulusal Meclisi, Irak Kürt Bölgesi Ulusal Muhafızları'nı özel bir yer ve özel bir zaman diliminde Kürt Bölgesi sınırları dışında konuşlandırılmasını yasaklayabilir.

(2) Kürt Ulusal Meclisi'nin izni olmadan Irak Kürt Bölgesi Ulusal Muhafızları sahip oldukları silahları bırakamazlar.

(3) Irak Geçici Hükümeti demokratiktir ve bu Geçiş Dönemi Yasaları'nın tüm hükümlerini yasaya uygun bir şekilde uygulamaktan sorumludur.

Bölüm 2: Irak Kürt Bölgesi Ulusal Muhafızları'na geçiş:- Bu Geçiş Dönemi Yasası yürürlüğe konduktan uygun bir zaman dilimi sonra, Kürt Ulusal Meclisi, Irak Kürt Bölgesi Ulusal Muhafızları'nın kuruluşuna yetki verecektir. Peşmerge unsurları terhis edilecekler ve (beylik silahları hariç) tüm teçhizatları Irak Kürt Bölgesi Ulusal Muhafızları'na devredilecektir.

Bölüm 3: Ulusal Kurtuluş'a katkıda bulunan peşmergenin tanınması:- Kürt Ulusal Meclisi ve Irak Geçici Hükümeti, Irak'ın kurtuluşuna peşmergenin katkısını onurlandıracak, bu anlama gelecek madalya ve nişanları takacaktır.

Bölüm 4: Irak Kürt Bölgesi Ulusal Muhafızları'nın bileşimi: -Irak Kürt Bölgesi Ulusal Muhafızları, Kürt, Türkmen, Süryani, Keldani ve Araplar dâhil olmak üzere Kürt Bölgesi'nde yaşayan tüm halkların temsilcisi olacaktır.

Bölüm 5: Diğer Irak silahlı güçlerinin Kürt Bölgesi'nde konuşlandırılmaması:- Bu maddeyle, kurulan Irak Kürt Bölgesi Ulusal Muhafızları'nın dışında Kürt Ulusal Meclisi'nin izni olmaksızın Irak Silahlı Kuvvetleri Kürt Bölgesi topraklarına girmeyeceklerdir. Kürt Ulusal Meclisi, Kürt Bölgesi içindeki belli bölgelerde Irak Silahlı Kuvvetleri'nin varlığını sınırlandırabilir, asker sayısını ve kalma süresini azaltabilir.

Bölüm 6: Uluslararası sınırların korunması: -Irak Geçici Hükümeti tarafından karar verilen politikalara uygun olarak ve Kürt Ulusal Meclisi'yle yapılacak müzakerelerden sonra, Irak Kürt Bölgesi Ulusal Muhafızları aynı zamanda Kürt Bölgesi'nin sınırlarını da oluşturan Irak'ın uluslararası sınırlarını korumakla yükümlüdür.

Madde 3: Kürt Bölgesi'nin doğal kaynakları

Bölüm 1: Kaynakların mülkiyeti: -Kürt Bölgesi topraklarında bulunan su, petrol, toprak altındaki madenlerin dâhil olduğu doğal kaynaklar, Kürt Bölgesi'ne aittir.

Bölüm 2: Kamu arazisi: -Kürt Bölgesi'ndeki tüm kamu arazileri Kürt Bölgesi'ne aittir.

Bölüm 3: Su:-

(a) Kürt Bölgesi'ndeki suyun tamamı Kürt Bölgesi'ne aittir. Kürt Bölgesel Hükümeti, Kürt Bölgesi'ndeki hidroelektrik gücün üretimini ve dağıtımını sağlayacaktır, balık ve suda yaşayan diğer canlıların kullanımı ve Kürt Bölgesi'ndeki tarım arazilerinin sulanmasını da düzenleyecektir.

(b) Kürt Bölgesi'nden geçen akarsular, Irak Geçici Hükümeti'nin ilgili bakanlıklarıyla eşgüdümlü olarak yönetilecektir ve suyun Kürt Bölgesi ile Irak'ın diğer kısımları arasında adil olarak dağıtılması sağlanacaktır.

Bölüm 4: Madenler ve petrol:-

(a) Toprağın altında veya üstündeki petrol ve madenler Kürt Bölgesi'ne aittir.

(b) Yürürlüğe girdiği tarihten itibaren geçerli olacak şekilde havzalardan yapılan, ticari üretim hariç tutularak, Kürt Bölgesel Hükümeti, Kürt Bölgesi'ndeki petrol ve madenlerin kullanımını ve satışını düzenler, satıştan elde edilen gelir Kürt Bölgesi'ne aittir.

(c) Kürt Bölgesi'ndeki petrolün kullanımı, Irak Geçici Hükümeti'nin ilgili bakanlıklarıyla eşgüdümlü olarak yönetilecektir.

(d) Bugün için var olan havzalardan yapılan ticari üretim, Irak Geçici Hükümeti tarafından tüm Irak halklarının yararına olacak şekilde yönetilecektir, Madde 4'te sözü edildiği üzere Kürt Bölgesel Hükümeti, federal bütçeden pay alacaktır.

(e) Bu madde bağlamında, 1 ocak 1998'den beri birbirini izleyen on iki aylık zaman dilimi içinde ortalama günde 20 000 varilin üzerinde yapılan petrol üretimi ticari üretim alanına gelmektedir.

Madde 4: Mali düzenlemeler

Bölüm 1: Vergilendirme: -Kürt Bölgesel Hükümeti ve Irak Geçici Hükümeti, Kürt Özerk Bölgesi'nde federal vergi yasalarının uygulanabilirliğini göz önüne alan bir anlaşma yapacaklardır, bu anlaşma Kürt Ulusal Meclisi ve Irak Geçiş Dönemi Meclisi tarafından onaylandığında uygulamaya geçilecektir. Bu anlaşma yürürlüğe konana kadar, Kürt Bölgesi'nde sadece Kürt Ulusal Meclis'inin yasalarla belirlediği vergiler geçerli olacaktır.

Bölüm 2: Vergilerin idaresi: -Kürt Bölgesel Hükümeti, Kürt Bölgesi'ndeki tüm vergilerin idaresinden sorumlu olacaktır. Kürt Bölgesel Hükümeti uygulanabilen federal vergilerden elde edilen geliri (idare ve icra masraflarını düşükten sonra) Irak Geçici Hükümeti Hazinesi'ne gönderecektir.

Bölüm 3: Gider Tahsisatı: -Kürt Bölgesi'ndeki yönetsel görevlerin yerine getirilmesi için, Kürt Bölgesel Hükümeti, Kürt Bölgesi kendi nüfusu oranında Irak Geçici Hükümeti'nden izin verilen kesintiler düşükten sonra yıllık bir pay alacaktır.

Bölüm 4: İzin Verilen Kesintiler: -Bu madde bağlamında, "izin verilen kesintiler" (1) Geçici Hükümet'in verdiği hizmetler için yaptığı harcamalar için Kürt Bölgesi'nin (nüfusu temel alınarak) paylaşacağı oran, (2) Kürt Bölgesi'nden toplanacak tahmini federal vergi gelirlerinin miktarının, Kürt Bölgesi dışında Irak'ın diğer bölgelerinden toplanacak vergi gelirinden daha fazla olmaması anlamına gelir ve (3) Irak'ın diğer bölge ve eyaletlerindeki petrol satışından elde edilen gelire göre, Kürt Bölgesel Hükümeti, Kürt Bölgesi'ndeki petrol satışından elde edilen gelirden daha fazla pay alacaktır.

Madde 5: Kürt Bölgesi'nin Geçiş Dönemi Yasası'nın halefi olacak yasaları onaylaması

Irak Kalıcı Anayasası ve Geçiş Dönemi Yasası'nın halefi olacak herhangi bir yasa, yapılacak bir referandumla, Kürt Bölgesi'nde yaşayan halkın çoğunluğu tarafından onaylanırsa, Kürt Bölgesi'nde de geçerli olacaktır.

Madde 6: Kürt Bölgesi'nde yürürlüğe girme tarihi

Bu Geçiş Dönemi Yasası, Anayasa ve Kürt Bölge yasalarında mutabakatla yapılacak değişikliklerden sonra yürürlüğe girecektir.

Irak'taki siyasi partiler ve 2005 seçimleri

2005 yılında iki parlamento seçimi yapıldı: 30 ocak'ta, Irak'ın tümü tek bir seçim bölgesi olarak kabul edildi, nüfus oranında temsil sistemi altında kalıcı anayasanın hazırlanmasından sorumlu olacak Geçiş Dönemi Ulusal Meclisi'ne 275 üye seçildi. Sünni Araplar büyük oranda bu seçimi boykot ettiler. 15 aralıkta, eyalet seviyesinde seçim bölgeleri ve ülke çapında kırk beş bölge 230 üyesiyle seçilerek, yine nüfus oranında temsil sistemi temel alınarak Temsilciler Konseyi'ne 275 üye seçildi. Seçim sonuçları aşağıdaki parti ve koalisyonların açıklamasında özetlenmiştir:

Önde gelen Şii partileri ve koalisyonları

Birleşik Irak İttifakı (El İtilaf): Egemen Şii koalisyonu olarak, Birleşik Irak İttifakı 2005 yılında yapılan iki seçimde de Parlamento'da en fazla sandalyeyi sağladı: ocakta 140 sandalye kazandı (toplam oyu #169) ve aralıkta 128 sandalye kazandı (toplam oyu # 555). Koalisyona iki Şii parti önderlik etmektedir: liderleri arasında Abdül Aziz el Hakim ve Irak Başkan Yardımcısı Adel Abdül Mehdi'nin de olduğu **Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi** ve Başbakan İbrahim Caferi'nin yönettiği **İslami Dava Partisi**. Birleşik Irak İttifakı'nın listesindeki diğer partiler arasında, Muhammed el Yakubi ve Nedim el Cabri'nin yönettiği Sadr'cı Hareketin Şii İslami kolu olan **Fazilet Partisi (El Fadila)**; aralıktaki seçimlerden önce koalisyondan çekilen Ahmed Çelebi'nin liderliğini yaptığı laik Şii bir parti olan **Irak Ulusal Kongresi** vardır. Aralıktaki seçimlerde, radikal din adamı Mukteda es Sadr'ın yandaşları Birleşik Irak İttifakı'nda çok iyi temsil edildiler ve 30'u seçildi. Bu listede bağımsız olarak yer alanlar arasında Hüseyin Şahrıstani; eski Ulusal Güvenlik Bakanı Kasım Davut ve eski Ulusal Güvenlik Danışmanı Muvaffak el Rubaye vardı. Birleşik Irak İttifakı ve Kürt İttifakı, ekim ayında yapılan referandumda anayasal terimlerin onaylanmasından sorumludurlar.

Al Risaliyun (Tebliğin Savunucuları): Risaliyun Partisi, aralık seçimlerinde (toplam oyu #631) Mukteda es Sadr'ın temsil ettiği iki siyasi oluşumdan biri olarak ortaya çıktı. Temsilciler Konseyi'nde bir sandal-

ye kazandı ve yasamayla ilgili tüm konularda Birleşik Irak İttifakı'yla birlikte hareket ettiği tahmin ediliyor.

Ulusal Bağımsız Kadrolar ve Seçkinler (UBKS): Bu Şii İslamcı parti, Fatahallaah Gazi İsmail (Fatah eş Şeyh) tarafından yönetilmektedir, milisleri Mukteda es Sadr'a sadık Mehdi Ordusu'yla birlikte hareket etmektedir. Ocak seçimlerinde toplam # 352 oy almıştır ve Geçiş Dönemi Ulusal Meclisi'nde 3 sandalye kazanmıştır.

Önde gelen Kürt partileri ve koalisyonları

Kürt İttifakı (Kİ): Egemen Kürt koalisyonu olarak, Kürt İttifakı 2005 yılında yapılan iki seçimde de parlamentoda en fazla sandalyeyi sağlayan ikinci büyük parti oldu: Ocakta 75 sandalye (toplam oyu # 130) ve Kürdistanı Topluluk adı altında aralık ayında 53 sandalye kazandı (toplam oyu # 730). Temel bileşenleri, Kürt Bölgesel Hükümet Başkanı Mesut Barzani'nin liderliğini yaptığı **Kürdistan Demokratik Partisi** ve 2005 seçimlerinde Irak devlet başkanı olarak seçilen Celal Talabani'nin liderliğini yaptığı **Kürdistan Yurtseverler Birliği**'dir. Kürt İttifakı'na kuzeydeki Türkmen ve Hristiyan partiler de dahildi.

Kürt İslami Birliği (KİB): Müslüman Kardeşler'e bağlı Sünni İslami bir partidir, 2005 seçimlerinde Kürt İttifakı listesinden seçime katılmıştır, ama daha sonra İttifak'tan çekilmiş ve bağımsız olarak aralık seçimlerine katılmıştır (toplam oyu # 561). Temsilciler Konseyi'nde beş sandalyesi vardır.

Irak Kürt Bölgesi İslami Grubu (IKBİG): Bu İslamcı Kürt partisi Muhammed Kader tarafından yönetilmektedir, ocaktaki seçimlere katılmıştır (toplam oyu # 283) ve Geçiş Dönemi Ulusal Meclisi'nde iki sandalye kazanmıştır. Parti aralıktaki seçimlerde Kürdistanı Topluluğu'na katılmıştır. Irak Kürt Bölgesi İslami Grubu federalizmle ilgili konularda Kürtleri, ahlaki konularda da Şii İslamcı partileri desteklemiştir.

Önde gelen Sünni Arap partileri ve koalisyonları

Irak Uzlaşma Cephesi (El Tavafuluk): 12 ekim 2005'ten sonra, anayasal değişim sürecinde alınan kararların onaylanmasıyla, üç büyük Sünni Arap partisi Tavafuluk Bloku (toplam oyu # 618) adı altında birleşti. Federalizm karşıtı, Iraklı ve Arap milliyetçilerin koalisyonudur. Tavafuluk, Müslüman Kardeşler'le birleşen, Tarık el Haşimi'nin liderliğindeki **Irak İslam Partisi**'ni, Adnan el Dulaymi'nin liderliğindeki Sünni aşiretlerin oluşumu **Irak Halkı Genel Konseyi**'ni ve Şeyh Halef el Ulayan'ın liderliğindeki **Irak Ulusal Diyalog Konseyi**'ni kapsamaktadır. Koalisyon Temsilciler Konseyi'nde 44 sandalye kazandı,

ocak ayındaki genel boykottan sonra Sünni Arap temsilcilerin çekilmeleriyle Geçiş Dönemi Ulusal Meclisi'nde sadece 17 sandalyesi kaldı.

Ulusal Diyalog İçin Irak Cephesi (El Hevar): Hevar Cephesi (toplam oyu # 667) mezhebe bağlı olmamayı savunan, laik milliyetçi Salih el Mutlak tarafından oluşturuldu, aralık seçimlerinde anayasa karşıtı bir platformdu -Temsilciler Konseyi'nde 11 sandalye kazandı. El Hevar'ın ana bileşenleri Mutlak'ın kendi partisi olan **Irak Ulusal Cephesi** ve Sünni Arap laik milliyetçi Hasan Zeydan'ın liderliğindeki **Birleşik Özgür Irak için Ulusal Cephe**'dir. Cephe'de Iraklı Hristiyanlar da vardır.

Önde gelen merkezci partiler ve koalisyonlar

Irak Ulusal Listesi (IUL): Aralık seçimlerinde yarışan eski geçici Başbakan Ayad Allavi'nin liderliğindeki laik, milliyetçi koalisyondur, Irak Ulusal Listesi, Temsilciler Konseyi'nde sadece 25 sandalye kazanmıştır (toplam oyu # 731), 40 sandalye kazandığı ocak koalisyonunda **Irak Listesi**'nin oyları dikkate değer bir şekilde düşmüştür (toplam oyu # 285). Irak Ulusal Listesi'nin ana bileşenleri Allavi'nin kendi laik partisi olan **Irak Ulusal Uzlaşma Hareketi**'dir (**Vifak**), aynı zamanda eski Dışişleri bakanı ve Anayasa Hazırlık Komitesi Başkan Yardımcısı Adnan el Cenabi tarafından da temsil edilmektedir; eski geçici Devlet Başkanı Şeyh Gazi el Yaver'in liderliğindeki merkezi Sünni aşiret partisi **Iraklılar**: Hamid Macid Musa liderliğindeki **Irak Komünist Partisi**; saygın bir kişi olan bağımsız, Geçiş Dönemi Ulusal Meclisi Başkanı, Haşim el Hassani ve yaşlı bir devlet adamı olan Adnan Paçacı'nın liderliğindeki **Bağımsız Demokrat Topluluk**, bu parti ocaktaki seçimlere bağımsız olarak katıldı ama başarısız olarak Geçiş Dönemi Ulusal Meclisi'nde hiç sandalye kazanamadı.

Ulusal Kongre Koalisyonu: Bu bloku Ahmed Çelebi oluşturdu (toplam oyu # 569), aralık seçimlerine, Şiilerin ve Sünnilerin birlikte katıldıkları, çoğulcu ve federal bir platform olarak katıldı. Seçimlerde başarısız oldu ve hiç sandalye kazanamadı.

Halkın Birliği: Ocak seçimlerindeki ana komünist koalisyonu, Halkın Birliği toplam # 324 oy alarak iki sandalye kazandı, Hamid Mecid Musa'nın liderliğindeki Sünni ve Şii solcuları kapsamaktadır, bağımsız adayları Hikmet Davud Hakim'di.

Önde gelen azınlık partileri ve koalisyonları

Irak Türkmen Cephesi (ITC): Etnik olarak Türkmen ve Türkiye yanlısı olan bu hareket Kerkük ve Erbil merkezlidir, ocak seçimlerinde üç sandalye kazandı (toplam oyu # 175), bir koalisyon olarak Faruk Abdullah Abdül Rahman'ın önderliğinde **Türkmen Ulusal Partisi**, **Bağımsız Türkmen Hareketi** ve **Irak Türkmenleri İslami Hareke-**

ti örgütlerini kapsamaktadır. Baskın olarak Şii'dir, Irak Türkmen Cephesi, Geçiş Dönemi Ulusal Meclisi seçimlerinde Birleşik Irak İttifakı'nı desteklemiştir. Sadeddin Ergeç'in (Saad ed Din Erkeç) liderliğinde Cephe aralık seçimlerine tek başına girmiştir ve Temsilciler Konseyi'nde bir sandalye kazanmıştır (toplam oyu # 630).

El Rafıdayin Ulusal Listesi (İki Nehir Listesi): Irak'taki Süryanileri, Keldanileri ve Hristiyan toplumlarını ve bu toplumların sürgünde yaşayanlarını temsil etmektedir, Rafıdayin listesi 2005 yılındaki iki seçimde de tek bir sandalye kazanmıştır (toplam oyu ocak seçimlerinde # 204 ve aralık seçimlerinde yaklaşık # 740) Rafıdayin'e, **Süryani Demokratik Hareketi** Genel Sekreteri Yunadem Kana liderlik etmektedir. Grup, federal Irak yanlısıdır.

Gelişme ve Reform için Yezidi Hareketi (El Ezediyah): Temel olarak Irak'taki Yezidi azınlığın haklarının garantiye alınması ve tanınması için mücadele etmektedirler, bu parti aralık seçimlerine katıldı (toplam oyu # 668) ve Nineva Eyaleti'nden bir sandalye kazandı.

Kişilerin dökümü

Abdül Aziz el Hakim

Irak İslam Devrimi Yüksek
Konseyi (SCIRI) Başkanı
Irak Yönetim Konseyi üyesi

Abdül Mecid el Hoy

İlmli Şii din adamı

Adel Abdül Mehdi

Irak İslam Devrimi Yüksek
Konseyi lideri,
Irak Devlet Başkanı
Yardımcısı, 2005,
Irak Maliye Bakanı, 2004-2005

Adnan Paçaçı

Sünni Arap siyasetçi
Irak eski Dışişleri Bakanı

Ahmed Barmani

Kürdistan Yurtseverler
Birliği peşmergesi
Irak'ın İsveç Büyükelçisi, 2004

Ahmed Çelebi

Irak Ulusal Kongresi kurucusu
Irak Başbakan Yardımcısı,
2005-2006

Al Gore

Tennessee Milletvekili
(Demokrat), 1985-1993
Birleşik Devletler Başkan
Yardımcısı, 1993-2001

Ali Allavi

Irak Savunma Bakanı, 2004
Irak Maliye Bakanı, 2005-2006

Ali es Sistani

Büyük Ayetullah,
Irak'taki en üst rütbeli
ve en etkili Şii din adamı

Ali Hasan el Macid

Saddam döneminde Kuzey Irak
valisi
Saddam Hüseyin'in kuzeni,
aynı zamanda "Kimyasal Ali"
olarak da tanınmaktadır

Andrew Card

Beyaz Saray kurmayı 2001-2006

Anne Bodine

Birleşik Devletler Bölgesel
Koordinatörü, Kerkük

April Galspie

Birleşik Devletler Irak
Büyükelçisi, 1989-1991

Ayad Allavi

Irak Ulusal İttifakı'nın
kurucusu
Irak Başbakanı, 2004-2005

Ayetullah Ruhullah Humeyni

İran'ın fiili yöneticisi,
1979-1989

Babekir Zebari

Irak Ordusu Generali, 2004
Peşmerge Komutanı

Barbara Bodine

Koalisyon Geçici Yönetimi
görevlisi, 2003

Birleşik Devletler Yemen
Büyükelçisi, 1997-2001

Bayan Cabr

Irak İçişleri Bakanı, 2005-2006
Bedr Ordusu eski başkanı

Berham Salih

Kürt Bölgesel Hükümeti
Başbakanı (Süleymaniye),
2001-2004
Irak Başbakan Yardımcısı,
2004-2005, 2006
Irak Planlama Bakanı,
2005-2006

Bill Clinton

Birleşik Devletler Başkanı,
1993-2001

Bill Eagleton

Koalisyon Geçici Yönetimi
görevlisi, 2003
Irak'taki Birleşik Devletler
Çıkarlarını Koruma
Bölümü Başkanı, 1980-1984

Bill Luti

Yakındoğu ve Güney Asya'dan
Sorumlu Savunma Bakan
Yardımcısı, 2002

Brent Scowcroft

Ulusal Güvenlik Danışmanı,
1989-1993

Brian Ross

ABC News araştırma
muhabirleri şefi

Bruska Nuri Şavays

Irak Savunma Bakanlığı Genel
Sekreteri, 2004

Celal Talabani

Kürdistan Yurtseverler Birliği
Genel Sekreteri, 1975
Irak Devlet Başkanı, 2004

Charles Redman

Dışişleri Bakanlığı
sözcüsü, 1988

Chris Van Hollen

Senato Dış İlişkiler Komitesi
görevlisi, 1988
Maryland Milletvekili
(Demokrat), 2003

Claiborne Pell

Rhode Island Milletvekili
(Demokrat), 1961-1997
Senato Dışişleri Komitesi
Başkanı, 1987-1995

Colin Powell

Ulusal Güvenlik Danışmanı,
1988
Birleşik Kuvvetler
Genelkurmay Başkanı,
1989-1993
Birleşik Devletler Dışişleri
Bakanı, 2001-2005

Condoleezza Rice

Ulusal Güvenlik Danışmanı,
2001-2005
Birleşik Devletler Dışişleri
Bakanı, 2005

Daniel Patrick Moynihan

New York Milletvekili
(Demokrat) 1977-2001

Dante Fascell

Florida Milletvekili
(Demokrat), 1955-1993 Dış

İlişkiler Komitesi Başkanı,
1984-1993

David Frum

Beyaz Saray sözcüsü 2001-2002

David Gompert

Koalisyon Geçici
Yönetimi görevlisi, 2004

Donald Rumsfeld

Birleşik Devletler Irak
Özel Elçisi, 1983-1984

Dony George

Irak Müze Müdürü

Douglas Feith

Savunma Bakanlığı
Siyasi Bürosu, 2001-2005

Ebu Musab ez Zerkavi

Ürdün doğumlu, El Kaide'nin
Mezopotamya lideri

Edward Djerejian

Birleşik Devletler Suriye
Büyükelçisi, 1989-1991

Eric Shinseki

Genelkurmay Başkanı,
1999-2003

Gazi el Yaver

Sünni Arap siyasetçi,
Irak Devlet Başkanı, 2004-2005
Irak Devlet Başkanı Yardımcısı,
2005-2006

George H. W. Bush

Birleşik Devletler Başkanı
1989-1993

George Shultz

Dışişleri Bakanı, 1982-1989

George W. Bush

Birleşik Devletler
Başkanı, 2001

Gertrude Bell

Sir Percy Cox'un
yönetimindeki Bağdat'ın İngiliz
Doğu Sekreteri, 1917-1925

Haşim el Hassani

Geçiş Dönemi Ulusal
Meclisi Sözcüsü, 2005

Haywood Rankin

Irak'ta görevli Birleşik
Devletler diplomatı, 1987

Henry A. Kissinger

Dışişleri Bakanı, 1973-1977
Ulusal Güvenlik Danışmanı,
1969-1974

Hero Talabani

Celal Talabani'nin eşi,
KurdSat TV'nin yöneticisi

Hoşyar Zebari

Irak Dışişleri Bakanı, 2003

Hüseyin Şehristani

Şii siyasi lider ve Irak
Yönetim Konseyi üyesi

İbrahim Caferi

Irak Başbakanı, 2005-2006
Irak Devlet Başkanı Yardımcısı,
2004-2005 Dava Partisi lideri

James A. Baker III

Dışişleri Bakanı, 1989-1993

Jay Garner Yeniden Yapılanma

ve İnsani Yardım Bürosu
Başkanı, Emekli Korgeneral

Jesse Helms

Kuzey Carolina Milletvekili
(Cumhuriyetçi), 1973-2003

Jimmy Carter

Birleşik Devletler Başkanı,
1977-1981

John Kelly

Yakındoğu'dan sorumlu
Dışişleri Bakan
Yardımcısı, 1989-1991

John Major

İngiltere Başbakanı, 1990-1997

Kenan Evren

Türkiye Cumhuriyeti
Cumhurbaşkanı, 1982-1989

Kenan Makiya

Iraklı yazar, *Republic of Fear*'in
(Korku Cumhuriyeti)
(1989) yazarı

Kendal Nezan

Paris Kürt Enstitüsü Başkanı

Kosrat Resul

Peşmerge Komutanı Kürt
Bölgesel Hükümeti
Başbakanı, 1994-2001

Kubad Talabani

Kürdistan Yurtseverler Birliği
Birleşik Devletler Temsilcisi,
2004 Celal Talabani'nin oğlu

L. Paul Bremer III

Koalisyon Geçici Yönetimi
yöneticisi, 2003-2004

Lahdar Brahimi

Irak Genel
Sekreteri Birleşmiş Milletler
Özel Danışmanı, 2004

Larry Diamond

Koalisyon Geçici Yönetimi
görevlisi, 2004
Stanford Üniversitesi Hoover
Enstitüsü, akademisyen

Latif Raşid

Kürdistan Yurtseverler
Birliği siyasi lideri
Irak Su Kaynakları Bakanı 2004

Mahmud Ahmedinecad

İran Cumhurbaşkanı, 2005

Mahmud el Maşhadani

Temsilciler Konseyi
sözcüsü, 2006
Sünni Arap siyasetçi

Mahmud Otman

Kürt lider, Irak Yönetim
Konseyi Üyesi, 2003-2004

Mesrur Barzani

Kürt İstihbarat Teşkilatı
(Parastin) Başkanı Mesut
Barzani'nin oğlu

Mesut Barzani

Kürt Bölgesi Başkanı, 2005
Kürdistan Demokratik Partisi
Başkanı, 1979

Molla Mustafa Barzani

Kürdistan Demokratik
Partisi'nin kurucusu ve
başkanı, 1946-1979

Muhammed Atta

11 Eylül 2001, terörist

Muhammed Bekir es Sadr

Büyük Ayetullah Irak'ın en
saygıdeğer Şii din adamı,
1980'de tutuklandı ve öldürüldü

Muhammed Bekr el Hakim

Ayetullah, Irak İslam Devrimi
Yüksek Konseyi (SCIRI)
Kurucusu ve lideri

Muhammed el Baradei

Uluslararası Atom Enerjisi
Kurumu Genel Müdürü, 1997

Muhammed Hatemi

İran Devlet Başkanı, 1997-2003

Muhammed İhsan

Kürt Bölgesel Hükümeti İnsan
Hakları Bakanı, 2002-2006

Mukteda es Sadr

Iraklı Şii din adamı ve Mehdi
Ordusu isimli paramiliter
grupun lideri

Muvaffak el Rubayi

Irak Ulusal Güvenlik
Danışmanı, 2004

Nasır Çadırcı

Ulusal Demokrat Parti Başkanı

Necmaldin Kerim

Kürt asıllı Amerikalı cerrah,
Washington Kürt Enstitüsü
Kurucusu ve Başkanı

Neçirvan Barzani

Kürt Bölgesel Hükümeti
Başbakanı (Erbil),
1999-2006
Birleşik Kürt Bölgesel
Hükümeti, 2006

Nizar Hamdun

Irak Birleşik Devletler
Büyükelçisi, 1984-1987

Noah Feldman

Koalisyon Geçici
Yönetimi görevlisi, 2003

Norman Schwarzkopf

Birleşik Devletler Merkez
Karargâhı Başkomutanı,
1988-1991

Nuri el Maliki

Irak Başbakanı, 2006
Birleşik Irak İttifakı Sözcüsü
Dava Partisi üyesi

Paul Wolfowitz

Savunma Bakan Yardımcısı,
2001-2005
Savunma Bakanlığı Siyasi Büro
Görevlisi, 1989-1993

Richard Cheney

Savunma Bakanı, 1989-1993
Birleşik Devletler Başkan
Yardımcısı 2001

Richard Haass

Ulusal Güvenlik Konseyi,
Ortadoğu yöneticisi, 1989-1993

Richard Nixon

Birleşik Devletler Başkanı,
1969-1974

Richard Schifter

İnsan Haklarından Sorumlu
Dışişleri Bakan Yardımcısı,
1985-1992

Robert Blackwill

Ulusal Güvenlik Konseyi
görevlisi, 2004

Robert Byrd

West Virginia Senatörü
(Demokrat), 1959-

**Senato'daki Demokratların
lideri, 1997-1988**

Robert McFarlane
Ulusal Güvenlik
Danışmanı, 1983-1985

Robin Raphel
Koalisyon Geçici Yönetimi
görevlisi
Birleşik Devletler eski
Tunus Büyükelçisi

Ronald Reagan
Birleşik Devletler Başkanı,
1981-1989

Rovş Şavays
Kürdistan Ulusal Meclisi
Sözcüsü, 2004
Irak Devlet Başkanı Yardımcısı,
2004-2005
Irak Başbakan Yardımcısı,
2005-2006

Ryan Crocker
Koalisyon Geçici Yönetimi
görevlisi, 2003

Saddam Hüseyin
Irak Devlet Başkanı, 1979-2003

Sadun Dulami
Irak Savunma Bakanı,
2005-2006

Salih el Mutlak
Sünni Arap siyasetçi,
Ulusal Diyalog için Irak
Cephesi'nin Lideri

Sami Abdül Rahman
Kürt Bölgesel Hükümeti
Başbakan Yardımcısı, 1999-2004

Sandy Charles
Ulusal Güvenlik Konseyi
görevlisi, 1989-1992
Savunma Bakanı, 2001-2006

Sergio Vieira de Mello
Birleşmiş Milletler Irak Özel
Temsilcisi, 2003
Birleşmiş Milletler Doğu Timor
Geçiş Dönemi Yöneticisi,
1999-2002

Sir Percy Cox
Mezopotamya'dan Sorumlu
İngiliz Yüksek Komiseri

Stuart Bowen
Koalisyon Geçici Yönetimi
Genel Müfettişi, 2003

Tarık Aziz
Irak Başbakan Yardımcısı,
1979-2003
Irak Dışişleri Bakanı,
1979-1991

Tarık el Haşimi
Irak Devlet Başkanı Yardımcısı,
2006
Sünni Arap siyasetçi,
Irak İslam Partisi lideri

Thomas Pickering
Birleşik Devletler Birleşmiş
Milletler Büyükelçisi,
1989-1992

Tommy Franks
Merkez Karargâh Muharip
Komutan, 2000-2003

Tony Blair
İngiltere Başbakanı, 1997

Turgut Özal

Türkiye Cumhuriyeti
Cumhurbaşkanı, 1989-1993

Savunma Bakanlığı Siyasi Büro
görevlisi, 1993-2001

Uday Hüseyin

Saddam Hüseyin'in oğlu
Irak Olimpiyat Komitesi
Başkanı

Winston Churchill

Sömürgelerden Sorumlu
İngiltere Dışişleri Bakanı, 1921

Walter Slocombe

Koalisyon Geçici Yönetimi
görevlisi, 2003

Zalmai Halilzad

Başkanlık Özel Elçisi ve Özgür
Iraklılar Büyükelçisi, 2003-2004
Birleşik Devletler Irak
Büyükelçisi, 2005

Kaynaklar hakkında not

Yirmi altı yıldır Irak'ı takip ediyorum, çoğunlukla da bunu Birleşik Devletler hükümeti için yaptım. Bu kitap bu deneyimin, karşılaştığım insanların ve bu ülkenin bir sonucudur. İran ve Irak arasında savaş patladığında Senato Dış İlişkiler Komitesi'nde Irak konusu üzerinde çalışmaya başlamıştım. Komite'de geçirdiğim yıllar boyunca (1979-1993) Irak'ın yasaları üzerinde çalıştım ve bu ülkeye ziyaretlerde bulundum, kitap da bunlarla ilgilidir. İşim gereği birçok Iraklı'yla ilişki geliştirdim, sonra bu ilişkiler dostluğa dönüştü. Hırvatistan ve Doğu Timor'a tayin edildiğimde bile, Iraklı dostlarımla ilişkiyi sürdürmeye devam ettim. Ulusal Savaş Akademisi'nde hocalık yaparken (1999 ve 2001- 2003), Türkiye ve Irak'la ilgili dersler verdim ve yine kitapla bağlantılı olarak Irak Kürt Bölgesi'ni ziyaret ettim. Yine aynı zamanda 1998'den 2003'e kadar, Londra merkezli bir sivil toplum kuruluşu olan ve Saddam Hüseyin'le Irak'ın diğer üst düzey liderlerinin işlediği suçlarla ilgilenen INDICT'in Yönetim Kurulu üyesi olarak çalıştım. Örgütümüzün Irak masası üyeleri olan Irak'ın yeni yetkililerine dosyalarımızı gönderdik. Saddam devrildikten sonra da farklı nedenlerle ülkeyi sık sık ziyaret ettim: ABC News için danışman olarak, özel sektörde uluslararası yasalar uzmanı olarak ve *New York Review of Books*'a arada sırada katkıda bulunan bir yazar olarak. 2003 yılının son birkaç ayında ve 2004 yılının başında Kürt müvekkillerim için maddi zararlarını telafi edecek bazı görevlerde bulundum.

Tamamen şans eseri olmasa da, ülkenin yakın tarihinde önemli dönüm noktalarında Irak'taydım. Senato Dış İlişkiler Komitesi'ndeysen notlar aldım, tezkere yazdım ve Irak'la ilgili raporlar hazırladım. Yayımlanan komite raporları arasında *War in Gulf* (1984, ortak yazar), *War in the Persian Gulf: The U.S. Takes Sides* (1987, ortak yazar), *Chemical Weapons Use in Kurdistan: Iraq's Final Offensive* (1988, Christopher Van Hollen, Jr.'la birlikte), *Civil War in Iraq* (1991), *Kurdistan in the Time of Saddam Hussein* (1991) ve *Saddam's Documents* (1992) sayılabilir. Bunlara ek olarak, 29 nisan 1991'de, 1991'deki Kürt ayaklanmasının yenilgiye uğramasına tanıklık ettiklerimi "Last Stand:

A Report from Kurdistan” adıyla *New Republic* yayımladı. Yakın dönemde yaptığım ziyaretler boyunca *New York Review of Books* için haber topladım ve makaleler yazdım.

Bu kitabı yazarken, diğerleriyle birlikte *New York Times*, *The Washington Post*, *The Los Angeles Times*, the *Christian Science Monitor*, *The Boston Globe*, *The Financial Times* ve *The Guardian*’ın günlük raporlarını da kullandım. Michigan Üniversitesi profesörlerinden Juan Cole’un uluslararası ve Arap dilinde yayımlanan gazetelerin önemli makalelerinin özetlerini bir araya getirip yorumladığı günlük web sayfası Informed Comment, Irak’la ilgili en yararlı kaynak oldu. Aynı zamanda Birleşik Devletler Barış Enstitüsü, Dış İlişkiler Konseyi, Brookings Enstitüsü ve Amerikan Girişimciler Enstitüsü’nün web sitelerindeki makale, röportaj ve raporlardan da çok faydalandım. Konuşmalar, Kongre ifadeleri ve bunların çözümleri sözü edilen enstitülerin ve Beyaz Saray’ın, Dışişleri Bakanlığı’nın, Savunma Bakanlığı’nın, Senato Dış İlişkiler Komitesi’nin ve Beyaz Saray Uluslararası İlişkiler Komitesi’nin web sayfalarında bulunabilir.

Jon Randal’ın Kürtlerle ilgili mükemmel raporu, *After Such Knowledge, What Forgiveness?: My Encounters with Kurdistan*’ı ve Kissinger’in Barzani’ye ihanetini 8. bölümün arka planında kullandım. İran-Irak Savaşı raporu ve Irak’ın 11 Eylül’e verdiği tepkiyi anlatan Sandra Mackey’in *The Reckoning: Iraq and the Legacy of Saddam Hussein*’ini kullandım (1. ve 2. bölümlerde). Samantha Power’ın Kürtlere uygulanan soykırıma karşı getirilen müeyyidelerin başarısızlığını anlattığı ayrıntılı kitabı, “*A Problem for Hell: Amerika and the Age of Genocide*’dan (3. ve 4. bölümlerde) yararlandım. Human Rights Watch tarafından yayımlanan Senato Dış İlişkiler Komitesi’nin bir evrakı *Iraq’s crime of Genocide: The Anfal Campaign Against the Kurds*’ü kullandım. 7. bölümde, L. Paul Bremer III’ün açıklayıcı anılarından, *My Year in Iraq: The Struggle to Build a Future of Hope*’tan (Malcolm McConnell’le birlikte yazmış) ve George Packer’ın *Assassin’s Gate*’inden çok ayrıntılı bir şekilde yararlandım. John Sawyer’in telgrafı 7. bölümde zikredildi, Michael R. Gordon ve Bernard E. Trainor tarafından Irak Savaşı’nı mükemmel ve ayrıntılı bir şekilde anlatan *Kobra II* kitabından da 7. bölümde faydalandım.

Konu hakkında faydalı kaynaklar

Anderson, Liam ve Gareth Stansfield, *The Future of Iraq: Dictatorship, Democracy, or Division?* New York: Palgrave Macmillan, 2004.

Bremer, L. Paul III, ve Malcolm McConnell, *My Year in Iraq: The Struggle to Build a Future of Hope*. New York: Simon & Schuster, 2006.

- Bulloch, John ve Harvey Morris**, *No Friends but the Mountains: The Tragic History of the Kurds*. New York: Oxford University Press, 1992.
- Bush, George Herbert Walker ve Brent Scowcroft**, *A World Transformed: The Collapse of the Soviet Empire, The Unification of Germany, Tiananmen Square, The Gulf War*. New York: Alfred A. Knopf, 1998.
- Catherwood, Christopher**, *Churchill's Folly: How Winston Churchill Created Modern Iraq*. New York: HarperCollins, 1999.
- Cockburn, Andrew ve Patrick Cockburn**, *Out of the Ashes: The Resurrection of Saddam Hussein*. New York: HarperCollins, 1999.
- Diamond, Larry**, *Squandered Victory: The American Occupation and the Bungled Effort to Bring Democracy to Iraq*. New York: Times Books, 2005
- Dobbins, James**, et al. *America's Role in Nation-Building: From Germany to Iraq*. Santa Monica, Calif: Rand Corp., 2003.
- Feldman, Noah**, *What We Owe Iraq: War and the Ethics of Nation Building*. Princeton: Princeton University Press, 2004.
- Gordon, Micheal ve Bernard Trainor**, *Cobra II: The Inside Story of the Invasion and Occupation of Iraq*. New York: Pantheon Books, 2006. (*Kobra II*, Doğan Kitapçılık, 2006).
- Helms, Christine Mos**, *Iraq: Eastern Flank of the Arap World*. Washington, D. C.: Brookings Institution Press, 1984.
- Henderson, Simon**, *Instant Empire: Saddam Hussein's Ambition for Iraq*. San Francisco: Mercury House, 1991.
- Human Rights Watch**, *Iraq's Crime of Genocide: The Anfal Campaign Against the Kurds*. New Haven: Yale University Press, 1994.
- Mackey, Sandra**, *The Reckoning: Iraq and the Legacy of Saddam Hussein*. New York: W. W. Norton, 2002.
- McDowall, David**, *Modern History of the Kurds*, 3. baskı. London ve New York: I. B. Tauris Co., 2004.
- Nakash, Yitzhak**, *The Shi'is of Iraq*. Princeton: Princeton University Press, 1994.
- O'Leary, Brendan, John MacGarry ve Halid Salih**, *The Future of Kurdistan in Iraq*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2005.
- Packer, George**, *The Assassin's Gate: America in Iraq*. New York: Farrar, Straus & Giroux, 2005.
- Packer, Colin**, *My American Journey*. New York: Random House, 1995.
- Power, Samantha**, *"A Problem from Hell": America and the Age of Genocide*. Basic Books, 2002.

- Priest, Dana**, *The Mission: Waging War and Keeping Peace with America's Military*. New York: W. W. Norton, 2003.
- Randal, Jonathan C.** *After Such Knowledge, What Forgiveness?: My Encounters with Kurdistan*. New York: Farrar, Straus & Giroux, 1997.
- Schwarzkopf, Norman ve Peter Petre.** *It Doesn't Take a Hero: The Autobiography of General H. Norman Schwarzkopf*. New York: Bantam, 1992.
- Sciolino, Elaine.** *Outlaw State: Saddam Hussein's Quest*. New York: John Wiley & Sons, 1991.
- Woodward, Bob.** *Plan of Attack*. New York: Simon & Schuster, 2004.

Web sayfaları

- Informed Comment: www.juancole.com
 The American Enterprise Institute: www.aei.org
 Senate Relations Committee: <http://foreign.senate.gov/>
 House International Relations Committee:
http://www.house.gov/international_relations/
 Iraq Body Count: www.iraqbodycount.net

Makaleler, mektuplar ve tutanaklar

- Barnes, Fred**, "The Postwar Corps." *Weekly Standard*, 29 mart 2004.
- Bremer, L. Paul III**, "Operation Iraqi Prosperity." *Wall Street Journal*. 20 haziran 2003.
- Cha, Ariana Eunjung**, "In Iraq, the Job Opportunity of a Lifetime: Managing a \$ 13 Billion Budget with No Experience." *Washington Post*. 23 mayıs 2004.
- Filkins, Dexter**, "UN Envoy Wants New Iraq Government to Court Foes of Occupation." *New York Times*. 3 haziran 2004.
- Freeman, Ambassador Charles**, "A Shia Crescent: What Fallout for the US?", Ortadoğu Politika Konseyi, politika konferansı zabıtları, Washington D.C., 14 ekim 2005.
- Galbraith, Peter**, "Refugees from War in Iraq: What Happened in 1991 and What Happened in 2003" *Policy Brief February 2003*. Migration Policy Institute. Washington, D.C., 2003.
- Glanz, James**, "Audit Describes Misuse of Funds in Iraq." *New York Times*. 25 ocak 2006.
- Glanz, James, William J. Broad ve David E. Sanger**, "Huge Cache of Explosives Vanished From Site in Iraq." *New York Times*. 25 ekim 2004.
- Harnden, Toby, Aqeel Nussein ve Colin Freeman**, "Iran 'Spon-

sors Assassination' of Sunni Pilots who Bombed Teheran; Iraqi President Offers Airmen Protection in his Native Kurdistan Where Some Dropped Chemical Weapons." *Sunday Telegraph*. 30 ekim 2005.

Johnson, Julie, "U.S. Asserts Iraq Used Poison Gas Against the Kurds." *New York Times*. 9 eylül 1988.

Knickmeyer, Ellen ve Omar Fekeyki, "Iraqi Shiite Cleric Pledges to Defend Iran; Sadr, with Powerful Militia, Vows to Respond to Attack by West on Neighbor." *Washington Post*. 24 ocak 2006.

Rieff, David, "Blueprint for a Mess." *New York Times Magazine*. 2 kasım 2003.

Sciolino, Elaine, "U.S. and Iraq Plan a Joint Inquiry." *New York Times*. 20 mayıs 1987.

Slackman, Michael, "Guess Who Likes the G. I.'s in Iraq (Look in Iran's Halls of Power)". *New York Times*. 29 ocak 2006.

Wright, Robin, "Hussein Torpedoed CIA Plot Against Him, Officials Say." *Los Angeles Times*. 8 eylül 1996.

Zajac, Andrew, "Insiders Shape Postwar Iraq: Republican Ties Often Trumped Experience in Coaliton." *Chicago Tribune*. 20 haziran 2004.

TV yayınları

Başkan Yardımcısı Richard Cheney'yle Tim Russert'in yaptığı röportaj, *Meet the Press*, NBC-TV, 16 mart 2003.

Başkan Yardımcısı Richard Cheney'yle Larry King'in yaptığı röportaj, *Larry King Live*, CNN-TV, 31 mayıs 2005.

"Billions Wasted in Iraq?" *CBS News*, 9 şubat 2006.

Norman Schwarzkopf'la yapılan *Frontline* (Cephe) röportajı, PBS-TV konuşma çözümleri için <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/gulf/oral/schwarzkopf/7.html>

Richard Cheney'le yapılan *Frontline* (Cephe) röportajı, PBS-TV konuşma çözümleri için <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/gulf/oral/cheney/1.html>

Colin Powell'la yapılan *Frontline* (Cephe) röportajı, PBS-TV konuşma çözümleri için <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/gulf/oral/powell/1.html>

Richard Haass'la yapılan *Frontline* (Cephe) röportajı, PBS-TV konuşma çözümleri için <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/gulf/oral/haass/1.html>

1. Samarra'daki randevu

1. Nobel Ödülü sahibi Joseph Stiglitz ve Harvard Bütçe Uzmanı Linda Bilmes toplam maliyetin en az 1 trilyon dolar olduğunu ve 2 trilyon dolardan daha fazlasına mal olabileceğini hesaplamaktadırlar. Yaptıkları hesaplara savaş gazilerinin ömür boyu sürecektir sağlık giderleri ve sakatlıklarının tazmin edilmesi, savaşta yaşamlarını kaybedenlerin ekonomik değerleri, yatırımlar üzerindeki ve federal bütçe'deki açığa olan etkisi dahildir.

2. Bastırma

1. Irak hâlâ Kuzey Kerkük'teki petrol havzalarından çıkarttığı petrolü, Ceyhan Boru Hattı aracılığıyla ihraç etmektedir.
2. İran'ın en önemli petrol ihraç terminali eskiden Harg Adası'ydı, 1982 yılının son aylarında bombalandı ve komisyon kararıyla 1986 yılında tasfiye edildi.
3. 1987 yılında, Fırat kıyısındaki Ramadi'de Iraklılar tarafından hazırlanmış özel bir esir kampında tutulan mayın tarlalarında yakalanmış bu çocuk askerlerin bazılarıyla görüşmüştüm. Bu kamp Uluslararası Kızılhaç ve benim gibi ara sıra gelen ziyaretçiler için göstermelik olarak hazırlanmış bir esir kampıydı. Şimdi birer yetişkin olan bu çocuklar değişik mesleki faaliyetlere katılıyorlardı, bunlara üzerinde Saddam Hüseyin'in resimlerinin bulunduğu halıları dokumak da dahildi. Bu faaliyetlerin benim ziyarete gittiğim zamanlarda göstermelik olarak sahnelendiği açıktı. İranlı tutsakların çoğu sonu gelmez hapis yaşamı yüzünden zihinsel rahatsızlıklara yakalanmışlardı ve bunalım geçiriyorlardı. Tutsakların bazıları 1990'ların sonuna kadar bu esir kamplarında kaldılar.
4. Bekr el Hâkim 2003 yılında Irak'a geri döndü, bomba yüklü bir araçla düzenlenen bir suikast sonucu Necef'te hayatını kaybetti. Kardeşi Abdül el Hâkim 2005 ocak ayında yapılan seçimlerde Şii listesi in en başındaydı ve bugün büyük olasılıkla Irak'ın en güçlü siyasetçisidir.
5. Fransa'nın kuzeybatısında, bugün Belçika sınırları içinde kalmış olan küçük bir kasaba, Birinci Dünya Savaşı sırasında zehirli gaz kullanımı yüzünden kitlesel bir katliam yaşanmıştı. (ç.n.)
6. Bazı yazarlar, silah üretmek için Irak'a kimyasal maddeleri sağladığı için Reagan yönetimini suçlamaktadırlar. Böyle bir şeyin gerçekleştiğiyle ilgili herhangi bir kanıt yoktur, Birleşik Devletler'in bu konuda önemli bir desteği olduğu da söylenemez. Kimyasal silahlar için gerekli olan bileşenlerin tamamının yasal olarak ticari kullanımları vardır ve bunlar yüzlerce potansiyel tedarikçi tarafından sağlanabilir. Ama Birleşik Devletler'in sağladığı istihbarat, Irak'ın kimyasal silahlarını en etkili şekilde kullanması için yeterli olmuştur.
7. Zirve İran'ın toplantı yeri i bombalama tehdidi yüzünden, Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'de yapıldı.
8. 1973 yılındaki Yom Kippur Savaşı'ndan sonra, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat ülkesi i Sovyet müttefikliğinden çıkartıp Amerikan müttefiki yaptı; birkaç yıl sonra da Kudüs'te dramatik bir barış görevi üstlendi.

3. Kendi halkına karşı zehirli gaz kullandı

1. Görünüşe bakılırsa anahtar şeklindeki kek, İslam cumhuriyeti için hayatlarını kurban

eden genç şehitlere cennetin anahtarını elde ettiklerini sembolik olarak çağrıştıran oldukça beceriksiz bir çabaydı. Kek, Humeyni'ye asla ulaşamadı, Tahran Mehrabat Havalimanı'ndaki gümrük memurları tarafından keke el konuldu ve büyük bir olasılıkla yendi.

2. Enfal kelimesi Kuran'daki bir ayetin yorumundan gelmektedir, inananlara tarlaları mülkiyetine el koyma ve yağma hakkı verilmesi anlamına gelir.
3. 1987 haziranında verilen bu resmi emir, ağırlığı on dört tonu bulan gizli belgelerin arasında 1991 yılındaki ayaklanmada Kürtler tarafından ele geçirilmiş ve Senato Dış İlişkiler Komitesi'ne emanet edilerek Ulusal Arşiv dosyalarında koruma altına alınmıştır.
4. Daha sonra Hırvatistan büyükelçisi olduğum zaman Robert Finn'i yardımcım olarak işe aldım. Tacikistan'a büyükelçi olarak gitti ve Taliban sonrası Afganistan'daki ilk Birleşik Devletler büyükelçisi olarak görev yaptı.
5. Iraklılar Peşmerge kamplarına saldırmadı, çünkü kampların yerini bilmiyorlardı. Saldırılar köylere yapıldı (köyler sabit yerleşimlerdi) ve kurbanların hemen hemen tamamı sivil halktı.

4. Ayaklanma

1. Mart 1981'de John Hinckley Başkan Reagan'ı vurduğunda Kerim, George Washington Üniversite Hastanesi'nde doktor olarak görev yapıyordu. İyileşme süreci boyunca Kerim, Başkan'ı sürekli ziyaret etmiş, Kürtlerle ilgili olarak onu bilgilendirmişti.
2. Kaliforniyalı bir Demokrat olan Senatör Alan Cranston, bir ameliyat geçirmişti ve oy kullanmadı. Bu yetkinin verilmesine aleyhte oy kullanacaktı, böylece beş değil dört oy farkla kanun kabul edilmiş olacaktı.
3. Bunlar müşterek anılar olsa da, her biri kendi bölümlerini yazdılar ve bu şekilde anılarını sınıflandırdılar.
4. Caş'ın anlamını daha önce açıklamıştım, rejim tarafından maaşa bağlanan yerel Kürt güçlerine bu isim verilmekteydi. Birçok Kürt bu kuvvetlere katılmıştı çünkü özellikle Zafer Şehirleri adı verilen yerlerde ikamet ediyorlarsa, bulabilecekleri tek iş buydu.
5. Aslında, Pell ve diğer senatörler benim yaptığım şeyi sonuna kadar desteklediler. Senatör Moynihan çok cömert davrandı –belki de gereğinden fazla cömertti–seyahatimle ilgili olarak Senato'da bir şükran konuşması yaptı, konuyla ilgili New Republic'e yazdığım makaleden bölümler okuyarak bunların Senato'da kaydedilmesi sağlamış oldu (bu makale de kuralları ihlal eden başka bir vakaydı).
6. Yıllar sonra, binlerce televizyon mülakatı yaptım, bunlara başka Nightline programları da dahildir. Ara sıra, mektup da aldım. Kürt felaketi ve Amerika'nın bu olaydaki rolü birçok insanın sinirleri i bozmaktadır.
7. Uçuş yasağı Kürt Özerk Bölgesi'nin tamamını kapsamamaktadır. Yasak Dahuk ve Erbil'i korumakta ama Süleymaniye'yi korumamaktadır. Musul 36. paralelin kuzeyinde kalmaktadır ve uçuş yasağı olan bölgeye dahildir, ama Saddam rejimi buranın kontrolünü elinde tutmuştur.
8. Ocak 2005'teki seçimlerde, Er Rubayi Ulusal Güvenlik Danışmanı ve Ali Allavi'de Maliye Bakanı oldular. İlimli taraf olarak her ikisi de di i bir hükümette yer aldı, Er Rubayi Başkan George W. Bush'la tanışmıştı ve Amerika'nın gözdesidir.
9. Kürt Bölgesi bir istisnaydı. Kürtler kaçak yollardan Irak'a internet sistemlerini soktular. Aynı zamanda İngiliz ve Belçika telefon santrallerini kullanarak cep telefonu ağı kurdular, bu da onları Irak'ın geri kalanından ayırdı.

5. Kibir ve cehalet

1. Bu deyim yazarının geometri ve tarih bilgisinin ne kadar zayıf olduğunu yansıtıyordu. İki nokta arasında uzanan düz bir çizgiye eksen denir. Kuzey Kore, İran ve Irak bir

eksen oluşturmamaktadır. Bu tarihsel benzetme yanlıştır. İkinci. Dünya Savaşı Ekseni (teknik açıdan konuşursak, sadece Almanya ve İtalya arasındaydı, bu yüzden Berlin-Roma Ekseni deniyordu) bir ittifak'tı. 2002 yılında İran ve Irak birbirlerine ölesiye düşmandılar, Bağdat-Tahran arasında kurulan tek eksen, yaptıklarıyla şükürler olsun ki George Bush tarafından 2005 ocaktaki demokratik seçimler aracılığıyla İran'ın müttefiklerini Bağdat'ta iktidara taşımayı başardı. Kuzey Kore bu iki ülkenin de müttefikleri değildir, ama İran'a füze ve nükleer teknoloji satıyor olabilir. 1979 yılı kasımında Commentary'de yayımlanan "Diktatörlükler ve Çifte Standart" isimli makalesinde Jean Kirkpatrick, sonradan çok önemli bir yeni muhafazakâr aydın olmuş ve Reagan tarafından Birleşmiş Milletler temsilcisi olarak atanmıştır; dış politika eylemlerinin Birleşik Devletler yönetimine kendini iyi hissettirdiğini, ama bunların hiç de iyi şeyler olmadığını söylemiştir. "Şer Ekseni" deyiimi, ulusal güvenlik amacına faydası olmayan, ama klasik olarak kendilerini iyi hissetmelerini sağlayan bir beyandır.

2. 8 ağustos 1998'de, Taliban militanları Kuzey Afganistan'daki Mezari Şerif'teki İran Konsoloslugu'nu işgal ettiler ve İranlı sekiz diplomatı ve bir gazeteciyi öldürdüler. Taliban İran sınırından çok da uzakta olmayan Herat'taki Afganistanlı Şii'leri, korkunç bir baskı altında tutmaktaydı.
3. SCIRI'nin askeri kanadı Bedr Ordusu olarak bilinmektedir, 2003 yılında Koalisyon göreve geldikten sonra silahlı kanat yasaklanmıştır, Bedr Ordusu ismini değiştirmiştir, ama işlevlerini değiştirmemiştir.
4. Silahsızlanma yükümlülüklerini yerine getirmek konusunda Irak'ı zorlamak için, Kongre'nin çözümü askeri eyleme yetki vermektir. Başkan'ın elindeki güvenilir bir Irak tehdidini güçlendirmek yerine, Kongre üyesi bir parlamenterin böyle bir çözüm için oy vermesi oldukça anlaşılabilir bir durumdur. Bir senatör ya da temsilci Irak yükümlülüklerine uymazsa savaş için alacağı sorumluluğu oylamak zorundaydı, ama bu oy Irak yükümlülüklerine uymazsa savaş kararı alınmıştır anlamına da gelmiyordu.
5. Irak'ın her tarafında Saddam'ın sarayları vardı. Bunların büyük bir kısmına nadiren gitse de, saraylardaki görevliler her gün Saddam gelecek diye yemek hazırlıyorlardı. Bazı sarayların ek binaları ve yüzlerce dönümlük bahçeleri vardı, bu yüzden müfettişler sarayları da ziyaret etmek için ısrar ediyorlardı. Irak, başkanlık konutlarının, egemenliği altındaki şehir topraklarının denetlenmesine karşı çıkmıştır.
6. Wolfowitz'in Vanity Fair'deki (Gösteriş Dünyası) iddiası yanlış yorumlanmıştır. Bu alıntı Savunma Bakanlığı'nın web sitesinde yayınlanan ve Vanity Fair'in kendisiyle yaptığı röportajın bir kopyasından alınmıştır.
7. Hırvatistan'da Sergio Vieira de Mello'yla birlikte çalıştım. Hırvatistan'da UNPROFOR görevi için mülki işlerden sorumluydu ben de Birleşik Devletler büyükelçisiydim. 1999 yılında, Doğu Timor'da kendisine katılmam için beni davet etti, bölgedeki Birleşmiş Milletler Geçiş Yönetimi'ni yönetiyordu, bu Alman ve Japon işgalinden sonra "ulusal yapılandırma" konusundaki en başarılı çabaydı. Ülkenin küçük olması, bağımsız yerel liderliklerin bulunması ve ülkenin küçüklüğünün tersine birçok kaynağın birbiri içine geçmiş olması gibi birçok etken Doğu Timor'da başarılı olmayı sağladı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden çok geniş yetkiler almış olmasına rağmen Vieira de Mello ülkelerinin geleceğiyle ilgili hayati kararları Doğu Timorlulara bıraktı ve yetkisini kibirli bir şekilde dayatmak yerine ikna yeteneğini kullandı, onun başarısının sırrı da buydu. Başkan Bush'un özel ricası üzerine Irak'a gitti ama Amerikan işgal yetkililerinin, becerilerini iyi kullanmadıklarını hissetti. Öldürüldüğü zaman Birleşmiş Milletler'deki İnsan Hakları Yüksek Komiserliği görevine dönmek üzereydi.
8. Bunu toplantıya katılan iki kişiden bizzat dinledim.
9. Londra'nın zengin bir semtinde lüks bir dairesi olduğu için böyle söylüyorlardı.
10. Kürdistan Demokratik Partisi ve Kürdistan Yurtseverler Birliği Kürt Bölgesi'nde ayrı alanları kontrol ediyorlardı, bu 1990'lı yılların ortalarında Kürt iç savaşının bir mirasıydı. İki bölgenin de ayrı hükümetleri ve başbakanları vardı, ama iki hükümet de aynı ismi kullanıyordu, Kürt Özerk Bölgesel Hükümeti. 2003 yılında, iki Kürt Bölgesel Hükümeti işbirliği yaptı. Mayıs 2006'da, birleştiler.
11. Bu aynı zamanda Clinton yönetimine vermiş olduğum hizmetin de bir ödülüydü.

12. Teknik açıdan, Amerikalılar kendi bakanlıklarına “danışman” diyorlardı. Ama başlangıçtan beri geriye ne bakan ne de başka bir yetkili kalmıştı, danışmanlar fiilen bakandı ve kendilerini de bu şekilde görüyorlardı.
13. Bodine 2000 yılında Aden’de Birleşik Devletler Donanması’nın Cole gemisine gerçekleştirilen saldırıyı araştıran FBI soruşturmasını karmakarışık etmişti.
14. En temel istisna Şiiilerin kutsal şehirleri Necef ve Kerbela, Sünni Bağdat Vilayeti’ne bağlanmış ve Arap Musul, Kürt Musul Vilayeti’ne bağlanmıştır.

6. Kötü sonuçlar

1. Yüksek patlayıcılar çift kullanımlıdır, çünkü inşaat projelerinde de kullanılmaktadır. Bu yüzden, Birleşmiş Milletler müfettişleri yüksek patlayıcıların veya hassas donanımın imha edilmesinde ısrarcı davranmamış, ama bunların şaşırtmacalı bir şekilde kullanılmalarını garanti altına almak için sıkı bir denetim yapmışlardır.
2. Bu konuyu doğrudan Wolfowitz’le konuşmadım, ama yardımcılarından biriyle iletişim kurarak haber verdim.
3. Açıkçası bu onların hatası değildir. Irak mülklerini korumakla ilgili herhangi bir emir almamışlardı ve emir almadan nöbet yerlerini terk etmeleri zaten mümkün değildi, özellikle de müzede güç kullanmak zorunda kalsalardı bunun sonuçları çok kötü olabilirdi.

7. Hiçbir koşul koyamazsın

1. Irak’ta ocak 2005’te, Sünni Arap azınlığın boykot ettiği seçimlerde, bu koalisyon, hükümeti kurmak üzere seçildi.
2. Birleşik Devletler ordusunun bu terörist örgütle işbirliği yaptığına dair bir kanıt yoktur, daha çok görmezlikten gelme ve planlamadaki yetersizlikler söz konusudur. (Halkın Mücahitleriyle karşılaşmak beklenmedik bir durumdur ve Birleşik Devletler kuvvetlerine onların terörist özellikleriyle ilgili bilgi verilmemiştir.) Pentagon’daki yeni muhafazakârların Halkın Mücahitleriyle çalışma siyasetleri vardır, çünkü İran’a karşı yapılacak askeri harekâtlarda onlardan yararlanmayı düşünmüşlerdir. Bush’unki kadar disiplinsiz bir yönetimde, özellikle de Halkın Mücahitlerine terörist değil de, İranlı özgürlük savaşçıları gözüyle bakıldığından beri Pentagon’un bunu gündemine alması çok da olasılık dışı olmayan bir yaklaşımdır. Savaş boyunca, Birleşik Devletler ordusu Halkın Mücahitlerinin kışkırtmalarını birçok kez bombaladı, ama bombardımanlar sırasında kışkırtmalar boşaltılmıştı. Saddam, Halkın Mücahitlerini yirmi yıl boyunca destekledi, onlar da 1991 yılındaki Kürt ayaklanmasını bastırarak sadakatleri gösterdiler. İran yanlısı Şiiilerin ve Kürtlerin egemen oldukları yeni Irak hükümeti, onların varlıklarına karşı alınacak tavır konusunda kararsız kaldı.
3. Sünni Arapların Irak’ın güvenliği açısından temel tehdit oluşturdukları bir zamanda, güvenlik gücü olarak Sünni Arapların egemen oldukları bir ordunun kullanılması hiç de mantıklı görünmemektedir.
4. Bremer, Talabani ve Barzani’yi sürgün olarak görmektedir, ama onlar ülkede yapılan tek özgür seçimler aracılığıyla kurdukları yönetimle, on iki yıldır Kürdistan’ı yönetmektedirler.
5. On sekiz kişiden bazıları, Irak Liderlik Konseyi üyelerinin yönettiği partilerden aday olarak seçimlere girdiler. Ocak seçimlerinde, seçilmek için gereken yüzde bir oranında oyu alamadılar. Aralık seçimlerinde, daha da az oy aldılar, Irak Liderlik Konseyi üyelerinin yönettiği partilerin listesine eklendiler. Bremer, Sünni Araplar içinde yer almadığı için Irak Liderlik Konseyi’ni ağır şekilde eleştiriyordu. Yönetim Konseyi’ne kendisi Sünni Arapları atadı, ama seçimlerde hiçbiri başarı elde edemedi.
6. Hatta belki bundan da kötü davrandı. Bremer eşine gönderdiği bir e-mailde bu alıntıyla ilgili olarak -daha sonra bunlar basılı hale getirildi, Yönetim

Konseyi'ndekilerle kıyaslama yaparak– Irak Liderlik Konseyi üyelerine, “kendileri için hazırlanmış topa vurmaya bile beceremeyen bir avuç oyuncu” demiştir.

7. Barış Kuvvetleri gönüllüleri aylık maaş olarak ortalama iki yüz dolar almaktadırlar ve iki yıllık zorlu koşullardan sonra, maaşlar “yeniden düzenlenmiştir” ve altı bin dolara çıkartılmıştır. Geçici Koalisyon Yönetimi için çalışan bir Amerikalı personelin aldığı en düşük ücret altı bin dolardır, bu da bir Barış Gönüllüsünün kazandığının otuz katı fazla bir ücrettir.
8. Gelir vergisi merkezi hükümet tarafından toplanmaktadır ama “vergi” sadece kamu sektöründen alınıyorsa, kamu hizmeti gelir eğrisi yüzde on beşe düşüyse toplanan bu vergilerin hiçbir anlamı olmayacaktır. Kamu hizmeti gelirleri Koalisyon Geçici Yönetimi'nin başa geçmesiyle devasa miktarda artmıştır, bu da büyük olasılıkla muhafazakârların övünecekleri bir durum değildir. Vergi kürt Bölgesi'nde toplanmamaktadır, çünkü Kürt Bölgesi Hükümeti ne günümüzde –ne de geçmişte– bölgede Bağdat'ın vergi toplamasına izin vermemiştir, buna gümrük vergileri de dahildir.
9. Sünni Üçgeni Bağdat'ın batısından Ürdün sınırına ve Bağdat'ın kuzeybatısından Musul'a kadar uzanıyordu. Üçgenin üçüncü kenarı ise Suriye sınıırıydı.
10. Sistani Fetih'in şahadetinden de etkilenmiş olabilir.
11. Irak Yönetim Konseyi'nde Sünni Araplar vardır, ama bunların Sünni Arap toplumu içinde siyasi hiçbir destekleri yoktur, ocak ve aralık 2005'teki seçimlerde bu desteğin olmadığı kanıtlanmıştır.
12. Üç eyaletin –Dehuk, Erbil ve Süleymaniye– yüzde 95'inden fazlası Kürt'tür, Kürt siyasi partilerinin gerekli olursa oy kullanılmamasını sağlamaları hiç de zor değildir.
13. Ekim 2005'teki referandumda, Sünni Araplar iki eyalette oyların üçte ikisini toplayamadılar, ama Musul'da yüzde 58 oranında oy kullanılmamasını sağlayabildiler. Bunun nedeni Saddam'ın önceden yaptığı bir seçim hilesiydi, çünkü stratejik önemi olan Kürt bölgelerini Musul sınırlarına dahil etmişti. Kürtler ezici bir çoğunlukla anayasayı desteklediler, çünkü anayasa onları bağımsızlığa bir adım daha yaklaştırıyordu (9. Bölüm'e bakınız.)
14. Geçici hükümetin biçimlendirilmesiyle birlikte, Berham Salih Kürdistan'daki mevkisini bırakarak Irak başbakan yardımcısı oldu. Ocak 2005 seçimlerinden sonra şekillenen hükümette Planlama bakanı oldu.

8. Kürdistan

1. Molla Mustafa Barzani, Kürdistan Başkanı Mesut Barzani'nin babasıydı.
2. Mustafa Barzani, 1 mart 1977'de, George Washington Üniversitesi Hastanesi'nde akciğer kanserinden öldü, Başkan Ford'un 1977 yılındaki yenilgisinden sonra Kissinger'in makamını kaybetmesi i ve ocak 1979'da Şah'ın devrilmesini görece kadar yaşadı
3. Kürtler eskiden, Ukraynalılardan sonra dünyanın ülkesi olmayan ikinci en kalabalık halkı olduklarını söylerlerdi. Eylül 1991'de, Irak, Türkiye ve İran sınırlarını birleştiren yüksek dağların üzerinde Kürt Ağa Kerim Han'ın yanındaydım. Bir peşmergeyle birlikte BBC'nin kısa dalga radyo yayını dinliyorduk, haberlerde Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan ettiğini duyduk. Ev sahibime döndüm ve Kürtlerin yeni konularından dolayı onu tebrik ettim, Kürtler artık dünyanın ülkesi olmayan en kalabalık halkı olmuşlardı.
4. Saddam iktidara gelmeden önce, Irak'ta bir milyondan fazla Feyli Kürdü vardı, Feyli Kürtleri Kürt Bölgesi'nin güneyinde İran sınırında ve Bağdat'ta yaşıyorlardı. Saddam Feyli Kürtlerini vatandaşlıktan çıkarttı ve çoğunu İran'a sürgün etti. Bugün Bağdat'taki Kürt nüfusun çoğunluğunu Feyli Kürtleri oluşturmaktadır ve 2005'teki seçimlerde Kürdistan Koalisyonu'nu değil, Şii partileri desteklemiştir.
5. Büyük kayıplara uğrayanlardan biri de Yunanlılardı, Anadolu'dan sürgün edildiler. Aynı zamanda Ermeniler de devlet umutlarını kaybettiler.
6. Sınır Yeşil Hat olarak biliniyordu ve Kürt Bölgesi'nin resmi sı ırı, Geçiş Dönemi

Yönetim Yasası ve Irak kalıcı anayasasıyla kabul edildi. Yeşil Hattın dışında kalan nüfusun yoğun olarak Kürt olduğu ve diğer toplumlardan halkların da yaşadığı bölgeler ve Kerkük şehri hattın dışında kaldı.

7. 1993 yılında Hırvatistan büyükelçisi olmuştum.
8. Türk hükümeti meclisin kararını değiştireceğini söyledi, ama meclis kararını değiştirmede, bu da Amerika'nın öfkesini daha da şiddetlendirdi. 4. Piyade Tümeni, Kuveyt'in yolunu tutmadan önce Doğu Akdeniz'de daireler çizmeye devam etti. Irak'ta askeri harekât başladığı zaman hâlâ denizde hareket halindeydi.
9. Bremer bu fikrin fişini 16 mayısa kadar çekmedi.
10. Bush Yönetimi Berham Salih'i Bağdat'taki etkili mevkilere atamak konusunda oldukça saldırgan davrandı. Çelebi'nin tersine Berham, Başkan Bush'un tüm bölümleri ve teşkilatları tarafından sonuna kadar desteklendi.
11. Kürt liderlerin tamamı aile hayatlarını Kürdistan yüzünden feda etmişlerdi. Bir peşmerge olarak, Sami geçmişte aylarca hatta bazen yıllarca ailesinden ayrı kalmıştı. Son gecesini benimle anayasa tartışmak yerine oğluyla geçirmesi küçük bir teselliydi.
12. Kürt Bölgesi Hükümeti bir grup anayasa profesörü tarafından destekleniyordu: Güney Danimarka Üniversitesi'nden Profesör Halid Salih, Pennsylvania Üniversitesi'nden Profesör Brendan O'Leary ve daha sonra Maryland Üniversitesi'nden Profesör Karol E. Soltan. Irak'ı ve Kürt Bölgesi'ni etkileyecek anayasal konulara yoğunlaşmışlardı ve çok etkileyici kuramsal bir sistem oluşturmuşlardı. Benim burada onların yaptıkları işleri açıklamaya çalışmam oldukça yetersiz kalacaktır.
13. Metnin tamamı için Ek 1'e bakınız.
14. Petrol ve su kaynaklarının mülkiyetiyle ilgili ifadeler muğlaktı, hem Kürt Bölgesi'ne hem de merkezi hükümete sonradan hak talebinde bulunmaya izin veriyordu. Gece geç saatlerde yapılan oturumda, Irak Yönetim Konseyi, Kürt Bölgesi'nin kendi doğal kaynaklarını kendisinin kontrol etmesini kabul etti. Bremer bunu bir armağan gibi verirken, ne kendisi ne de personeli kullanılan ifadelerin ne kadar önemli olduğunun farkında değillerdi. Ertesi gün, Bremer, Barzani'den ve Talabani'den akşam yapılan değişiklikleri feshetmelerini istedi, bu benim kadar onları da hayrete düşürdü.
15. Talabani Irak devlet başkanı oldu ve anayasa aşamasında uzlaştırmacı rolü oynayacağı varsayıldı. Öyle de yaptı, Kürt müzakere ekibinin muazzam becerisi sayesinde bu makama sahip oldular.
16. Bu kanun, Kürt Bölgesi başkanına bağlı Yasa Hazırlama Bürosu tarafından hazırlandı ve Irak kuvvetlerinin Kürt Bölgesi'ne girişine tek taraflı olarak izin vererek, yanıltıcı dış görünüşünün altında başkanın gücünü sınırladı.
17. Tek konu federal kanunun bölgesel kanundan daha üstün olacağıydı.
18. Yönetim Konseyi'ndeki Sünni Araplar ne Geçici Ulusal Meclis'e seçilebildiler ne de mecliste bir sandalye kazanabildiler. Sünni Araplar anayasa hazırlama meclisinin seçimlerini boykot ettikten sonra, kalıcı anayasa taslağının hazırlanmasında söz sahibi olamadılar.
19. Bu otel Sheraton zincirine bağlı değildi, Irak'ta Sheraton kaliteyi ifade etmektedir. Bu yüzden iyi otellerin hepsine Sheraton denir.
20. Oy pusulasında, "Kürdistan Irak'ın bir parçası olmalı mı yoksa bağımsız mı olmalı?" diye soruluyordu. "Irak'ın parçası olarak kalmalı" seçeneğinin yanında Irak bayrağı, bağımsızlık tercihinin yanında da Kürt bayrağı vardı.

9. İç savaş

1. Iraklı Şiiilerin İran'a karşı olmalarını dileyen ABD yönetiminin savaş planlayıcıları bütün bu bağlantıları görmezden geldiler. Bunun yerine, Iraklı Şiiilerin Arap olduklarını tartıştılar, sanki bu İranlılara karşı olmalarını gerektiren genetik programdı. İran-Irak Savaşı'nda, Irak ordusundaki Şii çoğunluğunun, Irak'a sadık kalarak savaşımsız

olduğunun altını çizdiler. Ama üst rütbeli subayların çoğunluğunun Sünni Araplardan, alt rütbeli askerlerin Şiilerden oluştuğunu gözden kaçırdılar. İran'a yardım eden bir asker ve ailesi idam edilecekti, oysa askerlerin hepsi hayatta kalmak istiyordu. Ama yine de, İran-Irak Savaşı boyunca Iraklı Şiiler ordudan kaçarak İran'a sığındılar.

2. Irak Ölü Sayısı Örgütü, işgalin başladığı tarihten itibaren ölü sayılarını tutmaktadır- 19 mart 2003 ile 9 nisan 2003; Koalisyon'un yönetimi ele alması ve iç savaştan sonra ölenlerin kaydını tutmaktadır. Bağdat ve Irak'taki sivil zaiyatların büyük bir çoğunluğu, George W. Bush 1 mayıs 2003'te büyük operasyonların sona erdiğini duyurduktan sonraki olaylarda ve yabancı teröristlerin saldırılarında olmuştur. İşgal güneye yayıldıktan sonra, Ölü Sayısı Örgütü güney eyaletlerindeki ölü sayısının Kürt Bölgesi'ndeki ölü sayısından çok daha fazla olduğunu açıklamıştır bunun nedeni özellikle Basra ve Nasiriye çevresinde yoğunlaşan mart ve nisan 2003'teki çatışmalar yüzündendir. Bu tarihten sonra güneydeki ölümler, Necef ve Kербela'daki hacılara yönelik isyancıların saldırıları, nisan ve mayıs 2004 arasında Mehdi Ordusu ile Koalisyon Güçleri arasındaki çatışmalar yüzünden olmuştur. Sünni Arap ölümleri de özellikle Basra çevresinde yoğunlaşmıştır. Ölü sayısı için www.iraqbodyscount.net adresine bakınız.
3. Saddam rejimine yakın olduğu düşünülen bazı profesörler intikam amaçlı olarak katledilmişlerdir.
4. Bazı uzmanlar Kürt Bölgesi'nin Irak'tan ayrılamayacağını söylemektedirler, çünkü Bağdat'ta bir milyon Kürt yaşamaktadır. Irak'ta on yıllardır güvenilir bir nüfus sayımı yapılmamıştır, ama ocak ve aralık 2005'te yapılan seçimler Iraklıların ezici bir şekilde kendi kimliklerine göre tercihler yaptıklarını kanıtlamıştır. Kürt Bölgesi İttifakı Bağdat'a yüzde bir oranında oy almıştır, bu da başkentteki Kürt nüfusunun yaklaşık olarak 50 000 kişi olduğunu göstermektedir. Bazı uzmanlarda Bağdat'taki Kürtlerin Feyli (Şii) Kürdü olduğunu söylemektedirler. Eğer bu doğruysa, kendilerini Kürt ulusal kimliğiyle tanımlamamaktadırlar ve seçimlerde Şii partileri desteklemişlerdir.
5. Bir gün önce ABC News ekibi Uday'ın evini filme çekmişti. Kameraman ve ses teknisyeni daha iyi görüntü alabilmek için kulübenin çatısına çıkmıştı. Bahçe kulübesinin pencerelerinin ve kapısının cüruf kümesiyle doldurulmuş olduğunu fark ettiler ama bunun üzerinde durmadılar. Ertesi gün, Birleşik Devletler ordusundan bir yüzbaşı, bitişik yoldaki askeri trafiği engellediği için yola sarkan dalların kesilmesi için askerlerine emir verdi. Askerler çok meraklılardı ve cüruf kümesini parçaladılar ve ganimeti buldular. Bu öyküyü duyan ekibimiz çılgına döndü, belki de ABC News'un kaçırdığı en özel haber bu olmuştur.
6. Daha önceki sayfalarda belirtildiği gibi, Baas Partisi, Hristiyan olan, Michel Eflak tarafından kurulmuştur.
7. Aşırıları içki içen ya da dini emirlere uymayan Müslümanların da tekfirle cezalandırılmaları gerektiğini söylemektedirler. 9 kasım 2005'te, Ürdün'ün Amman şehrinde Sünni Müslümanların bir otelde yaptıkları düğün törenine bombalı saldırı düzenleyerek çok sayıda insanın ölümüne neden olmuşlardır. Sünni din adamları hiçbir Müslüman'ın başka bir Müslüman tarafından tekfirle cezalandırılmayacağını, bu yargılamanın Tanrı'ya bırakılması gerektiğini söylemektedirler.
8. Tüm köylerin daha önce Kürt köyü olduğunu savunan Kürtlere, Araplar, Türkmenler ve Hristiyanlar itiraz etmektedirler. Bölgede daha önce Asurluların ve Keldani Hristiyanlarının yoğun nüfusu vardı ve şu an Kürtlerin hak iddia ettiği köyler eskiden Hristiyan köyüydü.
9. Ne kadar petrol rezervi olduğuyla ilgili farklı görüşler vardır. Bazı uzmanlar, Saddam Hüseyin rejimi döneminde, özellikle 1990'da yaptırımlar yürürlüğe konduktan sonra, petrol çıkartma yöntemi yüzünden, rezervlerin büyük hasar gördüğünü ileri sürmektedirler.
10. 2003 yılında, Kerkük petrol havzasını işleten Northern Oil Company'de çalışan toplam on altı bin işçinin sadece kırk tanesi Kürt'tü. Bir yıl sonra, Kürt işçi sayısı iki yüze çıkmıştı.
11. Nisan 2003'te Irak'a akan binlerce gazetecinin gündeminde Kerkük yoktu, ayrıca

Birleşik Devletler ordusu ve sivil yetkililer de Kerkük'e dikkat etmediler. Sonuç olarak, bu öykü tamamen görmezden gelindi.

12. Aynı kural savaş sonrası yapılan ilk seçimlerde Bosna'da da uygulanmıştı.
13. Şii Birleşik Irak İttifakı mecliste çoğunluğu sağlamış olsa da, devlet başkanlığı ve iki başkan yardımcısının seçimi için oyların üçte ikisinin kazanılması gerekiyordu ve devlet başkanı, başbakanı atamak zorundaydı.

10. Çözüm olarak üç ayrı devlet

1. 15 ağustos geceyarısından bir saat önce, Ulusal Meclis, Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu'nu düzelterek, anayasanın son teslim tarihini bir hafta daha uzattı.
2. 1995 yılında benim de katıldığım, üç hafta süren Dayton Görüşmeleri'yle, Bosna'daki savaşı sona erdiren anlaşmayla olan benzerlikler üzerinde duracağım. Bağdat'ta da, Dayton'da olduğu gibi üç hizip asla bir grup olarak tek başına müzakerelere katılmadı. Bunun yerine, anlaşmalar iki hizip arasında iki taraflı görüşmelerle ya da liderleri ikametgâhları arasında Amerikalı diplomatların mekik dokumaları sonucu sağlandı.
3. Irak bayrağında kırmızı, beyaz ve siyah renklerde yatay çizgiler vardır. Aynı çizgiler Mısır, Suriye ve Yemen bayraklarında da vardır. Irak bayrağında üç tane, Suriye bayrağında iki tane yeşil yıldız vardır, Yemen bayrağında yıldız yoktur. 1991'deki savaştan sonra Saddam kendi el yazısıyla bayrağın üzerine "Allah Büyüktür" yazısını eklemiştir, ama Kürt Bölgesi'nin KYB kısmında bayrağın bu versiyonu kullanılmamaktadır. Bu üç renk Irak'ın Arap kimliğinin sembolüdür ve böyle bir şeyi Kürtler kabul etmemektedirler.
4. İngiliz Büyükelçiliği'ne danışmanlık yapan bir maliye memuru anayasanın son teslim tarihine saatler kala anayasayı neredeyse rayından çıkartıyordu. Arapça metinden çıkartılan bir taslağın İngilizce çevirisini okuyarak, federal hükümetin vergi toplama yetkisi olmadığını fark etti. Iraklı siyasi liderlerle toplantı yapması için görevlendirilmişti, hızlı düşünebilen bir Kürt anayasa danışmanı ve uygun bir Batılı —o kişi de bendim— bularak durumu açıklattı. Atlanan şeyin, bir yanlışlık sonucu ihmal edilmediğini söyledim ve Irak'ın hassas uzlaşma zemini yerle bir olmadan önce, bu konuyu kendi büyükelçisine danışabileceğini söyledim.
5. Anayasa, dini mezheplerinin kurallarına ya da medeni kanuna göre yönetilmeyi bireylerin tercih ettikleri Irak'ın görelisi olarak gelişmiş medeni kanunuyla oluşturulmuş sisteminin yerine konacağını ilan ediyordu. Erkekler genellikle boşanma ya da miras (kız kardeşler erkek kardeşlerinin aldıkları mirasın ancak yarısını alabiliyorlar) gibi kişisel konularda İslami kuralların uygulanmasını tercih ederlerken; erkeklerin İslami kuralları seçmeleri teşvik ediliyor, gerçekten bir tercih yapma seçenekleri varsa, kadınlar da medeni kanunu tercih ediyorlar.
6. Anayasaya karşı oy kullanan üç eyalette Kürt vetosu sayesinde üçte iki çoğunluğa ulaşılması engellendi.
7. 2. Ek'te seçim sonuçları tüm ayrıntılarıyla açıklanmıştır.
8. Tam tersine, Kürt siyasetçiler için milliyetçilik devamlı ve egemen bir olgudur.

11. Irak'tan nasıl çıkılır?

1. Teklifinin doğruluğunu kanıtlamak için Rumsfeld, "farklı siyasi partilerden ve dini gruplardan gelen Iraklı liderleri şiddeti mahkûm etmelerini istemekte ve halka sakin olma çağrısında bulunmalarından" bahsetmektedir. "Irak kuvvetleri —Birleşik Devletler ya da Koalisyon askerlerini değil— sokağa çıkma yasağı ilan etmeli ve Samarra'daki Altın Türbe'ye düzenlenen saldırıdan sonra ortaya çıkan şiddet olaylarını önlemelidirler." Bu etkeni göz ardı etmek çok daha uygun olacaktır çünkü emrindeki Mehdi Ordusu Samarra'daki saldırıdan sonra ortaya çıkan Sünni karşıtı şiddetin büyük bir kısmından sorumlu olan Mukteda es Sadr, halkın sakin olması için

kamuoyuna çağrı yapan tek liderdi. Irak polisinin rolünü de göz ardı etmek gerekir, çünkü Şii komandolar doğrudan saldırılara katılmışlardır ve sokağa çıkma yasasından faydalanan ölüm müfrezeleri birçok Sünni Arap'ı öldürmüştür.

2. İtalik bana ait.
3. Anayasaya göre Başkanlık Konseyi'nin seçilmesi için üçte iki çoğunluğun sağlanması gerekiyordu, bunun anlamı hükümet kurmak için de üçte iki çoğunluğun sağlanması demektir. Anayasa da ayrıntılarıyla açıklanmamış olmasına rağmen, Konsey üyelerinden birinin Kürt, birinin Şii ve biri in de Sünni Arap olacağı anlaşılıyordu.
4. Taslağı hazırlayacak komite, ağustos 2005'te başlayan liderler toplantısının yeri i aldı ve anayasanın temel sorunlarına çözüm bulacak bir görev üstlenmedi.
5. Basın üst düzey görevlilerin Irak'ta gece kalamadığını yazdıktan sonra Condeleezza Rice ve Jack Straw, nisan 2006'da Irak'ta gecelediler.
6. Yönetim on dört eyaletin güvenli, dört eyaletin de güvenli olmadığını iddia etmektedir. Güvenli olmayan bölgeler listesinde Sünni Arap eyaletleri olan Enbar, Nineva, Salaheddin ve Bağdat vardır. Ama iç savaş dini açıdan karışık olarak yaşanan Babil ve Diyala'da sürmektedir. Kerkük de (şehrin resmi ismi Tamim'dir) güvenli değildir.
7. Suriye'de 500 000 ile bir milyon arasında Kürt vardır ve Suriye de bağımsız bir Kürdistan'a karşı çıkmaktadır. Yine de Irak Kürt Bölgesi'nin geleceği üzerinde hiçbir etkisi yoktur.
8. Çünkü Iraklılar iki seçimde de kendi etnik ve dini kimliklerine göre oy verdiler, bu genel nüfus sayımı için iyi bir yöntem olmuştu. Iraklı Türkmenler Sünni ve Şii olmak üzere ayrılmışlardı ve Şii Türkmenler Birleşik Irak İttifakı'nı desteklemiş olabiliirdi. Kendilerini temelde etnik kimlikleriyle tanımlayan Sünni Türkmenlerin sayısı büyük olasılıkla 200 000 kişiden fazla değil ve en azından bir kısmı Kürt İttifakı'na oy verdi çünkü İttifak'ın aday listesinde Türkmenler de vardı.
9. Din değiştirerek Müslüman olan Bosna'daki Hırvat ve Sırlar, etnik kimliklerini yitirmemektedirler. "Müslüman Hırvat" ya da "Müslüman Sırp" olarak tanımlanacaklardır. Bir seferinde Bosna Dışişleri Bakanı Haris Silajdzic'e din değiştirerek Katolik olan bir Müslüman'a "Katolik Müslüman" mı denecek diye sormuştum. Bana Müslümanların din değiştirmediklerini söyleyerek yanıt verdi. Bütün bu sorunlar yüzünden, 1993 yılında, Bosna hükümeti Müslüman etnik kimliğin ismini "Boşnak" olarak değiştirdi. Katolik Boşnak olmak artık mümkün.
10. Kuveyt'teki nüfusun çoğunluğu Sünni'dir ama dikkate değer bir Şii azınlık da vardır. Suudi Arabistan'ın Doğu Eyaletleri'yle ilgili güvenilir bir nüfus sayımı bilgisi yoktur, ama bu bölgede Şiiiler çoğunlukta olabilirler. Bahreyn'deki nüfusun çoğunluğu Şii'dir.
11. Sivil giysilerle gizli olarak çalışan İngiliz Özel Kuvvetleri tutuklanmışlardı ve bu askerleri kurtarmak için bir operasyon düzenlendi.
12. Birleşik Devletler kuvvetleri Irak'tan çıktıktan sonra tekrar ülkeye geri dönüşüne Amerika'da çok büyük bir tepki olacaktır. Savaşın önce Irak'ın kitle imha silahlarıyla ilgili istihbaratla nasıl yanlış yönlendirme yapıldıysa, terörist tehdidiyle ilgili çok iyi istihbarat bile olsa ABD yönetimi inandırıcı bir neden bulmak için oldukça zorlanacaktır. Bölünmüş bir Irak hükümeti de, Birleşik Devletler kuvvetlerinin ülkeye geri dönüşüne izin vermek için bir uzlaşma sağlaması oldukça güç olacaktır.
13. Sırlar ve Hırvatlar silahlı güçlerini Bosna'ya konuşlandırıp, yerel Sırların ve Hırvatların faaliyetlerini yönlendirene kadar, teknik açıdan Bosna'da bir iç savaş olduğu söylenemez.

Dizin

A

- Abadan 27, 29
Afganistan 19, 76, 80, 81, 167, 176, 199
Ahmed, Sultan Haşim 62
Ahmedinecad, Mahmud 76, 82,
Allavi, Ali 62
Allavi, Ayad 115, 137, 140, 173, 195
Altı Gün Savaşı 31
Arap Birliği 173, 201
Arap Yarımadası 36
Askeri, Hasan el 17
Askeriye Türbesi 17, 19, 20, 81, 164, 189, 199
Atta, Muhammed 80
Aziz, Tarık 28, 31, 33

B

- Baas Partisi 23, 40, 54, 56, 65, 67, 79, 94, 117, 119, 120, 138, 149, 164, 167, 177
Bağdat 8, 12, 15, 17-19, 21-23, 25, 31-33, 36, 37, 47, 51, 54, 55, 62-64, 71, 77-80, 83, 85, 86, 88, 90, 97, 98, 100-106, 115, 116, 118, 120, 123, 125-130, 132, 136, 137, 139, 140, 141, 144, 145, 148, 150, 151, 154-158, 161, 163-166, 172-177, 179-182, 184, 186, 190, 192, 193, 200, 201
Bahreyn 22, 32, 198
Baker, James A., III 47
Bangladeş 50
Bannerman, Graeme 32
Baradei, Muhammed el 98
Barmani, Ahmed 58

- Barnes, Fred 126
Barzani, Mesrur 132
Barzani, Mesut 12, 19, 66, 71, 89, 115, 146-149, 153, 154, 156, 169, 171, 175, 179, 183, 208
Barzani, Molla Mustafa 48, 141, 142, 144
Barzani, Neçirvan 148, 150, 154, 156, 159, 196
Basra 18, 22, 27, 29, 30, 52, 54, 55, 63, 88, 157, 165, 180, 192, 197
Basra Körfezi 29, 30, 32, 36, 38, 50, 78, 180, 192
Bataklık Arapları 72
Battles, Mike 129
Bauer, Bob 103
Bedr Örgütü 77, 130, 131, 162, 197
Behçet, Atvar 18
Bell, Gertrude 143
Birinci Dünya Savaşı 22, 27, 96, 142
Birleşik Arap Emirlikleri 32, 50
Birleşik Irak İttifakı (El İtilaf) 162, 173, 190, 207-209
Birleşmiş Milletler 25, 30, 31, 39, 47, 50, 51, 64, 70, 71, 74, 75, 77-80, 97, 103, 105, 117, 122, 129, 133, 134, 137, 139, 144, 147, 148, 173
Blackwill, Robert 137
Bosna 70, 96, 150, 152
Brahimi, Lahdar 133
Breaux, John 43
Bremer, L. Paul III "Jerry" 23, 118, 126, 141
Bryd, Robert C. 41

Burkhalter, Holly 70

Bush, George H. W. 38, 45, 51, 56,
65, 70, 71, 96, 146

Bush, George W. 15, 22, 26, 51, 73,
75, 187

C

Cabr, Bayan 215, 228,

Caferi, İbrahim 115, 137, 173,
190, 207

Card, Andrew 118

Carney, Tim 92, 123,

Carter, Jimmy 30

Cenevre Konvansiyonu
(Protokolü) 41, 45

Cezayir Antlaşması (1975) 28, 145

Charles, Sandy 53

Cheney, Richard 24, 47

Churchill, Winston 21, 143

CIA 20, 32, 52, 71, 80, 89, 103, 105,
138, 141

Clinton, Bill 53

CNN 51, 61, 62, 70, 85

Cowell, Allan 40

Cox, Sir Percy 143

Crocker, Ryan 123

Cumhuriyet Muhafızları

52, 54, 55, 62, 71, 119, 121

Cumhuriyet Sarayı (Irak) 33

Custer Battles 128, 129

Ç

Çadırcı, Nasır 115

Çekoslovakya 96, 187, 195

Çelebi, Ahmed 34, 71, 83, 85, 115,
138, 150, 162, 173, 195, 207, 209

D

D'Amato, Alfonse 45, 60, 61

Dehuk 40, 41, 57, 58, 59, 61, 65,
145, 146, 148, 154, 165, 203

Dava 115, 137, 162, 173, 180, 190,

191, 207

Delahunt, William 87,

Djerejian, Edward 56

Doğu Timor 70

Dulaymi, Sadun 173

E

Ebu Garib Cezaevi 137

Eflak, Michel 79

El Arabiya televizyonu 18, 198

El Kaide 17, 76, 79-81, 105, 167,
168, 190, 198, 199

El Kakaa 98, 99

Enfal Harekâtı 38, 64, 69, 116, 121,
145

Erbil 20, 21, 36, 61, 64, 66, 71, 95,
116, 146, 147, 148, 150, 154,
157, 158, 183, 203, 209

Evren, Kenan 49

Export-Import Bank 32

F

Falahi, Halid Mahmud el 18

Fao Yarımadası 29, 36, 39

Fascell, Dante 44, 214

Faysal II, Irak Kralı 22

Faysal, Irak Kralı 135

Feith, Douglas 24, 80, 86, 132, 214

Felluce 100, 129, 130, 131, 167,
199

Filistin 26, 31, 82, 125, 186

Finn, Robert 41

Fishbein, Randy 70

Ford, Gerald 31

Franks, Tommy 87, 115

Fransa 50, 53, 190

Freeman, Charles 96

G

Gailani, Lamia 103

Garner, Jay 92, 115, 119

George, Dony 104

Glaspie, April 46

Gore, Al 41

H

Haass, Richard 53

Hadi, Ali el 17

Hâkim, Abdülaziz el 19, 115

Hâkim, Muhammed Bekr el
30

Halepçe 38, 39, 40, 44, 67, 145

Halilzad, Zalmay 19, 90, 115, 165,
176

Halkın Mücahitleri 120

Hamas 82

Hamdun, Nizar 31, 36

Hammedi, Sadun 43

Hamzani, Lizgin 58, 65

Hasani, Haşim el 173, 177

Hatemi, Muhammed 82

Hayrullah, Adnan 18

Helms, Jesse 41

Hırvatistan 70

Hille 29, 55, 128, 164

Hitler, Adolf 60

Horan, Hume 118

Hoy, Abdül Mecid el 130

Huda, Bint el 28

Human Rights Watch 70

Humeyni, Ayetullah Ruhullah 28

Huzistan Bölgesi (İran) 27, 29

Hürremşehr 27, 28

Hüseyin ibn Ali (İmam Hüseyin)
161, 163

Hüseyin, Saddam 21, 23, 27, 30-34,
38, 42, 44-47, 49, 51-53, 59-63,
67, 68, 72, 77-80, 82-85, 88,
95, 97, 120-122, 127, 131,
138, 141, 144, 145, 147, 148,
155, 161, 163, 170, 173,
175-177

Hüseyin, Uday 102, 103, 105,
166

I

Inouye, Daniel K. 70

Irak İslam Devrimi Yüksek

Konseyi 24, 86, 115, 137, 162,
163, 173, 175, 180, 190, 191,
197, 207

Irak İslam Partisi 177, 178, 191,
208

Irak Komünist Partisi 84, 209

Irak Kürdistan Cephesi 38, 57,
145, 147

Irak Ölü Sayısı Örgütü 165

Irak Ulusal Kongresi 115, 162, 207

Irak Ulusal Uzlaşma 115, 138, 209

Irak Uzlaşma Cephesi 178, 208

İ

İhsan, Muhammed 12, 38

İkinci Dünya Savaşı 94, 96, 144

İngiltere 31, 50, 61, 85, 117, 129,
143, 190, 193, 198,

İran 19-41, 43, 46, 48-49, 59, 63-69,
73-80, 84, 87, 99, 120, 133-136,
142-145, 156, 162

İran Devrim Muhafızları
(Pasdaran) 36

İran-Irak Savaşı 27-30, 32,
33, 36, 40, 43, 46, 121,
145, 163, 164

İsrail 24, 31, 45, 50, 51,
81-83, 89, 130

İzzetbegoviç, Aliye 152

J

Japonya 23, 75, 93, 94, 117, 119

Jennings, Peter 12, 60

K

Kala Diza 38, 67

Kanada 50, 74, 95, 150

Kassebaum, Nancy Landon 45

Keiswetter, Allen 92

Keldaniler 90, 170, 183
 Kelly, John 45
 Kemal, Hüseyin 77
 Kennedy, Edward 49
 Kerbela 86, 88, 130, 161, 163, 197
 Kerim, Abdul 56
 Kerim, Necmaldin 48, 91
 Kerkük 20, 36, 56, 61, 71, 88, 90,
 91, 120, 144, 148, 154, 156, 157,
 165, 168-171, 177-179, 181-184,
 194, 203
 Körfez Savaşı 50, 51, 54, 64, 77, 98
 Kuveyt 22, 32, 36, 43, 46-54, 64, 66,
 67, 71, 90, 93, 115, 145, 149,
 197, 198
 Kuzey Kore 21, 25, 34, 73-75, 77,
 79
 Kürdistan Demokratik Partisi
 (KDP) 144-148, 153-155, 169,
 170, 178, 208
 Kürdistan Yurtseverler Birliği
 (KYB) 38, 48, 53, 65, 66, 70, 85,
 145, 147, 148, 150, 154-156, 170,
 178, 208
 Kürtler 12, 178-186, 190-192,
 194-197, 200, 201, 208

L

Libby, I. Lewis "Scooter" 84
 Litke, Mark 12, 69
 Lowe, Patrick 55
 Lübnan 35, 201
 Mahabad Cumhuriyeti 144
 Major, John 61

M

Makiya, Kenan 12, 82
 McFarlane, Robert 35
 Meced, Ali Hasan el 37, 65
 Mehdi Ordusu 18, 19, 25, 77,
 130, 208
 Mehdi, Muhammed el 17
 Mısır 20, 33, 50, 81, 117, 198, 201

Middle East Watch (MEW) 70
 Miras Vakfı 125, 126
 Mitchell, George 39
 Mitterrand, Danielle 53
 Moore, Bruce 116
 Moynihan, Daniel Patrick 45
 Muhammed Rıza Pehlevi, İran
 Şahu 27, 141
 Muhammed, Gazi 144
 Muhlis, Hatem 82
 Muhsin, Mervat 20
 Musavi, Nebil 12
 Musul 12, 22, 71, 88, 105,
 120, 143, 149, 165, 169, 170,
 183, 185
 Mutlak, Salih el 182, 209
 Mübarek, Hüsnü 198

N

Naif, Behçet 42
 Nasriye 54, 88
 Nazi Almanyası 40
 Necef 28, 86, 88, 130, 133, 161,
 163, 180, 197
 Nezan, Kendal 12, 53
 Nikaragua 35
 Nixon, Richard M. 141,
 194
 Nükleer Silahları Sınırlama
 Antlaşması 25

O

11 Eylül 73, 79, 80, 119, 130
 OPEC 27, 141
 Osmanlı İmparatorluğu 142

Ö

Özal, Turgut 49
 Özel Planlar Şubesi 80

P

Paçacı, Adnan 135, 209

Pakistan 76
 Panayi, Aga 21
 Pell, Claiborne 12, 35, 60
 Perle, Richard 84
 Petraeus, David 169
 Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
 bkz. OPEC
 Pickart, George 12, 71
 Pickering, Thomas 50
 PKK 49, 196
 Pope, Larry 38, 49
 Powell, Colin 44, 74, 92, 97

R

Rahim, Rend 12, 82
 Rahman, Sami Abdül 13, 53, 58,
 153
 Ramazan, Taha Yasin 33
 Rankin, Haywood 12, 36, 59
 Raşid, Latif 12, 48-49
 Reagan, Ronald 31, 32, 35
 Redman, Charles 43
 Resul, Kosrat 12, 66, 156
 Rice, Condoleezza 20, 94, 95,
 118, 135, 177, 178, 190
 Ross, Brian 12, 97, 100, 101
 Rostenkowski, Dan 44
 Rumsfeld, Donald 23, 31
 Rusya 70, 75

S

Sadr Şehri (Saddam City) 130
 Sadr, Mukteda es 19, 25, 77, 130,
 162, 190, 207, 208
 Salaheddin 38, 84, 185, 196, 235
 Salih, Berham 85, 105, 139, 140,
 150
 Sawyer, John 117
 Sawyer, Diane 46
 Schifter, Richard 38, 53, 218
 Schwartz, Rhonda 100,
 Schwartzkopf, Norman 54

Scowcroft, Brent 52
 Semave 38, 68
 Sevr Antlaşması 142, 143
 Seyid Sadık 38
 Shinseki, Eric 87
 Shultz, George 35, 43
 Sincari, Kerim 159,
 Sistani, Ali el 133,
 Slovenya 70,
 Sovyetler Birliği 33, 36, 46, 51, 70,
 96, 144, 186, 187,
 Sung, Kim İl 34,
 Suriye 24, 31, 40, 41, 50, 56, 59, 60,
 79, 81, 84, 142, 145, 149, 183,
 191, 200, 201
 Suudi Arabistan 22, 32, 46, 50-52,
 68, 81, 96, 198
 Süleymaniye 36, 37, 56, 61, 64, 66-
 68, 85, 139, 146-148, 150, 178,
 183
 Sünniler 18-20, 37, 82, 134, 162,
 163, 166, 172, 174, 175, 177, 185,
 186, 193, 197, 199-201

Ş

Şattülarap 27-29, 141,
 Şavays, Bruska Nuri 172,
 Şavays, Rovş 156, 173, 218
 Şer Ekseni 21, 74, 76, 77, 82
 Şiiler 17-20, 23, 24, 28-30, 37, 50,
 51-56, 63-65, 71, 76, 82, 86-88,
 90, 96, 115, 116, 119-122, 130-
 132, 134, 136, 138-140, 157, 161-
 166, 168, 169, 172-177, 179-182,
 184-186, 190-193, 197-200, 209

T

Tahrán 22, 24, 25, 30, 35, 86, 141,
 162, 197
 Talabani, Celal 12, 20, 38, 48, 53,
 57, 58, 65, 67, 89, 94, 115, 138,
 145, 147, 149, 164, 169, 173, 177,
 184, 208

Talabani, Hero 58, 65, 218
 Talabani, Kubad 94, 218
 Taliban 76, 80, 167, 199
 Tikriti aşireti 54
 Tito, Josip Broz 96
 Touma, Tony 60
 Tuvayta 98, 99
 Türkiye 40, 41, 43, 49, 53, 56, 59, 61, 63, 65, 66, 89-91, 95, 136, 142, 143, 147, 149, 156, 170, 171, 195, 196, 201, 209
 Türkmenler 88, 90, 91, 165, 170, 171, 183, 196, 209

U

Ukrayna 70
 Uluçay, Hamza 12, 41
 Ulusal Arşiv 69
 Ulusal Güvenlik Konseyi 53, 137, 150
 Ulusal Savaş Akademisi 88, 92, 100, 123, 152
 Uluslararası Adalet Mahkemesi 70
 Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu 75, 76, 98, 99
 Usame, Ladin bin 26, 79, 80

Ü

Ürdün 31, 77, 83, 100, 101, 140, 142, 167

V

Van Hollen, Chris 12, 218
 Vieira de Mello, Sergio 13, 70, 80

W

Wolfowitz, Paul 24, 79, 84, 86, 87, 91, 100, 103, 104, 106

Y

Yahudiler 168
 Yaver, Gazi el 139, 209
 Yeniden Yapılanma ve İnsani Yardım Bürosu 92, 94, 117, 118
 Yeşil Hat 19, 91, 126, 136, 164, 170, 176, 192, 193, 203
 Yost, Casimir 32
 Yugoslavya 70, 96, 186, 187, 195, 197
 Yusuf, Remzi 80
 Yusuf, Yakub 58

Z

Zebari, Babekir 89, 173
 Zebari, Hoşyar 12, 53, 173
 Zerkavi, Ebu Musab ez 167
 Zinni, Anthony 87

IRAK'IN SONU

DK DOĞAN
KİTAP

Ulus devletlerin çöküşü mü?

Peter Galbraith

ABD Irak'ı, Saddam Hüseyin'i devirmek, ülkeye demokrasi getirmek ve Ortadoğu'yu değiştirmek için işgal etti. Ama Irak tam tersine üçe bölündü: kuzeyde Kürt bölgesi, güneyde İran kontrolünde Şii birliği, merkezde Sünni Araplar. Ve ardından yıkıcı bir iç savaşın temellerini hazırlayan ayaklanmalar başladı.

ABD nerede hata yaptı?

Irak'taki etnik ve dini ayrılıkları hesaba katmamış olabilir mi?

İşlerin kötüye gitmesinin nedeni, ABD'nin ortaya koyduğu tutarsız ve uyumsuz stratejiler mi, yeniden inşa için bütçe ayrılmaması mı, polis ve ordu kurulması için gösterilen yanlış çabalar mı, ülke yönetiminin profesyoneller yerine hükümet yanlısı cumhuriyetçilere devredilmesi mi?

**Kürtlerin Arabistanlı Lawrence'ı
Kuzey Irak'taki faaliyetlerini anlatıyor.**

“Amerika'nın Irak'ı ve özellikle Kürtleri en iyi bilen, en deneyimli uzmanından müthiş bir Amerika-Irak öyküsü. Peter Galbraith'in, hem Amerikan hem de Irak karar süreçlerine bizzat katılmış biri olması, kitabın önemini daha da artırıyor. Çözümlemelerine katılmak istemerseniz bile, okumaya mecbur olduğunuz bir kitap varsa, o da bu kitap: *Irak'ın Sonu...*”

Cengiz Çandar

“Galbraith, kitapta sadece kendisinin Irak Kürtleri ile macerasını değil, ABD'nin Irak işgalini alabildiğine eleştirel bir perspektiften, içerden bilgilerle ve çarpıcı anekdotlarla anlatıyor.”

Ruşen Çakır, *Vatan Kitap*

1950'de doğan Peter Galbraith hukuk eğitimi aldı. 1979–1993 yılları arasında ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi'nde görev yaptı. 1993'te Hırvatistan'a ABD büyükelçisi olarak atandı. Sonra Doğu Timor'da Birleşmiş Milletler elçisi olarak görev aldı. 2003 yılında 24 yıl boyunca hizmet ettiği Amerikan hükümetinden ayrılarak ABD politikasını daha rahat eleştirme fırsatı buldu.

ISBN 978-975-293-538-9

12 YTL

9 789752 935389